

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATINDA KÜRTLER ROHAT

ROHAT

ÇAĞDAŞ
Türk Edebiyatında
KÜRTLER

FIRAT YAYINLARI

GENİŞLETİLMİŞ
2. BASKI

ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATINDA KÜRTLER

ROHAT

ÇAĞDAŞ

Türk Edebiyatında

KÜRTLER

«... yazar yayımlanan bir çalışmada yanlış yaparsa binlerce okuyucuyu yanlışla sürükleyecektir: İşte mesleğimizin tehlikesi burada yatar.»

(Şolohov, Yazarın Sorumluluğu, İstanbul - 1983, s. 13)

FIRAT YAYINLARI : 7

İNCELEME VE ARAŞTIRMA DİZİSİ : 3

1. Baskı : 1989 Stockholm

2. Baskı : Mart 1991

Genel Dağıtım :

Fırat Yayın - Dağıtım

Divanyolu Cad.

Binbirdirek İşhanı No: 15

Sultanahmet - İSTANBUL

Tel : 516 05 91

Kapak : Umut Germeç

Dizgi Hanefi Celepli

Baskı Erdoğan Ofset

SUNUŞ

Çağdaş Türk edebiyatında Kürtler konusunu incelemeden önce, genel olarak daha çok Türk edebiyatının etnik cephesi ilgimi çeken alanlardan birisini oluşturuyordu. Ama bu konu geniş bir alanı kapsadığı için yılları alan bir çalışmayı gerektiriyordu. Türk edebiyatının değişik türlerini örneğin şiir, öykü, roman, eleştiri, anı, röportaj ve gezi notlarını okuyup incelemek, bu yapıtlarda Kürt, Rum, Ermeni, Arnavut, Çingene, Çerkez, Arap ve diğer halkların yerini saptamak, bu farklı halkların karşılıklı ilişkilerini incelemek hem önemli, hem de güç bir çalışmaydı. Örneğin değişik yapıtlarda yalnız Çingeneler arasından cellatların çıkması veya bazı ölüm cezalarını gerçekleştirmek için niçin görevlilerin bu etnik azınlık arasından seçildiği ve bu konunun edebi yapıtlara yansması ilgimi çok çekmişti. Yüzlerece yapıtı okuyup, inceledikten sonra o kadar malzeme elimin altında birikti ki, bir ara yalnız Kemaller ve Kürtler konusunda bir inceleme yapmayı tasarladım. Orhan Kemal, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in yapıtlarının Kürtlere ilişkin yamın saptamak istedim. Hatta bir ara düşüncelerim Yaşar Kemal'in Yapıtlarında Kürt Gerçeği üzerinde yoğunlaştı. Çalışmamı böyle dar sınırlar içerisinde tutmak, diğer bazı yapıtları ve yazarları bu çalışmamın dışında bırakıyordu. Türk edebiyatında Kürt gerçeğine ulaşabilmek için orta bir yol bularak, değişik yazarların yapıtlarında Kürt temasını incelemek bana daha anlamlı geldi. Böylece çalışmalarımı Çağdaş Türk edebiyatında Kürtler genel başlığı altında yoğunlaştırdım, üzerinde çalışacağımı alanın kaba sınırları böylece çizilmiş oluyordu.

İki yıl önce kitap olarak yayımlanan bu çalışmam okuyucular arasında önemli bir adım olarak görüldü. Değişik yayın organlarında dergi ve gazetelerde çıkan tamtma yazıları olsun, değişik okuyuculardan aldığım mektuplar, bana görüşlerini sözlü olarak sunan çevreler olsun bu çalışmamı kendi alanında yapılmış ilk çalışma olarak adlandırdılar. Çalışmamın bilimsel tarafına bir de "haber" özelliğini ekliyorlardı. Kitabın bu ikinci baskısını hazırlarken diyebilirim ki en büyük cesareti okuyucudan aldım.

Kitabın ilk baskısı gözden geçirilip, bazı imla hataları düzeltildikten sonra, sonuna **Toplu Bir Bakış** adı altında yeni bir bölüm eklendi. Kitabın birinci baskısında yer almayan bu uzun bölümde, daha değişik türler ele alınıp incelenmektedir. Burada yer alan düşünceler, aşında yöntem olarak kitabın ön ana bölümlerini tamamlayan bir niteliğe sahiptir. Bu bölümde türler ölçü olarak seçilmiş değil, bölüm biraz da farklı türlerin (şür, öykü, roman, anı, röportaj) bir karışımını oluşturmaktadır.

Bu yeni baskının Türkiye'de oluşan "Kötü Kürt" imajının yıkılması için edebi bir zemin hazırlayacağını umar, bazı yapıtlarda farklı halklar arasında boy atan ve bitmeyen dostlukların yaşamın kendisinde de sürmesini dilerim. En iyi yazar dostluğun dilinden anlamak için tercümana gereksinim duymayan yazardır. Yaşasın dostluk! Yaşasın edebiyat!

ÖNSÖZ

YABANCI GÖZÜYLE KÜRTLER

Edebiyat, içinde doğduğu toplumun dolaylı veya dolaysız bir yansımasıdır. Büyük edebi yapıtlar, her ne kadar insanoglunun evrensel sorunlarını inceleyip tartışmak istese de, yazarın bağlı olduğu toplumun tarihsel, ekonomik, toplumsal ve politik durumunu da yansıtırlar. Bir toplumun büyük ve çarpıcı tecrübeleri, toplumsal çelişkiler, iç ve dış savaşlar, devrimler, göçler gibi olgular, geç veya erken o toplumun edebiyatında dile gelirler. Yazarın görevlerinden biri de, toplumun yaşadığı olay ve durumlara bir anlam kazandırmaktır. "Neden?", "Niçin?" sorularına yanıt aramak, okurlarına taze bir yorum ve yeni görüşler sunmaktır.

Eğer bu düşünceler doğru ise, bir toplumun edebiyatının yalnız edebi değil, sosyolojik bir değeri de vardır, diyebiliriz. Daha somut olarak, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Kürtlerin ve Kürt sorununun önemli bir rolü olduğu için, onun çağdaş Türk edebiyatına yansımalarını bekleyebiliriz. Diğer yandan bu edebiyat üzerine yapılan yorumların, önemli sosyolojik anlayışları da beraberinde getirdiğini görmekteyiz. Ben kendim 1970'lerin ortasında, Kürdistan'da sosyolojik araştırmalar yaparken, bu yüzden Türk edebiyatından, özellikle "Köy edebiyatı" akımından yararlanmaya çalıştım.

O zaman, Yaşar Kemal'in hem edebi bakımından, hem de toplumsal yorum bakımından çok başarılı birkaç yapıtını okudum. Ümit Kaftancıoğlu'nun Tüfekliler adlı romanını (ki bana Mardin yöresinde olup bitenleri iletmesi açısından yararlı oldu) ve diğer bazı roman ve öyküyü okuma fırsatına kavuştum. Fakat okuduğum Kürtler ile ilgili roman ve öyküler, Kürt toplumunu anlamak için umduğum kadar bana yararlı olamadılar. Bu yapıtlarda Kürt toplumunun bazı yanlarını görebildim, örneğin yoksulluk, sömürü, zor ve şiddet, namus ve öç, eşkiyalık, kaçakçılık gibi... Tüm bunlar, şehirli okuyucuya ilginç gelebilecek romantik ve yabancı tasvirleri içeriyordu. Kürt toplumunun sosyolojik ve politik önemli yanlarına bu yapıtlarda rastlıyamadım.

Rohat'ın bu araştırmasını okurken o eski tecrübelerim yine aklıma geldi. Rohat, bu araştırmasında yeni Türk edebiyatında Kürtler ve Kürdistanı konu edinen hemen hemen tüm yapıtları okuyup incelemiş, bu yapıtlara ilişkin yorumlarını özlü bir biçimde okuyucuya sunmaktadır. Bu yapıtlarda en temel konular, yani Kürtlerin ayrı bir ulus olduğu, özgün bir kültüre sahip oluşu, toplumsal çelişkilerin yalnız sınıfsal değil, ulusal bir yanının da olması, hemen hemen Türk edebiyatına yansımıştır. Bu ilgisizlik nereden gelmektedir?

Özel bir konu, bir ülke veya bir halk üzerine yazılan bir roman, çoğu kez sözü edilen konu ülke ve halktan ziyade, yazarın kendisini veya içinde yaşadığı toplumun gerçeklerini dile getirir. Örneğin, 18. ve 19. yüzyılın Batı Avrupa edebiyatında doğu ülkeleriyle ilgili birçok yapıt vardır. Bu yapıtların amacı, doğu ülkelerinin gerçeklerini sergilemek değil, batılı yazarların kendi ülkelerinin düzeyini eleştirmektir. 18. yüzyılda Fransız filozofu Montesquieu, gerçek İran'ı hiç bilmezken, "İran Mektupları" adlı yapıtını kaleme alır. Yazar bu yapıtını yazarken zamanın Fransa'sının siyasal ve hukuksal durumunu eleştirmek amacıyla kafasına göre ve ihtiyacına göre bir İran'ı hayal edip yarattı. Avrupa ülkelerinde sanayi toplumunun gelişme sürecinde, geleneksel toplumsal bağların gevşediği zaman, aydınlar tepki olarak ilkel toplumları idealleştirmeye ba-

şladılar. Rousseau'nun "Soylu Yabancı Adam" ideali, romantik edebiyatın ciddi ve popüler bazı yapıtlarında sık sık sergilemeye çalışılır. O soylu adamlar, tabii ki, Güney Pasifik Okyanusu adaları veya Kuzey Amerika'nın o zaman hala sömürilmeyen batı bölgeleri (Wild West) gibi uzak ve yabancı yörelerde yaşarlar. Bunlar, çoğu kez romanda uygar, soylu batı Avrupa'lı roman kahramanlarıyla arkadaşlık kurarlar. Yabancı adamların soyluluğunun tanımı, tabii ki yazarın kültürüne ve zamana göre değişmektedir.

Kendimin ve benden başka birçok Batı Avrupalı'nın Kürtler ve Kürdistan üzerine okuduğum bir kitap, bu türden popüler bir roman idi, yani bu yüzyılın başlarında en çok okunan kitaplardan birisi olan Alman yazarı Karl May'ın *Durchs Wilde Kurdistan "Vahşi Kürdistan'dan Geçiş"* adlı romanı. Romanın kahramanı olan Kara Ben Nemsî (Avusturyalıoğlu Kara), Arap çöllerinde karşılaştığı maceralardan sonra İstanbul'a gitmek üzere Kürdistan'dan geçer. Yeni maceralarında, Kürdistan toplumunun birçok temsilcileriyle tanışıyor: Ağalar, yoksul köylüler, dağlardaki göçebeler, şehirli tüccarlar, Türk Zaptiyesi ve Keldani zanaatkârları. Aynı yazarın Amerika Wild West'inde yer alan, soylu kızılderililerin önemli bir rol oynadıkları birçok macera romanı vardır. Karl May'm Kürdistan'ı, Wild West'i gibi, kanun ve sıkı kuralların halâ yerleşmediği, onun içinde roman kahramanlarının sade adalet duyguları ve büyük cesaretiyle (yani kovboy zihniyetiyle) hareket ettikleri, hayali bir yerdir. Bu yabancı ve vahşi yerlerden insanlar ideal, soylu, dürüst ve cesaratlı davranışlarıyla birer Alman centilmenini andırmaktadırlar. Karl May, kendi toplumunda gittikçe tükenen feodal değerlerini Kürdistan'da geri bulmuş, daha doğrusu bu değerleri Kürdistan'da yeniden yaratmıştır.

Yazar, tüm yaşamı boyunca ne Amerika'yı, ne de Kürdistan'ı hiç görmemiştir. Buna rağmen, romanda sunduğu Kürdistan'ın doğa ve toplum krokileri çok otentik görülür. Çünkü, yazar birçok yazılı kaynaktan yararlanabilmişti. 19. yüzyılda birçok yabancı Kürdistan'ı gezmiş, Kürdistan üzerine gezi ve notları yayınlamışlardı: tüccarlar, misyonerler, arkeologlar, askerler, elçiler... Bu-

gün, Almanca, İngilizce Fransızca ve Rusça yazılmış yüzlerce cildi kapsayan bir Kürdistan gezi edebiyatı vardır. Kürdistan'ın sosyo-ekonomik tarihini incelemek için bu yapıtları çok yararlı buldum. Gezi notları, tabii ki romanlardan daha objektiftirler ve içindekiler daha kolay değerlendirilir. Fakat her ne ise, gezi notları da yazarın ilgilerini yansıtır. Bu ilgiler yazarın gerçekleri görebilmesini engelleyebilir veya yazarı yanlış bazı saptamalara itebilir. Örneğin, İslam-Hıristiyanlık ilişkilerinde dinsel faktörleri temel alan misyonerler, çoğu zaman diğer toplumsal çelişkilerin farkında değildirler, onlar dinsel hareketlerin sosyo-ekonomik temellerini göremediler. Diğer bir örnek de, İngiliz ticaret vekilleri ve konsoloslarının Kürt ağalarını iki kesime ayırmalarıdır. Bir yandan modern, bilinçli, dürüst insanlar, diğer yandan gerici, bağınaz, aldatıcı ve zalim tipler. Bir ağanın "dürüst" ve "modern" veya "aldatıcı" ve "gerici" olarak nitelendirilmesi, onların İngilizlere karşı olan tutumundan kaynaklanmaktadır. Bunun gibi belli çıkarları gözeten dar görüşlerin, Kürdistan'ın çağdaşlaşma sürecini anlamakta güçlük çektikleri görülmektedir.

Kürtler ile ilgili Batı Avrupa edebiyatı için söylediklerim, bazı yönleriyle belki Türk edebiyatı içinde geçerlidir. Konusu Kürtler olmasına rağmen bazı yapıtlarda ifade edilmek istenen Batı Türkiye'nin eğitilmiş, şehirli aydın tipinin ilgi ve görüşleridir. Zamanda Kürt toplumunu en detaylı, ve kapsamlı, en objektif bir biçimde dile getiren Türk yazarı herhalde Evliya Çelebi'dir. Evliya Çelebi, Kürt kültürü, Kürt dili ve lehçeleri, halkın dinsel inançları, adetleri, elbise ve yemekleri, ekonomik yaşam, feodal sistem ve aşiret yapısı üzerine ayrıntılı ve ilginç bilgiler verir. Fakat Evliya Çelebi de, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi hükümetinin bir temsilcisi olarak ve bir strateji uzmanı gözüyle Kürtlere bakar. Kürdistan'ı Osmanlı memleketleri ve düşmanı olan İran Ülkesi arasında koruyucu bir tampon bölge (sedd-i aman) olarak gördüğü için Kürtleri över. Anlattığı durumların önemli bir kesimi direkt olarak güvenlik sorunlarına ilişkindir. Bu duyarlı bakışın bazı hatalı veya çok eksik gözlemlere neden olup olmadığını tespit edemeyiz, herhalde fark etmediği bir hayli şey vardır. Onun Kürdistan üze-

rine sunduğu görüntüler tek taraftır. Her ne ise, yazdıkları bize çok değerli bilgiler sunmaktadır.

Bütün eksikliklere rağmen, Kürtler ile ilgili çağdaş Türk edebiyatı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Rohat'ın bu incelemesini okurken, Türk edebiyatında Kürtler ve Kürdistan'a ilişkin çok ilginç bilgi ve yorumların var olduğunu inkâr edemeyiz. Bazı konular, diğer konulara nazaran daha çok vurgulanır. Türk yazarları, politik bakımından duyarlı olan bazı konulara karşı kör gibi görünürler. Bu inceleme, roman ve öykülerin yazıldığı zaman göre değil, konusu olan zaman ve olaylara göre tertip edilmiş. Bu yaklaşım ile araştırmacı, okuyucunun da göreceği gibi, sözü edilen yapıtlarını "kör nokta"larını veya ideolojik önyargılarını, eksikliklerini sergilemeyi amaçlamaktadır. Rohat'ın üzerinde çok durduğu ulusal sorun yanında, bir diğer "kör nokta" ya da dikkatleri çekmek isterim. O da dine karşı takınılan tavidir. İslam dininin Kürt toplumunda çok önemli bir rol oynamasına rağmen, bu konuya ilişkin olarak Türk edebiyatında yalnız karikatürler buluruz. 19. yüzyılın İngiliz konsolos ve misyonerleri gibi, Kemalist Türkiye'nin yazarlarına göre de, hocalar, şeyhler, soliler, dedeler ve diğer din adamlarının hepsi, bağınaz, gerici ve sömürücülerden oluşmaktadır.

Kürtler üzerine yazılanlar, Batı Türkiye'nin şehirli aydın kesiminin zihniyetini ve düşün biçimini ortaya koymaktadır. Eğer Rohat'ın seçtiğinden başka bir yaklaşımı ele alıp geçen yüzyıl boyunca yazılan yapıtları kronolojik olarak bir sınıflandırmaya tabi tutarsak, her halde çok ilginç gelişmeler saptayabiliriz. Zamanla, yeni konular kaleme alınır, eski sorunların yeni yanları vurgulanır, zorla unutulan (veya unutturulan) olaylar gittikçe toplumun bilincine döner, edebi bir anlam kazanırlar. Bu yönde önemli bir gelişme, 1970 yıllarından itibaren bazı yazarların Kürt olarak veya bir Kürt gibi yapıtlarını kaleme almalarıdır. Özellikle bu gelişmenin tarihsel ve toplumsal boyutlarıyla romana yansıdığını görmekteyiz. Bu romanlar, artık Batı Türkiye'nin şehirli aydın tipinin ilgilerini değil de, kendini Kürt olarak bilen, kendini öyle tanıtan

aydının politik ve toplumsal ilgilerini yansıtırlar. Bu romanların ortaya çıkışını, Kürt aydın kesimi içinde yapılan teorik tartışmaların etkisine bağlayabiliriz.

Benim bildiğim kadar Rohat'ın, Türk edebiyatı üzerine yaptığı sosyolojik-ideolojik bu inceleme, bu tür çalışmaların ilk örneğidir. Her ilk deneyim gibi, bir çalışmanın güçlü ve orjinal yönleri yanında bazı zayıf yönleri de olabilir. Ben kendim bu incelemeyi çok ilgiyle okudum. Kendim yazarın bazı açıklamalarına başka bir yorum ile yaklaşmama rağmen incelemeyi çok yararlı buldum. Kitap, unutulmuş bir konuyu ele almakla Kürt tarihine değilse de, Türk düşünce tarihine önemli bir hizmet edeceği kanısındayım.

Martin van Bruinessen

Jakarta, Mart 1989

TÜRK EDEBİYATINDA KÜRT TEMASININ PROBLEMATİĞİ

Kürtler yirmi milyonu aşkın nüfusuyla, en eski Ön Asya halklarından birisini oluşturmaktadırlar. Türkiye, İran, Irak ve Suriye arasında bölüşülen Kürdistan, coğrafik olarak eski önemli ticaret yollarının geçtiği, doğal kaynakları bakımından zengin olan bir yöreyi kapsar. Kurmanci, sorani, zazaca gibi lehçelerden oluşan Kürtçe denilen bir dil konuşan Kürtler, yörenin en yerleşik, en kararlı halklarından birisi olarak bilinmektedir. Kürtçe, Hint Avrupa dilleri gurubuna girmektedir. Aynı guruba dahil olan İran dilleri alt dalının Batı İran dilleri kesiminde yer alan Kürtçenin, bu bakımdan Türkçe ile her hangi bir dil akrabalığı yoktur. Kürt diliyle yaratılan çağdaş bir Kürt edebiyatının da günümüzde boy attığına tanık olmaktadır.

Türkler Orta Asya'dan göçüp, Anadolu'ya yerleşmeden önce, yörede Kürtler, Ermeniler, Asuriler ve Rumlar oturmaktaydı. Daha sonra bölgeye yapılan göçler, yörede meydana gelen savaşlar, dostluklar, düşmanlıklar, buranın demografik yapısını büyük çapta etkilemiş oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüme, genişleme yıllarına rastlayan çağlarda, çoğu bu halklar zulüm ve baskı altına girdiler. Yurtları Osmanlı güçleri tarafından işgal edilen bu

halklar, 19. yüzyıldan itibaren özgürlüklerine kavuşmak için kavgalarını daha da arttırdılar. Artan ulusal bilinç, uluslaşma süreci üzerinde etkili oldu. Çağın etkisi, dünyanın yeniden paylaşılması gibi değişik faktörler, tüm dünyada ulusal ezgi altında inliyen, tarihin bu taze güçlerini harekete geçirdi. Birer kıvılcım gibi alev alev tutuşan ulusal kurtuluş hareketlerinin önünü tutmak mümkün olmadı. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöktüğü yıllarda çoğu Balkan halkları özgürlüklerine kavuşmuş oldular. Geriye kalan halklardan birisi olan Ermeni halkına karşı girişilen soykırım hareketleri sonucunda, bu halkın kökü Anadolu'da kazınmış oldu, kurtulanlar dünyanın çeşitli köşelerine dağıldılar. Bu yıllarda yörenin en eski halklarından birisi olan Asuriler de büyük baskılarla kaşıkaşular. Bunlar güneye ve doğuya sürgün edildiler. Kurtuluş savaşı yıllarında Anadolu'nun en eski diğer halklarından birisi olan Rumların da sonu geldi, yörede hiçbir etkinlikleri kalmayan Rumlar, böylece göçüp gittiler. Gelişen Türk burjuvazisi, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin elindeki sermaye egemenliğine de son vererek, bu alandaki ekonomik üstünlüğü ellerine geçirmiş oldu. Kurtuluş savaşı sona erip, Cumhuriyet kurulduktan sonra geriye kalan halklardan Çerkezler, Lazlar belli kararlı ulusal istemleri olmadığı için, zamanla Türk halkı ile kaynaşıp, ortalıktan çekilmiş oldular. Bu dönemde ulusal istemlerine kavuşmak için, olan gücüyle mücadele etmeyi göze alan tek halk veya tek güç Kürtler oldu. Atatürk önderliğindeki Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı, kendi ulusal hakları için muhalefete geçen Kürt halkı, çıkan ayaklanmalar döneminde yani 1925-1940 yılları arasında aralıksız baş kaldırdı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarında başlayıp gelişen ideolojik yapılanmalar sonucunda, değişik halklara yönelik bir saldırı politikası yaşamın her alanında gözlenmeye başladı. Hem düşünce , hem de pratik alandaki bu ideolojik yapılanmalar, sonunda koyu bir burjuva ideolojisi haline dönüştü. Bu ideoloji Atatürk döneminde devletin resmi ideolojisi oldu. Günümüze kadar gelen bu düşünce, ırkçı etkisinden hiçbir şey yitirmedi. İslam ideolojisine sarılarak önce müslüman olmayan İtristiyen halklara karşı saldırılarını yoğunlaştıran Türkler, daha sonraları Türkçü-

luge sarılarak ırkçı bir anlayışla, Türk olmayan halklara karşı bir düşmanlık güttüler. Türk olmayan bu müslüman halklar arasında, Kürtler ön plana alındı. Osmanlı kimliğinin artık bir kenara itildiği bu yeni dönemde palazlanan, güçlenen Türkçü akımların onu alınamadı. Dizginlenmiyen bu güçlerden bir kesimi Turanizme sarıldılar. Ama onlar "Turan Ülkesi"nin yolunu bulamadılar. Diğer yandan düşünce olarak Turancılık ölmedi. Bugün Türkiye'de Kürt halkının varlığını kabullenmiyen anlayış ve düşünceler, Turancılıktan başka birşey değildir.

20. yüzyıl başlarında Anadolu'nun diğer halklardan arındırılıp, ıssızlaştırılmasıyla, değişik halkların emeği ve gözyaşıyla sulanan, birer kültür ile dokunan bu topraklar üzerinde kalan bazı izlerin bile kökü kazınmaya çalışıldı, bu topraklar iyice kısırlaştırıldı. Bu yurtlar, birer "kültür Erozyonu"na tabi tutuldu. Kala kala Türk dilinde bu halklardan birer küçücük iz kaldı: Ermeni yapıları, Asuri kiliseleri, Arap atları, Çerkez kızları, Arnavut ciğerleri, Çingene çanları, Türkmen kilimleri, Laz horonları...

Kürt ve Türk halkları, yıllarca aynı topraklar üzerinde beraber yaşadılar. Aralarındaki dinsel, ekonomik ve kültürel etkileşim, yaşamın çoğu alanlarını etkisi altına aldı. Kararlı izler bırakan çok yönlü ilişkiler, bugün de sürmektedir. Her iki halk arasındaki dostluklar, düşmanlıklar, değerler alanında süren çatışmalar, kültürel ayrılıklar, bir dizi komşuluk ilişkileri sonucunda doğan karşılıklı hareketlilik, değil yalnız edebiyat alanında, sanatın diğer türleri üzerinde de etkili oldu, bu karşılıklı etkileşimin izi, her iki halkın kültür yaşamında görülmeye başlandı. Türk edebiyatı dışında, Türk tiyatrosu, müzik, sinema, halk dansları ve diğer bazı sanatsal alanlarda Kürtlere ilişkin öğelere rastlamak mümkündür.

Çağdaş Türk edebiyatında Kürtler temasının yansımaları, yukarıda kısaca değindiğimiz çok yönlü ilişkiler üzerine şekillendi. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Kürtler üzerine oluşan yoğun baskılar ve getirilen yasaklamalar, bir dizi zorluğu da beraberinde getirdi. Uzun yıllar tabu haline sokulan Kürtler konusunu ele almak, Türk edebiyatı açısından bir sorun oluşturdu. Getirilen

ceza maddeleri sonucunda, birçok yazar bu nedenle özellikle Kürtler'in ulusal varlığı, kültürü ve ulusal istemleri konusunda belli bir duyarlık gösteremediler. Yazar ve yaratıcılığını üzerinde göstereceği malzeme, nesne veya tema arasında böylece korku duvarları örülmüş oldu. Türk yazarlarından bir kesiminin ulaşmak istediği bazı gerçeklere yanaşmak olanaksızlaştı.

Halklar arasında yıkılan yakınlaşma, dostluk köprülerini sanat yoluyla onarmak isteyen sanatçılar üzerindeki yoğun baskılar, fetihçi, ırkçı, şöven tarih anlayışıyla birleşince, Türk edebiyatında azınlıklar sorununa ilişkin yapıtların azaldığı, olanların da gerçeği yansıtmadığı görüldü. Bu nedenle, Türk edebiyatında Kürt temasının problematiği tarihsel bir temele dayanmaktadır. Düşüncelerini korkmadan, değişik ürünler halinde dile getirenler, daha cesaretle bazı adımlar atarak gerçeğe giden yolun açılmasına katkıda bulundular. Bu cesareti göstermeyenler, daha geri bir çizgiye, yani çağının dışında kaldılar. Hatta Osmanlı toplum düzenine duyulan özlemin belirtileri de görüldü. Susanlar ve Türkiye'de Kürt halkının varlığını yadsıyanlar gibi, Türk edebiyat cephesinde farklı unsurlar yer aldı.

Bu durum, Türk edebiyatında kötü bazı sonuçlar doğurdu. Edebiyatın en önemli ögesini oluşturan insan ilişkileri, bu ilişkilerin içerisindeki tarihsel, kültürel ve diğer bazı boyutları bir edebiyat duyarlılığı içinde yansıtmak, günümüzde, Türkiye koşullarında bazı engeller ile karşılaşmaktadır.

1950 yıllarından sonra başlayan çok partili dönemde, Türk edebiyatı açısından köy konusu büyük bir önem kazandı. Birçok yazar yapıtlarında köy konusunu ele aldı. Özellikle köy Enstitüsü çıkışlı yazarlar arasında köye yönelen birçok yazar yetişti. Diğer yandan "Köy Edebiyatı" konusunda yoğun tartışmalar başladı. Bu dönemde Kürt köylülerinin yaşamı, belli oranda Türk edebiyatına yansımış oldu, yeni bir gezegenin insanları olarak ortaya çıktılar. Çelişkiler yumağı içerisinde boğulan yoksül Kürt köylülerinin sancılı yaşamı, okuyucu için inanılmaz birer ürpertici, sarsıcı yapıt haline dönüştü. Bu dönemde ele alınan Köy Edebiyatı konulu

tartışmalara katılanların net görüşleri yoktu. Üzerinde tartıştıkları köy, elbet de bir Kürt köyüdü. Yapıtlarında Kürt köyünü ele alan yazarların yapıtları üzerine başlayan tartışmalar, Kürt köyü üzerinde yoğunlaşmadı, "hangi köy?" sorusu sorulmadı. Eğer bu soru, o dönemde sorulmuş olsaydı, tartışmalardan olumlu bazı sonuçlar çıkardı. Bir kürt köyünü kuşatan çok yönlü faktörler bu yıllarda fazla önemsenmedi. Köyün ulusal özellikleri bu dönem, tartışmaların gündemine getirilmedi. Türk Edebiyatının halklar sorununa ilişkin boyutu üzerinde bazı teorik saptamalar yapılmayınca, Türk edebiyatı çağdaş eleştiri ortamı, tarihsel ve sosyolojik incelemeler ile beslenemedi. Yarıda kesilen tartışmalar, hem Türk edebiyatı açısından, hem okuyucu, hem de eleştirmeler açısından bir dizi olumsuzluğu beraberinde getirdi.

Türk edebiyatında yaratılan "duyarlı bölgeler", "yasak bölgeler" ve "tehlikeli bölgeler" kavramları sonucunda, Türk edebiyatının coğrafik görünümü tam bir gelişme gösteremedi. Değişik konuların, sorun ve gerçeklerin Türk edebiyatına yansması böylece engellenmiş oldu.

Bu olumsuzluğu etkileyen bir dizi faktör vardır. Bunların başında tarihten gelen zorluklar, yasal engellenmeler ve yazarın kendisinden kaynaklanan eksiklikler gelmektedir.

Bu zorluklardan en önemlisi, tarihsel bir kültür, sanat birikiminin Türkiye'deki yokluğudur. Hümanist bir dünya görüşüyle yoğunlaşmış bu kültür ve sanat birikiminin yokluğu, çağdaş anlamda aydın yokluğunu da beraber getirdi. Çetin Altan'ın bir yazısında: "Evliya Çelebi'nin dışında, neden Osmanlı edebiyatında, ta tanzimata kadar yazar yetişmemiştir? sorusunun yanıtı, düşünce üretimindeki büyük boşluğun nedenini de açıklar", demesi, yerinde yapılan bir saptamadır. Evliya Çelebi Kürtler ve Kürdistan üzerine ad vererek ayrıntılı açıklamalarda bulunan ilk Türk yazarlarından birisidir. Bu bakımdan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi'nin önemi oldukça büyüktür. Yazmış olduğu bir incelemede: "...Biz, Türkiye'nin doğusunda yaşayan Kürt vatandaşlarının olduğunu biliyoruz, ama Kürdistan denilen bir bölgeden haberimiz

yok" diyebilen bir yazar veya aydın, elbet de yukarıda değindiğimiz kültür birikiminin bir yokluğunu yansıtmaktadır. (1). Çetin Altan yukarıda değindiğimiz yazısının bir bölümünde tarihten gelen bu olumsuzluğu, daha da detaylandırır: "...Osmanlı İmparatorluğu koca tarihte yazar yetiştirmemiş tek İmparatorluk olarak kalamadı. Yazar yetiştiremeyen, başka bir deyişle, düşünce üretemeyen bir İmparatorluğun bize bıraktığı en kötü toplumsal miras da, her birimizde zaman zaman tabutçu keseri gibi insafsızca ayağa kalkan katılık ve hoşgörüsüzlüktür. Bu da doğaldır. Çünkü geçmişimizde yazıya ve düşünceye dönük bir alışkanlıkla birikim yoktur (2)". Bu kültürel birikim yokluğunu son yıllarda etkiliyen olumsuz diğer bir faktör de, Kürtlere ilişkin olarak yaratılan tabular ve yasaklamalardır. Kürt edebiyatı, Türk yazarı tarafından bilinmemektedir. Çünkü çeviriler yapılmamıştır. Kürtler üzerine diğer ülkelerde yapılan bilimsel ve diğer sanatsal çalışmaların Türkiye'ye sokulması olanaksızdır. İnsanlığın kültür mirasının en kapsamlı kaynakları olan, dünyanın önemli ansiklopedilerinde yer alan "KÜRTEER" ve "KÜRDİSTAN" maddelerinin Türkçe'ye çevirisi bile sorun olmaktadır. Böyle olunca, Türk yazarının Kürtler konusunda bilgilenme ve yeniden yaratma olanakları oldukça zorlaşmaktadır. Bu olumsuzluklar hem yazarı ve yapıtını, hem de eleştirmen ve okuyucuyu etkilemektedir. Türk yazarının evinde bir Kürtçe sozluğun bulunmaması, bir dizi zorluğu beraberinde getirmektedir. Çeşitli yapıtlarda karşılaşılan Kürtçe yanlış işaretlenmeler ve anlam yanlışlıkları, bu düzeydeki olanaksızlıkların bir sonucudur. Böylece yazar insanlığın kültür mirasından yoksun kalmaktadır.

Kürtler ve Kürdistan konusunda yaratılan bu olanaksızlıklar, yazarı, ister istemez bazı hatalara sürüklemektedir, örneğin 1946 yılında İran'da kurulan Mahabat Kürt Halk Cumhuriyeti'nin bir yıllık omru, Necmi Onur tarafından beş yıla çıkartılır (3).

Bu konuda getirilen yasaklamalar dışında, ayrıca yazarın kendisine getirmiş olduğu yasaklamalara da değinmek gerekir. Yayınlanmış olan eski bazı yazılarının tekrar yayınlanması kon-

usunda, bunların suç olacağını söyleyen Bekir Yıldız'ın görüşleri, kendi kendine yasaklamalar getiren bir yazarın tutumuna açık bir örnektir. Bekir Yıldız şöyle demektedir: "...Birincisi yıllar önce yayımlanmış bazı yazıların, bugünkü koşullarda yayımlanmasının suç olacağı, ikinci neden de, benzerliği olan yazıları bir araya getirmenin, kitap sayfalarını çoğalmaktan başka bir yarar sağlamıyacağıydı (4). Korkunun yazar ile yapıtı arasına girmesi konusunda, "En kötü sansür sanatçının kendi kendine uyguladığıdır" (5) diyen Alpay Kabacalı, bu noktada oldukça önemli bir belirlemede bulunmaktadır.

Bir yazarın, ilk başta tüm zorlukları ve kendisine yönelik baskıları hesaba katarak yapıtını kaleme alması, onun sorumluluk anlayışının bir gereğidir. Yazar, çağından ve toplumundan sorumlu bir kişidir. Ferit Edgü bir yazısında sorumluluk, özgürlük ve yaratıcılık arasındaki bağların önemine değinir: "Sorumluluğun olduğu yerde, kuşkusuz özgürlük de yoktur. Yaratıcı "TEHİKELİ BÖLGE" lerde özgürce dolaşırken, yaratıcı gücü sorumluluğun izlerini bırakır ardında. Yaratıcı için özgürlük diye bir sorun yoktur. O her zaman özgürdür. Kimi yerde, kimi zaman bu özgürlüğün bedelini öder, ödetenler utansın" (6). Filmde yalnız Kejë (kumral) adlı bir Kürtçe kadın isminin geçmesi nedeniyle başına büyük belalar getirilen Seyit Han İlini üzerine, uzun bir inceleme yazan, film eleştirmenlerinden Onat Kutlar sansüre karşı çıkması gerekirken, filmdeki "Etnik Öğeler"e karşı çıkar. Resmi sansürden önce, başka bir "sansür"ün yapılmamasını eleştiren Kutlar'ın bu tavrı, Kürt temasının çeşitli sanat yapıtlarında yer alabilmesinin sorunsallığı açısından oldukça çarpıcı bir örnektir (7).

Genel olarak Türk edebiyatında ele alınan azınlıklar teması olsun, özel olarak Kürt teması üzerine olsun ciddi bir inceleme, henüz Türkiye'de yapılmadı. Daha doğrusu, Türk edebiyatında ele alınan konular temalarına göre sınıflandırılıp, bir analize tabi tutulmuş değildir. Türk edebiyatı üzerine çalışan edebiyat tarihçileri, eleştirmenler ve araştırmacılar özellikle bu konuda suskunluklarını sürdürmektedirler. Türk yazarlarının değişik yapıtlarını

da ele aldıkları "Kürt Teması" sınırlı da olsa, bazı somut ulusal öğelere açılmakta, Kürdistan'a açılan kapılar bu yapıtlarda en azından aralanmaktadır. Fakat çeşitli eleştirmenler ve araştırmacılar, açılan veya aralanan bu kapıları kapayıp, başka kapıları çalarlar. Yanlış kapıları çaldıklarını kabullenmeyen eleştirmenler ve araştırmacılar, bu kapıları kırarak, çoğu kez gerçeklerden uzaklaşırlar. Bazen de bir yazarın yapıtına sınırlı da olsa yansıyan bazı insancıl öğeleri, açılımları çığneyerek, yazarın gerisine düşerler. Kürt temasının güçlü olduğu bazı yapıtlar üzerine görüşlerini açıklayan eleştirmenlerin dilinden düşmeyen "Doğu Gerçeği" kavramına bir açıklık kazandırılmayınca, yapılan eleştirilerin etnik boyutları ve ulusal renkleri bayağı donuk ve soluk kalmaktadır. Çoğu eleştirilerde bolca kullanılan "Doğu insanlarımız" ve "Doğulu vatandaşlarımız", "Yörenin dili" gibi terimler, sözü edilen Kürtlerin konumlarına, ulusal istemlerine, kendilerini şekillendiren Kürt kültürüne yabancı birer uydurulmuş terim olmaktan öteye, bir anlam kazanamazlar. Bu eleştirilerde değişik kahramanların ulusal kimlikleri açıkca ortaya serilmemektedir, sorunlar gerçekçi olarak ortaya konulmaz, temel çatışma noktaları, kültürel uyumsuzluklara değinilmez, doğanın ve ağanın zulmü tekerlemesiyle tüm sorunlar geçiştirilmeye çalışılır.

Türkiye'nin bugünkü resmi sınırları içinde iki önemli kültür yaşamaktadır: Kürt ve Türk kültürleri. Bu iki halk arasındaki kültürel ayrılıklar veya uyumsuzluklar bazen çatışma noktasına da varır. Kürt kültürünün, Türk yazarı veya eleştirmeni tarafından belli bir kabul görememesi halinde, ortaya standart bir Türk vatandaşının yaratılma belirtileri yansır edebiyata. Bu da, bir sanat olarak edebiyatın işlevleri arasına elbetteki girmez veya girmemeli. İki halk arasındaki kültürel farklılıklar, bazı insanların isteği sonucunda ortaya çıkmamışlardır, bunlar tarihsel, toplumsal birer şekillenmedir.

Bu gerçeği görememezlikten gelen Kemal Karpat Türk edebiyatı üzerine yazdığı bir incelemede, bir Türk öğretmenin Bingöl'de kaldığı sırada, hiç şarkı duymadığını, insanların kadere boy-

un eğdiklerini, insanların bundan kurtulmaları için de edebiyatın, insanları harekete geçirebileceğini yazar. Kendi tezlerine dayanak olarak ele aldığı ęretmenin söyledikleri şöyledir: "Bingöl'de neşe diye birşey yok. Hiç şarkı duymadım. Arkadaşım ęretmen Haneli Bey de, üç yıldır burdaymış, o da şarkı diye bir şey duymamış (8).

Kültürel uyumsuzluğı en güzel bir şekilde dile getiren bu açıklamalar, bir gerçeği yansıtmaktadır: halkın kendi dili Kürtçeyle söyledikleri türkülerden, buraya gelen Türk kökenli ęretmenlerin bir şeyler anlayamadığı gerçeğidir. Yöre halkını neşesiz olarak ele almaları da, buradan kaynaklanmaktadır.

Türk edebiyatının Kürtlere ilişkin sorunsallığının diğer bir boyutunu da, yazar-okuyucu ilişkileri, oluşturmaktadır. Türkiye gibi çok uluslu ülkelerde, özellikle okuyucu kategorisinin homojen olmadığı ülkelerde, okuyucunun beğenisi ve yazara ilişkin beklentileri oldukça farklıdır. Son yıllarda Kürt okuyucusu arasında artan ulusal bilinç, okuma alışkanlığının gelişmesi ve bağlı olduğu halkın ulusal sorunlarının güncellik kazanması gibi değişik nedenler sonucunda "Türk Okuyucusu" kavramında önemli bir değişmenin gözleendiğine tanık olunmaktadır. Yazar-okuyucu ilişkilerinin etkin bir temel üzerinde geliştıği bu yeni döneme ilişkin olarak, Kürt okuyucusundan haklı bir dizi eleştirinin geldiğini görmekteyiz. Son yıllarda yurt dışına çıkan bazı Türk yazarları kendi Kürt okuyucularıyla karşı karşıya geldikleri, rahatça tartışma olanağı buldukları bu ortamlarda, yazarlar en azından "Kürt Okuyucusu" nun tepkilerine bir anlam verebildiler, okuyucu kavramının Türkiye koşullarında ne anlama geldiğini sezebildiler. Bir Türk yazarının, Türkçeyi bilen kendi Kürt okuyucusunun sanat gereksinmelerine ve beklentilerine bir yanıt vermesi, bu sanatsal gereksinmelerin giderilmesi için bir çaba göstermesi, okuyucu ile olan ilişkilerine daha da canlılık kazandıracaktır. Bazı dergi ve gazetelerin, son yıllarda kendilerine bir "Kürt Köşesi" açmaları, okuyucunun bu gereksinmelerinden kaynaklanmaktadır. Okuyucu sayısını artırıp, tirajlarını da buna göre ayarlayan yayınların amacı, bilindiği

gibi daha fazla kazanç sağlamaktır. Okuyucunun sanatsal beğeni-
siyle şekillenen gereksinimleri, böylece sömürölüp, gerçekleştir-
memektedir. Türkiye gibi çok uluslu ölkelerde yazar-okuyucu
ilişkileri bu nedenle sağlıklı bir temel üzerine oturamamaktadır.
Bir sanat yapıtı üzerinde Türk ve Kürt okuyucularının beğenileri-
nin uyuşmaması veya çatışmasına yazarın bir anlam kazandırması
gerekir. Çünkü, okuyucu yazarın yüz akıdır veya göz bebeğidir. Bir
yazar, okuyucunun üyesi olduğu toplumdaki ayrıca sorumludur.

Türk edebiyatındaki "Kürt Temasının Problematikliği" konu-
sunu, Türkiye'deki Kürtlerin kendi siyasal konumundan ayrı dü-
şünmek de olanaksızdır. Bu sorununun çözümsüzlüğü, Türk ede-
biyatındaki Kürt temasına ilişkin sorunları da, bir çıkmaza itmek-
tedir. Türk edebiyatının, hem bu konudaki kendi sorunlarının
aşılması, hem de Kürt sorunu'nun demokratik bir çözüme kavuş-
turulması konusunda, insancıl, kararlı bir tavır takınması, işlevsel
bir görevi ve sorumluluğu omuzlaması, zorlukların aşılmasına
büyük katkıda bulunacaktır.

Kürtlerin varlığı ve kendilerine bazı kültürel özgürlüklerin
verilmesi konusunda Aziz Nesin'in bir yayın organında çıkan bir
yazısı nedeniyle yargılanması olayı, cesaretli bir demokrat Türk
yazarının olması gereken tavrının doğruluğuna bir anlam kazan-
dırdı. Bir yazarın düşündüğünü, duyduğunu özgür bir şekilde
yazılı veya sözlü olarak dile getirmesi kadar doğal birşey olamaz.
Bu özgürlüğü elinden alman veya elinden alınmaya çalışılan yaza-
rın, siyasal iktidarların veya devlet ideolojisinin karşısına dikilmesi,
direnmesi, elbet de Türk edebiyatının ulusal sorun konusundaki
sancılarının dinmesine katkıda bulunacaktır. Aziz Nesin'in bir
duruşma sırasında söylediği şu sözler veya savunduğu tezler, Türk
edebiyatının çağdaş ve gerçekçi bir çizgide gelişebilmesinin dü-
şünsel önemli bir boyutunu oluşturmaktadır: "Bir insanın çağdaş
bir dünyada en önemli özelliği, insan olma özgürlüğüdür. Bunun
da ilk belirtisi ulusal kimliğini ve kişiliğini seçme hakkına sahip
olmasıdır. Bir insan kendine Kürdüm diyorsa, hayır sen Türk-
sün, seni tarihin Türktür demekle o adam Türk olmaz (9)". Aziz

Nesin'in "Seçme Hakkı" diye üzerinde durduğu önemli olgu, çağın başında, dünyanın dört bir yanında baskı altında tutulan irili-ufaklı bir yığın halkın, özgürleşerek kendi gerçek kimliğine kavuşmasından başka birşey değildir. Yıllarca kör ve sağır bırakılan bu halkların başlatmış olduğu ulusal kurtuluş hareketleri, bir bir zafer ile sonuçlandı, yaşamın taze güçleri olarak hareketlendiler, insanlığın kültürüne değişik renkler kazandırdılar, onu zenginleştirdiler. Çağdaş dünya edebiyatının önemli yazarları, ezilen bu dünya halklarının yüzyıllık acısına merhem oldular, sabırlarına değer biçtiler, göz yaşları ve acılarını yazıya döktüler.

Kürt temasını Türk edebiyatında problematik bir konuma sokan etkenlerin başında, hiç kuşkusuz Kürt halkı üzerinde yaratılan baskının kendisi oluşturmaktadır. Bu baskılar, sırasıyla yazarı, yapıtı, eleştirmeni ve okuyucuyu bir bütün olarak etkilemektedir. Tarihten gelen bir dizi faktörü de buna eklediğimizde, sorun iyice çatalaşmaktadır. Bu konunun sorunsalıktan kurtulması, tüm ulusal baskıların Kürt halkı üzerinden kalkmasıyla mümkündür. Çünkü bu baskılar aynı şekilde, yazar, yapıtı ve okuyucu üzerinde de sürdürülmekte ama başka bir biçimde, örneğin "bölücülük" suçlamaları gibi... Bu sorun sadece Kürdistanı aralarında paylaşan ülkelerde mevcuttur. Özellikle Türkiye'de Kürt halkının varlığı tanınmadığı için, Kürt halkı iki kat ezildiği için, sorun daha da büyümektedir. Ülke içinde ve dışında bu yasaklamalara karşı, son yıllarda edebiyat çevrelerince sert tepkiler gösterilmektedir. Kürt halkından yana olumlu dayanışma gösterileri yapılmaktadır. 1988 yılında Kürt Yazarlar Birliği'nin Uluslararası Yazarlar Birliği'ne üye kabul edilmesi, 1987 yılında İsveç Yazarlar Birliği'nin Kürt şairi Şêrko Bêkes'i her yıl dağıtılan, "Tucholsky Ödülü"ne layık görmesi gibi bir dizi uluslararası dayanışma etkinliğinin Kürt halkıyla yapıldığına tanık olunmaktadır. 1988 yılının Kasım ayında "Dağ Dili" adlı bir oyun sergileyen ünlü İngiliz oyun yazarı Harold Pinter, özellikle Türkiye'de Kürtçe'nin yasak bir dil oluşundan büyük çapta etkilendiğini söylemiştir. Ayrıca, Pinter 1985 yılında Türkiye'yi ziyaret eden tanınmış Amerikan yazarlarından olan Arthur Miller'in Türkiye izlenimlerinden de oldukça yararlandığı-

nı belirtmiş, günümüzde bir halkın dilinin yasaklanması olgusunu çağdışı olarak nitelmiştir.

TÜRK HALK EDEBİYATINDA KÜRTLERE İLİŞKİN BAZI ÖĞELER

Bir halkın yazılı edebiyatının temelini, halk arasında dilden dile dolaşan sözlü halk edebiyatı oluşturur. Bazen de folklor diye adlandırılan bu ürünler bir halkın acılarını, sevinçlerini, yaşama ilişkin olarak geliştirdiği görüş keskinliğini ve diğer halklar ile olan değişik kültürel etkileşimini canlı bir şekilde dile getirirler. Halk yaratıcılığının bir anlatını olan sözlü halk edebiyatının doğuşu, özellikle yazının gelişmediği devirlere kadar uzanır. Türk halk sözlü edebiyatının önemli türleri arasında Kürtlere ilişkin belirlenmeler, yaşadıkları yöreyi ele alan öğeler gibi değişik konular bugün bile dilden dile dolaşmaktadırlar. Bunlardan bir kesimi yazılı hale getirilmişlerdir. Yaşar Kemal, Kemal Bilbaşar, Ümit Kaftancıoğlu, Ömer Polat gibi yazarlar, Türk folklorundan oldukça fazla yararlanan yazarlardan bazılarıdır. Türk halk edebiyatı (folklor) üzerine çalışmış olan bazı araştırmacılar, bu edebiyatın değişik uluslar ve halklara ilişkin yanına pek değinmemişlerdir. Kürtlere ilişkin bazı öğelerin Türk sözlü halk edebiyatındaki yeri üzerinde ciddi bir çalışına yoktur. Daha doğrusu her iki halkın folklorlarının karşılıklı etkileşimi konusu da bilinmemektedir. Prof. Pertev Naili Boratav, Metin And ve Mehmet Bayrak gibi araştırmacıların bazı

derleme çalışmalarında Kürtlere ilişkin bazı öğelere sınırlı olarak yer verilir. Konumuz açısından, Türk sözlü halk edebiyatında Kürtler'e ilişkin öğeler önem kazanmaktadır. Yoksa yapılan bazı derleme çalışmalarında yer alan Kürt folkloruna ilişkin örnekler değildir. Bunlar ayrı bir tartışmanın konusudur.

Yazılı Türk edebiyatına geçmeden önce, sözlü Türk edebiyatında yer alan Kürt temasına ilişkin bazı belirlemeleri dört temel başlık altında toparlayabiliriz: a) atasözleri, deyimler, lakaplar, b) fıkralar, nükteli öyküler, c) efsane, destan ve halk öyküleri, d) türküler.

Bu öbeklere giren bazı ürünler değişik yazarlar, araştırmacılar tarafından yazılı hale getirilerek değişik kaynaklarda yer almışlardır. Bazen de, bu ürünlere dayanarak bazı yazarlar yeni yapıtlar yazmışlardır veya derleme çalışmalarını daha da geliştirmişlerdir.

ATASÖZLERİ, DEYİMLER

Türkçe'de yer alan birçok atasözü, deyim, lakap ve aşağılayıcı sıfatlar, Kürtleri küçük düşürecek biçimde belli bir yığılma gösterirler. Dilden dile dolaşan bu ifadelerin halk içinde yayılması, daha sonra bunlardan bir kesiminin yazılı hale getirilmesi sonucunda, Kürtlere yönelik yüzlerce belirlemenin bu ifadelerle yansımalarını görmekteyiz. Özellikle Kürtlerin baskı altında tutulması, kendi kültürlerinin, dillerinin ayrı oluşu, bu baskı ve ezginin her türlüünün yaratmış olduğu etki, bu baskılara karşı Kürt insanının gösterdiği tepki, süreç içinde dile yansımaları. Durup dururken bu ifadeler ortaya çıkmış değildir. Egemen ulus şovenizminin verbal (dilsel) bir anlatımı olan bu sözler, elbet de bir rastlantı sonucunda oluşmuş değildirler. Özellikle, politik, ekonomik ve kültürel çatışma noktalarında yükselen kızgınlık, öfke ve üstün ulus olma duygusu, bu çatışma ortamlarında dilin gücü ile birleşir, bu tür ifadelerin ortaya çıkışı da kolaylaşır.

Değişik ulusların, halkların ve irili-ufaklı birçok azınlığın başka hakim bir güç tarafından aşağılanıp, horlanması yalnız Kürtlere özgü bir olgu değildir. İkinci Dünya savaşında Yahudi halkının başına gelenler, birçok yabancı ülkelerde boy atan ırkçı akımlar, yabancı düşmanlığı, ilk etapta dilsel, sözsel bir sataşma ile şiddete giden yolun açılmasını kolaylaştırmıştır. Atasözü, deyimler, lakap ve aşağılayıcı sözler dilden dile dolaşarak, kuşaktan kuşağa devredilir. Örneğin Çingenelere ilişkin olarak yaygınlaşıp, kalıplaşan ifadelerin kökünü kazıyıp silmek bugün olanaksız bir şeydir. Bugün Avrupa'da Türkler ile netleşen yabancı düşmanlığının temelinde, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaratılan kötü Türk imajının etkisi yatmaktadır. Geçmişte batıların, diğer yandan Osmanlıların Türkleri küçük düşürücü ifadelerinin izleri bugün de canlıdır, silinmiş değildirler. Taner Timur Osmanlı Kimliği adlı incelemesinde, bu konuda ayrıntılı bilgiler vermektedir: "Gerçekten XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı vakayinameleri Türkleri aşağılayıcı sıfatlarla doludur. "Kaba Türk", "Cahil Türk", "İdraksız Türk" v.s. nitelemeler Osmanlı kroniklerinde bol bol rastlanan ifadelerdir..... Ancak böyle bir yaklaşım sadece Türkler için karşı değildi. Aşiret bağlarını koparamamış ve yerleşik düzene geçememiş tüm halklar böyle bir küçümsemenin konusudurlar. Bu yüzden Osmanlı Devleti gibi bir İslam Uygarlığında "bedevî" Araplarla, Arnavut ve Kürt Aşiretlerinin de aynı tip küçümsemelere hedef olmaları sık sık görülmüştür" (1). Bu konuda Fransız edebiyatında yaratılan kötü Türk imajı, Jale Parla'nın hazırlamış olduğu bir incelemede daha ayrıntılı olarak ele alınır (2). İtalyan Edebiyatı'nda Türkler konusunu incelemiş olan Ümit Gürol'un kapsamlı incelemesinde, bu konuda değişik örnekler vermektedir: "Güçlü kuvvetli ama küçük beyinli", "Bir Türk gibi küfretmek", "Bir Türk gibi sigara içmek" gibi... (3).

Türk sözlü halk edebiyatında yer alan atasözleri, deyimler, lakaplar ve aşağılayıcı sıfatlarda, Kürt insanının yüzü hep karadır, yakıştırmalar acımasız ve serttir.

Türkçe, Kürtlere göre Almanca, Arapça gibi yabancı bir dildir, bilmezler, bilmek zorunda da değildirler. "Dil bilmez Kürtler" yakıştırması, Türkçeyi bilmedikleri için, günlük yaşamda Kürtleri küçük düşürmek için söylenen bir sözdür. Bazen de bu sözün değişik biçimleri kullanılmaktadır: " Dil-diş bilmez Kürtler" ve "Dil bilmez, yol bilmez Kürtler" gibi. "Dili dönmez Kürt" lakabına gelince, burada Türkçe'yi yarı buçuk bilen Kürtler söz konusu edilmektedir. Bazı kaynaklarda geçen "Alıraz" lakabı Arapça bir sözcük olup, sağır-dilsiz anlamına gelmektedir. Mardin'den Adana'ya gelen bir Kürt çocuğunun Türkçe'yi bilmediği için, arkadaşları tarafından sağır-dilsiz olarak bilinmesi, Demirtaş Ceyhan'ın "Yılan Öldürmek" adlı öyküsünün konusu edilir (4).

Kürtlere ilişkin olarak, Türk edebiyatında en çok kullanılan ifadelerden birisi "kuyruklu Kürt" lakabıdır. Bilindiği gibi, yalnız hayvanların kuyrukları olur. Hayvancılık ile uğraşan Kürtlerin sürekli yaşamlarını hayvanlar içinde geçirmeleri, diğer yandan çoğu kez kullandıkları şalvarların kalça kesimlerinin geniş olması gibi dayanaklar sonucunda yaratılan bu ifade ile Kürtlerin pis olduğu vurgulanmaktadır. Bir Kürt çocuğunun gerçekten kuyruğunun olup-olmadığı merak edilerek, soyunulduğu da olmuştur (5).

Bazı nesnelere dayanarak Kürtler'e yakıştırılan lakaplardan birisi de, "Çarıklı Kürt" ifadesidir.

Toplumun kahrını çeken, her işe koşturulan (özellikle askerlikte Türkçe bilmeyen Kürtler, bu eksikliği daha fazla iş yapmakla giderebileceğini sanarak çok ezilmektedirler) Kürtlerin saflığını belirtmek için kullanılan "Alavere-dalavere Kürt Mehmet nöbet başına" atasözü, yazılı kaynaklarda da oldukça çok geçmektedir. Son yıllarda Kürt Mehmed'e olan güvenin ortadan kalkması, bu atasözüne değişik bir boyut kazandırdı: "Kürt Mehmede Nöbet Yok". Bu değişme, toplumsal çalkantıların dili nasıl etkilediğinin tipik bir örneğidir. Kürt Mehmede olan güven artık yitirilmiştir. Kürtlere genelde olan güvensizlik başka atasözü ve deyimlerde de oldukça belirgindir: "Kürtten evliya koma avluya, ya sanı çalar,

ya samanbağı", "Ayıdan post, Kürtten dost olamaz", "Kiro vıro derler, yağılıp seni yerler" gibi...

Kürtler ve Türkler arasında önemli kültürel uyumsuzluklar vardır. Duyuş, düşünüş, kültürün maddi, manevi öğeleri arasındaki bu temel ayrılıklar, kültürün ulusalbğından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de iki farklı kültür arasında bir mesafe bırakılmak istenilir. Kürt tarafından gelebilecek "tehlike"ye karşı duyarlılık belirtileri de bazen dile yansır. "Elin Kürdü" kendinden saymamanın, tipik bir ifadesidir. Kürtlere bir yabancı gözülle bakan anlayış, yukarıda değindiğimiz kültürel uyumsuzluğun dile yansımından başka birşey olamaz. Bu bakış açısı bazen de, aşağılayıcı öğeler ile örülüdür. Yaşar Kemal'in bazı yapıtlarında yer alan değişik kahramanların ağzından çıkan "Dağın yabancı Kürdü" ve Kemal Tahir'in yapıtlarında geçen "Yaban" sözcüğünün Kürtlere ilişkin anlam yükünde, bu gerçeklikler ön plana çıkmaktadır: "...Yabanın kuyruklu Kürdü malımızı elimizden cebir alacak" (Rahmet Yolları Kesti s. 107). Bazı kaynaklarda geçen ve halk arasında konuşulan "Allah'ın Kürdü" ifadesi de, aynı doğrultuda ele alınan bir yakıştırma dır.

Çingenceler, değil yalnız Türkiye'de, çoğu ülkelerde aşağılanan, horlanan bir etkin azınlık olarak bilinmektedirler. Bazı Türkçe atasözlerinde Çingenceler ve Kürtler bir arada kullanılarak, birlikte aşağılanmaktadır. Düzensizliği ve başıboşluğu dile getirmek için kullanılan "Çingene çalar, Kürt oynar" atasözü bu doğrultuda söylenmektedir. Çingenceler ve Kürtlerin birlikte ele alındığı diğer bir atasözünde de bazen Kürtler, bazen de Çingenceler söz konusu edilmektedir. "Herkes sakız çiğner ama Kürt (Çingene) kızı tadını çıkarır".

Bir dizi atasözü, deyim ve aşağılayıcı sıfatlar ile Kürtlerin bilgisiz, görgsüz, cahil, beğeni zevki olmayan, kabave geri zekalı oldukları vurgulanmak istenilir: Bunlardan birkaç tanesi şunlardı: "Kürdün yağı çok olunca, hem yer hem yüzüne sürer", Kürt, Kürt kışına dürt, yağını çıkar başına sür", "Kürt ne bilmiş bayramı zır zır içer ayrı", "Kürt kırmızıyı sever", "Kürdünkü

lo-lo ile geçer", "Kürt önce ateş eder, sonra düşünür", "Kürttür, ne bilmiş", "Kürt kısmında akıl olmaz", "Haso, Husunun eline düşmek" "Sen Kürtlüğünle biliyorsun da, ben bilmezmiyim", "Kürt buldu, tanışı kaldı", "Kürt ile lazın beş dakika sonra düşündükleri, beş dakika önce akıllarına gelseydi, çok şey yaparlardı"...

Bazı atasözü ve deyimlerde Kürd'ün değeri beş paradır: "Kürt ile itin Allahı birdir" veya "Kürdün Allahı yoktur" gibi... Hayvanlar ile Kürtlerin özdeşleştirildikleri sözlerin sayısı da oldukça kabardır. Kürt artık bir eşek kadar değersizdir: "Allah Kürt kısmını yaratmasaydı, eşeklere baha biçilmezdi" Bazen, Kürtlere yapılan bu haksızlığa bir sınır konulur: "Kürdü de eşek sanma" gibi. Ama horlamalar tükenmek bilmez: "Eşek hoşaftan, Kürt laftan anlamaz". İt eşek gibi hayvansal sembeler eşliğinde sürdürülen aşağılanmalar, "Ayı Kürt", "Kıllı Kürt" gibi, daha da zenginleştirilir. Artık Kürtlerin sonu gelmiştir: "Acemler demiyeli, bir Kürt de böyle gitsin" gibi. Bazı ifadelerde, Kürtler bu kez yerden yere vurulur: "Eşeğe Kürt demişler, eşek kırk gün yem yememiş", bu atasözyle Kürtler hayvandan da öteye, değişik bir yaratık haline sokulur.

Farklı halklardan, uluslardan kişiler ile Kürtler arasında yapılan evlilikler sonucunda doğan çocuklar veya genel olarak Kürt çocukları için kullanılan bazı aşağılayıcı sıfatlar şunlardır: "Kürt Dölü", "Kürt bozması", "Kürt Uşağı", "Kurdo"...

Kürdistan'daki yoksulluğun ve haksızlıkların şekillendirdiği eşkiya tiplerinin bazen merkezi otoritelere baş kaldırırları, dağa çıkışları sonucunda, Kürtlerin tümü bu unsurlar ile özdeş kılınmışlardır. "Asi Kürtler", "Şaki Kürtler", "Eşkiya Kürtler" lakapları, bu nedenle Kürtlere ilişkin olarak söylenmektedirler. Kürdistan'ın dağlık bir bölge oluşu, diğer yandan sürekli baskı altında tutulan Kürtlerin, kurtuluşu bazen dağ başlarında görmeleri, onlarda büyük bir dağ sevgisinin oluşmasını sağlamıştır. Kürtler, dağları dost bilir, ulu bilir, dağ onu düşmanın eline vermez, aksine dağa çıkma olgusu Kürtlere sırt ve cesaret verir. Dağların özgür

havasını, şehir yaşanunun bıkkınlık veren havasına yeğleyen Kürtler, bu neden ile doğaya daha yakın bir halk olarak tanınırlar. Kürtleri, "Dağlılar" olarak nitelendirilip, onlara vahşi bir karakter kazandıran bazı atasözlerine de rastlıyoruz: "Allah Kürtleri yaratmış, dağlar hali (ıssız) kalmasın diye", "Kürdün bir yanı dağ olmazsa yaşyamaz" gibi. Türkçe'de kullanılan "Dağdan gelmiş bağdakini kovalıyor" atasözü de, çoğu kez Kürtlere ilişkin olarak söylenmektedir.

Kürtlerin inatçı oldukları, hoşgörü ve esnek düşünme yeteneğine sahip olmadıklarını belirlemek için söylenen "İnatçı Kürt", "Kürt Damarı", "Ters Kürt" lakapları, diğer yandan özellikle roman ve öykü gibi türlerde sık sık kullanılmaktadırlar, örneğin: "Kürt damarı vardı Ermeni Melina'da...Keçi sütü mü eninişti?" (Tüfekliler Ümit Kaftancıoğlu, s. 178).

Kürtleri ekonomik açıdan açık göz veya çıkarcı bir unsur olarak açıklayan bazı atasözlerine de rastlamaktayız: "Kürde bir verme iki ister, yüz verme astar ister", "Kürt vereni sever", "Kürt yer, çarığına bakar". Kürtler arasındaki yoksulluğun yaratmış olduğu çirkinlik veya endişe duygularının abartılmış birer ifadesi olan bu tür yakıştırmalar, Kürtleri adeta birer "dilenci" yerine koyarlar.

Kürtler'in hayvanlarını kendileri kadar sevmenin bazı ekonomik nedenleri vardır. Bazı Kürt ailelerinin tek ekonomik güvencesi, birkaç baş hayvanıdır. Bu nedenle bir çift öküzün, bir atın, koruyucu bir köpeğin değeri Kürtler arasında büyüktür. Kürtlerin hayvanlar ile böyle yakın bir ilişki içinde olmaları, çoğu kez, onların da hayvanlar gibi pis oldukları imajını güçlendirmektedir. "Kürt önce yemeğini köpeğine yedirir, arta kalanı kendisi yer" atasözü, yukarıdaki görüşler ile uyum içindedir. Hayvanlar ile Kürtlerin bir araya getirildiği diğer bir atasözü de, "Kürdün kocayayına keçi götürürler" dir.

Türk dilinde olan ama Kürtlere yönelik olmayan bazı atasözleri ve başka ifadelerin biçimi değiştirilerek, bazı kaynaklarda Kürtlere mal edilme eğilimine de rastlamaktayız: "...Hiç şüphe yok Zaza'lardan gelecek bu bela. Bizde bir söz vardır: Bahçene erik,

evine yörük sokma derler, burada da, balığene dut, evine Kürt sokma demeli. Biz toyduk, saktuk, cezasını çektik" (Cemo, Kemal Bilbaşar, s.62). Türkçe'de yer alan "Ağaçtan maşa olamaz" atasözünün, "Ağaçtan maşa Kürtten paşa olamaz" biçiminde bazen değişik söylenmesi gibi.

"Gavura bakınca Kürt müslüman" veya "Hristiyanı kıyasla Kürt müslüman" gibi sözlerde de, Kürtlere yönelik ince bir aşağılanma söz konusudur.

Yaşar Kemal'in bazı yapıtlarında yer alan bazı roman kahramanlarının ağzından çıkan "Mendebur Kürt" ve "Harani Kürtler" sözleri de, halk arasında yaygın olan "Pis Kürtler" ve "Haydut Kürtler" lakaplarına yakın bir anlam taşımaktadırlar. Yaşar Kemal'in yapıtlarında geçen "Vazalak" yakıştırması üzerine görüşlerini açıklayan Ali Püsküllüoğlu şöyle demektedir: "Vazalak: Kürt kökenliler için şaka yolu kullanılan bir söz" (6).

Kürtlerin direniş yıllarını dile getirmek için kullanılan "Kürtlük Devri" ifadesi, yitirilmiş bir serbestlik dönemi için söylenir, ama özünde dile getirilmek istenen şey, Kürtler'in "başboş" oldukları yıllardır.

Son yıllarda Kürt halkının Türkiye'de artan özgürlük mücadelesine önderlik edenler veya bu kavgada yerini alanlar için, olumsuzlukları dile getiren değişik yeni ifadelerin Türk diline girdiğine, dilden dile dolıştığına tanık olunmaktadır, bunlardan birkaç tanesi şöyledir: "Bölgeciler", "Ayrılıkçılar", "Bölücüler", "Kürtçüler", "Şakiler", "Teröristler"... Kürt halk hareketlerini, çağdaş ulusal kurtuluş hareketlerinin ilerici, haklı davasından soyutlayıp, aşağılamak için Türk Periyodik Basını ve devlet denetiminde olan kitle iletişim araçları vasıtasıyla, bilinçli olarak piyasaya sürülen bu ifadeler, bazı edebi yapıtlarda da sık sık geçmektedirler.

"Kürdü kovalıya kovalıya dövmeli" sözü, bir tehlikenin ortadan kalkabilmesi için, kurnaze çaba hareaması gereğini dile getirmektedir. Kemal Tahir'in Köyün Kamburu adlı romanında yer alan Çalık Hafız, bir konuşmasında şöyle der: "...Ne demişler?"

"Kürdü kovalıya kovalıya dövmeli" demişler. Kediye bile bir yere sıkıştırırsan yüzüne sıçrar. Biz şimdi Musa Çavuşla Abuzer ağaya harp açtık ama berilleri büsbütün azdırmak da olmaz" (7).

Ümit Kaftancıoğlu'nun bazı yapıtlarında, Kürtlere ilişkin farklı nitelermelerde, nicel artışlar görölmektedir: "Dokuz karılı Kürt beyi gibi yatmak" ve "Bin koyunlu Kürt gibi pülürdet" (8).

Bazı kaynaklarda geçen "Kürtlükte Kahpçelik yok" sözü Türkçede Kürtleri aklayan ender ifade biçimlerinden birisidir, Kürtlerin iki yüzlü olmadıklarını vurgulamaktadır.

FIKRALAR

Türk halk edebiyatının bir türünü oluşturan fıkra ve nokteli hikayelerin bazıları Kürtleri konu edinirler. Dilden dile dolan bu fıkralar, boş vakit geçirmeyi, şakalaşma ve gülmeyi amaç edinirler. Diğer yandan bu fıkralar vasıtasıyla, bazı halkların küçük düşürüldüğüne de tanık olmaktadır. Şaka yoluyla söylenen bu fıkralarda bazen Kürtler, ince bir biçimde aşağılanırlar, kültürel uyumsuzlukları, farklı anlayışları dile getirirler.

Dünyanın değişik kesimlerinde birçok halkın, komşuları olan diğer halkları bu tür fıkralar vasıtasıyla alaya aldıkları görölmektedir. Halklar arasındaki gerginliklerin arttığı dönemlerde, bu fıkraların sayısında da büyük bir artış olur. Son yıllarda Almanya'da Türklere yönelik olarak gelişen yabancı düşmanlığına ilişkin olarak bu tür fıkraların Almanlar arasında çoğaldığı görölmüştür. Harald Grosch adlı Alman "Yabancı Düşmanlığı ve Türkler ile ilgili Fıkralar" adlı incelemesinde bu konuya değinmekte, fıkralardan değişik örnekler vermektedir. Bu örneklerden iki tanesi şöyledir: "Yahudiler ile Türkler arasındaki ayrıcalık nedir? Yanıt: Yahudilerin başından geçen Türklerin başına gelecek"...."Neden şehir idaresi şimdi camdan çöp bidonları koyuyorlar? Yanıt: Türklere vitrinlere bakma olanağı sağlamak

Özellikle, Türkçe'yi bilmeyen Kürtler'in karşılaştıkları dilsel zorluklar, askerlik okul ve iş yaşamındaki, kültürel çatışmaların çoğu, bu fıkraların konusu olurlar. Bir kesiminde de, Lazlar ve Kürtler arasındaki iletişim güçlükleri abartılarak, aralarındaki kültürel ayrılıklar alay konusu edilir. Bu fıkralardan bir kesimi oldukça kısıdırlar, birkaç cümleden oluşurlar, örneğin: "Öcünü deli Kürt kırk yılda almış da, "Oh ne çabuk aldım" diyerek sefasından bayılmış" gibi...

Kürtler üzerine anlatılan fıkralardan bazıları, Lazların diliyle anlatılarak daha çekici kılınır. Bu tür fıkralardan birisi şöyledir: "Ha bu çürtler çıtmuşler patışaha, temişler patışahım çok ileri eideyyi bu moskov, izun ver pize, cidup haddini pildirelim. Patişah olmaz deduyse de Çürtler tayatmış piley mısun, eideceğuk ta eideceğuk... Hadi cidun pakahım temis patışah ta... Ne etsun. Pakmiş laf anlamayiler çıtmuş bunnar, pirazdan dönmişler. Patişahım eideryük ama, Ziganalar'da Lazlar vardur, yolumizi çeserler-bir içi mahafız veresun pize" (10).

Askerlik yapan Kürtler üzerine anlatılan fıkralar belli bir yığılma gösterirler. Bunun nedeni de, Türkçe'yi bilmeyen Kürtler'in, karşılaşmış oldukları zorlukların fazlalığıdır. Dayak ve küfür eşliğinde geçen askerlik yıllarında, ayrıca Kürtlere zoraki bir biçimde Türkçe de öğretilmesi, durumlarını daha güçleştirir. Bu fıkralardan bazıları da şöyledir: "Bizim Kürt Haso da Kıbrıs çıkartmasına katılmış. Birgün komutan askere, düşman saldırılarına karşı kendilerini nasıl savunacaklarını antatıyormuş. Sıra Haso'ya gelmiş:

- Oğlum Haso düşman batıdan gelirse ne yaparsın?
- Doğuya kaçarım.
- Peki doğudan gelirse ne yaparsın?
- Batıya kaçarım.
- Peki oğlum dört tarafın sarsılırsa ne yaparsın?
- Komutam, gerek kıyamet Kürt Haso'nun başına kopa..."

Kürtler'in askerlik sırasında, Türkçe'yi iyi bilmemeleri onları çoğu kez gülünç bir duruma sokar. Dayak korkusu da durumlarını

daha güçleştirir. Aşağıdaki fıkrâ, böyle bir askerîn başından geçenleri dile getirir: "Öğretmen birgün "Ali Okulun'da, vatan millet ve Atatürk konusunda ders verir. Öğretmen lafının sonunda "Atatürk bizim her şeyimizdir" der. Aradan bir zaman geçtikten sonra, künyeler okunur. Bizim Kürde sıra gelince, başlıyor künyesini okumaya: "Anamız, babamız her şeyimiz Atatürk'tür" der. Komutan bu kez kızar kendisine, "Bu ne biçim cevap" diye. Bizim Kürt der ki "Komutam, Ali Okulu'nda Öğretmenimiz bize "Bizim her şeyimiz Atatürk'dür dedi" der.

Kürtler'in çok soğan yedikleri, bu yüzden pis koktukları şeklinde halk arasında yaygın bir kanı yaratılmıştır. Bu konuda anlatılan fıkralar da vardır: "Kürdün birine sormuşlar: "Sen padişah olursan ne yaparsın?" Kürt demiş ki "Ülkenin tüm soğanlarını yedim". Diğer Kürde sormuşlar: "Sen padişah olursan ne yaparsın?". O da demiş: "Bana yiyecek birşey kalmadı ki"

DESTAN, EFSANE VE HALK ÖYKÜLERİ

Türk halk edebiyatının önemli bir kesitini oluşturan destanlar, efsaneler ve uzun aşk hikâyelerinde, Kürtlere ilişkin öğeler o kadar fazla değildir. Özellikle Kürdistan'ın değişik yörelerine ilişkin manzaralar vardır. Kürtler konusu, son yıllarda Yaşar Kemal tarafından yazılan ve folklor açısından güçlü olan bazı destansı romanlarda veya kendisinin efsane diye adlandırdığı yapıtlarda daha belirgin bir özellik kazanır. Bu tür ürünlerin, komşu halklar tarafından da bilindiği, her halkın kendi ulusan motifleriyle süsleyip, bezendirdiği görülmektedir. Kendilerinden bir şeyler katarak, bu ürünleri zenginleştiren, geliştiren yeni yaratıcılar, yep yeni "Çamlıbelller" ile karşınıza çıkarlar. Köroğlu, Zaloğlu Rüstem, Kerem ile Ash, Leyla ile Meenun gibi halk hikâyeleri, bölge halkları tarafından en çok sevilen destan ve hikâyelerden bazılarıdır.

Kerem ile Ash, Karacaoğlan ve Köroğlu gibi halk hikâye ve destanlarında Kürdistan'ın değişik yörelerine ilişkin bazı öğeler bulunmaktadır. Kürdistan'ın kısmını Kerem sevgilisine şöyle anlatır:

*Erzurum dağlan duman dildedir
Başını yastıktadır gözüüm yoldadır
Aslı hayın yarıdır adamı aldadır
Gelme ecel gelme üç gün ara ver
Al benim sevdanı götür yare ver.*

Doğum ve ölüm yeri henüz belli olmayan Karacaoğlan, elinde sazı değişik yöreleri dolaşmış, her gittiği yerde bir güzele aşık olur. Bu duygularını "Gönül hak evidir, sakın söndürme" şeklinde dile getirip, aşka büyük bir değer biçen Karacaoğlan, bu arada Diyarbakır ve Mardine de uğramıştır. Mardin yolculuğu Karacaoğlan'ın dilinden şöyle anlatılır:

*Mardin'den de Karacaoğlan Mardin'den
çeken bilir ayrılığın derdinden
Koçhisar'dan Hasandağ'ın ardından
Acep gezsem ala gözlüm var mı'ola*

Bolu Beyi tarafından gözlerine mil çekilen Yusuf sonunda kor olur. Oğlu Ruşen Ali (Koroğlu), babasının öçünü almak için, Bolu beyine karşı baş kaldırır. Halk arasında bir kahramanlık destanı olarak bilinen Koroğlu Destanı'nda, Kürdistan'ın dağları ve sularına ilişkin bazı öğeler yer almaktadır, Fırat, Aras suları ve Bingöl dağları gibi... Koroğlu'na sonsuz yaşama gücü veren, ona yiğitlik ve ozanlık yeteneği kazandıran üç köpüğün, Bingöl dağlarından kopup Aras nehrine gelişi, Koroğlu'nun bu üç köpüğü içmesi ile başlayan destan kesimi, Kürdistan dağ ve sularına halk arasında verilen değeri daha arttırdı, onları efsaneleştirdi. Koroğlu destanı, diğer bölge halkları arasında olduğu gibi, Kürtler arasında da oldukça sevilmektedir. Kürt folkloristi Prof. Heciyi Cımdî'nin Koroğlu Destanı'nın Kürtçe varyantı üzerinde ayrıca bir çalışması da bulunmaktadır. Yine ünlü Azeri kompozitorü Üzeyir Acıbekov'un Koroğlu Operası adlı çalışmasında, Kürtler ve yöre halklarının zulme karşı direnişleri, Koroğlu'nun kişiliğinde simgeleştirilir.

Kürdistan'ın değişik yörelerine ilişkin daha başka Türkçe efsane ve destanlar da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Urla Yöresinde yaygın olan "Halilurrahman ve Ayızeliha", Dersim yöresinde söylenen "Munzur Efsanesi" ve Ağrı Dağı üzerine söylenen "Nuh", "Küçük Ağrı-Büyük Ağrı Efsaneleri"dir.

Yukarıda adına değindiğimiz "Munzur Efsanesi" Munzur adlı bir çobanın iyilik anlayışının, bereket, yaratış simgesi haline dönüşünü dile getirir. Munzur dağı ve suyunun adı da, buradan gelmektedir. Munzur Efsanesi'nin bu içeriğine söven bazı ögeler katıp, ayrıca bir de "Munzur Güzellemesi" yazan Prof. Şükrü Elçin, Türk halk edebiyatında yer alan Kürtlere ilişkin bazı ögeler ve motiflere karşı ırkçı bir yaklaşım içindedir. (11).

Başta da, söylediğimiz gibi, Türk halk edebiyatında etnik temalar üzerine bir inceleme yapılmış değildir. Bu nedenle de, çoğu bu ürünlerde konunun kapsamı hakkında fazla birşey bilinmemektedir. Baba İshak destanı üzerinde görüşlerini açıklayan M. Bayrak hareketin gelişip, büyümesinde Kürtlerin katkısına, Baba İshak'ın Kürtler ve Hıristiyanlar'dan yardım istediğine değinir (12). İncelemenin başka bir yerinde de Malatya ve Maraş yöresinde büyüyen çatışmalarda Germiyan Kürtleri'nin hükümet güçleri tarafından, bu harekete karşı seferber edildiği yazılır.

Yaşar Kemal'in yazmış olduğu bazı efsane ve destanlarda Kürt teması daha canlı ve belirgindir. Folklor ürünlerinden oldukça çok yararlanan yazar, çağdaş anlamdaki bazı halk hareketlerini de hesaba katarak, eski ve yeni dönemlerin uyumlu bir anlatımını gerçekleştirdi. Halk yaratıcılığı ve kendi yazınsal yeteneğini bir araya getirdi.

Yaşar Kemal'in Ağrı Dağı Efsanesi adlı yapıtı, Kürt Halkı'nın geçmişten gelen mücadelesini, geleceğe ilişkin bazı motifler ile süsleyerek, dün-bugün arasında sağlam köprüler kurar. Çoğu kaynaklarda bir aşk öyküsü olarak tanıtılan bu efsane, aslında bir aşk öyküsünün ötesinde, daha da güçlenerek halk arasındaki Mahmut Han'ın zulmüne karşı direnen Kürt Halkı'nın yurt sevgisine dönüşür. Ahmet ile Gülbahar'ın sevgileri sembolik bir düzeydedir. Bu

sevgi, Ağrı Dağı'nın ölkesi, halkın gücü ile birleşerek daha da büyür, bu kenetlenme ezilenlerin haksızlara karşı direnişlerini efsaneleştiren, şiirleştirip bayraklaştıran yapıtın temel çatısını oluşturur. Azra Erhat efsanede, adı geçen kişilerin konumunu şöyle açıklar: "Ahmet, Ağrı Dağı'nın gelenek ve görenekleriyle, dağlıları beyleriyle Kürt halkını, Mahmut Hansa yöreye yeni yerleşmiş, tutunmaya çalışan Osmanlı düzenini simgelenendir. Bu iki güç birbirleriyle çarpışmaktadır (13). Azra Erhat bu çarpışmayı, aynı incelemesinde Homerosun Troya savaşını destanlaştırarak İlyada'yı yaratmasına benzetmektedir. Efsanede adı geçen Sofi, bilgeliğiyle tamır, bir ulusu ayakta tutan gelenekleri iyi tanır, şair ve filozofça tutumu Almede cesaret verir. Demirei Hüso, Nevroz mitolojisinde olduğu gibi, sanki demirei Kawa'nin önlüğünü taşımaktadır, onunla özdeşleşen bir tiptir, onun demiri döğüşü yeni umutları yoğuran bir iyimserlik ateşi halindedir. Azra Erhat'ın aynı incelemesinde: "Solî Ağrı dağının geçmişini, Hüso ise geleceğini simgeler. Hüso Yaşar Kemal'in özene bezene yaratmış olduğu bir tiptir" deyişi, yerinde yapılan bir saptamadır.

Ağrı Dağı Efsanesi, eğer çağdaş roman ölçüleri düzeyinde yazılmış olsaydı, gerçekten Kürt halkının çilesini, düşlerini ve umutlarını dile getiren en büyük Türk romanlarından birisi olurdu. Buna rağmen, yapıt şimdiye kadar Türkiye'de Kürt temasına yönelen yapıtların başını çekmektedir.

19. Yüzyılda büyük bir eşkiya olarak tanınan çakırcalı Mehmet Efe, on beş yıl eşkiyalık yaptığı bir dönemde 1081 kişi öldürür. Ege bölgesi yöresinde oldukça çok tanınan Çakırcalı Mehmet Efe, diğer yandan Abdülhamit yönetimine de bir dizi zorluk çıkarmıştır. Bu ünlü eşkiya üzerine destansı bir yapıt yazan Yaşar Kemal, ayrıca onun en yakın arkadaşlarından birisi olan Kürt Hacı Mustafa'yı da okuyucuya tanıtır. Çakırcalı'dan büyük olan Hacı Mustafa, Çakırcalı'yı yalnız bırakmaz, onu sürekli korur. Hacı Mustafa, batıya sürülmüş olan bir Kürt aşiretindedir. Hacı'nın tutuklandığı bir dönemde, yazar hapisanede ayrıca bazı diğer kürt tutukluların bulunduğunu da yazar. Uzun yıllar halk tarafından sevilip,

sayılan Çakırçalı Efe, sonunda vurularak öldürülür. Hacı Mustafa, çıkan çatışmada bir yolunu bulup, ateş çemberinden kurtulur, tutuklanmaz. Oraya-buraya sürgün edilen Kürtler arasında, tek kurtuluş yolunu eşkiya olup, dağa çıkmada gören Kürtler'in Türk romanında, geniş bir alana yayıldığını görmekteyiz. Başta Çukurova olmak üzere Çorum, İzmir gibi Kürdistan'ın dışındaki yörelere yönelen bazı roman yazarları, buralarda yaşayan ünlü eşkiyaları ve diğer Kürtlerin durumunu romanlarında ele alırlar.

Yaşar Kemal'in, Binboğalar Efsanesi adlı diğer bir yapıtında, çarpışmalarda, kırım, kıyım ve yokluk yıllarında tükenip, giden Türkmen soyundan arta kalan, bir oymağın son günleri anlatılır. Bu göçebe insanların, bu kez bir karış toprağa yerleşmek için karşılaştıkları zorlukları aşamadıkları görülmektedir. Bu arada Kürt ve Türkmen halkları arasındaki dostluklardan kesitler sunulur efsanede. Kürt Ali Ağa, Kürt Temir Bey, Hasan Ağa ve Kürtoğlu Durmuş gibi tiplere, Lek Kürtleri'ne değinilir. Halklar arasındaki dostluklardan kalma izler silinmez Binboğalar Efsanesi'nde. Efsane boyunca Halil ve Ceren arasındaki sevda sürekli soluk alıp-verir ve Ceren'in toprağı bol olan başka birisine verilmek istenmesi, efsanenin zor insanlık sorunlarından birisini oluşturur, Halil mi? yaşamak için bir karış toprak mı?...

Kürt ve Türkmen beylikleri arasındaki bazı ilişkileri işleyen diğer destansı bir yapıt da, Seyit Alp'in yazmış olduğu Dino ve Ceren adlı çalışmasıdır. Bu yapıtta çocuğu olmayan bir Kürt beyinin, Ceren adına kendisinden yaşça küçük olan bir Türkmen güzelini Hivi adlı hanımı üzerine kuma olarak getirişi anlatılır. Zamanla beyin azabı Dino kendisi Ceren'e gönül kaptırır. Dino ve Ceren arasındaki sevgi bağları gittikçe güçlenir. Bunu bilen muhbirci Rureş, bu ilişkileri beye bildirir, o beyin adamıdır. Ama Dino kafasına bir kez sokmuştur Ceren'i, ondan vazgeçmez. Kürtçe olarak söylediği Bukê Delalê (Nazlı Gelin) türküsü dilinden düşmez. Daha sonra işkence ile öldürülen Dino'nun ölümü, Rureş'in yüzünü iyice kara eder. Rureş Kürtçe'de bir lakap olarak "Kara Yüzlü" anlamına gelmektedir. Beyin Dino'dan olan oğluna

Şahan ismi verilir ama halk ona yine de Dino der. Bu, halkın beye yönelik öfkesinin bir başka biçim kazanmasının ifadesi olur. Tipik doğu öykülerini andıran Dino ile Ceren, halk anlatımı, folklor ürünlerinden yararlanma zenginliğiyle başarılı bir çalışma.

Aziz Nesin'in Surname'si ve Fikret Otyam'ın Harran Koçaklanması gibi yapıtlar da, halk anlatımının eski bazı biçimlerine çağdaş bir boyut kazandırmaktadırlar.

Çok eski Türk efsaneleri, özellikle yaratılış efsaneleri üzerine geniş bir incelemesi olan Doğu Perinçek, bu efsanelerdeki bazı önemli öğelerin, günümüzde Kürt halkının ulusal varlığına yönelik dışımsel tehditlere birer dayanak oluşturduğunu belirtmektedir.(14).

HALK TÜRKÜLERİ

Türk halk türkülerinin bir kesimi, bölgede yaşamış olan halkların karşılıklı kültürel etkileşimi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Kürt ve Türk halklarının karşılıklı bu ilişkileri, her iki halkın türkülerinde de dile gelmişlerdir. Bu türkülerin sözleri arasında geçmişe ışık tutabilecek değişik bazı öğeler yer almaktadır. Türk halk türkülerinin önemli bir öbeğinde Kürdistan'ın doğa güzelliği, doğal kaynakları, suları, dağları, ovaları gibi öğeler güçlü bir tema oluştururlar. Kürdistan'ın varlığını yadsıyan, kabullenmeyen somutgeci güçlerin araştırmacıları tüm bu öğeleri Türkiye'ye ilişkin olarak ele alırlar.

Akkoyun'lu hükümdarı Uzun Hasan'ın da bağlı olduğu bayındır aşireti, Baraklar'ın bir kolunu oluşturur. Baraklar'ın Osmanlılar ve Araplara karşı giriştikleri çatışmalarada ölenler üzerine yakılan bir ağıtta, örneğin Kürt Kerim'den söz edilmektedir. Anlaşılan Araplara karşı, Kürtler bu oymaklar ile beraber hareket etmişlerdir:

Cerid Bekir öldüyse söküldü kilit

*Birüdü üstümüzü kara bir bulut
Kürdili Kerim'le Bayındır Halit
Alaylan bölük bölük böldümü?*

Yine Aşar beylerinden İbrahim Bey'in jandarmalar tarafından vurulması üzerine yakılan ağdın bir dörtlüğünde bir Kürt kızmın söz edilmektedir:

*Azizye'de duyuncağı
Kaymakam vurdu dizine
Yara biter yangı soğur
Ne diyem kürdün kızına*

Bu türkülerin zaman veya ortaya çıkışlarını hazırlayan toplumsal olaylara ilişkin fazla birşeyler bilinmiyorsa da, türkülerdeki insana yönelik bir duyarlılığın güçlü oluşu tartışına götürmemektedir.

Kurtuluş savaşı yıllarında Güney'de Kürtler'in Fransızlara karşı yürüttükleri çete savaşlarında gösterdikleri kahramanlık birçok türkünün konusu olur:

*Atına binmiş de elinde dizgin
Vardığı cephe de hiç olmaz bozgun
çeteler içinde yılan'ın azgın
vurun Antepçiler namus günüdür
vurun Kürt uşağı namus günüdür.*

Halk arasında "Karaylan Türküsü" olarak bilinen bu türkude geçen "Kürt Uşağı" ifadesi, çoğu kaynaklarda belirtildiği gibi bir Kürt aşiretini değil de, bir bütün olarak Kürtleri dile getirmektedir. Karaylan üzerinde duran Yaşar Kemal, Karaylan'ı aslında Kürt Süleyman adındaki bir eşkiyanın savaşa sürüklediğini belirtir, Karaylan'ın kız dardaşı Haney ile evli olan Kürt Süleyman'ın kahramanlığı üzerinde durur (15).

Karayılan Türküsü havasında yakılan diğer bir türkü de "İlhan Bey Türküsü" dür.

*İlhan Bey dekikleri de oldu bir paşa
Nüfuzu geçiyor dağlara taşta
Ben de imdat gidiyom Koca Maraş'a
Vurun Kürt uşağı namus günüdür.*

.....

Bu türkülerde Kürtler'in yiğitliği, kahramanlığı, oldukça güçlü bir temadır. Başka bir parça da şöyledir:

*Anama söyleyin de lampa yakmasın
Çuha şalvarına uşkur takmasın*

*Oğlum gelir diye yola bakmasın
Vurun Kürt uşağı namus günüdür.*

Dersim direnmesinden sonra ortaya çıktığı sanılan "Mehmet Çavuş ile Kürtoğlu Türküsü" oldukça uzundur. Mehmet Çavuş Türk Ordusunu, Kürtoğlu da Kürt Halkını türküde simgelemektedir. İkisinin türküde çatıştığı, türkünün bir atışma havasına büründüğünü görmekteyiz:

*Mehmet çavuş der ki, sizi tutarın
Kolumuza dar kelepçe atarın
Pişmiş aşınıza zehir katarın
Gelin teslim olun Kürtoğlu Kürtler.*

*Kürtoğlu der ki, yanlıştır işin
Peşime düşmüşsün yaz ile kıyın
Üçüncü düğmeden sana bir kurşun
Aldın mı payı yat Mehmet Çavuş.*

Elazığ'da (Harput), Cumhuriyet'e baş kaldırdığı için asılan Memedali üzerine yakılan bir ağıtta, onun yiğitliği üzerinde durulur. Türkünün bir mısrası da Kürtçe söylenmiştir:

*O dağında bu dağında
Küçük çaplı kucagında
Harput'ta bir bey astılar
Akçadağ'ın oymağında*

*Memo Memo Memedali
Tu genci, bistşes sali
(Sen gençsin yirmi altı aşında)
Aşiretin gonca gülü*

Türk halk türkülerinde Kürdistan'dan direk olarak söz edilmez. Yanlız "Gerali" adlı bir türkünün sözleri arasında Kürdistan sözcüğüne raslamaktayız:

*Ah birikteler voyvodalar kadılar
Kürdistan belinde çifte aslan yediler
Birine Koçakoğlı birine Gerali dediler
Dağlara bedesten eden aslan Gerali.*

...

Manisa, İzmir dolaylarında yaşamış olan Gerali üzerine yakılan bu türkü üzerine görüşlerini açıklayan Mehmet Bayrak: "...ilginç bir içeriğe sahip, ancak yazık ki tarihsel boyutlarının bilemiyoruz (16). der

Türk halk türkülerinin büyük bir kesimi de, Kürdistan'da halkın çekmiş olduğu yoksulluk, acının bir yakarış havasına ulaşması sonucunda şekillenmişlerdir. Urfa yöresinde söylenen hoyratlarda bu tür sorunlar oldukça belirgindir:

*Ah demeden
Çürüdüm ah demeden
Ciğerim sarat olmuş
Kan kusup ah demeden*

*Kaçak gel kaçak gel
Kaçak dolan kaçak gel
Zulüm aldı yitirdi
Bu ellerden kaçak gel*

•

*Paşa'dan
Selam gelmiş Paşa'dan
Toprağına su salsın
Yalvarırım Paşa'dan.*

*Süzerim
Şöför olur süzerim
Sütunda kamyonumu
Yollar boyu süzerim.*

"Ben Güneyi ilkin türkülerinden sevdim" diye sözüne başlayan Fikret Otyam, daha sonra "...Urfa'ya geldim, ilk defa Hoyrat denilen türkü türüyle tanıştım" der.

Kürtler'in yoğun olduğu yörelerin geçmiş sıkıntısı bazı türkülerde artık çekilmezdir, halkın dilinde bu türküler adeta birer tekerleme haline dönüşür:

*Kaza ile kaza olmuş Adyaman kazası
Koyunu gütmekten gelir daimi encümen azası
Adyaman dedikleri iki düdüük bir fırın
Soğan yiye yiye millettee ne ağz kalmoş,
ne de burun.*

Kürt kadınlarının çilesi, başına gelen sayısız belalar, Ezo Gelin türkülerinde bazen "doksan dokuz yare" olarak dile gelir. Bazen de "doksan dokuz yarem var, bir de sen vur yuz olsun" şeklinde bir artış haline varır. Tüm bu zorluklara karşı, bu türkülerde Kürt kadim onurunu korumaya çalışır:

*Gelini gelini Kürdün gelini
Namussuza vermez elini*

Bu Kürt "Gelinleri" çoğu kez her türlü destekten yoksundurlar.

*Çarşıdan aldım da üç arşın astar
Nerede bir gelin görsem kocası asker
Çocuklar ağlıyor, babasını ister
Gelini gelini Kürdün gelini.*

Bazı Türkçe söylenen manilerde, halkın yoksulluğu geçim sıkıntısı güçlü bir şekilde dile getirilir:

*Diyarbakır Karpuzu
Ata vurdun mahmuzu
Anası çeyiz ister
Gel de satma öküzü*

*Dersim derler ilimize
Bülbul konmaz dalımıza
Ana hakkın helal eyle
Misafirim bu gün size*

Gurbet, sıla ve ayrılık türkülerinde Kürdistan'a ilişkin değişik motifler vardır. Eşleri askere veya işe gidenlerin yakmış oldukları bu türküler, bazen de sevgi ile örülürler, sevgi türkülerine yakın olurlar. Çoğu kez kimin üzerine bu türküler yakıldığı açıklık kazanmaz. Bu türküler arasında, önemli ve halk tarafından en çok sevilenlerden bazıları şunlardır: Muş, yöresi üzerine söylenen Havada Bulut Yok, Bitlis'te Dört Minare, Erzurum Dağları Kar ile Boran, Ağrı Dağı'ndan Uçtum, Dersim Dört Dağ İçinde.

Kürdistan'daki bazı yöre isimlerinin içinde geçtikleri birçok Türkçe türkü bugün halk arasında söylenmektedir:

*Bitlis'te güzel dere
Gidişin böyle nere
Gözlerinin bakışı
Renk veriyor güllere*

•

*Urfa bir yana düşer
Zülf gerdana düşer
Bu ne biçim baş bağlar
Hergün bir yana düşer*

*Zap suyu akar gider
Dağları yıkar gider
Sevda bir gizli kordur
Düşeni yakar gider.*

*Diyarbakır şad akar
Urfa Mardin'e bakar
Diyarbakır kızları
Kiprısız çıra yakar.*

Türk halk türkülerindeki Kürtler'e ilişkin bazı adlar, sözler ve simgelere karşı, son yıllarda ırkçı, şöven anlayışlar geliştirildi. Bazı türkülerin sözleri, ya değiştirilmekte, ya da türküye konulmamaktadır. Bazen de, bu alanda değişik yasaklamaların getirildiğine tanık olmaktayız. 1983 yılında bir türküde yalnız Kürtçe bir kadın ismi geçtiği için, işinden atılan Mehmet Özbeğ'in başına gelenler, bu baskıların tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Türküde adı geçen Nazê sözcüğü, Kürtçe'de en çok kullanılan kadın isimlerinden birisidir. Halk müziği ve halk türkülerini alanlarında çalışmaları olan Mehmet Özbeğ'in ayrıca, Urfa Bölgesi Türküleri, Dil ve Ezgi Yapısı Üzerine adlı bir doktora çalışması da bulunmaktadır.

TÜRK ROMANINDA KÜRTLER

İlk Türk romanı, Şemsettin Sami'nin 1872 yılında yazdığı Taaşuki-i Talat ve Fitnat adlı romandır. Talat ve Fitnat'ın Aşkları adlı bu romanın yayınlanmasından sekiz yıl sonra, Namık Kemal'in yazmış olduğu Cezmi adlı romanında ilk defa Kürtler'den söz edildiğini, bu arada İran'da Kürtler'in bir güç olduğu vurgulanır: "Çocuk gibi konuşuyorsunuz. Kanaatimce bundan büyük bir iltiyatsızlık olmaz. Çünkü Kürtlerden, Dağıstanlılardan, Güreli-lerden ve aşiretlerden, mezhebi meşrebi şüpheli ne kadar koruyucu varsa herilin arkasındadır (1). Namık Kemal'in Türk romanının henüz yeni yazılmaya başlandığı bir dönemde, Kürtler'den az da olsa söz etmesi önemli bir noktadır.

Türk romanının ortaya çıkışı, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü, bir ideoloji olarak Türkçülüğün çağımızın başında güçlendiği bir döneme denk düşmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun baskısı altında olan halkların da, bu dönemde hareketlenip, özgürlük için mücadele ettiklerini görmekteyiz. Kurtuluş savaşında, ölüm pahasına da olsa, Anadolu'yu başka güçlere kaptırmama düşüncesi, bölgenin en eski sakinleri olan Ermeniler, Kürtler, Asuriler gibi halkların varlığını tehdit etmeye yöneldi. Böylece, Osmanlı devletinin, bölge halklarını batıdan gelen saldırılara karşı

"Korumak" amacıyla sınırları içinde tuttuğu şeklindeki görüşler, özellikle Kemal Tahir'in Devlet Ana adlı romanındaki tezler de, bir geçerlilik kazanamadı.

İşte, Türk romanı, son Türk devletine yönelen "iç" ve dış saldırıların yoğunlaştığı bir ortamda ortaya çıktı. Kurt, Ermeni, Asni, Rum halkları gibi etnik güçlerin kurtuluş istemleri, birer saldırı olarak Çağdaş Türk romanına yansıdı. Türk halkı da emperyalist saldırılardan kurtulmak için silaha sarılmıştı bu dönemde. Tarihsel ve belgesel çağdaş Türk romanında Türk halkının kurtuluşu önünde en büyük engellerden birisi olarak, bu halkların varlığı ve ulusal istemleri, güçlü bir tez olarak öne sürüldü. Halkları, halkların karşısına çıkartan faktörlerin kaynaklarına inilmiyerek, bazı halklara karşı şöven tavırlar takınıldı. Bu halkların ulusal ezgiye, baskının her türlüüne karşı baş kaldırmaları, Türk romanında bir anlam kazanamadı. Birer "Çıban Baş" olarak nitelendirilen, anında ezilmeyi hak etmiş "Kökü Dışarda" birer isyan olarak ele alınan bu halk hareketleri, Türk romanının sırtını dayadığı tarih anlayışının sakathlğından kaynaklanmaktadır. Türk romanı, "Türk" ün dışında var olan Anadolu halklarının yaşama kavgasına bir soluk, bir yaşama şansı kazandırmadı. Türk romanının siyasallaşması, doğru tarihsel ve toplumsal bir çözümlemenin ürünü olarak değil de, çarpık bir tarih anlayışının temelleri üzerine gelişti. Çağımızın başında birer "Askeri Cinayet" olarak tüm dünyada kabul edilen Ermeni halkının başına gelen soykırımlar, belalar henüz Çağdaş Türk romanında ele alınmış değildirler. Birer destan niteliğine sahip olan bu malzemeye adeta el konulmuştur. Bu soykırımlardan kurtulmak için, insanların birer delik aradıkları, adlarını, dinlerini, giyim-kuşamalarını, kısacası tüm kimliklerini değiştirdikleri, yaşama gözlerini kapamamak için nasıl çarpındıkları bir dönemin "İnsanlık Faciası" na kaplarını kapıyan bir edebiyat, elbet de gerçekçi olamaz. Politika ile politik romanların işlevleri Türkiye koşullarında resmi bir çizgide yerine getirildikleri için, bir kısım Türk romancısı adeta devlet çıkarlarını gözetlemek zorunda kalmışlardır. Bu da, romana bir kansızlık ve bitkinlik kazandırmıştır. Bu nedenle

Türk romanının, bölge halklarına ilişkin ana damarlarından birisi, uzun yıllar kesik durumda kalmıştır.

Türk romanında etnik yapılanma, siyasi bazı zorluklar nedeniyle boy atamamaktadır. Türk romanının, etnik temaları işleme, belli bir olgunluğa erişmesi, Türkiye'deki genel demokrasi mücadelesinin bu konuda, özellikle günümüzde Kürt halkı açısından bir duyarlılık kazanmasıyla mümkündür.

Politik anlamda belli istemleri olmayan, bu alanda devlete her hangi bir zorluk çıkartmamış olan çingene topluluğunu kendisine tema edinen, Osman Cemal Kaygılı'nın yazdığı *Çingeneler* adlı romanı değişik etnik gruplar üzerine yazılan Türk romanlarının başını çekmektedir. Çingeneler arasına katılan yazarın, çoğu şeylerini yitiren bir halktan arta kalan kültürünü romanlaştırması, halklar konusunda Türk romanına bir yöntem, bir yaklaşım zenginliği kazandırdı. Çingenelerin dilleri, türküleri, tutum ve davranışları, yaşama, geleceğe bakış açıları, kendi etnik özelliklerini belgesel bir yöntemle ele alan yazarın en başarılı yapıtlarından birisidir. Ahmet Haşim'in romanın başında yer alan sözleri, insana ve değişik dünya halklarına karşı insanda bulunması gereken sıcak duyguları en güzel bir biçimde dile getirir "Çingene, insanı doğaya en yakın kalan güzel bir cinsidir" (2).

Çağdaş Türk romanında ele alınan Kürdistan Tarihi genel olarak Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi kapsamında birkaç isyan olarak yer alır. Birer halk hareketi olarak ele alınmayan bu isyanlar, Türk romanında birer "Çıban Baş" olarak değerlendirilip, devletin resmi ideolojisi yüceltilir. Yalnız Kürt ulusal kurtuluş hareketleri değil, diğer halkların kurtuluş hareketleri de, genel olarak Türk romanında mahkum edilir. Bu halkların gücü küçümseir.

1- Abdülhamit Dönemi

II. Abdülhamit Dönemi (1876-1908) diye bilinen dönem, tam 33 yıl sürdü. Bu dönem, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş yıllarına denk düşmektedir. Çeşitli güçlerin çıkar peşinde olduğu bu yıllarda, bölgede ortaya çıkan "Doğu Sorunu", Abdülhamidi bu zor durumdan kurtarmak için, onu bir denge politikası aramaya iter. Diğer yandan uyguladığı katı, sert önlemler ile halk ve aydın tabakası üzerinde bir terör havası yarattı.

Bu dönemde özellikle Balkan'larda başlayan ulusal kurtuluş hareketleri büyük boyutlara ulaşır. Bulgar, Arnavut Sırp ve Rumlar arasında büyüyen ulusal muhalefetin önü alınamadı. Balkanlar'da başlayan bu ulusal hareketler, Abdülhamidi ciddi bir şekilde rahatsız eder. Anadolu yakasına da bu hareketlerin sıçramış olduğunu gören Abdülhamit, özellikle Ermeniler, Kürtler üzerinde ciddi hesaplar yapmaya başladı. Abdülhamit böyle zor bir dönemde, hem Ermenileri, hem de Kürtleri birden karşısına almak istemiyordu. Önce Ermeni sorununun çözülüp, daha sonra Kürtler konusunu ele almak istiyordu.

Ermeni sorunun çözümü, Abdülhamit'e göre "En iyi Ermeni, Ölü Ermeni'dir" şeklinde, terör ve şiddetle Ermenileri yok etme planlarına dayanıyordu. Özellikle Kürtleri yanma çekip, müslümanlık kisvesi altında, Ermeni halkına karşı bir cihat açarak, bu halkı ortadan kaldırmak istiyordu. Sorunu ancak böyle çözebileceğine inanıyordu. Kürt beylerine tanınan kolaylıklar, verilen ünvanlar, bey çocukları için açmış olduğu "Aşiret Okulları" böyle bir düşüncenin ürünüydüler. Abdülhamit bir yandan Kürtler'in fizik gücünden yararlanmak, diğer yandan ilerde girişeceği soykırımlara Kürtleri suç ortağı etmek için, yalnız Kürtler'den oluşan "Hamidiye Alayları"nı oluşturdu. Özgürlük ve bağımsızlık sözcüklerinin düşmanı olan Abdülhamit'in, bu halklar üzerine olan ku-

şkuları oldukça büyüktür. Ermenileri yok ettikten sonra, Kurtleri uzun erimli olarak özümleyip, güçsüz bırakarak Kürt sorununu ortadan kaldırmak isteyen Abdülhamit'in bu planlarına Kürtler'in büyük bir çoğunluğu katılmadılar. Özellikle Hamidiye Alaylarına Kürtler tarafından büyük bir destek sağlanmadı. Dersim Kürtleri asker vermediler. Kürtler'in büyük bir kesimi de İran'a kaçmıştır. Zeki Paşa önderliğinde başlatılan soykırım hareketlerinde yaklaşık olarak bu yıllarda (1894-1896) tam 300.000 Ermeni öldürüldü. İnsanlığa sürülen bu "Kara Leke" dünyada, ilk geniş boyutlu bir soykırım olarak bilindi. İzleri kolay kolay silinmedi bu lekenin...

Abdülhamit dönemindeki Kürt-Ermeni dostluğu, bu dostluğa sürülen kara lekeleri, dönemin acı-tatlı taraflarını konu edinen ilk Türk romanı, Ömer Polat'ın yazdığı Saragöl romanıdır. Romanın ana teması yöredeki toprak sorunudur. Ağrı ve Van arasında kalan Saragöl yöresindeki Kürtler'in, Cenşit ve Dilo Bey gibi toprak ağalarının baskısına karşı direnişlerini ele alan Ömer Polat, diğer yandan romanın önemli kahramanlarından birisi olan Apo Mikko'nun diliyle geçmiş günlerin Kürt-Ermeni dostluğundan, Abdülhamit'in korkunç planlarının kurbanı olan Ermeni halkının acılarından kesitler sunar. Apo Mikko'nun anlattıkları, romanın önemli bir bölümü kapsar. Daha gerilere giderek Apo Mikko'nun geçmiş yaraları bir kez daha eşmesiyle, yazar belki de yakın bir dönemdeki köylülerin toprak sorununa, tarihsel bir perspektif kazandırmak ister. Apo Mikko'nun anlattığı uzun öykü, romanın bütünlüğü içinde adeta başka bir roman konusu olur. Apo Mikko'nun köylülere anlattıkları arasında, kendisinin Ermeni ustası Zadık ile olan dostane, sıcak ilişkileri yoğunluk kazanır. Göçebe Kürt aşiretlerine Ermeni'lerin yaptıkları yardımlar, kirvelikler, kız alıp- vermelerden uzun uzadıya söz eden Apo Mikko, bir Ermeni kızı olan Siran'a olan sevdasını: "...O günden sonra Siran'ın sevdası beni bir aldı sornıayır"(3) şeklinde tazelenmeye çalışır.

Ama en acısı, Abdülhamit'in Paşalık ünvanı verdiği beylerden birisinin Dahar Bey oluşu. Kendisini Abdülhamit'in sağ kolu olarak bilen bu beyin, Ermenilere karşı halkı kışkırtması sonucunda,

halkın bir kesimi, Apo Mikko dahil bilmeyerek, Apo Mikko'nun sevdiği Ermeni kız olan Siran'm köyüne saldırıya geçerler. Apo Mikko'nun sevdiği bir kız olan Siran'm köyüne yönelmesi, onu çok güç bir insanlık sorunu karşısında bırakır. Ermeni köyünü ateşe veren Hamidiye Alayları'nın bu artıkları, Kürt ve Ermeni halklarını birbirine düşürmek isterler. Apo Mikko köye girdiğinde alevler içinde yanan Siran'ın evine koşar, evi bulur ve Siran'ı bağrına basar. Bu da, Kürt ve Ermeni dostluğunun önemini vurgular. Böylece, Saragöl unutulmayan Kürt ve Ermeni ilişkilerinin güzel bir romanı, çökmeye yüz tutan Osmanlı-Ermeni ilişkilerinin acı bir romanı haline dönüşür.

Abdülhamit, ileri gelen Kürt beylerinin nüfuzunu kullanarak bir yandan Ermeni halkına karşı Kürtleri bir güç olarak çıkartmak, diğer yandan gelişmekte olan Kürt muhalefetini ve hoşnutsuzluğunu bu beyler vasıtasıyla etkisiz kılmak, denetim altına almak için, Kürt beylerine sayısız "Paşalık" ünvanı dağıtır. Bunkardan birisi de, Kemal Bilbaşar'ın yazmış olduğu Bedoş adlı romanında adı geçen Adana Valisi Kürt Bahri Paşa'dır. Oğlu Memduh, yeni doğan kız çocuğuna Bedia (Bedoş) ismini takar. Romanın en ilginç kesimi, oğul Memduh'un babası Kürt Bahri Paşa'yı ziyaret edip bir torunu olduğunu müjdesini vereceği bir sırada, babasının Abdülhamit saltanatının yıkıldığına dair telaşıyla karşılaşır: "Yavruenk kötü zamanda dünyaya geldi. İfüriyet ilan edildi. Yani söz ayağa düştü. Korkarım otuz üç yılın hesabını bizden sormaya kalkacaklardır" (4).

Kürt Bahri Paşa'ya uygun bir tipe de, Kemal Tahir'in Yediçinar Yaylası adlı romanında raslamaktayız, romanın önemli kahramanlarından olan Kürt Kolağası Celil Efendi jurnaleliğiyle tanınmaktadır. Abdülhamit yanlısı Kürtler'den birisi de, Aziz Nesin'in Ez Kurmancım adındaki öyküsünde adı geçen Kürt Cemal Paşa'dır.

Abdülhamit I. Meşrutiyet için vermiş olduğu sözü 1877-1878 savaşını bahane ederek geri aldı. Bu Osmanlı ve Rus savaşı, Tuna boyları ve Kafkas Cephesi olmak üzere iki cephe halinde

sürüyordu. Kürdistanı da etkisi altına alan Kafkas Cephesi'ne Ahmet Muhtar Paşa öncülük etti, Rus ordularına karşı daha fazla dayanamayan Osmanlı orduları sonunda yenildiler. Zuhal Kuyas'ın *Aşela* adlı romanı bu savaşın konu edindir. Roman Trabzon, Batum yörelerinden savaşa katılacak olanların seferberlik hazırlıklarıyla başlar. Yola çıkanlar içinde Celal da vardı. Celal ve Aşela arasında başlayan sevdâ, yöre halklarının, Gürcü, Acar ve Laz halklarının kültür ve gelenekleriyle soluk alır, ama araya giren savaş herşeyi silip, süpürür. Romanda bu savaşa katılan bazı Kürtler'e de, değinilir. Savaşta önemli görevler üstlenen Kürt İsmail Paşa, Ağrı eteklerinde büyük güç kazanır. Kürt kılavuzlarını, Ağrı Dağı'nı aşama çabaları, Kürt suvarilerinin Rus sınırları aşp, içerilere doğru girişleri bile savaşın yönünü değiştiremez. Zaten bu konu, romanın başında ayrıca belirtilir: "...Aşında bu, daha başında kaybedilmiş bir harpti. Ama, muhakkak ki, harp edenler kahramanca savaşmışlar" (5). Bu Osmanlı-Rus savaş, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde baskı altında tutulan birçok ezilen halkın kurtuluş cesaretini daha da arttırmış oldu.

19. yüzyılda artan baskılar sonucunda Ermenilerin can ve mal güvenliği, bazı hakları yasal güvenceler altına alınır. Uluslararası anlaşmalarda bu güvencelere daha net bir görünüm kazandırılır. Batıdan gelen gözlemlerin, misyonerlerin sayısı, bu nedenle artar. Şemsettin Ünlü'nün *Yukarışehir* romanı, bu yıllarda Elazığ yöresindeki hareketlilikleri, böyle bir bağlamda ele alıp, romanlaştırır. Bölgede yaşanan gerilimin, yaşanan olayların asıl yaratıcıları olarak bu misyonerlerin buradaki etkinliklerini, varlıklarını ön plana çıkaran yazar, bunları malikun etmeye çalışır. Romanda, ayrıca bölgede baş gösteren huzursuzlukların bir diğer nedeni de, yörede yaşanan kuraklık, kıtlık yılları olarak gösterilir. Yazarın artan Ermeni muhalefetini, birkaç misyonerin etkinliklerine ve kuraklığa bağlaması, romanda gerçekçi görünmemektedir. Çağın önemini, bölgede artan kurtuluş hareketlerinin büyümesini, birkaç raskantisal nedene bağlaması, asıl nedenin Ermeni halkı üzerindeki ulusal baskı, ezgi olarak görmemesi, yazarı, Ermeni halkının büyüyen ulusal muhalefetine karşı bu

tutum geliştirmeye zorlar. Ayrıca kuraklık yıllarına bağlı olarak toplumsal gelişmenin hızına ivme kazandıran, doğanın kendisi değil, doğa üzerinde şekillenen maddi üretim ilişkileridir. Örneğin, yazar eski yıllarda yaşanmuş çetin kiş koşullarını, sürekli kar yağışını artan huzursuzluklara bir neden olarak gösterir: "Irz, namus, can güvenliği diye birşey kalmadı. Zorbalık yasaları yöreye egemen oldu. Palu, Gerger, Hızalan Kürt Aşiretleri ile, Sive-rek yöresindeki Millo, Karakeğeli aşiretleri ayaklandı. Obaları, kasabaları bastılar, talan ettiler"(6).

Bir Ermeni kıızı olan Hermin'i kaçıran Yusuf, kıızı alıp Dersim Kürtler'inden olan Zilfo beyin evine götürür. Bu iki genç Kürt geleneklerine göre, burada ağırlaturlar, belli bir süre de burada kalırlar. İnançları ayrı iki gencin bu ilişkileri, daha sonra romanda geliştirilen olaylar zincirinin önemli bir halkasını oluşturur. Zilfo beyin öldürölmesi olayının esrar perdesi uzun zaman ortadan kalkmaz. Müslümanlarla Ermeniler arasındaki gerilimi arttırıp, Ermenilerden yana bir kamuoyu yaratmak isteyen Amerikan misyonerlerinin bir komplosu olarak "ortaya konulan" bu olay, yazarın anti-Amerikane görüşlerinin bir unsurunu oluşturur. Yazar, halkların karşı karşıya getirilmesini üstü kapalı olarak eleştirmektedir. Ama sorunun asıl nedenlerini fazla eşmek istemez. Ermeni halkının kurtuluş yolu, romanda bir netlik kazanmaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun başta Ermeniler olmak üzere, değişik bir sürü halkı baskı altında tutmasının yarattığı gerilimin doğurduğu huzursuzlukları, Salih Sıtkı Paşa'nın kişiliğinde saptaması daha gerçeği, daha tutarlı görölmektedir. Yazarın onu: "Dediği dedik, çaldığı düdüktü" şeklinde tanıtması, misyoner ağırlıklı görüşlerine bir tutarlılık kazandırmamaktadır. Çünkü baskıyı, zulmü temsil eden Salih Sıtkı Paşa ve onun sırtını dayadığı ideolojinin kendisi, yaşanı yöre halklarına zehir eder , onlara yaşama hakkı tammaz. Yoksa birkaç misyoner değil.

Yukarışehir romanıyla 1987 de Orhan Kemal roman ödölünü kazanan yazar, 1988 yılında bu romanının devamı olan, Toprak Kurşun Geçirmez adlı diğer bir roman yazdı.

İlk defa yazmış olduğu öyküler ile sesini duyuran Esmâ Ocak, daha sonra Kervan-Servan adındaki ilk romanını kaleme aldı. Mardin-Diyarbakır arasında yaşamlarını güçlük ile sürdüren insanların karşılaştıkları sorunlar üzerine eğilen Esmâ Ocak, diğer yandan o dönemde olup biten siyasi bazı olaylara da değinir. Abdülhamit'in bölge halklarını birbirine kırdırma politikası sonunda, yöre insanlarının daha da güçsüz düştükleri, yoksullaştıkları görülmektedir. Bu konuda, Abdülhamit'in Kürtler'e ilişkin Böl-Yönet politikası Kervan-Servan romanında da sürmektedir: "Abdülhamit, doğudaki Celali Beyazıt aşiretlerinin arkasını sıvazlayıp orada da Hamidiye Alayları'nı kurdurdu. Silopi, Cizre hududundaki Mustafa Paşa aşiretini pohpohlamayı da ilmul etmedi" (7). Esmâ Ocak yine İbrahim Paşa ve aşiretinin Abdülhamit yönetimiyle olan ilişkilerinin yalnız askeri düzeyde kalmadığını, ekonomik alanda da bu unsurların büyük bir vurgun siyaseti götüldüklerini belirtir. Arap topraklarında başlayan özgürlük hareketlerini anında bastırmak için düşünülen Konya-Bağdat demir yolunun bitirilmesi için, halktan zorla vergi toplattırılması, bu ekonomik baskılara birer örnek olarak gösterilir.

Abdülhamit Dönemini işleyen bazı Türk romanlarında Kürt teması, daha ziyade o dönemde büyük bir sorun haline dönüşen Ermeni halkının kurtuluş mücadelesine bağlı olarak ele alınır. Bu dönemde Kürt sorununun gölgede kalması, Ermeni halkına yapılan zulmün benzerinin o dönemde görülmemeyişindedir.

2- İttihat Ve Terakki Dönemi

1889 yıllarında örgütlenmeye başlayan İttihat ve Terakki Örgütü'nün, Abdülhamit yönetimine karşı başlattığı mücadele, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle yeni bir sürece girdi. Önceleri, birçok halkın temsilcilerinin katkısıyla kurulan bu örgüt, tüm bu halkların ulusal istemlerinin gerçekleştirilmesi için çalışacağına dair vermiş olduğu sözü, iktidara geldikten sonra tamamen

bir kenara itti. Tutumunda büyük bir değişiklik gözlemlendi. 1908 devriminden sonra Kürt, Ermeni gibi halkların kurtuluş umutları tamamıyla suya düştü. Diğer halklara karşı daha şirin görünmek amacıyla, İttihat (Birlik) şiarıyla hareket eden örgüt, Abdillhammit yönetimini yıkmak için bu halkların gücünden yararlanıp, onları arkasından sürükledi. Örgüt, sonunda Osmanlılık ideolojisinden uzaklaşp, Türkçülük ideolojisinin gelişmesine yöneldi. Yani, diğer halklar açısından kısa süren bu bahar, Çanakale savaşının başlamasıyla sona erdi. Türk Yurdu gibi yeni örgütlenmeler sonucunda, artık Osmanlılık ideolojisi iflas etti. Türk burjuvazisinin bu dönemde palazlanıp, güçlendiğini de görmekteyiz. I. Dünya Savaşı'nın da araya girmesiyle, daha güçlenen Türkçülük, Türk halkının genel çıkarlarını savunan bir akım olmaktan çıkıp, bölge halklarının varlığı tehdit eden şöven, ırkçı bir hareket haline dönüştü.

Turanizmin bir ideoloji olarak ortaya çıktığı bu yıllarda, özellikle Doğu Cephesi büyük bir önem kazandı. Sarıkamış dolaylarında uğranılan yenilgi sonucunda, 60 bin kişi canını yitirdi. Açlık, çetin kış koşulları ve hastalıklar yüzünden ölen bu askerlerin dramı, bizzat Enver Paşa'nın komutasında süren bu savaşta yaşandı. Sarıkamış bozgunundan sonra, daha da hırçınlaşan, bağnazlaşan İttihat ve Terakki yöneticileri, 1915 yılında yaklaşık olarak bir milyon Ermeninin canına kıyabilecek, askeri bir cinayeti gerçekleştirdiler. İnsan aklının kabullenmeyeceği bu soykırımı gerçekleştirenler, Ermeni halkını yurdundan, toprağından atıp, güneye ve doğuya sürdüler. Yollarda, insan cesetlerinden geçilmez olmuştur bu dönemde. Ermeniler yollarda kırimdan geçirildiler. Ermeniler, o dönemde Ölüm Yolu diye adlandırılan, kurtuluşu olmayan bir yola zoraki olarak, istemiyerek itilmiş oldular. Bu insanlık faciası, Türk edebiyatında "bilinmiyen yönleriyle", en az ele alınan zayıf temalardan birisini oluşturdu. İttihat ve Terakki Dönemi, Kürtler açısından yoğun ırkçı baskı ve terörün uygulandığı yeni bir dönemin bir provasını oluşturdu. Örgütün 1918 yılında dağılması üzerine, kadroların büyük bir kesimi Atatürk ile birlikte hareket ederek, ilerde geniş boyutlara varacak olan Kürt ulusal muhalefeti bastırmak ile görevlendirileceklerdir. Çünkü Atatürk ideolo-

jişi, İttihat ve Terakki ideolojisine sahip çıkacak, onun mirasına konacaktır.

1915 yılında meydana gelen Sarıkamış bozgunu, Rus Orduları'nın iç bölgelere kadar ilerleyişine olanak verdi. Bir yandan Ermeni halkı üzerinde esen terör, diğer yandan Rus Orduları karşısında duyulan can korkusu yüzünden, insanlar yığınlar halinde başka diyarlara göç ederler. Van'dan gelip, Adana'ya yerleşen bir Kürt ailesinin başına gelenler, Yaşar Kemal tarafından yazılan iki ciltlik Kimsecik adlı romanının konusu olur. Adana'ya gelmeden önce, İsmail Ağa çocuklarıyla birlikte, yarısı Kürt, yarısı Ermenilerden oluşan bir köyde otururlar. Her iki halkın gelenekleri, kültürlerinin yan yana yaşadığı bu köyde, insanlar savaş çıkmadan önce, huzur içinde yaşarlar. Ermeni paskalya şenlikleri, Kürt halayları, halk gelenekleriyle daha da canlılık kazanan bu köydeki yaşam, savaşın araya girmesiyle, bir daha gelmemek üzere, adeta bir şenlik gibi sona erer.

Yola koyulan İsmail Ağa, hanımı ve yakınları uzun bir yolculuktan sonra Adana'ya varırlar. Yolda buldukları Salman adındaki bir çocuğu da, beraberinde Adana'ya getirirler. İki ciltlik romanın önemli, korku saçan kahramanı olan Salman, problematik bir tip olarak romanın bütünlüğü içinde, ilgiyi kendisi üzerinde sürekli yoğunlaştırır. Romanda "Korku" önemli bir öğe haline dönüşür.

Yağmureuk Kuşu ve Kale Kapısı adlı iki ciltlik romanın ilk cildi, İsmail Ağa'nın Adana'ya geldiği sırada, kendisine gösterilen boş bir eve girmek istemeyişiyle başlar. Ermeni Kendiryan'ın boş kalan evine yerleşmek istemiyen İsmail Ağa'nın Kürt inadı tutmuştur. Ama inadını insancıl bir temele dayandırır. Yıllarca beraber yaşadıkları Ermeni kardeşlerinin yanmış ocaklarına girmeyi vicdanına sığdırmaz. Artık dumani tütmeyen bu evlere girmek istemiyen İsmail Ağa, buruk acısını şöyle dile getirir: "Yuvası bozulan kuşun yuvasında, öteki kuş da barınmaz" (8). İsmail Ağanın bu kararı verişinde, insanlık ağır basar.

İsmail Ağa ve yakınları Adana'ya geldikleri sıra, birçok zorluk ile karşılaşır. Van'dan gelirken yolda bulduğu Salman adındaki

çocuğu kendisine oğul edinir. Bu arada kendisine, karısı Zero'dan da, bir çocuk olur. Zamanla Salman, Mustafa adındaki bu çocuğu kiskanmaya başlar. Daha sonraları büyüyen Salman, sonunda vurup İsmail Ağa'yı öldürür. İsmail Ağanın ailesi artık korkulu günler yaşamaktadır. En büyük korkuyu da, çocuk Mustafa çekmektedir. Romanın ikinci cildi Kale Kapısı'nda bu çocuğun acıları oldukça yoğundur. Böylece korku adeta romanda biçim veriyor yaşama. Dört bir tarafı salan korkunun nedeni, elbet de yalnız Salman değildir. Yaşar Kemal bu romanıyla korku kavramına yeni bazı boyutlar kazandırmaktadır. İsmail Ağa'yı vurup öldüren Salman adındaki çocuğun bilinçaltındaki çatışmalar, İsmail Ağa'nın ailesinin savaştan kaçarak Adana gibi yabancı bir beldeye konması, kökünden kopması, aile üzerinde kocaman bir şok yaratmıştır. Kısacası, insanlardaki gelecek korkusu bazen oldukça yoğundur. Kimsesiz büyüyen Salman'ın kendisini kuşatan korkulu bir dünyaya tepkileri elbet de olacaktır, İsmail Ağa'yı vurup öldürmesi boşuna değildir. Peki, nedir İsmail Ağa'nın ailesi, özellikle Mustafa'nın korkusu? Somut olarak Salman'ın yarattığı korkuyla bunu açıklamak mümkündür. Bunun dışında, özellikle o dönemde yaşanan olayların insanlar üzerinde yaratmış olduğu korku, aslında daha şiddetlidir. Yaşar Kemal bu Kürt ailesinin yaşadığı korkuları yakın bir mesafeden izlemesi, gözlemesi hususunda oldukça başarılıdır. Yazar, insan ruhunun diplerine kadar inip, korku bölmesinin kapısını aralamasında fazla ustalık gösterir.

Kimsecik romanı, Kürt-Ermeni, Kürt-Türkmen halkları arasındaki dostluklardan kalma izlerin peşine takılan Yaşar Kemal'in, değişik halklara kucak açan en güzel romanıdır. Halklar konusunda lire vermiyen bir roman.

Savaş korkusu, açlık korkusu, yalnızlık korkusu, ölüm korkusu günümüzde insanı oldukça hırpalamakta, insanoğlu, bu tehlikeler karşısında daha da ufalamaktadır. Aynı endişeleri, Kürtler de romanda yaşamaktadır. Köklerinin kazılmasını istemiyen Kürtler'in kapıldığı korkuya, bu nedenle anlam vermek gerekir. Kısa-

cası Kimsecik romanı, Atilla Özkırımlı'nın deyişiyile: "Trajik bir insanlık senfonisidir" (9).

I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği yıllarda rotayı iyice şaşırان İttihat ve Terakki yöneticileri, çöken bir İmparatorluğun kalıntıları üzerine yeni bir İmparatorluk kurmak için, "Turan Ülkesi" hülyalarıyla dolup, taşarlar. Turancılığın boy attığı bu yıllarda, genç bir Türk subayının böyle hülyalar ile sefere çıkışı, Yüzbaşı Selhattin'in Romani'nin konusu olur. İlhan Selçuk tarafından yazılan bu roman, aslında Yüzbaşı Selhattin'in anlarından oluşmaktadır. Osmanlılığın Türkçülüğe, Türkçülüğün Turancılığa ve Turancılığın da patavatsızlığa dönüşünün öyküsü haline gelen bu romanın baş kahramanı Selhattin, Kürdistan'ın dört parçasını adım adım dolaşarak, bir Turan Ülkesi avına çıkar. Karşısına çıkan her Kürdü, batılı gezginlerin gözü ve üslubu ile "Valşi Kürt" olarak nitelendirir. Yüzbaşı Selhattin'in bölge halklarına karşı ırkçı bir tutum içine girişi, romanın başından, sonuna kadar devam eder, bir kararlılık gösterir. Romanın önemli bir özelliği, olaylar zincirinin Kürdistan'ın dört parçası dahil, geniş alana yayılmış olmasıdır. Değişik halkların sayısı bir artış göstermektedir. Kürt, Türk, Ermeni, Arnavut, Arap, Gürcü, Azeri, Rus, Çerkez ve daha birçok halktan değişik unsurlar romanda geniş yer alırlar. Değişik halklara yönelik bir süre avına katılan Yüzbaşı Selhattin'in tüm çabaları, sonunda başarısızlığa uğrar.

Osmanlı sınırları içinde yaşayan halklara ve azınlıklara karşı yoğun düşmanlık duygularının izlerine, aynı şekilde, Ömer Seyfettin'in yapıtlarında da rastlamaktayız. Ömer Seyfettin ve kuşağının Türk edebiyatında daha tutucu bir anlayış geliştirmeleri, uzun zaman Türk edebiyatında bir kansasızlığın hakim oluşuna neden oldu. Ömer Seyfettin, Osmanlı İmparatorluğunun bölge halkları üzerindeki baskı ve terörünü göremiyordu. Bu halkların Türk soyunu yiyip, tüketecekleri korkusuna kapılan yazar, yapıtlarında bu halkları karşısına alır. Yapıtlarında, bu nedenle büyük bir yoksullaşma ve donmuşluk hakim olur.

Ömer Seyfettin'in özellikle Balkan halklarına karşı geliştirdiği düşmanlık, öykülerinde daha belirgindir. Yazar, "Bir Ermeni Gencinin Hatıraları" adındaki küçük romanında, bir Ermeni genci olan Haykryan'ın diliyle, kendi ırkçı, şöven düşüncelerini tartışmaya koyulur, bu düşüncelerine bir biçim kazandırmaya çalışır. Ermeni gencini, Kürt-Ermeni dostluğu karşısına çıkartan yazar, onu şöyle konuşturur:

"...On beş, yirmi gün içinde ne değişiklik yaradı. O kadar kardeşlerimizi Kürt cellallarına doğratan kırımızı Sultan'ın kuvveti, iktidarı birdenbire söndü"

"...Kürtlerle şehirde oturan Türkleri bir asır içinde Ermenileştirerek eski Ermeni İmparatorluğunun temelini atmak..."

"...Ne tezat yaradı. Halbuki biz Kürtlerin bile, Ermeni olduklarını iddia ederiz" (10).

Ermeni gencini rahat konuşturan Ömer Seyfettin, kendi ırkçı görüşlerine bir dayanak yaratmak için, böyle bir yöntemi daha uygun bulmuştur.

Ömer Seyfettin gibi ırkçı ve şöven yapılanmaları, Türk edebiyatına kazandıran yazarlardan birisi de Ziya Gökalp'tır. Kendisi Kürt olan Ziya Gökalp, İttihat ve Terakki örgütünün Diyarbakır şubesini kurar. Daha sonraları Türkçülüğün önemli savunucularından, ideologlarından birisi olur. Ziya Gökalp'e ilişkin olarak, Esmâ Ocak, Kervan-Servan adlı romanında bazı açıklamalarda bulunur (11).

Konularını I. Dünya Savaşı, İttihat ve Terakki Dönemi'nden alan bazı Türk romanlarındaki olaylar Kürdistan'da geçer. Bu romanların tümünde, Doğu cephesinde sürüp giden savaşların yıkıntıları sonucunda, sarsılan, yıkıma uğrayan insanlardan oluşan ölü canların çırpınışlarından görüntüler çizilir. Bunlardan Şüküle Nihal'in yazdığı Çölde Sabah Oluyor, Yusuf Ateş'in Kırım, Kıyım, Kıtık ve Halide Nüsret Zorlutuna'nın yazmış olduğu Aşk ve Zafer adlı romanlarıdır.

3- Kurtuluş Savaşı Yılları

1918 yılında sona eren I. Dünya Savaşı, aynı şekilde İttihat ve Terakki Dönemi'nin de sonu oldu. Emperyalist güçler Türkiye'yi, bu arada Kürdistan'ı bölüşmek için yoğun hazırlıklara başladılar. Kürdistanın güney kesimleri Fransız ve İngilizlerin denetimine geçti. Ermenilerin kökü kazındıktan sonra, bölgede geri kalan yalnız Kürtler olur. İttihat ve Terakki Dönemi'nde beklenenin aksine baskı altına giren Kürtler, bu kez umutlarını Atatürk önderliğinde başlatılan Kurtuluş Savaşı'na bağladılar. Bu umutlar ile yola çıkan, savaşta üstün kahramanlıklar gösteren Kürtler, savaşın bitiminden sonra, kendilerine ulusal hakları tanınmadı, Atatürk tarafından verilen vaatler yerine getirilmedi. Bu umutlar ile savaşta canlarını yitiren binlerce Kürdün mücadelesi, Türk romanına büyük çapta yansımada. Bu konuda Yusuf Ziya Bahadınlı ve Yaşar Kemal'in bazı romanlarında az da olsa, bu yıllardaki Kürtler'in durumuna açılan değişik bölümler vardır.

Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *Gemileri Yakmak* adlı romanı, bir Kürt ailesinin elli yıllık geçmişini konu edinir. Romanda ulusal kurtuluş ve sınıfsal mücadele, bir bütünün iki parçası halinde ele alınır. Baba Musto, Antep yöresinde Fransızlar karşı çarpışmakta. oğlu Memo da, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra kendisini işçi sınıfı mücadelesine adan, bu yolda kavgaya vermektedir.

Fransızların Antep kentini işgal etmeleri, yöredeki halkın sert tepkisiyle karşılaşır. Fransızların, Antep'e girişlerinin elli yedinci günü, pervasız bir biçimde Kamil adındaki bir yurtseveri singüliyerek, öldürmeleri, baba Musto'nun Fransızlara karşı olan öfkesini iyice biler. Yazar, Musto'nun bu kıpırdayışını şöyle dile getirir: "Fransızlara ilk taşı atan Kürt Musto'ydu, vur kalilere diyen oydu"(12). Musto'nun uzun bir kavgaya hazırlanışı, böyle başlar. Zelluş adındaki hanımı, Memo'nun beşliğini salladığı bir sırada, baba Musto evini terk ederek, vurup gider çeteler arasına katılır. Artık Musto'nun fedakarlık, ve yiğitliğinin önü alınamaz. Diğer yandan ailesi yoksulluk içinde, kendi kaderiyle baş başa kalır. Savaşta yer alan tüm Kürtler, aynı ateş ve yoksulluk

cenderesinden geçerler. Kürt Mahallesi ve Kürttepedeki acılar dinmez. Büyüyen çocuk Memo, bu acılara son vermek için, başka bir yol seçer; İşçi sınıfı saflarına katılır.

Kürtler'in Kurtuluş savaşına katılımı üzerine, Yaşar Kemal'in bazı romanlarında değişik belirlemelerin yapıldığını görmekteyiz. İnce Memed romanının önemli kahramanlarından birisi olan Arif Sami Bey Bingöl'ü bir Kürt'tür. Gözüpek birisi olan Arif Sami, Fransızlara karşı girilen savaşta yer alır, savaş bittikten sonra Mustafa Kemal'in sağ kolu olur. Arif Sami, İnce Memed'in istemediği bir tiptir. Daha sonraları ünlü eşkiya tarafından vurup, öldürülür. Kurtuluş savaşına katılan Kürt Rüstem, savaşın bitiminden sonra büyük bir yoksulluk çeker. Ekmek parası bile bulamıyan Kürt Rüstem, buna rağmen her Cumhuriyet bayramı şenliğinde elbiselerini giyerek, eski günleri tekrar yaşamak ister. Onun içler acısı dramı başka bir düzeyde sürüp, gider. İnce Memed romanının üçüncü cildinde, Kürt Süleyman'ın, Karayılan ile olan arkadaşlığı ve akrabalığı üzerinde durulur. Kimsecik romanında, Kürtler'in Kurtuluş savaşına olan katılımı başka alanlarda da sürer, bu hususta İsmail Ağa ve Haşmet Bey'in, savaşta yer alan çetelere silah ve diğer gerekli maddelerin sağlanmasında önemli katkıları olur. Savaşa katılanların, savaşın bitiminden sonra ekonomik konularında, onların sınıfsal mevzilenmelerinde büyük farklılıklar gözlenir. Döneme açılan romanlarda, savaş sonrası yaşam, savaşın kendisi kadar büyük bir önem kazanır. Zenginleşen Arif Sami Bey ve savaş sonrası daha da yoksullaşan Kürt Rüstem örnekleri gibi...

4- Kürt Ayaklanmaları Dönemi

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Kürt halkı arasındaki ulusal bilinç daha da arttı. Kürt aydınlanma hareketi geniş boyutlara ulaştı, ulusal örgütlenmelerin önü alınamadı. Bu yeni döneme ilişkin olarak, eskiden var olan feodal dağınıklık, bir ulusal bütünleşmeye doğru yönelerek, Kürt halkının kendi kurtuluşuna ulaş-

mak için, çağdaş bazı kurumlaşmaları yarattığına tanık olmaktadır. Türkiye Kürdistanı toprakları üzerinde ulusal baskı ve ezgiye baş kaldıran Kürt halkı'nın başlattığı mücadele, on beş yıl aralıksız devam etti (1925-1940). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Kürt halkının varlığı yadsınmaya çalışıldı. Halk üzerindeki baskı ve terör daha da yoğunlaştı. Atatürk'ün şeflik yaptığı yıllarda, tek parti egemenliği dışında, hiçbir siyasi etkinliğe yaşama hakkı tanınmadı. Demokratik güçler üzerinde, özellikle basın üzerinde katı baskılar uygulandı. Tüm bu anti demokratik uygulamalara karşı o dönemde muhalefet eden tek güç, Kürt halkının bağrından doğan ulusal muhalefet oldu. Cumhuriyet döneminde radikal olarak direnmekten başka hiçbir seçeneği olmayan Kürt Halkı, çoğu kez ayaklanarak ulusal baskıya karşı olan nefretini dile getirdi. Bu direnme hareketlerinden en önemlileri, 1925-Şeyh Sait, 1930-Ağrı ve 1938-Dersim ulusal hareketleridir. Tüm bu direnme hareketlerinde yüzbinlerce insanın canına kıyıldı. Kürt halkına yönelik bu saldırıların korkunçluğu ve ürperici manzaraları üzerine ilginin yoğunlaşması gerekirken, baskıya ve ulusal ezgiye karşı baş kaldıran Kürt Halkı, kavgası karalanmaya çalışıldı. Kürtler üzerine uzun yıllar konuşulmaz oldu, tabu haline sokulan Kürt sorunu, Türkiye'de aydın tabakasının ilgi alanı dışına bırakıldı. Tarihsel, toplumsal ve kültürel temeller üzerine şekillenen bu halk hareketleri, bir anlık veya kendini bilmeyen birkaç kişinin marifeti olarak ele alınmaya çalışıldı. Patlama noktasına ulaşan ulusal bir hoşnutsuzluğun gerisindeki nedenleri, o toplumun geçirmiş olduğu tarihsel ve toplumsal evrim ve gelişimin gerisinde aramak gerekirken, uçları dışa uzanan "Zararlı Cemiyet" lerin ve Cumhuriyete düşman bazı hainlerin düşünceleriyle açıklanmaya çalışıldı. Bilimsel araştırma ve incelemelerin bulguları değil, resmi bazı görevlilerin beyanları ölçü alınarak, bu halk hareketleri dar düşünce çemberleri kapsamına alınarak, sert hırpalanmaların nesnesini oluşturdular.

Politik yaşamda, bu hareketlere karşı takınılan sert tavırlara karşın, döneme açılan bazı tarihsel ve belgesel Türk romanlarında daha yumuşak bir tavır geliştirilerek en azından bu direnmelerin

topluma yansması konusu ciddiye alınmış oldu. Dönemi ele alan romanların bir önemli özelliği, sağa sola yalpa vuran birer roman oluşları, bazen devleti, bazen bu hareketleri karşılarına alan bir yapı kazanmalarındır. Romanının yapısındaki bu düşünsel dengesizliği ve romanı bir çözümsüzlüğün romanı haline dönüştüren nedenlere, Kürt Temasının Problematiği bölümünde ayrıca değinmiştik.

Türk romanında, "Duyarlı Bölgeler"e yönelen yazarlar, bu halk hareketlerini belli bir roman olgunluğu ölçüsünde ele almakta bazı güçlükler ile karşılaşmaktadırlar. Bu direnmelerin asıl nedenleri bir kenara itilerek, yani Kürt halkının bir halk olarak özgür olma istemi yerine, tarihsel, sosyo-ekonomik bir oluşumun bağrından doğmayan bazı nedenlerden yola çıkılarak, romanda bir bulanıklık yaratılır. Roman yazarının dünyasında yaratılan bu takınaklar kolay kolay ortadan kalkmayınca, romana soluk kazandıran geniş, engin açılımların boyut kazanması da, o oranda güçleşmektedir. Birer "Fırtına" olarak nitelendirilen ayaklanmalar, birkaç şeyhin, seyidin bir anlık hoşnutsuzluğu, sırtında İngiliz kumaşları taşıyan bazı esrarengiz kişilerin piyasada dolaşmaları, Suriye veya İran sınırını aşmış, içerilere giren bazı şakiler, gece gelen telgraf ya da üzeri İngilizce yazılı zarfların bazı kişilerin evlerinde bulunması, İngilizce yazılmış silah kataloglarının varlığı gibi gerçekçi olmayan nedenler ile açıklanmaya çalışılan bu halk hareketlerini, böyle basit bir düzeyde ele almak gerçekçi romanın konusu olamaz. Polisiye, serüven romanları gibi yığın romanlarının geniş okuyucu kitlelerinin bazı heyecansal gereksinmelerine cevap verebilecek bu tür romanların sınırlarını aşamıyan romanlar, gerçekçi olamazlar.

Bu direnmelerin gerçek boyutları henüz Türk romanına yansımış değildir. Ömer Polat'ın bir yazısında, "Doğunun Romanı Yazılmadı" şeklinde bir belirlemede bulunması, özellikle bu direnme hareketlerinin Türk romanına yansımaması olgusuna dayanmaktadır(13). Kürt halk hareketlerinin bir "Hasıraltı Tehlikesi"yle karşı karşıya kalması dışında, Kürt halkına ilişkin olumsuz bazı

belirlemelerin, roman sınırlarını aşarak, okuyucuda bir Kürt düşmanlığı tavrını geliştirmiş olmasıdır. Roman yazarının topluma ilişkin sorumluluğu bu bağlamda yaralar almaktadır.

Bu dönemi ele alan Türk romanlarında genel olarak bir dengelessizliğe rastlamaktayız. Bu da, roman yazarının romanda geliştirmek istediği tezlerin kendi içindeki uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Yazarın direnmeler ve gerçek nedenlerine ilişkin duyarsızlığı, romanın başında oldukça güçlüdür. Daha sonraları devlet güçlerinin halk üzerindeki baskısı, zulmü, jandarma dayatmasından geçirilen halkın içler acısı dramı, yoksulluğu, ezilmişliği karşısındaki duyarsızlık, devleti aklayan tutumu, bir duyarlılığa dönüşmektedir. Bu kez devleti karşısına alan yazar, devleti suçlu bulmakta, eleştirmekte, sonunda devlete karşı direnen Kürt roman kahramanlarının yanında kendini bulmaktadır. Bulmaktadır diyoruz, çünkü yazarın istemediği bir noktaya, yaşamın kendisi onu oraya zorlamaktadır. Bu nedenle yazarın başta savunmak istediği tezler, Devlet mi?, halk mı? bir netlik kazanmaz.

Cumhuriyet döneminde meydana gelen ilk Kürt ulusal hareketlerinden birisi, Şeyh Sait İsyanı diye adlandırılan halk hareketidir. 1925 yılında meydana gelen olay, hem politik yaşamda, hem de Türk romanında en çok eleştiriye uğrayan direnmelerden birisidir.

Şeyh Sait direnmesinden üç yıl sonra bu halk hareketine ilk kez yüzeysel olarak dokunan roman, Halide Edip Adıvar'ın Zeyno'nun Oğlu adlı romanıdır. Roman, Hasan adındaki bir subayın bazı aşk serüvenlerini ele alır, bu serüvenlerin bir kesimi Diyarbakır'da geçmiş olduğu için, yazar yörede patlak verip, büyüyen Şeyh Sait direnmesine de değinir. Zeyno'nun Oğlu romanında adı geçen Zeyno (Kürt Şefalisi) adlı kadın da, Diyarbakır'da cvli olan, daha sonra subay Hasan'ın yoldan çıkartıp, evlilik dışı ilişkiler geliştirdiği bir Kürt kadımdır. Daha sonra Hasan'ın bu kadından bir çocuğu olur, Zeyno'nun Oğlu roman ismi de buradan gelmektedir. Bu çocuk, romanındaki olaylar zincirinin önemli bir halkasını oluşturur. İstanbul'dan Diyarbakır'a gelen subay hanım-

lan, bazı diğer sosyete hanımlar ile birlikte, yöredeki Kürtleri balolar ve şenlikler yaparak asrileştirmek isterler. Bürokratik çevreler, subay hanımları yöre kültürüne ters düşerek, halktan kopuk bir yaşam sürdürmek isterler. Romanda "Fırtına" olarak adlandırılan Şeyh Sait ayaklanmasının başlamasıyla, bu güzel günler son bulur. Romanın sonlarına doğru, yöredeki halka yönelik öfke ve öç alma duyguları daha da güçlenir. Bir Kürt kadını olan Zeyno ile cinsel bazı ilişkilere girişen subay Hasan, sonunda vurulup yaralanır. Zeyno'nun kocasından öç almak isteyen Hasan, Muhsin Bey'e yazdığı bir mektupta şöyle der: "Zeyno'nun kocası Ramazan bir ayaklanmanın kanlı elebaşlarından olduğu için, suçunun cezasını mutlaka kafasıyla ödeyecektir"(14). Sömürgeci güçlerin, kendi sömürgelerine ilişkin olarak çizdikleri klasik, çekici, yaşamaya değer bazı uzak beldeler şeklindeki exotik tanımlamalar, Kalp Ağrısı romanında çok kullanılmaktadır. Hasan sevgilisini "Vahşi ve Güzel Memleket" dediği Kürdistan'a çekmek ister. Kızın; "Bana bu doğu denilen sihirli ve esrarlı memleketi biraz anlatır mısın?" sorusuna karşılık olarak Hasan şöyle der; "Orada güzel şarkılar ve oyunlar varmış". Romanda, Kürdistan, "Esrar ve vahşet diyarı" olarak tanımlanır. Kürdistan'ı romantik bir köşe olarak masal dünyasına yerleştirmek isteyen Hasan, tipik bir sömürgeci ülke subayına çok yakın bir tip olarak karşınıza çıkmaktadır.

Şeyh Sait direnmesini daha kapsamlı olarak işleyen roman, Kemal Bilbaşar'ın Cemo adlı romanıdır. Roman, aslında Kürdistan'a yönelen ilk çalışmalardan birisi sayılmaktadır. Cemo romanı bu yönüyle önemli bir yapıttır. 1966 yılında ilk kez yayınlanan bu roman ile, Kürdistan'daki direnmeleri ele alan diğer romanlar arasındaki tezler büyük çapta çakışmaktadırlar. Cemo'nun yayınlanmasıyla, Kürdistan'a açılan romanların sayısında belirli bir artış gözlemlendi.

Yörede çan satarak geçimini sağlayan Memo, babasının tek evladı olan Cemo'ya gönlünü kaptırır. Cemo'yu isteyenler arasında "Şih Sayit'lı Sorıkoğlu" da bulunmaktadır. Romanın birinci

bölümü Cemo'nun değirmenci olan babası Cano'nun diliyle anlatılır. İkinci bölümü de, Cemo'nun sevgilisi Memo tarafından anlatılır. Daha sonraları Dersim yöresinde Senem adındaki bir kıza aşık olan Memo'nun böylece iki sevgilisi olur. Cemo'yu sevenler arasında Şeyh Sait yanlısı olan Soriköglü'nün bulunması, Memo ile Soriköglü arasında bir çatışma ortamı yaratır. Soriköglü'nün Şeyh Sait ile özdeşleştiren Memo, yazar tarafından daha sonra Şeyh Sait ayaklanmasına karşı mevzilendirilen, bu harekete karşı cephe alan bir tip haline getirilir. Yazar daha sonra Memo'yu şöyle konuşturur: "Dayım der ki, Şih Saytlı kahpelik edip, arkadan bombalamış baboyu"(15). Memo'yu böyle bir olumsuzluğa iten yazar, bu kez de onu Kürt olduğu için, askerlik sırasında güzel bir şekilde, bir Kürt düşmanı subaya döğdürtür. Dayağı, belayı bu dez devletden gören Memo'yu yazar savunur gibi görünür. Devleti eleştirmeye başlayan yazarın devleti karşısına alması, isyan etmesi, onu (yazarı) istemiyerek ulusakistemleri için isyan etmekten başka hiçbir seçeneği olmayan Kürt halkının haklı davasının içine iter. Memo ile birlikte aynı saflarda görünürler. Romancının romanına bir perspektif kazandırmaması, onun romanındaki temel tezlerin yanlışlığından kaynaklanmaktadır. Memo'nun gelmiş olduğu kesimin (Kürtler) ana sorunlarını, özellikle ulusal çelişkinin başatlığını görememesi veya sorunu küçümsemesinden kaynaklanmaktadır. Roman kahramanına ilişkin olarak devletten gelen kötülüklerin bilincinde olan yazar, bu kahraman kendi ana sorunlarından uzaklaştırıp, örneğin Memo'yu asıl kötülüklerin kaynağı olan devlet güçlerine karşı mücadele etmekten alıkoymaktadır. Sonunda onu götürüp, devlet ile tamamen işbirliği halinde olan bir Soriköglü ile döğüşürmektedir. Yazar bununla da, Kürdistan'daki bazı feodal güçlerin, Kürt halkım ezen, sömüren asıl güçler olduğu tezini güçlendirmek istemektedir. Yazarın çelişkilerin önemine, çözülebilirliğine, onların niteliğine (ulusal) fazla itina göstermemesi, çoğu Türk romancılarında görülen ortak bir özelliktir.

Kürdistan'daki sorunları fazla eşmeden, sorunların derinliğine fazla inmeden, bir efsane veya destan diliyle bu sorunlara eğilmek isteyen Kemal Bilbaşar, Memo'yu, Cemo romanının bir devamı

olan Memo romanında, bu kez değişik bir yörede yani Dersim'de bazı devlet temsilcileri eliyle bir kez daha hırpalıyacaktır. İleride bu konuya tekrar değinilecektir. Böylece hem Cemo, hem Memo romanları çözümsüzlüğün birer romanı olacaktır. Diğer yandan, yazarın önemli tarihsel bir dönemi destan veya efsane diliyle anlatmış olması, romanı çağdaş gerçekçi bir temelden, değişik çağdaş tipleri yaratma olanağından da yoksun bırakmaktadır. Bu konuda eleştirmen Murat Belge haklı bir konuya değinmektedir: "...Destan, özellikle masal olağanüstü motiflerle doludur. Roman temelinde gerçekçi bir tür olduğu için, bu tür motillere yer vermez (...). Bilbaşar, başta söylediğim gibi, gelenekten yararlandığı için değil, gelenekten yururlanma sorununu fazla basit düzeyde çözdüğü için başarısızdır. Gelenekten yararlanma, geleneğin sınırlarını aşmaya dönüşmüştür"(16).

Babası Şeyh Sait ayaklanmasına katılan Kürt Abuzer'in başından geçenler, Demirtaş Ceyhun'un Asya adlı romanının konusu olur. Babasından bir daha haber alnamıyan Abuzer, annesiyle birlikte Adana'ya sürgün edilir. Daha sonra iki kez askere giden, tutuklanan, sürgün edilen Abuzer'in başından bir dizi olay geçer. Sonunda kendisine bir gecekondu yaptırır ve kızı Asya ile birlikte bu gecekonduya yaşamlarını sürdürürler. Daha sonraları gecekonduunun yanında bulunan bir askeri birlikte askerliğini yapmakta olan üç asker ile belli bir samimiyet geliştiren baba Abuzer, kızı Asya'yı bu askerlerden Kasım'a verir. Bu arada, yöredeki gecekonduların yıkıtılması eylemleri de çoğalır. Baba Abuzer'in huzuru kaçmıştır artık.

Asya romanında, Abuzer'in, kızı Asya'ya ve komşuları olan askerlere anlattıkları arasında Şeyh Sait ayaklanması, romanın en önemli kesitlerinden birisini oluşturur. Abuzer'in anlattıkları arasında en korkunç olanı, o dönemde Kürt halkına yapılan zulümün ürpericiliğidir, yapılanlar oldukça acımasızdır. Bu yönüyle Asya romanı, Kürt halkının çekmiş olduğu cefanın romanıdır. Kürtlere yönelik baskıların korkunçluğu, romanın önemini daha da arttırmaktadır. Romanın güçlülüğü buradan kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan tüm baskı ve işkencenin sorumlularının Kürtler arasında aranması, romanı soluksuz bırakmaktadır. Abuzeri baskının asıl derinliklerine indiremeyen yazar, romanı bu noktada başarısız kılmaktadır. Devlet eliyle Kürt halkına yapılan bu kanlı terörün korkunç bir düzeye ulaşmasını, birkaç seyidin veya birkaç İngilizin bir oyunu olarak görmesi, romanın gerçekçi özünü bayağı zedelemektedir. Çünkü yazar, çok uluslu bir ülkede, ezen ulus (devlet) ve ezilen ulus arasındaki tarihi mücadeleye bir anlam verememektedir. Devletin bir baskı aracı olduğu tezini göremiyen yazar veya görmesini istemediği roman kahramanı Abuzer'in, romanın sonlarına doğru tekrar devlet terörünü karşılarında bulacaklardır. Abuzer'in gecekondusunu yıkmaya gelenler ile Şeyh Sait direnmesi sırasında Kürt halkı üzerine süngüyle, topla gidenlerin aynı güçler olduğunu gören yazarın içine düştüğü çıkmaz, aslında yazarın temel tarih tezlerinden, toplumsal yasaların gücüne fazla değer vermemesinden kaynaklanmaktadır. Yazar, tüm acıların, baskıların ayaklanmanın kendisinden geldiği şeklinde, öne sürmek istediği düşünce gerçekçi görünmemektedir. Çünkü direnmeler, devrimler ve ayaklanmalar toplumsal hoşnutsuzluğun patlama noktasına gelişinin özüdür. Geri yapıyı ayakta zor ile tutan devlet aygıtının niteliği konusunda, yazarın başım daha fazla ağırtmak istememesi, yazarı, kocaman bir halk ayaklanmasının karşısına dikmektedir.

İstanbul'da kaldığı bir dönemde kazandığı politik bir bilinçle hareket eden zavallı Abuzer, Şeyh Sait direnmesinden yıllar geçtikten sonra tutuklanması, ezilmesi, kendi eliyle kurduğu gecekonduyu yıkmak isteyen devlet güçlerine karşı öfke ile dolup, taşması, özünde patlama noktasına varan Şeyh Sait ayaklanmasından başka birşey değildir. Kendilerini Adanaya süren, halka bin bir türlü baskı uygulayan güçler, bu kez de Abuzer'in gecekondusunu yıkmaya geleceklerdir. Abuzer'i ulusal baskıya karşı direnmekten alıkoyan, Abuzer'i kendi ulusal kimliğine karşı yabancılaştıran yazar, sonunda bu zavallı insanı kendi gecekondusunu yıktırmamak için silahlandırır, cesaretini güçlendirir. Ulusal mücadele ve işçi sınıfı mücadelesi arasında uyumlu bir değerlendirme yapı-

mıyan yazar, bu konuda yanlış bir saptama yapmaktadır. Çünkü, ayaklanma döneminde Kürt halkının yıkmak istediği ideoloji, yoksul Abuzer'in yakın olduğu işçi sınıfının yıkmak istediği ideolojinin kendisidir, ırkçı bir burjuva ideolojisi, bu ideolojiye sırtını dayatan devlet yapısının kendisidir veya kargalar aynı kargalardır: "...Tam bu sıra, karga gene döndü geldi bir ahı kuş gibi, süzüldü indi, ağaca kondu. Sallandı kaldı bir süre cılız dut ağacı(17).

Kemal Tahir'in, Malatya cezaevinde tutuklu bulunduğu yılların bir ürünü olan *Namuscular* adlı romanında yer alan "Şeyh Süleyman Efendi" adlı uzun bölümde, hapishaneye yeni giren Şeyh Süleyman Efendi'yle, yazarın kendisi arasında geçen tartışmaların önemli bir kesitini Şeyh Sait direnmesi oluşturur. Kemal Tahir, romanın bir yerinde, bu direnmenin arkasındaki asıl gücün, emperyalistler olduğunu vurgular, bunları sorumlu tutar, daha sonra devlet-ağa işbirliğinin önemine değinerek şöyle der: "Kürt ağalarının mallarını kamilen Kürt fıkrasına dağıtıp işin kökünü kazıyacağımıza, ağaları İstanbul'a sürgün edip, fıkaraı temizledik. 1926'daki isyanın 1941'e kadar devam etmesi bundan"(18). Kemal Tahir, bu görüşleriyle aslında yeni birşey getirmiyor ama Şeyh Sait halk ayaklanmasından sonra Kürt sorununun devletten gelen tehlikeler ile nasıl çözümsüzlüğe itildiğini vurgulaması bakımından önemli bir yaklaşım içindedir. Ama sorun yalnız ekonomik değildir. Diğer yandan Kürt halkının ulusal istemleriyle şekillenen bu hareketlerin ulusal özünün romanda vurgulanmaması, Kemal Tahir'in görüşlerinde büyük bir belirginlik kazanır.

Şeyh Sait ayaklanması üzerine daha ayrıntılı bazı tarihsel bilgilerin yer aldığı romanlardan birisi de Hasan İzzetin Dinamo'nun *Kutsal Barış* adlı yedi ciltlik belgesel romanıdır. Romanın beşinci cildinde ayaklanmaya ilişkin olarak temelsiz bazı iddialara yer veren yazarın asıl amacı, Cumhuriyet'in kuruluş sürecini kutsallaştırılmaktadır. Bu nedenle de, romanda temel ulusal hakları için mücadele eden Kürt halkı ağır saldırılara hedef olur. Yazarın bu tavrı sık sık duygusallığa kadar varır. Tarihsel, belgesel romanların beslendiği kaynaklar ile yazılmayan bu romanda, yazar tamamen

rotayı şaşırır: "Bu ayaklanış bir din devinimi, bir Kürt devinimi de değildi. Doğrudan doğruya kökeninde karşı devrini pisliği yatan bir dış kuşkırtma oynuydu"(19). Yazarın tarihsel ve toplumsal bir olguya yönelik bu yaklaşımı, romanı belgesel bir yapı olmaktan uzaklaştırmaktadır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, Kürt halkı dışında diğer bazı güçler de Atatürk'ün saldırı politikasına hedef oldular. Tüm demokrasi güçlerini karşısına alarak tek parti yönetiminde tam bir şeflik yönetimi oluşturan Atatürk'ün bu saldırılarını, Şeyh Sait hareketinin yarattığı ortama bağlayan Dinamo "Şeyh Sait ayaklanması, ülkeye çok kaygulu günler yaşatıysa da iktidarın ekmeğine de yağ sürmüş oldu"(20) diyerek, diğer güçlere karşı girilen temizlik hareketlerini romanın "Bir taşla iki kuş" bölümünde bir zorunluluk olarak görmektedir. Atatürk'ün kendisi dışında hiçbir karşıt görüşe yaşama olanağı vermek istemediği "Gazetecilere Gözdağı" bölümünde ele alır, bunu da Şeyh Sait ayaklanmasının yarattığı olumsuz bazı koşullara bağlamak isteyen yazar, Atatürk'e bir parça toz kondurmak istememesi, yazarı eleştirisel bir dünya görüşünden uzaklaştırmaktadır.

Atatürk'e karşı düzenlenen İzmir Suikastı sonucunda diğer bazı muhalif güçlere karşı girilen temizlik hareketi, bu eyleme katılanların Kürt hareketine moral bir destek verdiklerini belirten Dinamo, romanın başka bir yerinde yine öküz altında buzağı aramaktadır.

İzmir Suikastı sırasında esen terörün Kürt hareketiyle birlikte ele alınmasına, Kemal Tahir'in Kurt Kanunu romanında da rastlamaktayız.

Şeyh Sait ayaklanmasından sonra koparılan gürültünün etkileri yaşamın çoğu alanlarına yansımış oldu. Kurulan darağaçları, sönen yuvalar ve sürgün edilen insanların içler acısı dramı, geride kalan insanları bir deprem gibi sarsmış oldu. Diyarbakır'da kökü kazınan insanların boş kalan evlerini dağıtmakla görevlendirilen Fahri adındaki bir memurun Emlaki Metruke Müdürlüğü'ne atanmasıyla başlayan Sam Yeli adlı romanda, bu memurun Şeyh Sait'in

kızını aldığı şeklinde yayılan asılsız söylentiler yüzünden, işinden olduğu, bu suçlamalara daha fazla dayanamayan memurun başından geçenler anlatılır. Mehmet Selhattin'in yazdığı bu romanda, Şeyh Sait ayaklanmasından sonraki Diyarbakır'ın yaşadığı şoktan görüntüler çizilir.

Yaratılan Şeyh Sait fobisine dayanılarak, farklı çıkar çatışmalarında karşı tarafı suçlamak için, onun bu ayaklanma ile ilişkisi olduğu şeklindeki asılsız iddialardan birisine de, Kemal Tahir'in Büyük Mal romanının önemli iki kahramanından birisi olan Kenan Efendi'nin, Sülük Beyi zor durumda bırakmak için, onu ihbar edişinde görmekteyiz. Tutuklanan Sülük bey ile müfettiş arasında geçen dialogun bir kesimi şöyledir:

"Müfettiş kağıtları biraz karıştırdı. Aradığımı bulup sordu:

-Laf arasında "Kürt olsun da çamurdan olsun" sözünü kullanır mıydın?

-N'olmuş?

- "Kürtlükte kahpelik yok" sözünü... "Biz Kürdüz, arslamz" sözünü?

-Aman beyim, bunlar şaka... Bunları biz.. Ulan nedir? Bu nasıl bir iftira dilekçesi alçaklar... Doğrusu müfettiş Bey, benim babam göçebe Türktür. Anamız Kürttür.

-Gördün mü? İşte kürtlük varmış...

-Ne demek-Osmanlıda adamı baba soyundan mı sayarlar, ana soyundan mı? Benim bildiğim ana soyu sayılsa Türkiye'de türk kalmaz.

-1925' nerdeydin?

-1925'de?...Nerede olunur buradaydık...N'olmuş 1925 de?

-1925 yılında Diyarbakır'da, Lice'ye, Hani'ye gittin mi?

-Diyarbakır'ı unladık. Ötekiler nerenin toprağı?

-Bilmezden gelmenin hiçbir faydası yok... Bunlar Kürdistan'da değil mi?"(s.143).

Türk romamda en çok ele alınan, aynı ölçüde en çok çarpıtılan halk hareketlerinden birisi olan Şeyh Sait ayaklanmasından

sonra ortaya çıkan en önemli olgulardan birisi de, halkın yığınlar halinde değişik uzak yörelere sürgün edilmesidir. Bu kırım ve sürgün yıllarına ilişkin olarak Türk edebiyatında gelişmeye başlayan bir "Sürgün Edebiyatı"nın ilk ürünlerini vermeye başladığına da tanık olmaktayız. Bu ayaklanmadan sonra Orta Anadolu köylerinden birisine sürgün edilen insanların başından geçenler, Seyit Alp'in *Welat* diye adlandırıldığı romanın konusu olur. Kendi top- raklarından zoraki olarak koparılan bu insanların sorunları, yeni geldikleri yörede daha da ağırlaşır. Kültürel çatışmalar, jandarma baskısı, uyum güçlükleri sonucunda durumları gittikçe kötüleşen bu insanların başına gelenler, onlara yaşama şansı tanımaz, romanda insanların bir kurtuluş yolu aradıkları görülmektedir.

1930 yılında Ağrı Dağı eteklerinde meydana gelen Ağrı Ayaklanması, Türk romanına fazla yansımada. 1977 yılında kendisiyle yapılan bir görüşme sırasında, Ağrı ayaklanmasını konu edinen bir roman hazırlığı içerisinde olduğunu söyleyen Ömer Polat'ın bu çalışması, anlaşılan daha tamamlanmadı(21).

Romanlarının büyük bir kesiminde Türk askerlerinin kahramanlığını, gücünü bir tema olarak işleyen Esat Mahmut Karakurt, yazmış olduğu *Dağları Bekleyen Kız* adlı romanında, yüzcüsel olarak bu ayaklanma üzerinde durur. Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Adnan adındaki bir subay, ayaklanmayı yönlendiren birisinin Zeynep adlı kızıyla ilişkiye geçer, kız daha soruları bu ayaklanmaya ters düşer, ayaklanmaya karşı tavır takınır. Kendisi bir Türk subayı olan Adnan'ın, bir Kürt kızıyla bu savaş ortamında ilişki kurması, onun üzerinde denetim sağlaması, yazarın Türk erkeğinin veya Türk askerinin güçlülüğüne ilişkin tezleriyle uyum halindedir.

Esat Mahmut Karakurt'un diğer bazı romanlarında ele alınan benzer konuların merkezinde Türk (Erkek) ve Türk olmayan (Kadın) şeklinde iki unsur vardır. Türk erkeğinin güçlülüğü savaş ortamında daha da abartılarak, düşman kesiminden bir kadınla kurulan ilişki sonucunda, kadın teslim alınır, iyi muamele görür, yazar bunu yapmak ile kadını, erkeğe karşı güçsüz düşürmenin

koşullarını yaratır veya öyle bir sahne hazırlar ki, düşman kesiminden bir kadının, Türk erkeğine hayranlığı destanlaşır. Halklar arasında düşmanlığı simgeliyen bu tür motiflerdeki "Güçsüz Kadın", adeta gelmiş olduğu halk ile özleştirilerek, o halkın Türkler karşısındaki konumunda zayıf bazı öğeler dile getirirler. Bu noktada kızı elde etme sevinci, o kızın bağlı olduğu halka karşı bir düşmanlık duygusu haline dönüşür. Sevgi ve nefretin bir bileşimi olan bu ilişki, ilkel sadist karmaşaların ırkçı bir görünümünü andırmaktadır. Aynı motiflere Halide Edip adıvar'ın Zeyno'nun Oğlu ve Cemo romanına kaynaklık eden, Kemal Bilbaşar'ın Çançının Karısı öyküsünde de raslamaktayız.

Bu konuda daha ilginç bir örnek de, Barbaros Baykara'nın yazmış olduğu Dersim adlı iki ciltlik romanında, Dersim ayaklanmasına önderlik eden Seyit Rıza'nın hammu Besê'nin cinsel bir nesne olarak ele alınmış olmasıdır. Çarpışmaların sürdüğü bir ortamada, Besê başka erkeklere boyun eğen bir tip olarak gösterilir, kısacası kişiliksizleştirilmeye çalışılır.

Esat Mahmut Karakurt, diğer yandan bu romanında ayaklanmanın asıl nedenlerini sergilemez. Halkın mücadelesine karşı olumsuz bir tutum içerisine girer. Asıl sorunlardan uzaklaşmak, okuyucuda heyecan ve serüven duyguları yaratan yığın romanlarına örnek bir roman olan Dağları Bekliyen Kız, bu nedenle Türkiye de en çok okunan romanlardan birisi haline gelmiş durumdadır(13. Baskı-1980).

Kemal Tahir'in Yol Ayrımı romanının giriş kesiminde, 1930 yıllarında patlak veren ayaklanmanın basma nasıl yansıtıldığı konusu üzerinde durulur. Gazetelerde ayaklanmanın asıl sorumluları olarak, İran, gerici çevreler ve Entelligens Servis gösterilir.

Gerçekten de Türk basını bu yıllarda, Ağrı Ayaklanmasına ilişkin olarak çok sert bir tavır takınır. Örneğin 16 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi, olayı, çok şöven bir biçimde sayfalarına yansıtır: "Ağrı Dağı tepelerinde kavuklara iltica eden 1500 kadar şaki kalmıştır. Tayyarelerimiz şakiler üzerine çok şiddetli bombardıman ediyorlar. Ağrı Dağı daimi olarak inlilak ve ateş

İNİNDE İNLEMekTEDİR. TÜRKÜN DEMİR KARTALLARI ASİLERİN HESABINI TEMİZLEMekTEDİR. EŞKİYAYA İLTİCA EDEN KÖYLER TAMAMEN YAKILMaktadır. ZİLAN HAREKATINDA İMHA EDİLENLERİN SAYISI 15.000 KADARDIR. ZİLAN DERESİ AĞZINA KADAR CESET DOLMUŞTUR. BU HAFTA İÇİNDE AĞRI DAĞI TENKİL HAREKATINA BAŞLANACAKTIR. KUMANDAN SALİH PAŞA BİZZAT AĞRI'DA TARAMA HAREKATINA BAŞLAYACAKTIR. BUNDAN KURTULMA İMKANI TASAVVUR EDİLEMEZ".

AĞRI AYAKLANMASI BÜTÜN ÇIPLAKLIĞIYLA, YAŞAR KEMAL'İN DENİZ KÜSTÜ ROMANINDA ÖZLÜ BİR BİÇİMDE YER ALIR. ROMANIN ÖNEMLİ BİR KAHRAMANI OLAN BALIKÇI SELİM, YILLAR ÖNCE AYAKLANMAYI BASTIRMAK İLE GÖREVLENDİRİLEN, SALİH PAŞA KOMUTASINDAKİ BİRLİKLERE ASKER OLARAK KATILIR. SELİM, AYRICA AYAKLANMA SIRASINDA YARALANIR. KÜRTLERE YÖNELİK KORKUNÇ SALDIRILARI, ANILARINA DAYANARAK BİR KEZ DAHA YAŞAYAN BALIKÇI SELİM, YÜZ KARASI BİR DÖNEMİ ŞÖYLE DİLE GETİRİR: "KÜRTLERLE ÇARPTIM. KARŞILIKLI ÇARPTIRKEN BEN ASKER KASKETİMİ BİR DEĞNEĞE TAKIP ÇIKARİYORDUM, ÇIKARIR ÇIKARMAZ KASKETİM EN AZ BEŞ KURŞUNU BİRDEN YİYORDU. BİZİM BİR KOMUTANIMIZ VARDE, ADI SALİH PAŞA... MEYMENETSİZ BİR ADIMDI YA, ATATÜRK ONU SEVERMİŞ... BENİ YANINA ÇAĞIRIYORDU, ŞU SAVAŞ HELE BİR BITSİN SELİM, DİYORDU, HELE BİR BITSİN EMekli OLACAĞIM, GELECEĞİM SENİN MENEKŞEDEN BİR TARLA ALACAĞIM, ŞAPKASINI YANA YIKIYORDU, CEMAL GÜRSEL GİBİ, KABADAYI PAŞALAR HEP BÖYLE ŞAPKALARINI YAN YIKARLAR, BELKİ DE ÇEKMECEDEN BİR ÇİFTLİK ALIRIM, AT YETİŞTİRECEĞİM, DOMATES DİKECEĞİM, SENİNLE BALIĞA ÇIKACAĞIM, TA BÜYÜKADAYA KADAR KÜREK ÇEKEREK, GİDECEĞİZ DİYORDU. SEN DENİZDEN KORKARSIN PAŞAM, DİYE TAKILIYORDUM, NE DİYORDU GÜLEREK, BEN KORKMAM DİYORDU. AMA PAŞANIN DENİZDEN ÖDÜNÜN KOPTUĞU BELLİYDİ. BİR KÜRT BİR ASKERİ ÖLDÜRÜRSE BU PAŞA VAR YA KUDURUYORDU. ÖLEN HER ASKERE KARŞILIK BİR KÜRT KÖYÜ YAKIYOR, NE KADAR ERKEK VARSA KÖYDE KURŞUNDAN GEÇİRTİYORDU. İLİÇ AKLI ALMIYORDU BU DİL BİLMEZ KÖYLÜNÜN ATATÜRKÜNÜZE BAŞKALDIRMALARINI. DELİ DİVANE OLUYOR, ELİNİZE GEÇEN KÜRDÜ KURŞUNDAN GEÇİRİN, BİR TANESİNİ SAĞ BIRAKMAYIN BU YILANLARIN, DİYE BAĞIRIYORDU. ASKER ONUN DEDIĞİNİ DİNLESEYDİ ŞİMDİYE KADAR TÜRKİYEDEN BİR KÜRT KALMAZDI. BİZ ASKERLER NE YAPİYORDUK, YAKALADIĞIMIZ KÜRTLERİ BIRAKIYORDUK, DİN KARDEŞİ DEĞİL MİYDİK? PAŞA BÖYLE YAPTIĞI-

nızı bir duysa, alimallah tüm orduyu Kürtler gibi kılıçtan geçirirdi. Bazı askerler zengin oldular, bir altına can bağışlayarak (22). Selim ayaklanma sırasında yaralanıp, hastahanceye düşer. Kendisine hastahane de aşık olan bir hemşireden kalma sıcak ve tatlı anılar, yıllar geçmesine rağmen daha unutulmamıştır. Bu anılar, romanda balıkçı Selim'i sık sık Ağrı Dağı eteklerine götürür. Bu dönemi, her anımsayışında, balıkçı Selim kendisini Kürdistan'da bulur. Kürdistan acı ve tatlı anıların bir simgesi olur.

Bugünkü Tunceli yöresinde patlak veren Dersim Ayaklanması, 1937 yılında kanlı bir biçimde bastırıldı, halk genel bir kıyımdan geçirildi. Şeyh Sait ve Ağrı ayaklanmalarında olduğu gibi, halkın büyük bir kesimi bu ayaklanma nedeniyle uzak yörelere sürüldü. Dersim ayaklanması diğer ayaklanmalarda olduğu gibi, doğru ve gerçekçi bir biçimde Türk romanına yansımada.

Dersim ayaklanmasını işleyen ilk romanlardan birisi, Kemal Bilbaşar'ın Cemo adlı romanının devamı olan Memo adlı yapıtıdır. Bilbaşar, bu iki romanıyla bu dönemdeki hareketleri bir bütün olarak ele almayı hedeflemiştir. Birbirinin devamı olan bu iki romanda, romanın asıl kahramanı Memo ve iki sevgilisi Cemo ile Senem'in kendi aralarındaki ilişkilerinin boyutlanmasıyla gelişen olayların daha geniş bir yöreyi, değişik insanları etkisi altına aldığını görmekteyiz. Cemo romanında genellikle Şeyh Sait dönemini, Memo romanında da Dersim ayaklanması ele alınmaktadır. Her iki romanın da önemli bir kahramanı olan Memo'nun, Diyarbakır'dan, Dersim'e kadar yollanmasının veya oraya kadar uzanmasının bir nedeni, sevdiği Senem adlı kızın Dersim'li olmasıdır.

Yazarın kendi siyasal bazı görüşlerini haklı çıkarmak için, romanda yarattığı Memo adlı çancının birisi, Dersim yöresinde patlak veren ayaklanmaya sağduyuyla "yaklaştırılmak" istenen bir tiptir. Cemo romanında Memo'yu Sorukoğlu bir bey ile çatışmaya sokan Bilbaşar, Memo romanında da Şih Persin adındaki bir şeyhi onun karşısına çıkarır. Böyle çatışma ortamları yaratmak isteyen yazarın amacı, bu ayaklanmanın asıl kaynaklarını bey, şeyh ve ağa gibi unsurların varlığına dayandırmaktır. Kürt halkının haklı iste-

klerini bir kenara itmek isteyen yazar, ayaklanmayı adeta toplumun kendi içsel bir sorunu, ağa, şeyh, bey gibi unsurların yoksul köylüler üzerindeki baskısı olarak görür. Kürt halkı üzerindeki ulusal baskının varlığı, bu ayaklanmanın nedenleri arasına katılmaz. Diğer yandan, halk arasındaki bazı mezhep ayrılıklarını da ayaklanmanın nedenleri arasına katan yazar, bu nedenle Şeyh Sait ayaklanmasını, Dersim ayaklanmasının bir günü olarak değerlendirir, daha sonra yazar Şeyh Sait'i şöyle konuşturur: "Sizin de yurduca Kərbela'ya döne(23).

Şeyh Persin'e karşı savaşın Memo, romanın sonlarına doğru asıl belanın devletten, jandarmadan geldiğine inanır. Halk üzerinde devlet baskısının daha fazla gelişmesine tahammülü kalmayan Memo: "Tüfeklerimizin paslandığı yeter" deyip, hükümet güçlerine karşı kesin tavır takınır. Özellikle Huso adındaki bir köylünün bir onbaşı tarafından dövülüp, öldürülmesi, Memo'yu daha da öfkeliendirir. Memo'daki bu değişim, devletin yörenin sorunlarına daha fazla eğilmediği şeklindeki, yazar tarafından öne sürülen görüşlere denk düşmektedir. Yoksa Memo Kürt halkı üzerindeki ulusal baskıyı bu tutumuyla protesto etmemektedir. Yazarın görevi burada devleti uyarmak ile sınırlı kalmaktadır. Yazar bu nedenle, ayaklanma döneminde Kürt halkına karşı uygulanan tenkil (yok etme) politikasını eleştirmekte, bu politika yerine, temdin (uygarlaştırma) politikasını daha akılcı bulmaktadır. Kürt halkının özgürlüğünden söz edilmez.

Kemal Bilbaşar'ın Cemo ve Memo romanlarının etkisinde kalan Barbaros Baykara'nın yazdığı iki ciltlik romanı Dersim-1937 ve Dersim-1938'de döneme ilişkin tarihsel verileri oldukça çarpıtmaktadır. Özellikle, ayaklanmaya önderlik etmiş olan Seyit Rıza'nın teslim olduğu, hanımının kendisini uçurumdan attığı şeklindeki görüşler, tarihsel gerçekler ile uyuşmamaktadır. Dersim ayaklanmasının Fransızlar tarafından ortaya koyulduğunu belirten Baykara'nın bu romanı, diğer yandan belli bir estetik duyarlılıktan da yoksundur. Cumhuriyet döneminde meydana gelmiş bu ayaklanmaların bazı din adamları veya bazı dış güçlerin etkisiyle

oluştukları, dönemi ele alan romanların ortak özelliğidir. Kürt halkının bu üç önemli ayaklanma sırasında ortadan kaybolması, dönemi ele alan romanlar açısından oldukça ilginçtir.

Mustafa Yeşilova'nın yazdığı Kopo adlı romanı, Dersim halkının suçsuz olduğu, Atatürk'ten yana hareket ettiği, ancak Şeyh Sait'in adamları tarafından ayaklandığı, bir alevi-sunni çatışmasının kurbanı olduğu vurgulamaktadır. Romanda Kürt halkının ulusal istemleri belli bir kabul görememektedir. Ayaklanmanın özü romanda dile getirilmez.

Türk orduları Dersim'e girdikleri sırada, dağa kaçan Kopo, yiğitliğiyle tarunır, yörede devlet güçlerini bayağı uğraştırır. Bir arkadaşı vasıtasıyla teslim olan Kopo, daha sonra Kayseri'ye sürgün edilir.

Kayseri'ye yerleşen Kopo, burada özellikle köyün muhtarıyla geçinemez, kendisine verilen toprak yüzünden bir dizi zorluk ile karşılaşan Kopo, burada sürekli kimliğini gizlemek zorunda kalır. Ama köy muhtarı Kopo'ya rahat vermemektedir: "Devlete karşı başkaldırmanın kanı bozuktur bence. Tıpkı bunun gibi(24) diyen köy muhtarının, bu köye yeni yerleşen Kürtlere karşı tavrı iyice sertleşir. Köy öğretmeni daha olumlu hareket eder, görüşlerini şöyle açıklar: "Şunu aklınızdan çıkarmayın. Kopo bu toprağın insanıdır. Muhtarın söylediklerini bu köyün insanları kabul etmez. Soyluluk kanda değil, davranıştır, uluslar için de böyledir"(25). Kendisine yönelik bu baskılara dayanamayan Kopo, sonunda vurup muhtarı öldürür. Kopo daha sonra tekrar Munzur yaylasına döner.

Kürtlere ilişkin sürgün edebiyatının önemli belgelerinden birisi olan Kopo romanı, yazarın katılmadığı bir gerçeği vurgulaması açısından çarpıcıdır. O da, Kürtler üzerindeki ulusal baskının gizleme olanağının yaşamın kendisi tarafından kabullenmemesidir. Bu bakımdan yazarın kendisi değil, romandaki olaylar zincirinin bazı güçlü halkalarının kendisi yazarı bazı realiteleri dile getirmeye zorlamıştır. Zaten yazarın böyle bir tezi yoktur. O, ayrıca Kürtler'in ulusal kökenlerini de yadsımaktadır. Osman Şa-

hin'in roman özerine yazmış olduğu "Kopo Romanı Kürt halkını Türkmen Asıllı Gösteriyor" başlıklı eleştirisinde, bu konuya değinilmiştir(26). Osman Şahin, bilindiği gibi bu eleştiri yüzünden, bir buçuk yıl cezalandırıldı.

Sürgün edilen, köklerinden koparılan insanların, yeni geldikleri diyarlardaki sorunları, onlara gündelik bir cehennem yaratır. Sürgün edilmenin doğurduğu acılar oldukça derindir. Bu duygular, Kopo'nun yeni doğan çocuğuna verilecek isim konusundaki tartışmalarda daha da belirginlik kazanır: "Derim ya...Çağırırımı onu. Gök derim, Ardıç derim...Belki de....Bekli de Sürgün derim, Sür..."(27).

1925-1940 yılları arasında Kürdistan'da patlak veren ayaklanmalar sonucunda, kırimdan geçirilen halkın geri kalan kesimini sürekli tehdit eden en önemli olgulardan birisi olan sürgün hareketleri, aslında başlıbaşına bir incelemenin konusudurlar.

Geçen yıl yayımlanan Ali Arslan'ın ilk roman çalışması olan Serçe adlı yapıt, Dersim'den sürgün edilen dört yaşındaki bir Kürt kız çocuğunun başına gelenleri ele almaktadır. Kütahya'ya sürgün edilen bir yığın Kürt arasında bulunan bu çocuğun Kürt oluşu başına bir sürü bela getirir. Bu çocuğun sürgün edilen Kürtler'den oluşu, ona bir dizi kimlik bunalımı yaşatır. Türkçe bilmeyişi, ona bu yeni yaşamı zehir eder. Yanlarına yerleştirildiği ailelerin, bu kızı kabullenmeleri bir dizi zorluk ile karşılaşır. Boşluk içinde kendisini tanıyan, sıcak bir kabullenmeye büyük bir gereksinim duyan çocuk, uzun yıllar bu desteği ve dayanağı bulamaz. Korku, onun tüm yaşamını etkisi altına alır. Sürekli altına işemesi, bu korkuların bir anlatınudur.

Kendisine sonradan takılan Serçe adıyla çağırılan bu kız, evleneceği sırada kaydına hiçbir yerde raslanamaz, asıl ismi bilinmemektedir. Gerçek ismi Zemi olan Serçe, daha sonraları kendisinin Tunceli'li olduğu ve babasının daha sağ olduğunu öğrenir. Yıllar önce Dersim'den sürgün edilen Serçe, vurup "Tunceli" ye gider. Babasıyla karşılaşır, babasının içini döküp, eski yaralarını deşmesine bir anlam verememektedir: "Çok acı çekmişim kızım,

dedi. Cıgerim parçık, pörçüktür. İçim tamamen yanmış, külü kalmıştır. Sevmeyi unutmuşum, gülmeyi unutmuşum kızım. Biraz durdu, dudaklarını yaladı. Hala peşimizdeler, dedi. Şehre biraz kalabalık gittik diye bizi güzellediler”(28). Durumu ilk etapta kavramakta güçlük çeken Serçe, babasına dönerek "Kim"? diye sorar. Serçe'nin bu sorusunu yanıtlamaya başlayan zavallı baba, daha derinlere gider.

Dört yaşındayken bacağından süngülenerek, yaralanan Serçe'yi yazar Almanya'nın Hannover kentinde, ev ararken bir rastlantı sonucu bulur, onunla tanışır Serçe bu kez yaşlanmıştır. Başından geçenleri birer birer anlatmaya çalışır. Bu anlatılanlar sonra Serçe romanının konusu olur.

1988 yılında yayımlanan roman üzerine görüşlerini açıklayan Habib Bektaş, eleştirisinin sonunda: "Ve Serçe'ler Konuşmalı Mutlaka"(29) der. Bunu söylemekle, Serçe'nin Almanya'ya gelişi ve yurt dışındaki yaşamının da roman haline getirilmesi gereğine değinmek istemektedir.

Serçe romanı hem ayaklanmalar dönemi, hem de sürgün olgusuna gerçekçi bir yaklaşım getirdiği için, dönemi ele alan romanların en iyilerinden birisidir.

Kürt halkının tarihini tümüyle yadsıyan bazı Türk romanlarındaki mesajların tarihi gerçeğe aykırılığı, bu romanlarda genel bir dengesizlik yaratmaktadır. Çok uluslu ülkelerdeki tarihi roman yazımı, tarihi yaratan, onun yönünü çizen değişik dünya halklarının ulusal hareketlenişini, bu halkların ulusal ezginin karşısına dikilmesinden yana olmalıdır. Çünkü milyonlara varan kitlelerin istemi budur. Bir avuç azınlığı temsil eden, devlet aygıtını elinde tutan birkaç bürokratin istemleri, çağdaş bir yazarın savunacağı şeyler değildir. Örneğin, Kemal Bilbaşar'ın ve Demirtaş Ceyhun'un kendi roman kahramanları Memo ve Abuzer'in babalarını Şeyh Sait Ayaklanması'nda öldürterek, onları bu ayaklanma ve kendi halklarına karşı düşman etmeleri, bu iki kahramanı birer tipik kahraman olmaktan uzaklaştırmıştır. Çünkü ne Memo, ne de Abuzer bugün zehirli gaz saldırıları sonucunda yollara düşmek

zorunda kalan, yollarda perişan olan Kürt halkını temsil etmemektedir. Tipik kahramanlar bir halkın bağrından doğarlar, o halkın önemli, belirleyici özelliklerini kendilerinde bulundurmaları zorundadırlar. Bir yazarın politik düşünceleri elbet de olacaktır. Ama bir yazar, bir politikacı gibi olaylara yaklaşmaz. Bir politikacı, iktidarda belli bir süre daha kalabilmek için, değişik oyunlar oynayabilmekte, bir bardak su verişinde dahi bir ikiyüzlülük vardır. Cumhuriyet döneminde defalarca ulusal baskıya karşı ayaklanan Kürt halkı, ayaklanmayıp yerinde kedi gibi oturması daha mı iyi olacaktır? Yıllardır ezilen, horlanan yirmi milyonluk bir halk ne yapmalıdır? Bu sorunun yanıtı, değil yalnız yazarlar, aynı şekilde diğer aydınlar tarafından da verilmek zorundadır. Siyasal iktidarlardan bir yana ama sanatın, bu arada edebiyat sanatının bir halkın yok edilmesine hiçbir tahammülü olmamalıdır.

TÜRK ROMANINDA KÜRDİSTAN'IN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİ

Türk romanında Kürtler feodal bir toplum olarak yansıtılır. Kapalı bir kutu olarak dile getirilen Kürdistan'ın sosyo – ekonomik yapısı, bölgeler arası farklılığın bir sonucu olarak ele alınır. Bu yapı, birçok romanda ülkedeki siyasal ve ekonomik baskıların bir yansıması olarak değil de, daha ziyade gelmiş geçmiş yönetimlerin veya yöneticilerin bir "ihmalî" veya "hatası" olarak gösterilir. Bu tür romanlarda "kötü yöneticiler" her ne kadar eleştirilirse de, asıl suçlular olarak Kürt toplumunun kendi içinden gelen ağa, şeyh, bey, hoca gibi tabakalar arasında aranır.

Ömer Polat'ın Ağrı, Aladağ yöresindeki yoksul köylülerin sorunlarını roman düzeyinde irdelemeye çalışan Mahmud ile Hazel, Saragöl ve Dilan romanları, özellikle Kürt temasının sosyo-ekonomik yönüyle Türk romanına yansıması açısından önem taşımaktadırlar. Özellikle, feodal güçlerin Kürdistan'daki konumları-

nu, yoksul köylüler üzerindeki toplumsal ve ekonomik baskıları, değerler, değişik toplumsal kurumların etkinliği gibi, değişik konuların dile getirildiği bu romanlarda, kurtuluş yollarının, umut kapılarının az da olsa yazar tarafından aralandığını görmekteyiz. Toplumsal ilişkilerin çok sert bir karakter kazanmasına rağmen, romanlar tümüyle umutsuzluğun birer romanı haline dönüşmezler. Bunu, Ömer Polatın romanlarındaki kötü insanlara yönelik kin ve nefret duygularının, insancıl bazı değerler ile sürekli, güzelce beslenmesine bağlıabiliriz.

Ömer Polat'ın ilk romanı **Mahmudo ile Hazel** bir eşkiyanın başından geçenleri anlatır. Askerlikten köyüne dönen Mahmudo, izinli gelmiştir. Mahmudo, Resul Ağanın yanında çalışmaya başlar. Ağa, Mahmudo'yu ve kaçakçı Kamo'yu birlikte tütün kaçakçılığına gönderir. Bu sırada jandarma ile çıkan çatışma sonunda, jandarmalar artık Mahmudo'nun peşini bırakmazlar. Kendisi de dağa sığınır, eşkiya olur.

Romanın en önemli kesimlerinden birisi, kocası evde bulunmadığı bir sırada, jandarmaların hanımı Hazel'e yaptıkları işkencedir. Kendisine at pisiği yedirilen Hazel'den kocasının yeri öğrenilmek istenilir. Birşey bilmeyince, değişik baskılara hedef olur. Bu olay, hem Hazel, hem de Mahmudo üzerinde olumsuz, kötü etkiler yaratır. Daha sonraları Hazel de, kocasıyla birlikte dağa çıkar. Aslında, soylu eşkiyalar, hanımlarını birlikte dağa götürmezler. Mahmudo artık bu eski eşkiyaların izinden yürümez. Kararsız ve bunalımlı bir kişilik kazanır. Çevresine ters düşer. sonunda eşkiyalığın önemli eski bazı değerlerinden tamamen uzaklaşan Mahmudo vurulup, öldürülür. Romanda Mahmudo'nun yakalanması için, daha önceleri Mahmudo'nun yanında çalıştığı Misto ağa zalim birisi olarak, Ali Gizme adındaki muhbirini devreye sokar. Jandarmanın takibi zaten sürmektedir. Böylece, Mahmudo'yu yakalamak için ağa-muhbir-jandarmadan oluşan bir cephe oluşur. Mahmudo ile Hazel, hem eşkiyalığın bir kurum olarak çöküşünün romanı, hem de Kürdistan'da Mahmudo ve Hazel gibi insanların yazgısının romanıdır.

Daha önceleri üzerinde durduğumuz Saragöl romanı, yoksul Kürt köylülerinin toprak kavgasıu dile getirir. Güçlerini birleştiren Dilo bey ve Cımsit bey zalim kişilerdir. Dilo beyin dört karısı vardır, ayrıca Cımsit beyin kendisinden yaşça çok küçük bir kızını da alır. İlk günlerde kızını Dilo bey'e vermek istemiyen Cımsit bey, zor duruma düşünce, bu kararını değiştirmek zorunda kalır. Çıkarları ve güçlerini birleştiren bu beyler karşısında, yoksul köylüler arasında da büyük bir hareketlilik başlar. Romanın sonuna doğru bu kaynaşma daha da yoğunlaşır.

Ömer Polat'ın üçüncü romanı Dilan'da yoksul insanların eli-kolu bağlıdır, yoksulluk oldukça acımasızdır. Bu nedenle, diğer romanlarda olduğu gibi jandarama ve diğer devlet güçlerinin desteğine gerek duyulmaz. Bir ağa oğlu olan Paşo ve yoksul bir aileden olan Mirkan, Apê Eho'nun güzel kızı Dilan'a vurgundurlar. Dilan'ın ailesi de yoksulluk çekmektedir. Bu nedenle Dilan zor bir durum ile karşı karşıya kalır. Ailesini kuşatan ekonomik zorluklar nedeniyle Paşo'ya varması düşünce olarak yabana atılamaz. Diğer yandan yoksul olmasına rağmen Mirkan'a da aşkıtır. Bir ikilem arasında kalan Dilan, sonunda Mirkan'a varmak ister. Ama Dilan'ın bu karara varması, hem Dilan ve nişanlısı Mirkan'ı, hem de Dilan'ın babası Apê Eho'yu üzmektedir. Çünkü Dilan, yoksul nişanlısının başlık parası bulamamasına üzülmemektedir, babası ve Mirkan'a acımaktadır. Mirkan, başlık parası bulamadığı için kızın babası ve kızın kendisine acımaktadır. Zavallı baba da, hem başlık yüzünden, düğününü yapamayan Mirkan'ın durumuna acımakta, hem de bu nedenle düğünü olmayan kızına acımaktadır. Bu endişeler Dilan romanında oldukça yoğunurlar. Değerler ve ekonomik zorluklar, yaşamı bu üç kişiye zehir eder. Bu zor durum sanki ağa oğlu olan Paşo tarafından bilinçli kurulmuş bir tuzağı andırmaktadır. Bu üç kişinin, tuzağa düştüklerini sezen Paşo, Dilanı elde etme yolları üzerinde kafa yorar. Sonunda kendi tutması (yanaşma) Kero vasıtasıyla Mirkan'ı öldürtür. Dilan'ı kendisine ahr. Dilan evlendiği gün vurup Paşo'yu öldürünce, roman, zalim güçler ile mücadelenin ele alındığı bir hesaplaşma romanı haline dönüşür.

Kürdistan'daki köye açılan bu üç köy romanı, Kürt köyünün kendi içindeki ekonomik ilişkileri, bu ilişkiler temelinde boy atan toplumsal yapıyı bir bütün olarak sergilemektedir. Ömer Polat'ın yöneldiği köylerin ulusal rengi oldukça berraktır. Okuyucu, kendisini bir Kürt köyünde olduğunu kolayca sezebilmektedir. Romanlardaki ulusâl motifler, kültürel öğelerden seçmeler, roman kahramanlarının adlandırılmasındaki başarılar, okuyucuya bu hususta yardımcı olmaktadır. Ömer Polat'm bir Kürt köyünü bu kadar başarılı bir biçimde anlatması, elbette Ömer Polat'm yöre üzerine yaptığı geniş sosyo-ekonomik ve kültürel inceleme ve gözlemlerin varlığına bağlıdır. Ömer Polat, kendi romanlarındaki dilsel akıcılık, yöreden derlemiş olduğu türküler, deyişler ile okuyucuyu değişik, az ele alınan yörelerden birisine götürür. Romanlarında, buram buram Kürdistan kokar, güçlü doğa betimlemeleri vardır. Romanlarında sık sık adını verdiği değişik Kürt destanlarıyla da anlatıma ulusallık kazandırır. Kısacası bu üç romanıyla Ömer Polat, sürekli yoksul Kürt köylülerinin acısını ve öfkesini paylaşmaktadır, onlar ile birlikte, daha iyi bir yaşam için silaha sarıldıkları an bile: "Kazo ile Nuro evlerine doğru yürüdüler. Mirzo ile Romo traktörün yanında kaldılar. Ellerindeki onlular ışık saçıyordu, solgun aya inat"(30).

1968 yıllarında kabaran öğrenci hareketlerinin, ilerici çevrelerin dilinden düşmeyen "Boğaza Köprü Değil, Hakkariye Okul" sloganı, Şemsi Belli'nin "Anayasa" şiirindeki Kürt Hasso'nun Ankara'ya kadar uzanan çığlıklarıyla birleşince, hem politik, hem de edebiyat çevrelerinde, ilgi bir kez daha Hakkari'ye yöneldi. Yıllar önce Zap sularına kapılarak ölen eğitim emekçisi Selhattin Şimşeg'in arkasında bıraktığı Hakkari Dedikleri kitabı da eski yaraları bir kez daha deşmiş oldu bu yıllarda. Kürdistan'ın geri bırakılmış en uç köşelerinden birisi olan Hakkari'nin, Türk romanında yer alması böyle bir birikim üzerinde şekillendi. Hakkari'ye açılan romanlar arasında, Şükrü Gümüş'ün Zap Boyları, Ferit Edgü'nün Kimse ve O adındaki romanları, yörenin bazı önemli sorunlarını, doğanın yörede şekillendirdiği doğa-insan ilişkilerine bir edebi boyut kazandırdılar.

Bu yıllarda Hakkari'ye görevli olarak giden Şükrü Gümüş, bu yöredeki acı gerçeklerden etkilenerek, Zap Boyları adlı bir roman yazdı. Romanın konusunu, yoksul bir Kürt ailesinin bazı zorluklar ile başedememesi oluşturmaktadır. Evin direği olan Cemo adındaki çocuğu hastalanınca, baba Şero'nun omuzundaki yük daha da ağırlaşır. Yağan karlar, yolların kapalı olması nedeniyle, baba bu çocuğunu, ancak altı ay sonra, karlar eriyince doktora götürür. Hastalığı ağırlaşan Cemo kurtarılamaz, ölür. Zap sularının baharda erimesi sonunda, ikinci bir bela daha gelir bulur zavallı aileyi. Evleri su altında kalır. Tek kurtuluş yolunu, oradan göçmekle bulan aile, Van taraflarına gitmek için yola koyulur. Kızları Delila'ya aşık olan gençlerden birisi olan Abo da ailenin peşine takılır. Sonunda baba Şero, kızım yolun ortasında bu gence verir, biraz can gelir kendisine, yalnızlıktan kurtulmuştur artık zavallı baba...

Hakkari, Kürtler'in yoğun olarak yaşadıkları bir yöre olmasına rağmen, buradaki ulusal motiflerden, kültürel değerlerden pek fazla yararlanmayan yazarın, bu romanında, kültürel öğeler oldukça zayıftır. Diğer yandan Kürdistan'ın en geri bırakılmış yörelerinden birisi olan Hakkari'yi ilk defa kendi romanın konusu olarak ele alması bakımından önemli bir adımdır.

1976 yılında yayımlanan Zap Boyları romanını, aynı yıl basılan Ferit Edgü'nün Kimse adlı romanı izledi. Kimse romanı, Hakkari'nin Pirkanis adlı dağlık köyüne ulaşmak isteyen bir aydının, yalnızlık duygularını, kendisiyle söyleşmesini konu edinir. Beterin beteri bir yöreye gelen bu kişi, sürgünler ülkesi diye bilinen bir ülkede olduğunu hemen fark eder. Dertleri kendilerinden çok olan yöre insanları karşısında şaşkına dönen bu öğretmen, dışı fazla açılmaz, içine kapanır. Geldiği yöre ile bu yeni diyarı karşılaştırma çabaları romanda güçlülük kazarur. Kimse romanında yazar bazı gerçeklerin peşindedir, keşf eder de. Bu yeni bulguları ve gerçekleri O adlı romanında bu kez dile getirir.

O veya alt başlığıyla Hakkaride Bir Mevsim olarak bilinen roman, Kimse romanındaki aynı öğretmenin dış çevresiyle olan

ilişkilerinin romanıdır. Bu öğretmenin dış çevre ile ilişki kurması ilk aşamada oldukça zordur. Kürtçe'yi bilmeyen birisinin Kürdistan'ın yolunu tutup, oraya giderek Kürt çocuklarına yabancı, ayrı bir dil (Türkçe) öğretmesi, hiç de kolay olmamaktadır. Yaşamın acı ve katı gerçekleri buna olanak tanımaz. Geçmişte olduğu gibi, gezginlerin yaptığı gibi bu öğretmen de, ilk etapta Kürtçe öğrenmeyi daha akılcı bulur. Roman bu yönüyle felsefik anlayış kazanır. Duygusalığa yaşama hakkı tanınmayan yazar, bu nedenle bazı kavramların tartışılmasını daha gerçekçi bulur. Hakkaride Bir Mevsim, hem roman tekniği, hem de içerik açısından çoğu Türk romanlarından ayrıcalık kazanan bir romandır. Romanı, roman olmaktan çıkartıp, adeta güçlü bir deneme çalışması haline getiren Ferit Edgü, bu romanında oldukça başarılıdır. Romanın birinci bölümü olan Yabancılar Arasında Bir Yabancı aslında önemli bir gerçeği dile getirmektedir. O da, bir Türk öğretmenin bir Kürt köyünde karşılaştığı kültürel çatışmalar ve kültürel uyumsuzluklardır. Öğretmen bir kültür şoku yaşamaktadır, bu durumu :**"Kendime geldiğimde, çevremdeki insanlara denizi ve tayfaları sordum. Hiçbir şey anlamadılar"**(31) şeklinde dile getiren yazar, öğretmenin Türkçe olarak: **"Anladınız mı?"** sorusuna karşılık, öğrencilerin her defasında **"Naaa"** (Kürtçe hayır demek) dediklerine değinir. Öğretmen artık kayalara vurmuş bir tekne gibidir, korkunç bir kültür şoku yaşamaktadır.

Bir kış mevsiminde, yaşamın tümüyle durduğu, ilişkilerin donduğu, yolların kesildiği, hastaların yollarda öldüğü bir mevsimin veya bir ülkenin romanı olan Hakkaride Bir Mevsim, en çarpıcı romanlardan birisidir. Bilindiği gibi aynı adla çevirilen film, Berlin Film Şenliği'nde ödül yağmuruna tutuldu.

Romanın **Ön Ve Sonsöz** kesiminde dile getirilen belirlemelerde, Kürdistan'daki insan-insan ve insan-doğa ilişkilerinin korkunçluğuna değinilir. Bu gerçeklerin şimdiye kadar romana yansımaması karşısında yakınan yazar, içini şöyle döker: **"...Niçin iz bırakmadılar arkalarında, o kaçan durmadan kaçan halklar, kovalanan ve kovalayanlar. Kalka, karabasanlarında gördü belki**

seni, ama adlandıramadı. (Ya da hiç girmedin onun düşlerine). Bilseydi, senin gibi bir yer var yeryüzünde, en korkunç kitabının konusu sen olurdun. Tolstoy bilseydi seni, soyluluğundan bin beter utanırdı. Ve kim bilir belki yazarlığından şimdi benim utandığım gibi- Avvakarum bilseydi senin yakınında senin gibi bir kent olduğunu, Kafkasları aşıp çile çekmeye sana gelir, senin mağaralarında yaşardı. Dostoyevski sürülseydi sana, Yer Üstünden Notaları yazardı ya da Suç ve Suç'u (32). Hakkaride Bir Mevsim romanı, düşünsel boyutuyla sömürgeci ülkelerin sömürgelerine açılmalarını, en iyi tartışan yapılardan birisidir.

Kürdistan'daki sosyo-ekonomik ve kültürel oluşumu irdeliyen romanlardan birisi de, Ümit Kaftancıoğlu'nun Tüfekliler adlı romanıdır. yazarın Mardin'de öğretmenlik yaptığı bir sırada, yöreye ilişkin gözlemlerine dayanarak yazdığı bu romanda, Mardin yöresinde tanınan iki aşiret arasında sonu kesilmeyen çatışmalar ele alınır. Kanco ve Rutan adlarıyla bilinen bu iki aşiretin ileri gelenlerinden olan Türk ve Necimoğulları aileleri arasındaki çıkar çatışmaları, özellikle seçim dönemlerinde daha da kızışmaktadır. Yöredeki politik yaşam üzerinde oldukça büyük etkileri olan bu unsurlar arasındaki gerginlikler, çoğu defa kan davalarına dönüşmektedir. Bu çatışmalarda birçok insanın canını yitirişi, beraberinde dalga dalga büyüyen bir korkuyu getirmektedir. Romanın diğer önemli bir özelliği de, yörede yaşayan bazı azınlıkların kendi aralarındaki ilişkileridir. Roman, sık sık daha gerilere giderek eski dostluklar ve düşmanlıklardan kesitler sunar okuyucuya. Ermeniler, Asuriler , Araplar, Kürtler, Türkler gibi halklar arasındaki değişik ilişkilerin yoğunluk kazandığı Tüfekliler romanında, Kürtçe deyişler, sözler oldukça fazla geçmektedirler. Romanda adı geçen Yezidin kızı Gewrê, Ermeni kızı Melina gibi etnik unsurlar, romandaki halklar mozaikini daha da çekici kılmaktadırlar.

Yazarın diğer romanı Yelatan, Kars'ın Hanak ilçesinde yaşamakta olan bir ailenin başından geçen yoksullukları anlatır. Romanın önemli kahramanlarından birisi olan Aş'ın hanımı Güllü'nün yolda kanama geçirdiği bir sırada, bir Kürt ailesinden sıcak

bir ilgi görür. Romanda Kars yöresinde Kürtler üzerine söylenen birçok Türkçe atasözüne de rastlamaktayız.

Elazığ'da bir kan davası sonucunda kocası ve iki çocuğunu yitiren Şako Bacı adh bir kadının yoksulluğu ve çekmiş olduğu yalnızlığı, keçileriyle paylaşmasını anlatan Kolo adlı çocuk romanı, diğer yandan yaşlı kadının zor yaşam koşullarına karşı direnişini de dile getirmektedir. Jandarmalar, yılanlar ve ağalar bu kadının ve keçilerinin peşini bırakmazlar. Şako bacının çok sevdiği keçisi Kolo'ya taktığı ad, Kürtçe'de boynuzsuz anlamına gelmektedir. Türk çocuk edebiyatının en güzel yapıtlarından birisi olan Kolo, 1980 yılında Türk Dil Kurumu çocuk yazını ödülünü aldı. Yıllar geçtikten sonra Şako bacının mezarı, yaşadığı yörenin Keban Barajı'nın suları altında kaldığını gören yazar Vedat Dalokay, derin bir iç çeker: "Baraj Gölü yükseliyor ve yürüyordu. Geçen her zaman parçasında yaşamın bir parçasını dalıa dibine gömüyordu" (33).

İlhan Tarus'un Duru Göl adlı romanında, Elazığ yöresinde bulunan Hazar Gölü sulama ve elektrik projesine ilişkin bürokratik çıkmazlar, soygunlar, talanlar ve halkın umutsuzlukları ele alınmıştır.

Kürdistan gerçeğinde suç ve ceza kavramlarının anlam yükünü eşmeye çalışan romanlarda, bu kavramların önemli bir öge olarak birçok romana yansıldığını görmekteyiz. Kürt halkı üzerinde oluşturulan yoğun ulusal, ekonomik ve toplumsal baskı sonucunda, halk arasındaki yasal ve törel suçluluk oranı oldukça çoğalmaktadır. Neyin suç, neyin suç olmadığı Türk yasaları tarafından saptanmıştır. Toplumsal değerler de yasalara göre belli bir biçim kazanmaktadır. Özellikle yoksulluk, okur-yazar oranının düşük oluşu, feodal değer yargılarının güçlü olduğu bir ortamda insanlar suça itilmektedir. Toplum ve devletin kendisinden kaynaklanan umutsuzluklar karşısında insanların suçun kuşağına itildiği, binlerce insanın tutukevlerine tıkandığı veya camna mal olduğu görülmektedir. Sert ceza yaptırımlarının bu soruna bir çözüm getirmedigine tanık olmaktayız. Bilimsel bulgular da artık suç kavramı

konusunda insanların sürekli suçlanıp, cezalandırılmasının yanlış olduğu, suçun kökenindeki faktörlerin önemine değinmektedirler. Türk romanında suç ve ceza kavramlarının Kürdistan gerçeğinde biçimlenmesi olgusunu işleyen birçok romanda, aşagılanan, tükenip, biten insanların yaraları oldukça derindir. Bir umut kapısı aramaktadırlar. İnsanların ölmek için, başlarını sokacak bir delik aradıkları, bazen de hapishaneyi boyladıkları görülmektedir. Bu da insanların çektikleri acı ve ızdırabın ne kadar şiddetli olduğu, hapishaneyi bile göze aldıkları veya ölüme bile aldırmadıkları gerçeğini dile getirmektedir.

Kemal Tahir'in Malatya cezaevinde tutuklu bulunduğu sıradaki gözlem ve anularının bir ürünü olan **Namuscular ve Kadınlar Koğuşu** adlı romanlarında birçok Kürdün günlerini saydıklarını görülmektedir. Suça itilmiş bu insanlar ile roman yazarının karşılıklı bir dizi ilişkileri de olmuştur ayrıca. Kemal Tahir, bu tutuklular ile suç ve ceza kavramları üzerine tartışırken gazeteci Murat kişiliğinde görüşlerini öne sürmektedir.

Yazarın **Namuscular** adlı romanında, daha ziyade Malatya cezaevinin erkekler koğuşunda namus meselesi, aile ilişkileri yüzünden cezalandırılmış tutukluların öyküsü vardır. Kemal Tahir romandaki sohbetlerinde, tutukluları değil, toplumu suçlar, ekonomik faktörlerin önemine değinir. Hapishanenin baş gardiyanı **Kürt Ali Efendi**, romanda önemli bir yer tutar, tutuklular ile iyi geçinir, onlar üzerinde terör estirmez. Romanda sözü edilen Kürt tutuklulardan bazıları şunlardır: Murat'ın (Kemal Tahir) koğuş arkadaşlarından **Mazmanoğlu Hacı Aptullah Bozo**, **Topal Sefer (Kürt Sefer)**. Bazı diğer tutuklular da şunlardır: **Miho**, **Urfalı Cuma**, **Telgrafçı Abdurrahim Bey**, **Şeyh Süleyman Efendi**, **Guley**, **Kezban...**

Kemal Tahir, Malatya cezaevindeki Kürtler hakkındaki izlenimlerini romanın bir kesiminde şöyle dile getirmektedir: " Karunlukta beraber başlayan Kürt kavulu, geç vakitlere kadar kaybolmuş çocuklarının korkusunu ve şikayetini uzatır dururdu. Kürtler, iki kere ezilmiş milletler gibi insanların yüzüne daima

gülümseyerek, keder ve korkuyla bakarlar ve bu gülümsemeyle bu korkulu bakışlar koğuşu yukşıyordu(34).

Kemal Tahir Malatya cezaevindeki Kürt kadın tutuklularının durumunu **Kadınlar Koğuşu** romanında dile getirir. Romanın ilk kesiminde anasıyla birlikte tutuklu bulunan küçük bir kız çocuğu olan Anuş'un yaramazlığı, Türkçe'yi ve çiftetelli oynunu çabucak öğrenmesi üzerinde durulur. Dört yaşıdaki Kürt Anuş hapishanenin en sevimli insanı olarak ele alınır. Anuş'un annesi dahil Kadınlar Koğuşu'nda tutuklu bulunan tüm Kürt kadınları namus yüzünden hapishaneye düşmüşlerdir. Kocasını öldüren, daha sonra dostu ile birlikte kaçıp hapishaneye düşen Adıyaman'lı Hanım'ın asılmak istenmesi, romanda gerginliği sürekli artırmaktadır. Asılmadan nce Murat'tan kendisinin asılmaması için dilekçe üzerine dilekçe yazılması ricasında bulunan Hanım'ın durumu, hapishanenin huzurunu sürekli kaçırır. Tutuklular Hanım'ın asılmasını istemezler. Kemal Tahir'in Nazım Hikmet ile olan mektuplaşmalarında da bu kadından sürekli bahsedilir. Hanım'ın asılacağı gün zorla getirilen ingenenin birden ortalıktan kaybolması, romanın önemli kesitlerinden birisini oluşturur. Hanım'ın kadın olması nedeniyle bu ingenenin cellatlık görevine yanaşmaması, yetkililer açısından sorun yaratır. Daha sonra bu ingene zorla dövülerek, Hanım'ın asılacağı yere getirilir. Romanda bir kadının veya bir insanın asılması eleştirilir. Ağır bir insanlık suçu olarak kabul edilir. İkinci diğer bir insanlık suçu da, asılma olayına yardımcı olacak kişilerin (cellad), ingeneler gibi etnik bir gurup arasından seçilmiş olmasıdır. Benzer bir olay da Aziz Nesin'in Surname adlı romanında meydana gelir. Romanda cellatlık yapan cellat ingene Ali kaybolur, idam günü ortalıkta görülmez, çünkü Şimdiye kadar gerçekleştirdiği idamlara karşılik devletten paralarını alamamıştır.

Karısı hapishanede olan Abuzer'in askere gönderilmek istenmesi Kadınlar Koğuşu romanında önemli bir olay haline dönüşür. Abuzer, daha önceleri adına değindiğimiz Anuş'un babasıdır. Anuş adlı bu Kürt çocuğu anası Gewr ile birlikte hapishanede

kalmaktadır. Babasının askere gitmesi halinde yanında kalan üç çocuğun bakım sorunu, tutuklular arasında tartışma konusu olur. Maho, Mekzar ve Fatma adlı bu çocuklar daha sonraları bazı ailelerin yanına yerleştirilir. Kemal Tahir'in her iki romanı Namuscular ve Kadınlar Koğuşu'nda Kürtler açısından suç ve ceza kavramlarına önemli boyutlar kazandırmaktadır. Kemal Tahir özellikle ekonomik boyutu üzerinde daha fazla durmaktadır.

Hapishaneye düşen bazı Kürtler, onların sorunları suç-ceza kavramlarına yönelen romanlar arasında iki ilginç roman da, Aziz Nesin'in *Surname* ve *Tek Yol* adh romanlarıdır.

Surname romanında suça istemiyerek itilen Berber Hayri'nin idam edilmesi olayı mizahi bir biçimde eleştirilmektedir. Hapishaneye düşen Berber Hayri'nin tutum ve davranışlarında iyileşme belirtileri görülmektedir. Berber Hayri hapishaneye ilk düştüğünde, daha önceleri hapishanede yatmakta olan Kürt Kamil'in bazı itici hareketleriyle karşılaşır. Aziz Nesin, romanda bir tez geliştirmek istemektedir. Suçsuz insanların, hele Berber Hayri gibi sürekli tutum ve davranışlarını düzelten birisinin idam edilmesinin yanlış olduğunu tezinden hareket eden yazar, Kürt Kamil gibi feleğe ve nerede olduğu belli olmayan kahpe dünyaya düşman olan birisinin Berber Hayri'ye karşı olumsuz bir tavır içine girmesini eleştirmektedir. Romandaki olaylar arasındaki zorunluluklar yazarı böyle bir çizgiye getirmektedir. Yoksa, yazar romanındaki öne sürmek istediği bazı tezlere ters düşecektir. Kürt Kamil de, Berber Hayri gibi istemiyerek hapishaneye düşmüştür. Kürt Kamil'in hapishanede azgınlaşmasının gerisindeki derinliklere yazar inmek istememektedir, Kürt Kamil'in bu davranışlarına bir anlam veremiyen yazarın yerine, roman üzerine bir eleştirisi yayımlanmış olan Sovyet eleştirmeni Radi Fiş görüş belirtmektedir: "...Kamil ve onun gibilerin doğduklarından beri gördükleri tek şeyin kötülük ve insanlık dışı davranışlar olmasıdır. Bu yüzden onlar da şimdi oğ almak isterler"(35). Eleştirmen Radi Fiş'in bu görüşleri suç kavramına önemli bir duruluk kazandırmaktadır. Her gün bin bir

zorluk ile karşılaşan, ulusal, ekonomik ve toplumsal baskıların âlâsını gören Kürt Kamil'lerden fazla şeyler beklememek gerekir...

Aziz Nesin'in diğer romanı Tek Yol'da, sahtecilikten başka yapabileceği birşeyi olmayan Paşazade'nin yaşamı anlatılır.

Hapishaneden yeni çıkmış olan Paşazade, sabıkalı oluşundan ötürü polis sürekli peşindedir. Kendine bir iş bulmak ve bu polis takibinden kurtulmak için Paşazade gidip Kürdistan'ın bir kasabasına yerleşmek ister. Yolculuğu sırasında, yolu eşkiya Beçedo ve arkadaşları tarafından kesilen Paşazade, parası, ufak tefek şeylerinden olur. Diğer yandan elbiseleri de alınan Paşazade, çıplak bir şekilde ortada kalır. Paşazade'yi bir dağ yolunda çır-çıplak gören köylüler, bunu Allah'ın bir vergisi olarak açıklamaya çalışırlar. Onun böyle çıplak oluşuna dini bir anlam kazandıran köylüler, ona gereken tüm yardımı gösterirler. Romanın bundan sonraki bölümünde artık Paşazade başka bir ad ile anılır: "Peygamber Sülalesinden Şeyh Said-i Uryani". Sabıkalı, sahtekar Paşazade'nin peygamber oluşuyla köylüler artak bir şeyhe kavuşmuşlardır. Paşazade'nin köylüler üzerinde büyük bir saygınlığı olur. Ayrıca kendi konumunu bilmesi için, kendisinin şeyh olmadığını çakan bir bey tarafından, kendisine İslamlık Açısından Şeyhlik ve Ağalık adında bir kitap verilir. Paşazadeyi iyi tanıyan bu bey, Paşazade'ye bu yöre insanların niçin bir şeyhe gereksinimleri olduğunu şöyle açıklar: "-Niçin olacak...Besbelli işte. Burada yaşayan insanların doktorları yok, ebesi yok, ilacı yok, yolu yok, işi yok parası yok.... İliç birşeyi olmayınca, hiç olmazsa şeyhimiz olsun diyorlar (36).

Daha sonraları gerçek kimliği ortaya çıkan Paşazade, tekrar hapishaneye girer. Paşazade hapishanede para karşılığında adam öldürmüş Seydo adlı birisiyle tanışır. Paşazade'nin adı artık Paşo olur. Seydo'nun dışında bedel karşılığında yatan başka tutuklular da vardır. Bu kez Paşazade hapishaneden çıktıktan sonra bir kurtuluş yolu olmadığını görünce, o da bu yolu dener.

Paşazade ve Seydo örneklerinde gördüğümüz gibi, özellikle ekonomik ve toplumsal baskılar yüzünden insanlar durup, dururken suça itilmekte, cezası hem kendileri, hem de toplum

çekmektedir. Bu bakımında Aziz Nesin'in Surnâme ve Tek Yol romanları büyük önem taşımaktadırlar.

Kürdistan'ın değişik ülkeler ile sınırları olması insanları kaçakçılığı bir geçim kaynağı olarak seçmeye itmektedir. Bu nedenle sınır boylarında yargılanmaksızın vurulup, öldürülen insanların sayısı da çoğalmaktadır. Kaçakçılığı bir geçim kaynağı olarak seçen insanların büyük bir kesimi de yaşamlarını hapisanelerde geçirmektedirler. Kaçakçılık teması öyküye nazaran romana daha az yansımış bir olgudur. Bu konuda Ömer Polat'ın Mahmud ile Hazel ve Şükrü Gümüş'ün daha önceleri üzerinde durduğumuz romanı olan Zap Boyları adlı yapıtlarda sınırlı değinmeler yer almaktadır. Ömer Polat'ın Dilan adlı romanında başlık parasım ödemek için sınırları aşan Mirkan'ın başına gelenler, kaçakçılığın ekonomik boyutlarına belli bir açıklık kazandırmaktadır.

Lütfi Kaleli'nin Kardeşlerin Kını adlı romanında, alevi-sünni çatışmasına dönüşen politik yaşamın Malatya'da kazandığı mesafe, olayların tırmanışı ve 12 Mart döneminden sonra insanların Diyarbakır zindanlarına doldurulduğu yıllar anlatılır. Alevilere karşı olan Yaşar Kara ve Hatemo gibi tipler "Kürtçü" olarak romanda adlandırılır. Son yıllarda özellikle kitle iletişim araçlarında sık sık kullanılan "Kürtçülük" lakabı, adeta bir suç unsuru olarak sözlüklere girdi. Kaçakçılık, uyuşturucu madde kullanımı gibi hoş olmayan bir kılıfa büründürüldü. Kürt halkının kendi ulusal haklarına kavuşma istemini olumsuzlaştırmak için kullanılan bu yakıştırmaların, özellikle resmi devlet organlarının Kürt yurtseverlerini suçlamak amacıyla piyasaya sürdükleri görülmektedir. Kardeşlerin Kını romanında alevilere yönelik saldırılarda, Kürtler, gerilimi artıran bir unsur olarak gösterilir. Mezhep çatışmalarını karşı olan yazarın, insanların birbirine düşürülmesinin yanlış olduğunu temel bir tez olarak romanda geliştirmesine rağmen, alevilere yönelik saldırıları çıkayım derken, "Kürtçü" olarak nitelendirdiği unsurlara yönelik saldırılar içinde kendisini bulan yazarın tutumu gerçekçi görünmemektedir. Romanın sonunda yüzlerce insanın Diyarbakır zindanlarına doldurulması olgusunun

arkasındaki gerçeğe bir açıklık kazandıramıyan yazarın, Kürt özgürlük hareketlerini alevi insanların kökünü kazıyacak birer sünni dinsel hareket olarak göstermek istemesi, diğer bazı romanlarda geliştirilen benzer motifler ile oldukça özdeşleşmektedir.

Lütfi Kaleli'nin **Haşhaş** romanında bir ara ekimine izin verilen haşhaşın bir geçim kaynağı haline dönüşmesiyle boyutlanan olaylar karşısında canlarını yitiren insanların Malatya'daki acı yaşamları dile getirilir.

Kürdistan'ın bilinçli olarak geri bırakılması, yöredeki olanaksızlıklar yüzünden, günümüzde Kürdistan halk arasında **Mahrumiyet Bölgesi** diye adlandırılmaktadır. Kürdistan'da görev yapmak istemiyen memurların sayısı, bu nedenle Türkiye'de her gün artmaktadır. Bu sorunu gidermek için uygulanan **Şark Hizmeti** de, çağdaş anlamda bir ceza olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de ilerici, devrimci insanların başka yörelerden Kürdistan'a sürgün edilmesi de bu ceza olgusunun diğer bir biçimini oluşturmaktadır. Bu konuda, Siirt'e sürgün edilen bir ilköğretim müfettişinin başından geçenler, Behzat Ay'ın **Sürgün** adlı romanının konusu olur. Yazarın daha önceleri yayımladığı **Gündoğusu** adlı gezi notlarına dayanarak hazırladığı bu romanda, Kürdistan'daki zor yaşam koşulları sergilenir. Bu sürgün edebiyatına ilişkin olarak, İbrahim Erdem'in yazdığı **Sürgün Meyveye Durdu** romanına da değinmek gerekir. Aydın adındaki bir öğretmenin sürgün edilmesi sonucunda, hanımını yalnız bırakması, ondan ayrı düşmesini konu edinen romanda, Aydın öğretmeni ile dayanışma halinde bulunan Kürt Haşim, öğretmenlere yapılan bu baskılara karşı sürekli direnmek ister, onun sürgün edilmesine bir anlam veremez.

Kürt halkının kurtuluş özlemiyle tutuşan, bu bilinçle hareket eden, düşündüklerini bir kavga ile bütünleştiren, Kürt ulusal hareketinin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla tartışmaktan yana olan, ulusal kurtuluş hareketleri ışığında soruna eğilen, bu nedenle sürgün edilen, dövülen ve işkence gören çağdaş bir Kürt aydınına uygun bir tipi, ilk kez Mehmet Kemal'in yazdığı **Sürgün Alayı** adlı romanında görmekteyiz. Belli bir bilinç ile

hareket eden Kürt Neco, askerliğini yapmak için bir sürgün alayında görev yapmaktadır. Kürt Sorunu konusunda alaydaki ilerici ve gerici unsurlar ile tartışmaktan yana olan Neco, bu kararlılığı nedeniyle büyük baskılara hedef olur, dövülür ve büyük bir işkence görür. Bu baskılar karşısında direnen Neco, daha sonraları, askerlik görevini yapmayarak, bir yolunu bulup askerlikten kaçır.

Sürgün Alayı yazarın öğrencilik ve askerlik yaptığı yılların romanıdır. Demokrat Partisi'nin henüz iktidara geçmediği bir dönemde geçen bu olayları ele alan romanda, aydınlar üzerinde yoğun baskıların olduğu görülmektedir. Sürgün Alayı, roman ölçüleri kapsamında Kürt Sorunu'nu irdeliyen romanların başını çekmektedir. Diğer bazı romanlarda olduğu gibi sorun sadece tek boyutuyla ele alınıp, ortalıkta bırakılmaz. Sorunun boyutları Sürgün Alayı'nda çeşitlilik kazanır. Bu yönüyle başarılı bir romandır. Romanda Kürt Neco'nun içindekileri dışı yansımasına bir sınır konulmaz, gerçekleri ortaya sermek için roman yazarı Necoyu daha fazla konuşturmak ister, ona bu olanağı yaratır, doğal olarak yazar da görüşlerini belirtir. Neco'nun görüşlerine katılmadığı tarafları da vardır. Romanda Kürt Sorunu'nun ele alınması nedeniyle, yazar hakkında 1-5-1975 tarihinde bir soruşturma açılır, daha sonraları yazar bu davadan akları. Okuyucu, romanı okuyunca Kürt Neco ile birlikte olmak ister, onun dövülmesi, kan bere içinde bırakılması okuyucunun canını sıkır, okuyucu tedirgindir bu konuda, Neco'nun geleceğine ilişkin olarak okuyucunun endişeleri çoğaltmaktadır. Halbuki diğer bazı benzer romanlarda okuyucu Kürt insanından nefret eder, ondan uzaklaşmak ister. Bir halk olarak Kürtleri okuyucunun yalnız bırakmasına olanak vermeyen yazar, diğer yandan okuyucuya halkların varlığından nefret etmeye hiç fırsat tanımamaktadır. Çağımızın gerçekçi romanı da budur zaten, halklar arasındaki dostluk köprülerinin yıkılmasına izin vermemektedir.

Okuyucunun Kürtleri yalnız başına bırakmak istemediği, onun ile beraber bir kavga içerisinde kendisini gördüğü romanlardan diğeri de, Yusuf Ziya Bahadırlı'nın Gemileri Yakmak adlı roma-

nudur. Kürt Memo, lumpen bir yaşamdan kendisini koparıp, daha ileri saflarda emekçilerin, geniş halk yığınlarının çıkarları uğrunda kendini yenilleyen, geliştiren aydın bir tiptir. Bir kavga adamıdır. Daha güzel bir dünyanın özlemine çekmektedir. Bu yönüyle Sürgün Alayı'ndaki Neco'yu andırmaktadır veya onun bir izdüşümüdür. Memo, geleceği kucaklayan iyimser bir tiptir. Bu nedenle, örgütlü mücadeleye inanmıştır. Bireysel çıkışların, çabaların yararına inanmaz. Dar ufukların çemberini kıran Memo, sürekli bir değişim içindedir. Yazar, Memo'nun yıllar önce anti-emperyalist çete savaşının başını çeken babası Musto'nun geçmiş kavgasını, Memo'nun geleceğe açılan kavgasıyla birleştirir. Geleceği geçmişi üzerine kuran yazar, Memo'yu bir hareketliliğin, birikimin insanı olarak görür, onu yaratır, Memo'nun kişiliğine tarihsel bir enginlik katarak, ona can verir. Romanın sonunda Memo karanlık güçler tarafından öldürülür. Ama yazar onu öldürtmez, onu romanda yaşatmasını bilir, tıpkı babası Musto'yu yaşattığı gibi.

Sürgün Alayı ve Gemileri Yakmak romanları, günümüzde ortaya çıkan çağdaş Kürt aydın tabakasının ulusal ve sınıfsal mücadelede mevzilenmesine, Türk romanında yeni bir ivme kazandırmaktadırlar.

KÜRTLERE İLİŞKİN GÖÇ OLGUSU VE TÜRK ROMANI

Kürdistan Tarihi'nden Bazı Kesitler ve Türk Romanı bölümünde değindiğimiz gibi, özellikle 1925-1940 yılları arasında Kürtler, yığınlar halinde topraklarından koparılarak değişik yörelere zorla sürgün edildiler.

Bu sürgün olayları dışında, Kürdistan'daki yoksulluk, işsizlik ve ağır yaşam koşulları nedeniyle binlerce Kürdün Türkiye'nin büyük kentlerine ve yurt dışına göç etmek zorunda kaldıklarına tanık olmaktadır. Bu merkezlere, kan davaları nedeniyle gidenler veya eğitim amacıyla giden Kürtler'e de rastlanmaktadır. İç göçlerin özellikle Çukurova, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlere

yapılmasının asıl nedeni, bu merkezlerde büyük iş alanlarının bulunmuş olmasıdır. Kürdistan'daki ağa köylerinin dağılması, çüce işletmelerin karın doyurmaması gibi nüfus hareketliliğini etkileyen faktörler sonucunda, bu kentlerde Kürtler'den oluşan büyük nüfus yığılmaları olmaktadır. Özellikle, 1950 yıllarında traktörün köye girişiyle başlayan iş gücü fazlalığı, bu kentlere olan nüfus akımını daha da hızlandırdı.

Bu iç göçler dışında, özellikle 1960 yıllarından sonra Avrupa'ya yönelik bir dış göç olgusunun başlaması sonucunda binlerce Kürdün yurt dışına göç ettiği görülmektedir. Başta Almanya olmak üzere, Fransa, İngiltere, Avusturya, Hollanda, Belçika, Danimarka, İsveç gibi değişik ülkelerde bugün yaklaşık olarak, 500.000 civarında Kürt bulunmaktadır.

Yurt dışında bulunan Kürtler'in bir kesimini de, son yıllarda artan politik baskılar nedeniyle, bu ülkelerde politik göçmen olarak yaşamak zorunda kalan insanlar oluşturmaktadır.

Bu iç ve dış göçler sonucunda Türkiye veya Avrupa ya giden Kürtler konusu, sorunları Türk romanına Çukurova hariç, fazla yansımış değildir. Kürdistan dışındaki bu Kürtler, değişik konulara açılan Türk romanlarının yalnız bazı kesitlerinde ele alınmaktadır. Kürt temasının ağırlıkta olduğu bazı romanlara da rastlamaktayız. Bu büyük merkezlerdeki Kürtler'in sorunlarını irdelemeye çalışan romanlardaki temalar, Kürdistan'ın kendisini konu edinen romanlardaki temalardan çoğu kez farklılıklar göstermektedirler. Göç olgusunu konu edinen romanların önemli özelliklerinden birisi romanlarda görülen kültürel etkileşim ve kültürel çatışmalarıdır. Diğer yandan romandaki olaylar zincirinin bazı halkaları Kürdistan'da biçim kazanıp, bu merkezlere doğru yayılmaktadırlar. Kısacası, romanlardaki olayların üzerinde şekillendiği toprak parçası geniş bir alanı kapsamaktadır.

Çukurova

Cumhuriyet kurulmadan önce Çukurova'nun merkezi Adana'da azınlıklar toplam nüfusun %40'nu oluşturmaktaydı. Daha sonra yapılan kıyımlar, sürgünler sonucunda bölge büyük çapta azınlıklardan arındırıldı. Özellikle, eskiden Kilikya diye adlandırılan Çukurova'nın asıl yerlilerinden olan Ermeni'lerin kökü tamamen kazınmış oldu. Pamuk üretiminin gelişmesiyle başlayan sanayileşme sonucunda ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çukurova'ya göç eden Kürtler'in sayısında büyük artışlar gözlemlendi. Bu göç, 1950 yıllarından sonra daha da hızlandı. Coğrafi yakınlık nedeniyle, özellikle Adıyaman, Maraş, Antep, Urfa ve Mardin gibi kentlerden Çukurova'ya başlayan büyük göçlerin bir kesimi mevsimlik göçler şeklinde sürdü. Diğer yandan Keban Barajı'nın inşaa edildiği yıllarda, Elazığ, Malatya yöresinden birçok insan Adana'ya göç etti. Buraya göç eden Kürtler'in ilk etapta karşılaştıkları sorunların başında, bir hemşeri bulup, çalışmaya başlamak, dilsel sorunlar, kültürel uyumsuzluklar, sömürü ilişkilerine hedef olma, tepkiler, çatışmalar, ruhsal bunalımlar, sıla, hasret duygularıyla şekillenen gurbet hastalıkları gibi bir yığın sorun, Türk romanındaki Çukurova'lı Kürtler temasını besleyen önemli bir malzeme oluşturdu.

Çukurova'daki Kürtleri romanlarında güçlü bir şekilde işleyen yazarlar arasında Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Yılmaz Güney gibi yazarları görmekteyiz. Çukurova'daki uçsuz bucaksız "Beyaz Altın" pamuk tarlalarında yoksullaşan, ezilen ve çukura düşen Kürtler'in umutları yöreyi dile getiren romanlarda tamamen yitik değildir. Onları, aynı şekilde bir kavganın içinde görürüz, bazen de ön saflarda yürürler. Özellikle değişik öykülerdeki baskı ve sömürüye karşı yükselen sesler daha gür çıkmaktadır. Bu tür öyküler üzerinde ilerlede ayrıca duracağız.

Yaşar Kemal'in öykücülükten roman yazımına geçiş döneminin ilk romanlarından birisi olan Teneke, çeltik ağalarının yoksul köylüler üzerinde oynadıkları oyunlar ve baskıları konu edinir. Devlet

temsilcilerinin bu büyük mal sahipleri karşısından yenilişlerini ele alan romanda adı geçen Kürt Memet Ali'nin, çeltikçilere karşı tavrı daha serttir. Çeltik sahiplerinin karşısına dikilmesini bilen Memet Ali, bu nedenle Çukurova'da çeltik sahipleri tarafından istenmiyen adam olarak ilan edilir: "...Bir de bellemişler, dil bilmez Kürtler ganin ganin...Babaları yapmış kanunu. Kanunla birlikte kesmişler göbeklerini deyyusların" (37). Memet Ali'nin kişiliğinde, Kürtler büyük saldırılara hedef olurlar. İyi Türkçe bilmiyen Memet Ali, buna rağmen, yetkililere sorunlarını anlatmaktan yılmaz, istemleri konusunda kararlıdır. Çeltikçileri rahatsız eden en önemli şey de, Memet Ali'nin bu kavgacı yanı ve somutluca karşı büyüyen Kürt inadıdır. Kısacası, Teneke romanın bir kavganın romanıdır ama zor olan bir kavganın...

Yaşar Kemal'in en başarılı romanlarından birisi olan İnce Memed, 1925-1933 yılları arasında yörede büyük çiftlik sahipleri ve yoksul köylüler arasındaki çatışmaların büyümesi sonucunda ortaya çıkan İnce Memed adlı birisinin eşkiya olup, dağların müf-fetişliği yapmasıyla, yöredeki hakim bazı güçlere karşı büyüyen mücadelesinin romanıdır. Belki de İnce Memed bu mücadeleyi simgelemektedir.

Yazarın şimdiye kadar dört cilt halinde yayınladığı bu romanın her cildinin sonunda, İnce Memed yörede azgınlaşan, güçlenen ve egemenlik peşinde koşan birisini vurarak dağa çıkar, imi timi belli olmaz. Yaşar Kemal'in İnce Memed'i yaşatması, halkın zorba güçlere yönelik mücadelesinin uzun soluklu olmasından kaynaklanmaktadır. Yazar, böyle bir anlayışla romana bakmaktadır.

Romanın dört cildinde sözü edilen Kürtler, İnce Memed'in düşman olarak seçtiği veya İnce Memed ile beraber olan tipler olarak iki biçimde karşımıza çıkmaktadırlar. Kürtler, romanda bir eşkiya olarak İnce Memed'in, çevresiyle olan ilişkileri bağlanımda ele alınırlar. Kürtler, ya İnce Memed'e kurşun yetiştirirler, ya da İnce Memed'in kurşunlarına hedef olurlar. Kısacası, romandaki Kürtleri, İnce Memed'in yanında ve karşısında yer alan unsurlar olarak iki kesime ayırabiliriz. Romanda İnce Memed'in kurşunla-

rına hedef olan Kürtlerin sayıları azdır. Bunlar ya büyük çiflik sahipleridir, ya da yazgılarını onlara bağlayan tiplerdir. İnce Memed'in karşısında yer alan Kürt kökenli zenginlerden birisi Arif Sami Bey'dir. Kurtuluş Savaşı'na katılan, daha sonraları çok zenginleşen Arif Sami Bey, kendisi Bingöl Kürtler'indendir. Yaşar Kemal, Arif Sami üzerinde romanın II. cildinde ayrıntılı olarak durmaktadır. Yazar, onu "Mustafa Kemal'in Sağ Kolu" olarak tanımlar. Romanın III. cildinde Arif Sami Bey'in babası Zeko Bey, romanda Kürtçe sohbetlere girer. Romanın VI. cildinde artık İnce Memed, başağrısı olan, yörede hakimiyetini pervasızca sürdürmek isteyen bu adanı defterinden silmek zorunda kalır, birgün evinde gazete okurken, onu vurup öldürür.

İnce Memed'in yanında olan, ona ters düşmeyen Kürtler arasında, yiğit, cesur, halktan yana tavır takman değişik Kürtlere romanda rastlamaktayız. Çoğu Kurtuluş savaşına katılan bu Kürtler'den hemen hemen tümü yoksulluk içinde yaşamaktadır. Bunlar arasında Kürt Reşit, Kürt Kerem, Kürt Süleyman, Kürt Rüsteni gibi adları verebiliriz.

İnce Memed romanının dört cildinin değişik bölümlerinde Kürtlere ilişkin değişik motifler bulunmaktadır.

Yaşar Kemal'in Akçasazın Ağaları diye adlandırdığı Demirciler Çarşısı Cinayeti ve Yusufek Yusuf adlı romanları birbirini tamamlayan iki roman olarak, Kürt temasına daha fazla açılmaktadır. Bu açılımın önemli nedenlerinden birisi de, Kürt Mahmut ve oğlu Yusuf'un her iki romanda önemli görevler üstlenmiş olmalarıdır.

Demirciler Çarşısı Cinayeti, Akçasazın Ağaları ikilisinin birinci cildini oluşturmaktadır. İki Türkmen ailesi olan Sarioğullar ve Akyollular arasındaki feodal çekişme ve çatışmalar sonucunda yozlaşan ilişkiler, bir çöküş dönemi yaşamaktadır. Bu aşiretleri temsil eden Derviş Bey ve Mustafa Bey arasındaki düşmanlık, her iki aşireti romanda yiyip bitirmektedir. Bir geçiş döneminin romanı olan Demirciler Çarşısı Cinayeti romanı, Çukurova'da feodalizmin yıkılışının öyküsüdür. Her iki beyin çocuklarının, bu çatış-

maların dışında kalarak, daha büyük işletmelerin açılmasında ortak hareket etmeleri, bu çöküşün önemli göstergelerinden birisi olmaktadır. Romanda, Kürt Mahmut, Derviş Bey'e vermiş olduğu sözü yerine getirmek için, karşı aşiretten Akyollu ailesinden Murtaza Bey'i yatak odasında vurup öldürür. Bu olay, hem Demirciler Çarşısı Cinayeti, hem de Yusufçuk Yusuf da gerilimi, bir Kürt ailesi açısından sürekli artırmaktadır.

Kürt Mahmut Van'dan Çukurova'ya gelen yoksulun birisidir. İlk sıralarda bu cinayeti işlemek istemez, kaçınır bu beladan. Hanımı **Meyro** da bu işi istememekte, kocasının bu cinayeti işleyeceğine inanmaz. Meyro böyle bir olayın getireceği zararların bilincindedir. Ama Kürt Mahmut yoksulluk nedeniyle Derviş Bey'e bağımlı olmuştur. Yemeğini yediği sofranın sahibine şükran duygularıyla dolu olan Kürt Mahmut, istemiyerek vurup Murtaza beyi öldürür. Meyro ve oğlu Yusuf artık Derviş Bey'in eline bakarlar, onun korunması altındadırlar. Ama bu korunma, belli bir süre devam edecektir. Çünkü Derviş Bey, Yusufçuk Yusuf romanında Yusufu da vurup öldürecektir.

Romanın en önemli bölümü, Kürt Mahmud'un yakalanması ve işkence ile öldürülmesinin ele alındığı bölümdür. İşkenceye karşı oldukça dayanıklı olan Kürt Mahmud, yüzbaşı, kaymakam, savcı, çavuş ve diğer bir dizi yetkilinin baskısına rağmen konuşmaz. Konuşup, konuşmayacağı üzerine bahse tutuşan bu yetkililer, bir çavuşa verilecek para karşılığında kendi aralarında bir yarışa da girerler. Kürt Mahmud'u konuşturacak çavuş döndüğünde, onu konuşturamadığını, onu sonunda öldürdüğünü söyler. Kürt Mahmud'a yapılan işkence, Türk romanda ele alınan Kürtlere yönelik işkence olaylarının en çarpıcı olanıdır. Mehmet Kemal'in Sürgün Alayı romanında Kürt Neco'ya edilen işkence, Ömer Polat'ın Mamudo ile Hazel romanında, jandarmaların Hazel'in ağzına at pislği doldurarak, ona işkence etmeleri diğer önemli işkence örnekleridir.

Kürt Mahmud'un başkasının canına kıyması elbet de kötü bir olaydır. Ama ölmemek, yaşayabilmek için karnıu doyurmak is-

teyen Kürt Mahmut, bir ekmek parçası, bir geçim kaynağı bulamayınca ne yapsın? Yoksulluğun ağır yükünü tek başına kaldıramayınca, Mahmud bir çözümsüzlüğün kurbanı olmaktadır. Mahmud'u Çukurova'ya getiren, eline silah veren zorluklar elbet kötü toplumsal koşullardan kaynaklanmaktadır. Düzenden gelen sakatlıkların bilincinde olan yazarın, Kürt Mahmud'a yapılan insanlık dışı işkence karşısında olan duyarlılığı romanda artmaktadır. Bu zulümü, Kürt Mahmud'un kişiliğinde, Kürt halkına yapılan yüzyıllık bir zulüm olarak değerlendiren yazar, zulüm, işkencenin alanım Çukurova'nın sınırları dışına çıkarır. Yazar, romanın sonunda bir epilogu andıran Uso ve Gazelê koçaklaması ve güzellemesi ile bu baskı ve zulmü yer ile bir eder, halkın tarihten gelen çığlıklarını göğe çıkartır. Diyarbakır zindanlarını inim inim inleyen bu çığlıklar ile genelde Kürt halkının kavgasına cesaret ve güç ulaştırılır:

"...Ve Uso dağları gördü. Ulu Süphandağını. Ulu kervan yollarını gördü. Uso mitralyöz, Uso bomba, Uso çok tüfek, çok jandarma, çok asker gördü. Uso yedi yıl dağlarda kaldı."

Diyarbakır surlarının dibine geldim. Toprağına diz çöktüm, eski taşların, eski otların, eski kapıların, eski demirlerin, çok eski bakırların yeşiline diz çöktüm. Eski suların aydınlığına, ışığına, yalınına diz çöktüm.

Üç kere bağırdım Diyarbakır surlarından içeri...Üç kere yerle bir ettim Diyarbakır surlarını, üç kere yıktım Diyarbakır malpushanesini. Üç kere gördüm Usoyu...Üç kere elini tuttum Usonun, üç kere öptüm Usoyu, üç kere yaralarını okşadım Usonun.

Diyarbakır gül kokar, menekşe kokar, zulüm kokar. Diyarbakır çarşılarına, kaldırımlarına baştan ayağa menekşe sererler, gül sererler. Mavi, katmer katmer pembe...Demeti yüz paraya, yüz paraya...

Tazıyı, Gazeleyi, Aliciği, tellahı, dağları, turnaları, zincirleri, kanları, yalımları, yargıcı, kuşları, zulümü gördü Uso, zulümü. Uso kapkara sırma saçlar gördü (38).

Akçasazın ağaları ikilisinin diğer romanı Yusufçuk Yusuf, Demirciler Çarşısı Cinayeti'nin devamıdır. Romanda babası işkenceyle öldürülen Yusuf'un başına gelenler, anlatılır. Kürt Mahmud'un artık kocaman bir delikanlı olan oğlu Yusuf, geleneklere göre babası gibi cesur olmalı. Mahmud'un oğlu, Mahmud gibi olmalıdır. Yusuf sonunda Derviş Bey tarafından silahlandırılır, kendi düşmanları üzerine gönderilir. Zavallı Yusuf, adam öldürmenin korkunçluğunu sezmektedir. Bir oyun oynadığını, gerçek ile hayal dünyası arasında bocalamaktadır. Korkulu bir ilişki içinde sokulan Yusuf, sonunda katil edilir. Jandarmalar peşine takılır. Derviş Bey'in evi, köyü hergün jandarma tarafından aranır. Yusuf, bu kez Derviş Bey'in baş belası olur. Derviş Bey, jandarmanın bu baskısına dayanmaz artık. Birgün Yusuf'un köye vurup geldiğini öğrenen Derviş Bey, Yusuf'u yanına çağırır, beraber yemek yerler. Yemekten sonra, Derviş Bey, Yusuf'un annesine dönerek, Yusuf'u kendi ülkesi olan Van'a göndereceğini söyler. Ana ve çocuğun helallaşmasından sonra, evden uzaklaşan Yusuf ve Derviş Bey bir bataklığın kenarına gelirler. Derviş Bey, acımasızca vurup bu zavallı çocuğu öldürür.

Tüm insanlık değerlerini çiğneyen Derviş Bey, gelenek ve göreneklere ters düşerek, yetim bir çocuğun canına kıymaktan çekinmez. Derviş Bey bunu yapmak ile bir dönemin çöküşünü ve kendinin bitip, tükendiğini, özellikle kendisinin bağlı olduğu değerlerin yok olduğunu çoktan sezmiştir. Bu nedenle vurup, Yusuf'u öldürmektedir.

Daha önceleri üzerinde durduğumuz Kimsecik romanında, Yaşar Kemal Van'dan Çukurova'ya göç eden bir Kürt ailesinin kapıldığı korkuyu dile getirir. İsmail Ağa ve ailesinin Çukurova'ya yerleşmesi bir dizi zorluk ile karşılaşır. Kültürel çatışmalar, iş ve konut bulma sorunları, bu aileye oldukça zor günler yaşatır. İsmail Ağa'nın Salman adındaki birisi tarafından vurulup, öldürülmesi,

ailenin sorunlarını iyice zorlaştırır. En büyük acıyı da, evin küçük çocuğu Mustafa çekmektedir. Korku, Mustafayı iyice kuşatma altına alır. Romanda Kürt-Ermeni, Kürt-Türkmen ilişkileri, dostluklar haline gelişir. Bu dostluklar, Van'dan Çukurova'ya kadar uzanırlar. Yaşar Kemal'in yapıtlarında kurulan Çukurova ve Van arasındaki bu köprüler sonucunda, bu iki yöre adeta kardeş iki merkez olarak ilan edilir. İsmail Ağa'nın ölüm haberini alan yakınları, Van'dan Çukurova'ya kadar ağıt yakarak gelirler. Bu ağıtların, çğlikların korkunçluğu Çukurova'yı saracak bir düzeye ulaşırlar. Bu gelenler arasında bulunan Abdal Solî'ye ilişkin olarak yazar şunları söyler: "Abdal Solî tam üç ay yürüyerek tâ Van gölünden buraya kadar destanlar, ağıtlar söyleyerek geldiği, şimdi de konakta Zeroya ağıtlar söylelediği hemen köye yayıldı, Köylüler de birer ikişer eve damlamağa başladılar"(39). Romanın başka bir kesiminde de âşık Hasan üzerinde durulur: "Hasan memlekette de çok ünlüydü. Koca Van denizinde ne Ermenisinde, ne Kürdünde, ne Türkünde, Türkmeninde onun üstüne türkü söyleyen yoktu. O büyük bir dengbêjdir. Abdalê Zeyniki ona el vermiştir ya" (40). Yaşar Kemal'in en çok hayran olduğu Kürt halk aşıklarından birisi de, yukarıda adına değindiği Avdalê Zeynikê'dir. Kimsecik romamnda bu hususta şöyle der: "...Orada, sırtını bir kayaya dayamış Abdalê Zeyniki kırk gün kırk gece destanını söylüyordu. Dizini toprağa koyup, kalktığında onunla birlikte ağaçlar, çiçekler, kurtlar, kuşlar ve bilcümle yaratık ayağa kalkıyordu (41). Gözleri, Aşık Veysel gibi görmeyen Avdalê Zeynikê üzerine yazar başka bir romanı Yer Demir Gök Bakır'da ayrıntılı olarak durmaktadır: "...Türkülerini Kürtçe söyler. Kürtçe söyler ama, Türkü de, Arabı, Acemi de, Rusu, İngilizi de ne dediğini anlar. Bu bir sırrı hikmettir kimse bilemez. İşte bu Abdal her gece gün kavuşurken türküye başlar, gün atarken daha günün ucu görünür görünmez sesini keser(42). Yaşar Kemal'in değişik romanlarında Kürt Kültürü'ne ilişkin farklı öğelere sık sık değindiğini görmekteyiz. Bu da Yaşar Kemal'in romanlarındaki folklor güçlülüğünden kaynaklanmaktadır. Yazarın romanlarındaki hal-

klar boyutuna dayanaklık eden, bu boyutların biçimlenmesine katkıda bulunan yine bu folklor öğeleridir.

Köyden-kente göç akınını Türk romanında ele alan romanlardan birisi de, Orhan Kemal'in yazmış olduğu **Bereketli Topraklar Üzerinde** adlı romanıdır. Yazarın derin gözlemlerinin bir ürünü olan yapıt, en başarılı göç romanlarından birisidir. Bir Orta Anadolu ilinden üç kişi, Adana'da iş bulmak için belli umutlar ile yola çıkarlar. Adana gibi büyük bir kente ilk kez ayak basan bu işçiler, kentin büyüklüğü karşısında şaşırıp kalırlar. En büyük dayanakları kentte bulunan, onlara yardımcı olabilecek olan bazı hemşerilerdir. Daha sonraları bir çiftlikte çalışmaya başlayan bu işçiler, Kürt Zeynel ve Halo Şamdin ile tanışırlar, onlar ile bereber olurlar. Irgatbaşı, bu iki Kürt'ten çekinmektedir. Bu iki Kürdün burada bulunmaları, diğer işçileri bayağı cesaretlendirir. Irgatbaşının işçiler üzerinde daha fazla baskı oluşturmamasına, bu iki Kürt engel olurlar. Kendi aralarında sürekli Kürtçe konuşan, birbirlerinden hiç ayrılmayan Kürt Zeynel ve Halo Şamdin romanda şöyle tanıtılır: "Patozun üstündeki Halo Şamdin'le Kürt Zeynel, boyunlarını boğazlarını saran parçavraları çekip attılar, toz gözlüklerini alınlarına kaldırdılar. Yüzleri, kaynar suda haşlanmışa benziyordu. Dudakları patlamıştı. İki de kalın kemikli, aksi şeylerdi. Irgatbaşı ikisinden de çekinirdi"(43). Özellikle, Kürt Zeynel'in kötü iş koşullarına karşı olan tüm gücüyle mücadele etmesi, ırgatbaşı ve iş sahibinin öfkesini iyice artırır. Kürt Zeynel, daha sonraları işten çıkartılır. Orta Anadolu'dan gelen üç işçiden birisi olan Pehlivan Ali, Zeynel'den boşalan işe girmek istemez. Ali'nin bu tavrı, romandaki dayanışma duygularının iyi örneklerinden birisini oluşturur. Pehlivan Ali, romanın sonlarına doğru, bacağını patozun arasına kaptırır ve kan kaybından ölür. Ali'nin öldüğü sıralarda Kürt Zeynel iş yerine ait harmanı ateşe vererek, adeta Pehlivan Ali'nin öcünü alırcasına, öfkesi patlama noktasına varır. Sorunlara başka çözüm yolu bulamıyan Kürt Zeynel'in bu bireysel çıkışını, haksızlığa daha fazla dayanamamanın bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir. Böylece, ne Çukurova'nun bereketli toprakları, ne de uçsuz bucaksız beyaz altın ovaları, bu işçilerin sorunlarına bir

çözüm getirmemektedir. Bereketli Topraklar Üzerinde romanı, sonunda âcî bir türküye dönüşür:

*Enginli yüksekli kayalarımız
Gamınan yağınmış binalarımız
Doğumaz olsaydı analarımız*

Orhan Kemal'in bir diğer romanı olan **Vukuat Var** romanındaki olaylar, Adana'nın Karşıyaka semtinde geçer. Kürt Cemşir'in kızı Güllü, aynı fabrikada çalışmakta olan Fellah Kemal ile arkadaşlık kurar. İki genç birbirini sevmektedirler. Kızın babası Kürt Cemşir, kızını büyük bir çiftlik sahibinin yeğeni olan Ramazan'a vermek ister. Bunu bilen kız, Fellah Kemal'e kaçar, daha sonra eve geri getirilen Güllü, dayak üstüne dayak yer. Güllü'nün, evlerinde yakınları tarafından dayaktan geçirildiğini duyan Fellah Kemal, kızı kurtarmaya gittiği sırada, kızın erkek kardeşi Hamza tarafından, vurularak öldürülür. Adana'ya gelmeden önce İstanbul'da evlenen Kürt Cemşir'in dört karısı ve yirmiye yakın çocuğu bulunmaktadır. Karılardan en büyük Kürt, diğerleri sırasıyla Arabuşağı, Arnavut ve Boşnak kökenlidirler. Cemşir kızını zengin birisine vermek istemekle, bir kurtuluş yolu aramaktadır. Ailenin yakın bir dostu olan Kürt Berber Reşit de, bu düşüncededir.

Vukuat Var romanı ilk kez Dünya gazetesinde tefrika edildiği 1955 yılında, vatandaşlar arasındaki etnik ve mezheb ayrılıklarını tahrik ettiği gerekçesiyle belli saldırılara uğrar (41). Romanda değişik halklardan insanların adlarının geçmesi dışında, geniş etnik açılımlara rastanmaz.

Romanın bir devamı olan **Hanımın Çiftliği**'nde Kürt Cemşir'in kızı kendi isteği dışında büyük bir çiftlik sahibi olan Muzaffer beyin yeğeni Ramazan'a (Zaloğlu) verilir. Güllü, daha sonra çiftliğe yerleşir. Muzaffer bey, çapkın ve zengin birisidir. Güllü'nün Ramazan'ı sevmediğini çakınca, kendisi bu kez Güllü ile ilişki kurar, evlenir. Yirmi çocuk sahibi olan Kürt Cemşir ve Berber Reşit de

çiftliğe yerleşirler. Romanın sonunda, Muzaffer bey vurulup öldürülür. Çiftlik Güllü'ye kalır, romanın adı Hanım'ın Çiftliği de buradan gelmektedir.

1972 Orhan Kemal Roman Ödülü'nü kazanan Boynu Bükük Öldüler romanı, Sivereğ'in Kalecik köyünden Adana'nın Yenice köyüne gelen Halil adındaki bir Kürdün başından geçen olayları konu edinir. Yılmaz Güney tarafından yazılan bu romanın kahramanı Halil, bir kan davası yüzünden babasını yitirir, daha sonraları anasıyla birlikte Adana'nın yolunu tutarlar. Adana'da anasını da yitiren Halil, öksüz kalır. Geldiği köyde bir ağanın yanında tutma (Yanaşma) olarak çalışmaya başlayan Halil, ilk sıralarda ağasına iyice bağlanır. Yaşamın artık çekilmez olduğunu sezince, ağasma da sırtım çevirir, Adana'nın şehir merkezinin yolunu tutar. Bir taraftan ağanın zalim oluşu, diğer yandan babasını öldürenlerin bulunduğu köye kadar peşine takılmaları, Halil'e Yenice köyünü haram eder. Halil, sevdiği bir kızı, Emine'yi de peşine takarak, onun için bilinmiyen bir diyar olan Adana'ya giderler. Halil'in boynu bükük bir yaşama katlanamaz oluşu, onu köyden iyice uzaklaştırır. Köyden kente göç olgusunu işleyen romanlardan birisi olan Boynu Bükük Öldüler, bir yandan göçün ekonomik boyutları, diğer yandan örneğin kan davası gibi toplumsal boyutlarını da irdelemeye çalışır.

Istanbul

Bir iş bulmak amacıyla İstanbul'a yapılan göç hareketleri sonucunda, kentin nüfusu büyük çapta artmıştır. 1990 yılında yapılan nüfus sayımına göre kentin nüfus sayısı 8 milyonun üzerine çıkmıştır. İstanbul nüfusunun dörtte birini, İstanbul dışındaki illerden gelen nüfus oluşturmaktadır. İstanbul'da yaşamakta olan Kürtler'in sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, burada büyük bir Kürt topluluğu bulunmaktadır. Önceleri, aile reisinin İstanbul'a gidışıyle başlayan bu göçleri, sonraları kadın ve çocuk göçü izledi. Bu arada bekar göçleri de çoğalmıştır. Diğer yandan, Kürdi-

stan'daki eğitim olanaksızlıkları yüzünden, İstanbul'da özellikle yüksek öğrenim gören Kürt gençlerinin sayısında da son yıllarda büyük artışlar görülmektedir. İstanbul'a yapılan bu Kürt göçleri sonucunda, İstanbul'un etnik görünümü oldukça değişmiştir. Bugün İstanbul'da Kürtler'in çoğunlukta olduğu bazı şehir kesimleri, mahalleler oluşmaktadır.

Türk romanında, Kürtler teması Çukurova örneğinde olduğu gibi kapsamlı bir yer tutmamaktadır. Ancak bazı romanların bütünlüğü içinde, zaman zaman İstanbul'daki Kürtler'in, bu yapıtların belli bir kesitini oluşturduğunu girmektediriz. Bazı romanların önemli kahramanlarının, İstanbul'da bir mola verişleri, oradan geçerek başka bir diyara gitmeleri gibi değişik anların bazı romanlarında geçmesi bağlamında, Kürtler ele alınmaktadır. Kısacası, İstanbul'daki Kürtler teması, bazı romanlardaki olaylar zincirinin değişik birkaç halkasından oluşmaktadır.

Yaşar Kemal'in Çukurova'yı bırakıp, İstanbul'a yerleşmesinden sonra kaleme aldığı bazı romanlarda, İstanbul'daki Kürtler'in, bazen bu yapıtlara konu edindiğini görmekteyiz.

Eskiden İstanbul'daki bazı kuşları yakalayıp, kafeslere doldurup, bunları para karşılığında azat etmeyi konu edinen Kuşlar Da Gitti, yazarın İstanbul'a ayak basışından sonra kaleme aldığı ilk romanlardan birisidir. Kuşlar ve çocukların konuştuğu bu romanda, eskiden bir kuş cenneti olan İstanbul ile bugünkü çoğu kuşların soyu tükenen İstanbul'daki bu doğa yoksullaşmasını karşılaştırmalı olarak ele alındığı bu romanda, yazar, hasta yatağında uzanan bir Kürt kadının çaresizliğine değinir. Hasta olan Zare adındaki bu kadın kendisine yadigar olarak verilen bir kilimi satıp, bir kuş kafesi alan çocuğunun yolunu beklemektedir. Bu arada, halısını da istemektedir. Hasta döşeginde yatan bu zavallı kadının, oğlu Uzun'un yolunu gözetlemesi, anasından yadigar kalan bu kilim yüzünden Zare'nin hastalanması, sonunda bunu bilen bazı diğer çocukların, bu durumu içlerine sindirememelerine neden olur. Yaşar Kemal Kuşlar Da Gitti romanında, kuşlar arasına,

Zare'nin tükenişini ve satılan yadigar halıyı da, adeta yitirilen bu kuş cennetinin bir parçası olarak görmektedir.

Yaşar Kemal'in İstanbul'daki balıkçılar arasına girip, onların dünyasını konu edindiği **Deniz Küstü** romanı, doğa-insan ilişkilerini, sevgisini balıkçı Selim'in kişiliğindeki netleştirmektedir. Uzun yıllar balıklar ile haşır-neşir olan, onların dilinden anlıyan Selim'in, doğa karşısındaki ince duyarlılığı, insan sevecenliğinden kopuk değildir. Selim'in askerlik yaptığı yıllarda, Ağrı Dağı eteklerinde kökleri kazınmaya çalışılan zavallı Kürt köylülerine yönelik yumuşak tutumu ve insancıl tavrı, bunun bir kanıtı olarak gösterilir ve yukarıda sözü edilen duyarlılığın bir parçasını oluşturmaktadır.

Balıkçı Selim balıkçılar arasında sevilip, sayılan bir tiptir. Yazar Selim'e ilişkin bu saygınlığı şöyle dile getirir: "...Çerkez hançeri, sapı fildişinden nagant tabancası, uzun levent boyu, kırımızı pos bıyıklarıyla bir görününce, bütün Kumkapı milleti, Türkü, Kürdü, Ermenisi, Çerkezi, Gürcüsü, Çingenesiyle ayağa kalkıp selama dururlardı"(45). Deniz Küstü romanında, ayrıca değişik Kürt tiplerine de rastamaktayız. Bunlardan birkaç tanesi Kürt Cemil, Kürt Remzi, ve Kürt Cafer'dir.

Deniz Küstü romanına benzer diğer bir sahil romanı olan **Al Gözüm Seyreyle Salih**'deki olaylar başka bir yörede geçer. Romanın en ilginç bölümlerinden birisi, "Kaval Holding"ın sahibinin oğlu Yusuf'un pervasızca, bir Kürdü arabasının altına alıp, bilinçli bir şekilde çığnemesi olayıdır. Yusuf'un bu çılgınlığını yazar şöyle dile getirir: "...Yusullar için bu ülkede yasalar sökmezdi. Onlar için yasalar yoktu, daha çıkarılmamıştı"(46). Bir yandan geçim sıkıntısı, bir yandan oğlunun öldürülmesi karşısında ne yapacağını şaşırان baba Şamdin ile alay edenler; "Birleşmiş Milletlere başvur **Halo Şamdin**" şeklinde, ona yol gösterirler. Kürt Selim'in bilinçli olarak öldürülmesi, romanın kahramanlarından olan **Al Gözüm Seyreyle Salih** ve halktan diğer insanların öfkesini çoğaltmaktadır. Hatta, birgün Yusuf'un içinde bulunduğu bir sırada, köşkünün yakılıp, havaya uçurulması konusu bile, konuşup, tartışılır.

Bir çift öküz sahibi olmak için oğlu İdris ile birlikte İstanbul'un yolunu tutan Halo Dayı'nın İstanbulda başına gelenler, Muzaffer İzgü'nün Halo Dayı ve İki Öküzü adlı Türk gülmece edebiyatının en güzel örneklerinden birisinin konusu olur. Romanın adı olan, Halo Dayı lakabının, Halo sözcüğü Kürtçe'de dayı anlamına gelmektedir. Bazı diğer roman ve öykülerde de zaman zaman rastadığımız Halo yakıştırması, yaşlı, yoksul Kürtler'i dile getirmek için kullanılmaktadır. Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar Üzerinde adı geçen Halo Şamdin, Dursun Akçam'm Dağların Sultanı adlı romanında kendisinden söz edilen Halo Mirzo gibi... Eğer bu kişiler belli bir önderlik yürütüyorlarsa, bu kez, Kürtçe'de amca anlamına gelen apo sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz. Saragöl romanında adı geçen yaşlı bir Kürt olan Apo Mikko ve Welat romanındaki köylülere önderlik eden Apo Haydar gibi... Türk edebiyatında, roman kahramanlarının adlandırılması konusunda bu stilin çok kullanıldığını görmekteyiz. Öyküde de, aynı stil fazla kullanılmaktadır.

Bugün başta İstanbul olmak üzere, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde binlerce Kürt genci yüksek öğrenim görmektedir. Türkiye'nin en çalkantılı dönemlerinden birisi olan 12 Mart döneminde, yüksek öğrenim gören bu gençler üzerinde büyük bir terör estirildi. Füzûzan'm, dönemi konu edinen 47'Liler adlı romanında, o yıllarda İstanbul'un çeşitli eğitim kurumlarında okuyan bazı Kürt gençlerinin kavgasma da rastlamaktayız.

Erzurum'da oturmakta olan bir ailenin başından geçenler, Türkiye'de, o yıllar sürmekte olan değişim, öğrenci hareketleriyle birlikte anlatılır romanda, birbirini tamamlar biçimde. Romanda, bu öğrenci hareketlerine katılan öğrenci kuşağı, genellikle 1947 doğumludurlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz ailenin kızlarından birisi olan Emine'nin İstanbul'da sosyoloji öğrenimi yapması, romanı Erzurum ve İstanbul yörelerini konu edinen bir yapıt haline dönüştürür. Emine, Kağızman doğumlu Haydar adında birisiyle evlidir. Emine, daha sonraları yakalanır, çoğu gençler gibi işkence altına alınır. Evinde Yakalanan kitaplardan, Kürtler'in ulusal var-

lignu inkar eden F. Kırzoğlu'nun Kürtler adlı kitabı ve Kürtler'in ulusal varlığını kabullenen İsmail Beşikçi'nin Doğu Anadolunun Düzeni kitapları da bulunmaktadır. İstanbul'da yüksek öğrenim yapmakta olan bu gençler arasında, Kürdistan'ın geribırakılmışlığı üzerine tartışmalar da romanda geçmektedir. O dönemin "doğulu gençler'i, bu konuda ateşli konuşmalar, tartışmalardan yanadırlar. Özellikle, Haydar'ın Emine'yi karşısına çekip, yöredeki çelişkileri, insanların yoksulluğu, çektikleri ileleri anlatan konuşması oldukça çarpıcıdır. Bu gençlerden birisi de, Zulkadir'dir. Kendisi, Siirt'in Pervari ilçesinde doğmuştur. Zulkadir halkların kurtuluşuna inanan birisidir. Bu nedenle, n saflarda yürümektedir. Kalbini gösteren Zulkadir: "...İşte şurada evreni taşıyorum. Ezilmiş halkların geleceğine adadığını canın dayanamazlığı şuranıdadır" deyip göğsüne vurur. Daha sonra sağ gler tarafından vurulup öldürülen Zulkadir, lmeden önce yerde yatarken gözlerine bakan arkadaşı Haydar'ın bakışları karşısında, son sözlerini söylemektedir: "Biz Kürtler sarı saçlı bile oluruz, yeşil mavigzly bile oluruz. Ne şaştın babo. Anadolu'nun geçmişi öyle derin uçlara varır ki, grdğne hiç şaşmayacaksın, bu bir..."(47). 47'Liler romanında, İstanbul'da kalmakta olan bazı diğer Kürt gençlerine de değinilmektedir.

ukurova ve İstanbul gibi yöreler dışına göç eden Kürtler arasında orum yöresindeki Kürtler zerine Kemal Tahir'in Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu ve Büyük Mal üçlüsünde bazı belirlemelere rastlanmaktadır. Yazarın, bu yöredeki Kürtler zerine bilgilenmesi, onun orum'da tutuklu bulunduğu yıllara rastlar. Buradaki gözlemlerinin bir ürünü olan bu üç romanda, büyük toprak ağalarının kendi aralarındaki ekişmesi, Cumhuriyet kurulduktan sonra, bu unsurların sürdükleri yoz yaşam üzerinde durulur. Yine, yazar şkiyalığın okşn ele aldığı Rahmet Yolları Kesti adlı romanında, orum yöresindeki bazı Kürtler'in portresini çizer, bu Kürtler arasında Kürt Hamio ve sreki Bedir Ağa romanda, Kürt kimlikleri yüzünden bazı aşağlanmalara, hakaretlere maruz kalırlar.

Federal Almanya

Kürdistan'daki yoksulluk, feodal baskılar, işsizlik, jandarma baskısı gibi olumsuzluklar nedeniyle, Çukurova, İstanbul gibi yörelerin yolunu tutan insanlar, buralarda da istediklerini bulamazlar. Bu kez de, yurt dışına çıkarak şanslarını denerler. Ne İstanbul'un taşı toprağı altın olan cazibeliği, ne de Çukurovanın beyaz altın (Pamuk) ile dolu uçsuz bucaksız ovaları, insanların karnını doyuramaz artık. Sihirli bir değnek olan Alman Markı'nın öyküsünü işitenler, bu kez önelerine bir hayır kapısının açılacağı düşüncesiyle Almanya gibi, değişik Avrupa ülkelerinin yolunu tutmak zorunda kalırlar. Almanya'ya gelerek acılarının dinceceğini sananlar, bu sefer kendilerini, başka sorunların beklediğine tanık olurlar. Dil sorunu, yabancı düşmanlığı, ağır ve pis işlerde çalıştırılma, yurt özlemi gibi değişik sorunların cenderesine itilen insanların dramı, yurt dışında kalan bazı Türk yazarları tarafından son yıllarda sınırlı da olsa dile getirilmektedir. Türkçe olarak yayınlanan bazı romanlarda, bu arada yurt dışına çıkmış Kürtler'in bazı sorunlarının da irdelendiğine tamk olmaktadır. Türkiye'de ezilen Kürtler, yurt dışına çıktıklarında Türk işçi kitlesine oranla iki kat ezildiği görülmektedir. Beraberlerinde getirdikleri sorunlar daha karmaşık nitelikler kazanırlar, kimlik bunalımları daha da çoğalırlar.

Güney Dal'ın İş Sürgünleri romanında, Almanya'daki Türkler arasında kötü iş koşullarına karşı büyüyen grev dalgaları, işten atılmalar, bir Kürt işçisinin sorunları, kendi kendisiyle boğuşması, sonunda büyüyen memelerini kesmesi olayı ile paralel bir biçim anlatılır.

Diyarbakır'ın Çermik ilçesinden Berlin'e gelen Kadir'in, Almanya'ya gelmeden önce hiç bir sağlık sorunu yoktur. Yalnız, Diyarbakır'da çıkan bir kan davası sonunda babasını yitirir. Amcası da babasının öcünü alır, Kadir askerlik yaptığı bir sırada meydana gelen bu olaylar sonucunda, memlekete geri dönmekten- se, Almanya'ya gelmeyi daha uygun bulur. Kadir, bir kurtuluş yolu

aramaktadır. Almanya'ya gelen Kadir'in sorunları çoğalmaya başlar. Herşeyden önce dil bilmemektedir. Almanya'ya yalnız çalışmak için geldiğini düşünen bu işçi, bu nedenle Almanca'yı öğrenmeyi de önemsemez. Yazar, Kadir'in bu tutumunu, onun Türkiye'deki askerlik yıllarında kazandığı dil kültürüne bağlar. "Aliler Okulunda" ona: "Askerde kendisine konuştuğu Kürtçeyi bıraktırıp Türkçe öğretirlerken, Kürtçenin gerçekten bozulmuş Türkçe olduğunu söylememişler miydi?" (48). Kadir de, öyleyse Almanca da Türkçe'nin bozulmuş bir biçimidir, ne gereği var öğrenmeye deyip, Almanca öğrenmeyi aklının ucundan geçirmez.

Zamanla sorunları çoğalan Kadir'in mide şikayetleri artınaya başlar. Ruhsal bunalımları çoğalır. Kadir, üzerinde denemeler yapılan kobayların yetiştirildiği bir yerde çalışmaktadır. Her mide ağrıyor deyışinde iş sahibi Alman, Kürt Kadir'e bu kobaylara verilen ilaçlardan verir. Bu ilaçlar sonucunda Kadir'in mide acıları biraz dinmiş olur. Bu ilaçları sık sık kullanan Kadir'in bu kez memeleri büyümeye başlar. Kadirin almış olduğu hapların yüksek dozlu olması nedeniyle, vücudundaki hormon değışiklikleri oldukça belirginleşirler. Memeleri sürekli büyüyen Kadir, bu değışikliğe bir anlam veremez. Bu durumu herkesten gizler, bu nedenle, hammu ile birlikte yatmaktan sürekli kaçınır. Bu acı çileye daha fazla dayanamıyan Kadir, birgün tuvalete girip, mutfaktan aldığı bıçak ile her iki memesini kökünden keser. Böylece, Kadir büyük bir acıdan, kurtulmuş olur. Almanya'da işten atılmalara katışı büyüyen grev dalgalarına, Kadir de, adeta haksızlıkları protesto edercesine memelerini keserek, katılmış olur.

İnsanların beraberinde getirdikleri sorunlar, geldikleri yeni ülkeden kaynaklanan sorunlar ile birleşince, cendereden geçercesine canları alınan insanların imdadına birkaç Alman Mark'ından başka hiçbir güç yetişemez. Özellikle, bugün Almanya'daki Türk ve Kürt kökenli işçilerin birer kurbanlık koyun gibi yurt dışına iilmeleri, sorunları bir çözümsüzlük ile yüz yüze bırakmaktadır.

Bu kurbanlık koyunlardan birisi de, Dursun Akçam'ın yazdığı Dağların Sultanı'ndaki baş kahramanlardan birisi olan Kürt Şi-

to'dur. Aşık olduğu kızı Cevo'yu, kendisine veremeyen kızın babası Kaso ve taraftarlarıyla çatışmaya giren Şito, beş kişiyi öldürerek dağa çıkar. Sevdiği kız Cevo da çatışma anında öldürülmüştür. Şito, Cevo'nun ölümüne çok üzülmemektedir. Babası, Şitoya Nazo adındaki başka bir kız alır. Dağlarda dolaşan Şito artık dağların sultanı olmuştur. Jandarma baskısına daha fazla dayanamayan Şito, Almanya'nın yolunu tutar. Ama, Şito veya dağların sultanına Almanya'da da, kurtuluş yoktur. Yedi yıl Almanya'da kalan Şito'yu Almanya yiyip, bitirir. Alman kadınları arasına katılan Şito, bu kadınların kalbinde bile, sıcak bir diyar bulamaz. Günlerdir, kendisine Halo Mirzo tarafından memleketten gelmiş olan mektubu bekler. Mektubun içindekileri çok merak etmektedir. Romanın başında sözü edilen mektup, romanın sonunda eline ulaşır. Mektupta Almanya'dan gelen Settari'nin kendi karısı Nazo'ya zorla tecavüz ettiği, bu pisliğin temizlenmesi gereği yazılıdır. Romanda birden gerilimi artıran bu mektup, Şito'yu veya dağların sultanı oldukça sarsar, onu harekete geçirir. Bavulunu hazırlayan Şito, bir ara tabancasını da yoklar. Şito'nun köyüne gidip de, Şito'nun karısı Nazo'ya zorla saldırıyan Settari'nin, bu işe girişmesinin tek nedeni de, bir ara Almanya'da arkadaşlık kurduğu Suzi adlı Alman kızının, Şito'ya yakınlık duyması, birkaç öpücük vermesi olayıdır.

Değerler sisteminin çatıştığı, kültürel farklılıklarının büyüdüğü Almanya gibi bir ortamda, insanların tutuşup, birer birer kül olduğunu görmekteyiz. İnsanların heder olduğu hasta dünyaların bu tür romanlarda açığa vurulması, romandaki göç olgusuna yeni bir boyut kazandırmaktadır. Bu tür romanlarda, farklı uluslar arasındaki sınırların günümüzde zorlandığına tanık olmaktayız. İnsanların bir yerlerden, diğer bazı yerlere, kaçmak zorunda oldukları acı gerçeğini dile getiren romanlardan birisi de, daha önce-leri başka bir bağlamda üzerine durduğumuz Serçe romanıdır.

Murat adındaki bir Türkün Almanya'nın Hanover şehrinde kiralık bir ev aradığı bir sırada, bir çocuğun kiralık evlerinin olmadığını söylemesi, Muradı oldukça sarsar. Yıllar önce Dersim ayaklanması sırasında yaralanan, sürgün edilen bir kadın, daha

sonra Almanya'ya gelip yerleşir. Murat adındaki Türkc kiralık evlerinin olmadığını söyleyen çocuk da, bu kadının oğludur. Daha sonra gerçeği öğrenen Murat, başka bir gidişine Cemile Serçe Arısoy adındaki bu Kürt kadın ile karşılaşır. Kaldığı eski ev, bir Yahudi'nin evidir, Serçe kara saçlarını artan yabancı düşmanlığı yüzünden kara renge boyamıştır. Ali Arslan'ın yazmış olduğu Serçe adlı bu romanın ilk bölümü, ilginç etnik, ulusal öğeler ile örülü temeller üzerine gelişir, Almanya'nın bir sıralar Yahudilere yaptıkları, bir ara Türk devletinin Kürtlere yaptıkları haksız saldırılar ile bazı benzerlikler oluşturması, günümüzde Almanya'da gelişen yabancı düşmanlığının hem Türklere, bu arada Kürtlere yönelmesi, romanın bu bölümünde dün ve bugün arasında bazı karşılaştırmalara girişmeyi okuyucuya olanaklı kılmaktadır.

TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNDE KÜRT TEMASI

1950 yılları öncesi Türk öykücülüğünde, Kürtler önemli bir öge olarak ortaya çıkmazlar. Değişik öykülerde, özellikle İstanbul gibi etnik bir kaynaşmanın gözlemlendiği büyük şehir yaşamına açılan öykülerde, Kürtler etkisiz, sönük, figürün bazı unsurlar olarak gösterilir. Özellikle, Rum, Ermeni, Arnavut gibi halklardan söz eden öykülerin sayıları daha fazladır. Bu konu, Türk edebiyatının, o dönemde köye fazla açılmamasından kaynaklanmaktadır. İstanbul'a sıkışıp kalmış, aydın tabakasıyla halk arasındaki uçurumun bir ifadesi olan bu olumsuzluk, ancak Cumhuriyet kurulduktan uzun yıllar sonra, ortadan kalkabilmiştir. İstanbul'u, tüm Anadolu'nun bir izdüşümü olarak algılayan çoğu yazarların, o dönem Kürtler'in yoğun oldukları yöreleri öykülerinde ele almaları söz konusu olamaz. Halit Ziya Uşaklıgil'in dönemin İstanbul'unu konu edinen bir öyküsünde, örneğin Kürtlere yalnız dokunup, geçer: "Başında püskülsüz eski bir fesi, fesinin üstünde renksiz soluk yeminli vardı. Köprüünün üstünü dolduran Kürt çocuklarından değildi.(1). Yine öyküleriyle tanınan Türk yazarı Memduh Şelket Esenal, bir öyküsünde İstanbul'da bekçilik yapan bir Kürde değinip, geçer: "Bir gün birisi çıkıp da mütekaidin-i mülkiyyeden Sadık Efendi'den başlayarak şu mahallenin erkan-ı mühimmesini ta'dat edecek olsa, şüpesiz bekçi Kürt Mustafa'yla köşe bakalı

Yuvan'ı, mahalle kahvecisi Ömer'i ihmal etmeyecektir(2). Kürdistan'a bir türlü açılmıyan Türk öykücülüğünün bu eksikliği, 1950 yıllarına kadar devam etmektedir. 1950 yıllarından sonra Kürtleri konu edinen birkaç öykü dışında, yoğun bir eğilim bu alanda gözlenemez. Ancak 1960 yıllarından sonra, yörede doğup büyümüş veya yörede görev yapmış bazı yazarların derin gözlemlerinin ürünü olan değişik öykülerin yazıldığını görmekteyiz. Günümüzde, değişik öykü yazarlarının yapıtlarında Kürtler temasının güçlendiğine tanık olmaktadır. Bu gelişmeyi, Türk edebiyatının genel olarak köye yönelmesinin bir sonucu olarak değerlendirmek gerekir.

Türk edebiyatının önemli roman yazarlarından olan, Yaşar Kemal, Orhan Kemal ve Kemal Tahir gibi yazarların, romanın yanı sıra yazdıkları değişik bazı öykülerde, Kürt teması öykülerinin bir kesitini oluşturdu. Bu yazarların bazı öykülerindeyse Kürt teması daha da belirginleşir, örneğin Yaşar Kemal'in Bilya, Orhan Kemal'in Kardeş Payı ve Kemal Tahir'in Kondurma Siyaseti adlı öyküleri gibi...

Süreç içinde yetişen birçok Türk yazarı, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri diye adlandırıldıkları Kürdistan'daki farklı sorunları ve durumları kendi öykülerine konu olarak seçtiler. Öykülerinde bu sorunları yoğun olarak işleyen yazarlar da yetişti, örneğin Bekir Yıldız, Osman Şahin, Ahmet Say, Hıydar Koyunoğlu, Fikret Ötügen, Vecihi Timuroğlu, Esmâ Ocak... Bu arada az da olsa değişik Türk yazarları, Kürtler temasının ağırlıkta olduğu başarılı öyküler yazdılar. Bunlar arasında, Aziz Nesin, Demirtaş Ceyhun, Kerim Korecan, Metin İlkin, Fakir Baykurt, Dursun Akçam, Demir Özlü, Necati Güngör, Muhtar Körükçü gibi yazarların değişik öykülerinde, birbirlerinden oldukça farklı konuların işlendiğini görmekteyiz. Bunlara sırasıyla değineceğiz.

Kürt Temasına açılan Türk öykülerinin büyük bir kesimi, Kürt köylerindeki feodal yapıyı irdelemeye çalışırlar. Feodal baskılar, Feodal değer yargıları karşısında yoksul insanların çileleri bu tür öykülerde yoğunurlar. İnsanlar, bir kurtuluş yolu aramaktadırlar,

buna kolay kolay erişemezler. Köyden şehire göçün başladığı, büyük şehirlerin yolunu tutan Kürt köylülerinin yaşamını dile getiren öykülerde, kurtuluşa ulaşmak için, insanların bir kavga, bir direnişinde oldukları görülmektedir. Feodal sömürünün yerine, kapitalist sömürüye karşı karşı tavrı takan yoksul Kürt insanların acıları, bu tür öykülerde de dinmemektedir. Ulusal baskı altında inleyen Kürtler'in sorunları, Türk öykü sanatına sınırlı olarak yansır. Politik boyutlu bu tür öykülerin sayıları az olmakla birlikte, öykülerin kendisi oldukça çarpıcıdır, gerçekçidir. Yazarın sorunları ele alış biçimi, Türk yazarının genel olarak Kürt Sorunu'na karşı geliştirdiği tutumdan daha ileridir, bu öykülerdeki yaklaşım sorunu, daha gerçekçi görünmektedir.

I

Bu öbeğe giren öykülerde feodal üretim ilişkilerinin, feodal değerlerin henüz sarsılmadığı görülmektedir. Değerler, toplumsal yaptırımlar oldukça serttirler. Bu tür öykülerde feodal kurum ve kişilere yönelik saygınlık gücünden birşey yitirmiş değildir.

Urfa doğumlu Bekir Yıldız, Urfa ve yöresinin sorunlarını vurgulamak istediği öyküleriyle Türkiye'de bayağı tanınmış oldu. Bekir Yıldız'ın öykülerinde, feodal baskılar ve katı değer yargıları nedeniyle tükenen yoksul Kürt köylülerinin çırpınışları daha belirgindir. Bekir Yıldız, öykülerinde yörenin sorunlarını ele alıp öyküleştirmesini, Almanya'yı görmesinin bir sonucu olarak değerlendirir: "Biraz geriye dönmeliyim Bizim taralları iyi verebilmişsem bu Harran Ovası'nda doğmuş olmam kadar, Almanya'yı görmemle de ilgilidir. Almanya'da dört yıl çalıştım. Doğum yerimin sorunları, kafamda şimşek gibi çaktı oradayken.(3). Yazar, bu konuyu açıklamak ile, Urfa yöresi ve Almanya arasındaki bazı zıtlıkları görebilmesinin, kendi öykü sanatı üzerindeki etkisine değinmek ister.

İlk kez sesini Reşo Ağa öykü kitabıyla duyuran Bekir Yıldız, daha sonraları birçok öyküler yazdı. Bekir Yıldız'ın öykücülüğü üzerine daha detaylı açıklamalar, Mehmet Ergün'ün *Hikayemizde Bekir Yıldız Gerçeği* adlı incelemesinde ele alınmaktadır (4). kitaba adını veren öyküde sözü edilen Reşo Ağa, üç karı sahibi, zalim birisidir. Birgün kendi kızının bir devceci tarafından kaçırılması, Reşo Ağa'nın ağalık onurunu, namus anlayışım büyük çapta zedeler. Bu ağır yükün altından kalkmanın tek yolu, kızı ve devceciyi öldürmektir. Bunu yapmazsa kendisi tehlikelere hedef olacaktır, köy ortamında aşağılanacaktır. Feodal üretim ilişkilerine uygun düşen değerler sistemi bunu gerektirmektedir. Yazarın "Doğunun İnsanı Sevdiği İçin Ölür, Yaşamak İçin Öldürür" şeklindeki özdeyişi, namus bağlamında gelişen ilişkileri güzel bir biçimde özetlemiştir. Bu özdeyiş, adeta toplumun kendi içinde şekillenen iç yasalardan birisini ifade etmektedir. Reşo Ağa, öykünün sonunda vurup hem kızını, hem de devceciyi öldürür, özellikle kız kendi eliyle öldürmek zorunda kalır. Bunu yapan Reşo Ağa, artık rahatlamıştır biraz.

Bu kez de suçu olmadığı halde, adı kötüye çıkan bir kadın kocasının eliyle asılmak zorunda kalır. Kocasını, bunu keyfinden yapmamaktadır. Toplumsal yasalar bunu gerektirmektedir. Bekir Yıldız'ın diğer bir öyküsü olan Bedrana'da, Naif çok sevdiği karısını Bedrana'yı asarak, kendine yönelik bazı suçlamaları böylece püskürtmüş olur. Eğer kocası bunu yapmazsa, hem kendisi, hem de köyün namusu beş para olur. Kendisinin ve köyünün namusunu paklamış olan Naif, iyi bir iş yaptığıının kanısındadır, bu açıdan rahatlanır, iç huzuruna ulaşmış olur. Bekir Yıldız'ın Kuma adlı öyküsünde de, yine namus kavramı önümüze çıkmaktadır. Çocuğu olmayan Gülbahar, Feride'yi kocası İlyas'a eş olarak seçmiştir. Feride İlyas'a kaçar. Feride'nin babası kendisini öldüreceği bir sırada, yanlışlıkla o an kapıdan çıkmakta olan Gülbaharı yanlışlıkla vurup öldürür. Reşo Ağa öyküsüne benzeyen bu öykünün diğer iki özelliği, çocuğun olmaması sorunu ve çokevlilik geleneğidir, Namus kavramı üzerine kurulan bu öykülerde, Bekir Yıldız feodal toplum biçimindeki kadın-erkek ilişkilerinin sert yasalar ile nasıl

düzenlendiğini dile getirmektedir. Bu tür öyküler çoğu kez ölüm ile sonuçlanmaktadır.

Ölüm ile sonuçlanan öykülerin bir kesimi de oç alma sorunu üzerine şekillenirler. Yazarm Obaların Yasası adlı öyküsünde, babasının öcünü alan bir çocuğun annesi tarafından bu işe nasıl itildiğini anlatır. Öykünün sonunda çocuk babasını vurmuş öldürür.

Namus ve oç alma temalarını işleyen bu öyküler her ne kadar ölüm ile sonuçlanıyorlarsa da, kendi aralarında bazı farklılıklar gösterirler. Namus konusunu ele alan öykülerdeki ölüm olayları sonradan sorun haline dönüştürülmez. Aksine bir soruna, bu ölümler ile çözüm getirilmiş olur. Ama oç almayı konu edinen öykülerdeki ölümler yeni ölümlere gebe dirler. Sorunlar alınan oçler ile sürüp gider, önü çoğu kez alınamaz. Eğer bu oç alma olayları, iki aşiret arasında meydana gelmişse oç alma düşmanlık duygularıyla birleşerek daha da yayılırlar. Özünde bu tür oç almalar hiç bir tarafa belli bir kazanç sağlamaz, iki tarafın yokluğunu ve tükenişini beraberinde getirir.

Bekir Yıldız'ın Palo Hama öyküsünde oç alma peşinde olan bir kesimin, karşı taraftan birisini öldürmesi gerekmektedir. Fırsat düştüğü halde vurup, öldürmezler. Çünkü düşman tarafından olan kişi sarhoştur. Geleneklere göre sarhoş olan düşman öldürülmez. Bu iç yasaların da kendilerine göre bazı "istisna"ları vardır. Bu tür istisnalara Osman Şahin'in öykülerinde daha çok rastlamaktayız. Ocağına Düşmek öyküsünde, karşı taraftan evine birisi sığınır, öldürülmez. Acı Duman'da kadın kışnuna karşı olan saygı artar, düşman kesiminden de olsa, öldürülmez. Osman Şahin'in Kanın Masalı adlı öyküsünde, kendisinden korkan veya kendisini öven düşman kesimden oç alınmaz, bağışlanır. Gerek namus teması olsun, gerek oç alma teması olsun, bu öykülerde ele alınış biçimiyle, ilginç sosyo-ekonomik, kültürel araştırma ve incelemelerin de konusu olabilir.

Siverek ve yöresindeki köylerde öğretmenlik yaptığı sıralarda, yöredeki toplumsal, ekonomik ve kültürel çatışmalardan, çelişki-

lerden büyük çapta etkilenen Osman Şahin, yöreye açılan öykülerinde bu sorunları dile getirmeye çalıştı. Osman Şahin'in öykülerinde insanların bir yaşam mücadelesi verdikleri görülmektedir. Yapının sarsıldığı, insanların başka diyarlarda, bir kurtuluş yolu aradıkları görülmektedir. Umutlar, tümden yitilmiş değildir öykülerinde. İnsanlar bir arayış içerisindedirler, bir hareketlilik vardır Osman Şahin'in öykülerinde. Yazar diğer yandan, Bekir Yıldız'a göre yöre kültüründen daha fazla etkilenmesini de bilmiştir. Bazı öykülerindeki Kürtçe deyişler, sözcükler anlatıma etnik bir nitelik kazandırmaktadır. Bu yönüyle de başarılıdır.

1970 yılında yazmış olduğu **Kırmızı Yel** adlı kitabıyla TRT Hikaye Büyük Ödülü'nü alan Osman Şahin'in, değişik yıllarda yayımlanan birçok öykü kitabı bulunmaktadır. Kitaba adını veren **Kırmızı Yel** öyküsünde, ekinlerine kınacık hastalığı düşen bir köylünün, şeyhe giderek bu hastalığa bir çare bulması konusu, anlatılır. Şeyhin sözlerine kanarak bu köylünün, Hamza adlı çocuğunu kurbanlık koyun gibi tarlasının başında kesmesiyle sonuçlanan öykü, insan, doğa ve din ilişkilerine açılmaktadır. Osman Şahin, bazı diğer öykülerinde de, yöredeki din adamlarının konumuna değinmektedir. Şeyhin birisi, hasta yatağına düşen Paşoya, bir kurt postu geçirilmesi ile iyileşebileceğini sağlık verir. Kurt avına çıkanlar bu kez düşman tarafıyla karşılaşılır, yakalanmak üzere olan Kurt da bu arada kaçmayı başarır. Yazarın **Kurt Açı** adındaki bu öyküsü dışında, dinsel motifler ile örülü diğer bir öyküsü de, **Fıratın Cinleri**'dir. Fırat suları kenarında, doğum sancılarıyla kıvranan bir kadının durmayan kanamaları, tezek külü ile engellenmeye çalışılır. Kan kaybı ve pis tezeğin etkisiyle fizik olarak çöken kadının akıl ve ruh sağlığı da bu arada sarsılır. Kadının bu acılarına bir anlam veremiyen kocasının, kızarak onu sürekli dayaktan geçirmesi, durumunu daha da kötüleştirir. Ruhsal dengesi iyice sarsılan kadının tedavi edilmesi gerektiği bir dönemde, cinler çarpmış diye şeyhe baş vurulur. Şeyh de Cindar diye birisinin, bu işe bir çare bulabileceğine salık verir. Cindar cinlerin Fırat'tan geldiğini saptar. Öyleyse onu ancak Fırat kurtarır ve kadıncağız daha sonra Fırat sularına atılır..

Eğitim ve sağlık hizmetlerinin çok geri olduğu Kurdistan'da ekonomik bir güvencesi olmayan halk arasmda, elbet de Şeyhler, seyitler ve dinsel sağlık "ocakları" var olacaktır. Halkın bu kurumları yaratması, bu kurumların da halk arasmda belli bir saygınlık kazanmasının, sosyo-ekonomik önemli nedenleri vardır. Bu dinsel kurumların halkın sağlık sorunlarına el atması, Şahin'in öykülerinde önemli bir tema olarak işlenmektedir.

Yazgılarına boyun eğmek zorunda kalan Kürt kadınlarının tkenmiyen ilesi, birçok öykünün konusunu oluşturmaktadır. Bu tür öykülerde, kadınları büyük umutsuzluklar beklemektedir. Katmerli baskılar altında ezilirler, bazen insanlıktan ıkarılar, alınıp satılırlar, kendilerine yönelik saldırılar okynldrler. Çevreden ağadan, Őeyhden, kocasından jandarmalardan gelen saldırılar onu büyük ölçüde sarsmaktadır. Yoksulluk, yaŐanı zehir eder onlara. Türk edebiyatında Kürt kadınlarının yeri, aşında başı başına bir inceleme, araştırma konusudur. Çoğu öykülerde, toplumdaki gelen sert yaptırımlar sonucunda, kadın adeta sanık sandalyesine oturtulup, kendisinden hesap sorulmaktadır. Ölüm cezasıyla, bu sertlik uç noktasına varır. Tehlike anları sürekli almaktadır bu tür öykülerde, böylece korku çoğu kez onu tketer, ölümcül kılar.

Kemal Bilbaşar'ın ancının Karısı adlı yks, Kürt kadınlara yönelik baskıları, en iyi bir biçimde yansıtan öykülerden birisidir. Güzelliği ile tanınan Emine adındaki bir kadın, yöredeki devlet görevlileri tarafından tezgahlanan bazı oyunlara hedef olmaktadır. Onu elde etmek için insancıl olmayan ilişkiler içerisine girilir. Kocasını Memo'yu yakalatıp, karısını boyun eğmeye zorlamak için bu devlet görevlileri tarafından sürdürülen santajlar, ikili toplantılar halinde sürüp gider. Bu görevliler arasında kaymakam vekilliği yapan orman memuru, diğer bazı görevlilerle birlikte hoş olmayan bir dizi harekette bulunurlar. Emine bir yandan feodal baskılar, diğer yandan devlet görevlilerinin değişik baskılarına daha fazla dayanmayıp, kendisini bir uçurumdan aşağı atar. yk, yazarın Cemo romanında ele aldığı Cemo'nun dağa kaçırılıp, kaymakam yardımcısının da içerisinde bulunduğu bir

eğlence ortamında oynatılması kesitiyle, yakın bezerlikler oluşturmaktadır. Zaten yazarın, Cemo romanım kaleme alırken, büyük çapta bu öyküden yararlandığı görülmektedir.

Dursun Akçam'ın Zozan adlı öyküsünde kültürel uyumsuzluklar oldukça yoğundur. Bir Kürt kızı olan Zozan, Yeke Murat adında Kürtçe bilmiyen birisine verilir. Öyküde, Zozan'ın Yeke Murat ile paylaşacağı ortak şeyler yoktur. Bir yandan Zozan'ın Türkçe bilmeyişi, diğer yandan kültürel uyumsuzlukların gerçekliği karşısında şaşırın Zozan'ı, kocası sürekli döğmektedir. Zozan, sonunda bunalıma düşer. Kendisi için cin çarpmış, deli olmuş derler. Gerek Çancının Karısı olsun, gerek Zozan öyküsü olsun, Kürt kadınlarının sorunlarına yeni bazı boyutlar kazandırmaktadır. Üzeri örtülü, gizli etnik motifler ve çatışmalar yoğunluğunu korur bu iki öyküde. Çancının Karısı öyküsündeki Orman Memuru, eski sömürgelerde, sömürgecilerin yerli halk üzerinde yarattıkları teröre ortak olan unsurlara çok yakın olan bir tipi andırmaktadır. Her iki öyküde de görüldüğü gibi, toplumundan gelen feodal baskılar, dıştan gelen diğer baskılar ile bütünleşmiş durumdadır.

Son yıllarda yayımlanan üç öykü kitabıyla sesini okuyucu kitlesine duyurabilen Esmâ Ocak, öykülerinde özellikle Güncydoğu'daki Kürt kadınlarının yaşamını veya onları ölümcül kılan sert yaşam koşullarını irdelemeye çalışmaktadır. Esmâ Ocak'ın ilk öykü kitabı olan Berdel'de, bu konuda değişik öyküler yer almaktadır. Kitaptaki ilk öykü Çöp Gelin'de, on iki yaşındaki bir kız çocuğu oyuncaklarıyla birlikte gelin ettirilir. Kitaba adını veren ikinci öykü Berdel'de, başlık parası ödemedi, değış-tokuş yolu ile yapılan bir evlilik ele alınmaktadır. Genellikle evlenme yaşına gelen kız ve oğlan gençleri olan iki aile arasında yapılan bu evlilik biçimi olsun, yukarıda adına değındiğimiz, Çöp Gelin öyküsünde olsun, ekonomik olanaksızlıkların yarattığı gerilimin izlerine rastlamaktayız. Geleneklerin biçimlenmesinde, ekonomik ilişkilerin büyük roller oynadığını görmekteyiz. Ekonomik bazı istemler, gelenekler şeklinde dile gelmektedirler. Berdel öyküsünde gençler arasında karşılıklı yapılan evliliğe, baba da ortak olmuştur.

Baba, Delal adındaki kızına karşılık, evine ikinci bir karı getirmek istemektedir. Baba getireceği bu ikinci kadın için ödeyeceği başlık parasını bulamamaktadır, bu nedenle böyle bir yola baş vurmaktadır. İkinci bir karıyı getirmesinin nedeni de, birinci karısından bir çocuk istemesi, geleceğe ilişkin güvenceler araması, baba evine sahip çıkacak, onları besliyecek, soyu devam ettirecek, koruyacak bir ekonomik unsur aramasından kaynaklanmaktadır. Kız çocuğu bilindiği gibi, evlendikten sonra baba evini terk edecektir. Kız çocuğu baba için geleceğe ilişkin iyi, kararlı bir unsur olarak görülmemektedir. Kürdistan gibi ülkelerde, bilindiği gibi, insanlar yaşlandıktan sonra belli sosyal güvencelere sahip değildir. İnsanlar bu güvenceleri devlet yerine, kendi elleriyle şimdiden hazırlamak istemektedirler. Çöp Gelin, Berdel ve diğer bazı öykülerde, Esmâ Ocak, kadın-erkek ilişkilerinde, bu alandaki gelenek ve törelerde ekonomik bazı faktörlerin önemine değinmektedir. Gelecek endişesi, Kürdistan'da başka bağlamlarda da oldukça yoğundur, örneğin yakın akrabalar arasında sürdürülen evlilikler bu endişelere dayanmaktadırlar...

Kızın istediği değil de, ana babasının beğendiği, istediği birisine verilmesi olgusu, zoraki evlilikler, kız kaçırmalar gibi durumlarda, eğer ekonomik güç arayışları söz konusuysa, kızlara, fazla yapılacak birşey düşmez artık.

Esmâ Ocağ'ın aynı kitabında yer alan *Doğum* ve *Ferha* adlı öykülerinde, hocalar ve şeyhler ölüm ile cebelleşen Kürt kadınlarının kurtuluşuna birer çare aramaktadırlar. Bu tür öykülerde insanlar çoğu kez ölüleriyle karşılaşır.

Yazarın ikinci öykü kitabı *Kırklardağı'nın Düzü* aynı adla bir öykü ile başlar. Öykü sevdanın buruk bir acıya dönüşünün öyküsüdür. Kendilerini Diele sularına atanların arkalarında bırakılanı tek şey de bir ağıttır:

*Köprü altı kapkara
Anne gel beni ara
Saçların kurna batmış
Tarak getir de tara.*

Çoğu öykülerde, kadımların artan endişeleri, baskılar ve korkular yüzünden ya uçurumlardan kendilerini attıkları, ya da Dicle, Fırat, Munzur gibi sulara kapıldıkları görülmektedir. Bu kadımların, sanki bir protesto eylemi içinde buldukları gözlenmektedir. Onlar "Kötü bir yaşama inat, güzel bir yaşama alkış tutarcasına, yaşamlarını destanlaştırmak ister gibi, bu öykülerde hareket etmektedirler.

Nazif Öğretmen öyküsünde, başlık parası ödemedi, bir kız çocuğu sevdiği öğretmene verilmektedir. Esmâ Ocak, bu öyküsüyle feodal değer yargılarının sarsıldığına, bunların sürekli, kalıcı olamayacağına dikkatleri çekmek istemektedir. Benzer bir örnek de, Ahmet Say'ın Cemo İle Kutey adlı öyküsüdür. Kocası Cemo, karısının bazı hatalarını bilmesine rağmen, onu karılıktan çıkarmaz, tekrar evine getirir. Geleneklerde değişimi dile getiren bu öyküler, sevgiye, sevdaya biçilen değerın daha da çoğaldığını açığa vurmaktadır. Yazarın son öykü kitabı olan Sara Sara'da, kadınların bu egemenliği gittikçe büyümektedir. Yazar, bu görüşünü desteklemek için, şair Metin Altıok'un bir şiirinde geçen bir mısrayı, kitabının arka sayfasına geçirerek, öykülerindeki temel tezlere bir perspektif kazandırmak istemektedir: "Onların ne kötülüğüyle, ne iyiliğiyle başedilir"(5). Esmâ Ocak, Metin Altıok'un bu mısralarını kitabının arka sayfasına geçirmesi, yöredeki insanların doğaya ne kadar yakın olduklarını dile getirmeyi amaçlamaktadır. Orhan Kemal'in bir öyküsünde çocuğunu yitiren bir Kürt kadınının durumu, Yaşar Kemal'in bir öyküsünde yerde bir çocuk bulan Kürt kadınının durumuyla tam bir kontrast (Zıtlık) oluşturmaktadır. Orhan Kemal Doğum adlı öyküsünde Kürt Ferice'nin başına geleni şöyle açıklar: "Kürt kızı Fericeyi hatırladı: O da böyle, hendekte doğurmuş, çocuğunu çaputlara şöyle bir sarıp yanma bırakmış, kendinden geçmiş...Aylınca bir de bakmış ki çocuk ortalarda yok. Aramış, taramış...taa uzaklarda bir çalının dibinde, koca bir köpek çocuğunu yeyip durmuyor mu?"(6). Bu kez de, Yaşar Kemal'in Bebek öyküsünde, bir çeşme başına atılan bir çocuğa, bir Kürt karısı sahip çıkıyor: "Anam diyor ki, babası ne Kürttü, ne birşey...Anam öyle diyor. Babası bir gece sarmış bir

cuval eskisine bebeği, koymuş köyün ortasındaki çeşmenin taşına, savuşmuş gitmiş. Başını almış gitmiş. Çocuğu Kürt kızı almış büyütmüş. Kürdün oğlu diyorlarşimdi. Kürt kızı almış...(7). Her iki öyküde de, çocukların doğanın kucağına bırakıldıklarını görmekteyiz. İnsan eliyle itilen, bir köşeye savrulanan bu sahipsiz bebeklere, doğanın fazla birşey yapamadığı görülmektedir.

Eşkiyaların dağa çıkış nedenleri, onların halk ile olan ilişkilerine büyük çapta yansımaktadır. Sonunda, eşkiyaları umutsuz bir gelecek beklemektedir. Dağların kurdu, sultanı, kiralı ve müffetşi olarak ün yapan bu ünlü eşkiyalardan Koçero, bazı diğer eşkiyaları vurarak kendisi bu kez eşkiya olur. Orhan Duru'nun Koçero öyküsünde, Koçero'nun kişiliği üzerinde durulmaktadır. İnsanları, eşkiya olmaya sürükleyen nedenlerin toplumdan geldiğini vurgulamak isteyen Fikret Otyam'ın Deli Feto ve Reşo öykülerinde, feodal değerler, ekonomik faktörler ve toprak sorunu gibi nedenler yüzünden eşkiya olan iki insanın yaşamından kesitler aktarılmaktadır.

Aziz Nesin'in Kürtçe adlandırdığı Metro Ne Pıçuke, yani Metre Kısa Değildir adlı öyküsünde, bir ara dağları kendi aralarında bölüşemiyen Hamido ve Eşkiya Sado'nun taraftarları arasında çıkan anlaşmazlıklar, çatışmalar bir gülmece havasında anlatılır. Şeyh Sülo'nun devreye girmesi bile, bir yarar getirmez. Her iki taraftan öldürülen, kırılan insanların öykünün sonunda boşu boşuna canlarını yitirdikleri anlaşılacaktır. Aziz Nesin'in Kürtlere ilişkin öykülerini Kürtçe adlandırdığı görülmektedir, diğer bir öyküsünü de Ez Kurmançem şeklinde adlandıran Aziz Nesin'in, bunu, kendisine bir değişik stil olarak seçtiğini görmekteyiz. Yazarın Metro Ne Pıçuke öyküsünde, eşkiyalığın bir kurum olarak çöküşüne değinilmektedir.

II

Kapitalizmin Kürdistan'a girişi, Kürt köyünün çehresini görelide olsa değiştirmektedir. Artan devlet, ağa işbirliğinin güçlenme-

si, makinalaşmanın köye girişiyle, yoksul köylülerin iyice yoksullaştıkları görülmektedir. Bunun bilincinde olan köylüler, değişik kurtuluş yolları ararlar. Bekir Yıldız'ın **Gaffar İle Zara** öyküsünde, Gaffar bu yoksullaşmanın nedenini saptamıştır bile, tedirgindir. Almanya'nın yolunu tutarak, ağanın olan traktörüne karşılık bir traktör almak niyetindedir. Bu niyetini babasına: "...Alı şu gözü kör olasıca traktördür" diye açıklar. Makinalaşmanın doğurduğu sorunları işleyen diğer bazı öykülere de, rastlamaktayız. Malatya yöresindeki bazı sorunları öykülerine konu edinen Muzaffer Hacıhasanoğlu'nun, **Faytona Ağıt** öyküsü, taksinin köye girişiyle, ortadan kalkan faytonun yarattığı işsizlik karşısında durumu sarsılan Deli Hasso'nun yaşamındaki değişiklikleri yansıtmaktadır. Buzdolabı ve çamaşır makinasının ortaya çıkışıyla birlikte, işsiz kalan buz satıcıları ve çamaşırçı kadınların durumu, Tecelli'nin **Bertin ve Çanışırıyık** öykülerinde dile getirilir.

Bu geçiş süreci ve değişimin yalnız yoksul halk yığınlarını değil, ağa, bey, şeyh gibi güç sahiplerini de etkilediğini görmekteyiz. Osman Şahin'in **Reşim** öyküsünde, Şemo Ağa, artık köylüleri daha fazla sömürmenin getireceği zararı sezmektedir, tahlikenin bilincindedir. Köyün boşandığını, köylülerin yavaş yavaş uyandıklarını gören Mirza Ağa'nın endişeleri çoğalmaktadır. Osman Şahin'in diğer bir öyküsü olan **Acenta Mirza**'da, Mirza ağa köyü bırakıp, ticaret yaşamına atılmayı düşünmektedir. Çoktan köyü bırakıp, büyük kentlerde ticaret yaşamıyla uğraşan eski arkadaşı Latif Ağa'nın düşüncesi de budur. Latif Ağa, Mirza Ağa'dan köyü bırakmasını, Güneydoğu'da magirusun bir acentalığını üstlenmesini istemektedir.

Bir kısım öykülerde, artık köy yaşamının çekilmez, dayanılmaz bir konuma geldiği görülmektedir. Artan baskılar, sömürü karşısında insanların ölkesinin arttığı, çatışmaların büyüdüğü, kapitalistleşmenin, makinalaşmanın doğurduğu sorunlar karşısında insanların büyük şehirlere göç ettiklerine tanık olunmaktadır. Bir hareketliliğin gözleendiği bu tür öykülerde, çatışma ortamlarının köyün dışına taşığı görülmektedir. Feodal değerlerin çatırdadığı,

hakim güçlere yönelik bir öfke, kinin emekçi yığınlar arasında boy allığı, anti-feodal tepkilerin, işçi sınıfı mücadelesiyle bütünleştiği bu öykülerden birisi olan Kara Vagon'da, Bekir Yıldız Çukurova'nın yolunu tutan köylülere değinmektedir. Vagonları tıka basa dolduran insan yığınları arasında doğum yapan kadınlar, trenlerin altında kalan insanların hareketlenişi, bu değişimin birer belirtisidir. Temür Ağa'nın zulmüne daha fazla dayanamayan Deli Bayram, sonunda vurup Temür Ağa'yı öldürür, Necati Güngör'ün yazdığı Yıkılsın Urfa Kalesi adlı öyküsünde, Deli Bayram arkasında yalnız bir ağıt bırakır:

*"Cebir Dağın bağ arası
Yıkılsın Urfa Kalesi*

*Bir yanın dert çürütmüş
Bir yanın mevzer yarası(8).*

Osman Şahin'in, yazmış olduğu Opoletli Gardaş öyküsünde ağalık kurumunun sarsıldığı, zorun ve zulmün uç noktasına varıldığı görülmektedir. Bir çöküşün öyküsü olan bu öyküde, Mardin'e yerleşmek isteyen Beşir Ağa'nın, Mardin'in ortasında durup dururken bir genci vurup öldürmesiyle başlayan olaylar dizisinin bir kesitinde, karşısına çıkan polise: "Ben ağayım yahu...İlemin de Elvahap Ağası. Bilmisiniz yoksa?"(9) deyişiyle, ağalık, beylik gibi kurumlarda, bir çöküşün belirtileri ortaya çıkmaktadır.

Bu düzeydeki öykülerde köy, köyü veya köylüyü doyuramaz artık. Köy, köylünün başının belası olur. İç çelişkilerin büyümesi, yeni çilişkileri beraberinde getirir. Köy, artık kabuğuna sığmaz, çatırdar. Bu gurup öykülerde köyden şehire yönelik göçlerin önü alınamaz artık. Van'dan kalkarak eşçığıyle birlikte İstanbul'un yolunu tutan Hammal Reşit, Yaşar Kemal'in Ağır Akan Su adlı öyküsünde belirtildiği gibi, otuz yılını İstanbul'da geçirir, köyü lanetlercesine. Bekir Yıldız'ın Elazığ'lı Hammal öyküsündeki Hasan Dayı, memleketine yazdığı bir mektupta, yakında bir arkalık (semer) alıp hemen döneceğini, müjde olarak bildirmektedir.

Yıllarca yaşamlarını toz duman içerisinde geçiren Kürt hammallar aynı şekilde Necati Güngör'ün Yaşamak Bizden Uzak öyküsünde de karşımıza çıkmaktadırlar. Orhan Kema'in Kardeş Payı öyküsünde, Siverek'li hammalın daha fazla ezilmeye hiç de niyeti yoktur. Bir direniş, kavga saflarında görür kendini: "-Bundan böyle kendi göbeğimizi kendi elimizle keselim arkadaşlar, dedi. Bu ibneye lüzum yok. Kuzanacağımızı da kardeş payı ederiz. Oldu mu?

Olmayacak ne vardı.

Arkasında elleri, omuzunda ceketini, ensesinde yıkılı uma siperi dönmüş kasketiyle arkadaşlarının önünde, elektriklerin aydınlattığı caddede ağır ağır yürüyordu(10).

Osman Şahin, Hemşerli öyküsünde, yurtlarını bırakıp, başka diyarlara göçen Kürt köylülerinin, insana cin gibi çarpan büyük kentlerde, bir hemşeri bulma çabaları, onlar açısından "hemşeri" kavramının derin anlamını eşmeye çalışır. Büyük bir kentte kendisini boşluk içerisinde duyan insanların ilk yapabilecekleri, elbet de bir hemşeri bulmaktır. Hemşeri kavramı onları açısından, sosyal bir güvencedir. Bir hemşeri bulmak, bir iş bulmak kadar zor ve önemli bir olaydır. Hemşeri olmadıkları halde çoğu insanların "Biz de hemşeriz" demeleri önemli bir gerçeği dile getirmektedir. Osman Şahin'in yukarıda adına değindiğimiz öyküsünde, bir Kürt köylüsünün hemşerisine içini döktüğü görülmektedir: "Kapılar Örtük. Yüzler yabancı. Seninse derdini çözmeye dilin lâl. Bilgi lisânımız Kürtçedir çünkü. Kürtçe konuşsan unlamazlar, derdini illâki Türkçe çözeceksin. Fukaralığın Türkçesiz olurmuş da Kürtçesiz, olmazmış gibi...(11). Fahri Erdirin'in Diriler Mezarlığı öyküsünde, Diyarbakır yöresinden yığınlarca insanların yuvalarını terk etmesiyle oluşan sorunlar ışığında, hemşerilik kavramı üzerinde durulur.

Şahin'in İrgat Eriği öyküsünde, artık büyük kentlerdeki yaşamın çekilmez olduğu görülmektedir. Buralarda bir parça ekmek için gelen insanlardaki, şehire yönelik kin ve nefret duyguları artmaktadır. Bu insanların öfkelerini şimdilik işlerine gömdükleri,

yazgılarına boyun eğdikleri görülmektedir. Bir yangın sonucunda Çukurova'da can veren çocukları Şiro'nun mezarı bir yıl sonra tekrar buraya dönüldüğünde, yerle bir edilmiş olarak görülür. İşveren tarafından tarla haline getirilen bu mezar karşısında buruk bir acıya kapılan ana-babasının yapacakları hiçbir şey yoktur. Durum acıdır. Büyük şehirlere göçerek bir kurtuluş yolu arayan insanların acıları dinmek bilmemektedir. Yaşar Kemal'in Bilya öyküsünde, Van'dan Çukurova'ya gelen bir Kürt ailesinin acıları oldukça yoğundur. Ağıt yakmaktan başka ellerinden başka birşey gelmemektedir. Bu ağıtların korkunçluğunu yazar şöyle dile getirmektedir: "Kürtler hep bir ağızdan, bir tek sesmişçene bir uzun, çok uzun bir ağıda başladılar. Oular ağıda başlayınca koyağın iki yanındaki kayalıklar bir kapandı, bir açıldı gibi oldu. Kürtlerin ağıdı korkunç bir ölüm, bir umut, bir yitiriş çığı gibi ovanın üstünde dolanıyordur"(12).

Yazarın Bilya adlı bu öyküsü, daha sonraları yazdığı Kimsecik adlı romanının bir kesitini oluşturacaktır.

Büyük kentlere göç eden Kürtler, çekilmez bir yaşama karşı bilinçli bazı tepkiler geliştirirler. Bazı kıpırdamaların ve hareketliliklerin gözlendiği bu öykülerde, işverenlere, patronlara ve diğer hakim güçlere yönelik nefret ve kin oldukça büyükmektedir. Özellikle Orhan Kemal'in öykülerinde, bu tepkiler oldukça belirgindirler. Yazarın daha önceleri üzerinde durduğumuz, Kardeş Payı öyküsünde Siverek'li hammalın, diğer hammallar ile birlikte, hammalbaşına karşı direndikleri, haklarına sahip çıkmak istediklerini görmekteyiz. Yine yazarın Grev öyküsünde, Kürt Resul arkadaşlarıyla dayanışma haline girer, direnmekten yanadır. Orhan Kemal'in bu işçi tiplerine uygun tipi de, Bereketli Topraklar Üzerinde adlı romanında ele alır, Kürt Zeynel, bilindiği gibi romanın önemli kahramanlarından birisidir.

Bir fabrikada çalışmakta olan patron yanlısı, muhbir bir işçinin başına bir çuval geçirilerek, dövülmesi olayına, Kürt Kadir de katılır, Metin İlkin'in Çuval öyküsüne konu olan bu eylemde, Kürt Kadir'in: "Bıçak kemiğe dayandı"(13) deyişiyile, işçilerde cesaret

daha da artar. Bu ilerici ögelere, Fakir Baykurt'un, Teller Değiştirdi adlı öyküsünde de rastlamaktayız. Mardin'li hammal babaları hasta olan, tedavi edilmesi gereken iki Kürt genci, gericilerden gelen ve devrimci öğretmenlerin can ve mal varlığına yönelik para karşılığındaki saldırı önerilerini kabullenmezler. Babaları hasta olan bu iki işsiz genç, işsizliğin canlarına tak etmesiyle, "Kızın adı Fattık, öyle de battık, böyle de battık" deyip, herşeyi göze alarak, telefon direklerine bağlı olan bakır telleri koparıp, bakırcılara satmaları sonucunda, babalarını tedavi ederler. Baykurt Uyku Tulumu öyküsünde, Kürt Keinalo'nun sendikal bazı çabalarına değinilir.

Kürdistan'daki sosyo-ekonomik yapının gerililiği, halk üzerindeki çok yönlü baskılar yüzünden, halktan bazı insanların kaçakçılığa yöneldiği, eşkiya olup dağa çıktığı veya mahpushaneleri boyladığı görülmektedir.

Kürtlere ilişkin olarak, Türkçe öykülerde yer alan önemli temalardan birisi de kaçakçılıktır. Özellikle, Suriye, İran, Irak üzerinden yapılan bu kaçakçılık, sınır boylarında yaşamakta olan yoksul Kürt köylüleri için bir geçim kaynağı haline dönüşmüştür.

1970 yılında yayınlanan Kaçakçı Şahan adlı öykü kitabıyla, Güneydoğu'da kaçakçılık sorununa eğilen Bekir Yıldız, daha sonraki yıllarda yazmış olduğu değişik öykülerde ve röportajlarında da tekrar bu konuyu ele alır. Bekir Yıldız, Kaçakçı Şahan adlı öyküsünde, Güney sınırlarından geçerken, mayınların patlaması sonucunda can veren Şahan adındaki köylünün başından geçenleri anlatır. Jandarmalar tarafından köye getirilen cenazesini kimse korkudan tanımak istemez, babası görür hemen tanır oğlunu ama o da tanımamazlıktan gelir. Kendi oğlunun ölümüne bile sahip çıkma cesaretini gösteremiyen insanların acıları, sınır boylarında dinmek bilmemektedir. Çoğu kez başkalarının hesabına kaçakçılık yapan "sırtçılar"ın katır veya balya başına belli bir ücret alarak, bazen bile bile ölüme gittikleri görülmektedir. Bekir Yıldız, başka bir kitabında: "Reform masalı bir yana, Kıbrıs kadar toprağımız

mayınlı"(14) diyerek, yörenin bazı çelişkilerini özetlemiş olmaktadır.

Fakir Baykurt'un Sınırdaki Ölü adlı kitabının aynı adla yazılan öyküsünde, yoksul Kürt köylülerine yönelik baskılar şöven bir nitelik kazanmaktadır. Bir Kürt köyüne arama yapmaya giden baş görevlilerden birisi, halka dönerek: "Bir asker ölüsüne beş Kürt ölüsü istiyorum. Arkadaşımızın öcünü alacağım"(15) deyip, hiç bir şeyden haberi olmayan sınırdaki bu köy halkından öç almak ister. Kaçakçılığı konu edinen öykülerde gerilimi artıran yalnız mayın, jandarma veya yakalanma korkusu değildir, önemli bir konuda sınırı geçerken, mayının ne zaman patlayacağı endişesidir. Sınırdan, geçerken insanın yüz kere ölüp-dirildiği böyle bir ortama veya umut ile korkunun yanyana yaşandığı anlara, Mustafa Hakkı'nın Mayınlarda adlı öykü kitabında yer alan Mayınlarda öyküsünde rastlamaktayız. Aynı kitapta yer alan Ko Beni Ağlasınlar öyküsünde, bir çocuk sınırda mayınların patlaması sonucunda babasının kopan bir bacağı elinde köye döner. Daha sonra bacağı kopan Merdan üzerine bir ağıt yakılır:

*"Getti mayına mayına
Kurban olaydım boyuna"(16).*

Tecelli'nin Sus Payı adlı öyküsünde, çoğunluğu kaçakçı olan bir köyde, kaçakçı olanlar ile olmayanlar arasındaki ilişkiler üzerinde durulur.

III

Bu öbeğe giren öykülerin politik boyutu daha güçlüdür. Kürt halkı üzerindeki ulusal baskı, ulusal baskıya karşı halkın direnişi, bu tür öykülerde daha belirgindir. Anti-emperyalist bazı öğelerin de bu öykülerde yer aldığımız görmekteyiz.

Aziz Ncsin'in Ez Kurmancım (Ben Kürdüm) adlı öyküsünde, padişahın, gelişen Kürt muhalefetini denetim altına almak, iç ve dış bazı saldırılara karşı Kürtler'den bir güç olarak yararlanmak için, bazı Kürt ileri gelenlerine dağıttığı paşalıklardan birisine değinilir. Okula gitmemiş, hiçbir eğitimden geçmeyen Kürt Cemal Paşa, Selimiye Kışlasına paşa olarak atanır. Bu tür atamalara, özellikle II. Abdülhamit Dönemi'nde rastlanılır. Kürt Cemal paşanın her tarafı madalyalar ile doludur, yazar bu durumu şöyle açıklar: "Kürt Cemal uzun bir yolculuğa çıkarırken ardından gelen birkaç adamı da onun nişanlarını taşıyor"(17).

Dersim Ayaklanması'ndan sonra başlayan sürgün yıllarına ilişkin olarak Kemal Tahir'in yazdığı uzun bir öykü olan Kondurma-Siyaseti, yaklaşık olarak 60 sayfayı bulmaktadır. Öykü, Trabzon üzerinden toplu olarak Rumeli taraflarına sürgün edilen bazı Kürt ailelerinin başından geçen uzun yolculuğu dile getirmektedir. Bürokrasinin çarklarına takılan bu insanlar uzun bir zaman Trabzon'da konaklamak zorunda kalırlar. Burada karşılaştıkları hakaretler, başlarına gelen oyunlar sonunda şaşkına dönen bu Kürtler'in durumuna, kolay kolay çözüm yolu bulunmaz. Hayvanlarıyla birlikte sürgün edilen bu Kürtler'in önemli sorunlarından olan hayvan otlarının iki-üç hafta sonra yerlerine ulaşması ve diğer bazı çıkmazlar, öyküyü adeta bir gülmece havasına sokar.

Demir Özlü'nün Cibranlı Halit Bey'in Ölümü adlı öyküsünde Şeyh Sait Ayaklanması yıllarında Bitlis'te asılan bir Kürt önderi konu edilir. Kürt İstiklal Cemiyeti'nin kurucularından olan Cibranlı Halit Bey'in asılmasından sonra, geride kalan bir kalpağımın, o dönemde seksen altın ile açık arttırma sonucunda nasıl satıldığı anlatılır. Yazarın askerlik yaptığı Muş'daki izlemleri, Bitlis, Ağrı yörelerine ilişkin bazı gözlemleri de öyküde dile getirilir.

Osman Şahin'in Özlü Hamurlar öyküsünde ulusal baskı ve ulusal ezgiye karşı yükselen seslerde bir gürleşmenin boy attığına tanık olmaktayız: "...Hiç insan olur da konuştuğu dil, yediği ekmeğe, içtiği su yüzünden aşağılanır, döğülür mü Ana? Döğülür mü? Giydiği giysiler, uydugu töreler yüzünden suçlanır vurulur

mu? O töreler ki, o tokalın sahiplerinden de eski sahiplerinden de yerli...Onlar elde ettiklerini korumanın telâşına düşmüşlerdir. Bizlerse elde edebileceklerimizi henüz hayalimize bağladık. Hayalimizden bile korkuyorlar Ana"(18). Osman Şahin'in bu öyküsünde, baskı ve zulme karşı takınılan sertlik, bir protesto mesajına dönüşmektedir.

Mezar taşına "Aşiretten olur Halil kızı Fado'nun ruhuna el fatiha" yazılı ölü anasıyla söyleşen, dertleşen birisinin ağzından çıkan bu özlü sözler, şiddetli bir ulusal tepki ile doludurlar.

Osman Şahin, Çök Abuzer öyküsünde, köy ortamında çocuklar tarafından alay konusu edilen Abuzer'in, tütün karşılığında yaptığı bazı maskaralıklar, oyunlar üzerinde durur. Abuzer'in bu oyunlarından birisi de, asker rolüne girip, köylüyü dayaktan geçirmesi oynudur. Abuzer, bu oyun sırasında yanlışlıkla bir çocuğun başını kırar, kan aktığını görünce, hemen elindeki tütünü, çocuğun yarasına doldurarak, daha fazla kan akmasını önler. Böylece Abuzer'in bu tavrı, bir duyarlılığa dönüşür. Öykü üzerine görüşlerini açıklayan, eleştirmen Taylan Altuğ, Çök Abuzer öyküsündeki bu oyunu, Kürt halkı üzerindeki askeri baskılar bağlanunda ele alır: "Kitabın en önemli hikayesi Çök Abuzer, aynı adı taşıyan bir köy garibanının bir tutam tütün karşılığında yaptığı gösteriler çerçevesinde doğu halkına uygulanan militer baskının insandışılığı ile Abuzer'in linaldeki davranışıyla gösterdiği eşsiz insancılığın keskin çelişkisini veren, bu çelişkiye Anadolu insanının insani yapısını, mahalliliği aşarak evrensel bir boyutta dile getirmeyi başaran çağdaş Türk hikâyesinin en iyi örneklerinden biridir"(19).

Kerim Korcan'ın Hepimiz Türküz öyküsü, Türkiye'deki ırkçı ve şöven uygulamaları dile getiren öykülerden birisidir. Bir hapis-haneye düşen değişik azınlıklardan, halklardan insanlara tarih dersi veren bir öğretmenin şöven açıklamaları, tutukluların sorunlarına bir çözüm getiremez, büyüyen olaylar sonucunda bu öğretmen dersleri bırakmak zorunda kalır. Savcı, olaylara daha gerçekçi bakmaktadır. "Türklük" dersi verilmeden önce, hapis-hane koşullarının iyileştirilmesinden yanadır. Öyküdeki Kürt Hamo, az ye-

mek verildiği için hapislane yöneticilerinden hoşnut değildir. Yemek istemlerini dile getirdiğinde, Kürt Hamo yöneticiler tarafından hakarete uğrar, aşağılanır.

Kürt-Amerikan ilişkilerinin işlendiği bazı öykülerde, Türkiye'deki Amerikalıların Kürtlere yönelik baskılarından bazı kesitler sunulur. Demirtaş Ceyhun'un *Yılanı Öldürmek* öyküsünde, Mardin'den Adana'ya göç eden bir Kürt ailesinin Ali adındaki çocukları, dil bilmediği için çok aşağılanır. Çocuk daha sonra ruhsal bazı bunalımlara düşer, Türk arkadaşları tarafından aşağılanır. Uzun olan öykünün bir kesitinde de, Ali, Adana'da bulunan bir Amerikan ailesinden dayak yer. Yılmaz Elmas'ın *Meyro* öyküsünde, Meyro adındaki bir Kürt kız çocuğu, bir Amerika'lı çavuşun arabası altında kalarak can verir. Bu olay üzerine yöredeki insanlar, Amerikalılara karşı büyük bir tepki gösterirler. Fahri Erdiç'in *Diriler Mezarlığı*'nda anti-Amerikancı öğelerin bir sertliğe büründüğünü görmekteyiz: "Burası tekin bir yer değilmiş. Geçen yaz Diyarbakır'a inen Amerikalıları orada çıplak soymuşlar, evinize gitmezseniz daha kötüsü olur, demişler"(20). Fakir Baykurt'un bazı öykü ve romanlarında da Kürt ve Amerikalılar arasındaki ilişkilere, arada sırada değinilmektedir.

Orhan Kemal'in *Nurettin Şadan Bey* ve Fakir Baykurt'un *Casım* adlı öykülerinde bazı aksiliklere rastlamaktayız. Nurettin Şadan Bey öyküsünde, Türklüğe hakareten tutuklu bulunan Nurettin Şadan Bey hakkında tanıklık yapan üç kişiden birisi Kürt, diğerleri de Arap, Çingene'dirler. Orhan Kemal'in bu öyküsünde, bir yabancılaşma olgusu karşımıza çıkmaktadır. Anormalliklere diğer bir örnek de, Fakir Baykurt'un *Casım* adlı öyküsünde rastlanılmaktadır. Yazar, yıllar önce, Siverek'de sekiz çocuklu Casım'ın yoksulluğunu dile getirdiği için hakkında dava açılır. Aradan yıllar geçer, bu kez 12 Mart dönemi gelir, yazar başka bir davadan tutuklanır, kendisini mahkemeye götüren jandarmanın adı da, Casım'dır...

Bu iki öyküdeki aksilikler, Kürt oğlunu, "Kürtçülük" ile suçlayan babanın öyküsüne benzemektedir.

Kürt halkının aşağılanması, baskı altında tutulması ve en kötüsü işkence çarklarından geçen insanların sayısında gün geçtikçe büyüyen artış, çağımızın yüz kızartıcı suçlarından birisini oluşturmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de bir işkence Edebiyatı’nın geliştiğine tanık olmaktadır. Diyarbakır hapisanesinde tutuklu bulunduğu bir sırada kendisine boku yedirilen bir tutuklunun hapisaneden çıktıktan sonra tüm dişlerini çekmesi, bazı bunalımlara düşmesi, Demirtaş Ceyhun’un Rüşvet adlı öyküsüne konu oldu. Çocuğuna bu konuyu açmak istemiyen baba, sonunda içini dökerek, biraz rahatlamış olur: "-Bok yedirdiler bana oğlum, diye mırıldanıyordu. Bok yedirdiler bana...Bokumu yedirdiler bana"(21). Son yıllarda artan işkence olayları sonucunda yaşamlarını yitiren, bedenen sakat bırakılan, akıl ve ruh sağlıklarını yitiren Kürtler’in başına gelen bu korkunç afet, az da olsa bu işkence edebiyatına yansiyabilmiştir. İşkencenin Türkiye’deki öyküsünü kaleme alan Erbil Tuşalp, Cumhuriyet’in Öyküsü-Bin Belge adlı yarı öykümsü, yarı belgesel yapıtında, Kürdistan’ın değişik yörelerinde meydana gelmiş işkence olaylarından yüzlerce örnek sunmaktadır. Diyarbakır’da işkence yüzünden hastahane yatmakta olan Nazif Kaleli adlı bir Kürdün beş yaşındaki kız çocuğu Zilan’ın öyküsüne değinen yazar, şöyle der: "...Zilan da geldi Beş yaşındaki kızı. Ürkek ürkek girdi odaya. Beyazlar içinde bir parıltı gördü. Parmaklarının ucunda yükselip, babasının ayağındaki bileziğe baktı. Karyolaya yaklaştı. Kelepçenin zincirini öptü. Acıtına babamın ayağını dedi. Zilan’ın kocaman kara gözlerinden inci inel yaşlar dökülüyordu"(22). Alimet Kahraman tarafından yazılan aynı düzeydeki belgesel bir kitap olan Sanık Ayağa Kalk’da da, Diyarbakır hapisanesinde yapılan işkencenin korkunçluğu işlenmektedir.

TÜRK ŞİİRİ VE KÜRTLER

Çağdaş Türk şiirinde Anadolu'ya açılan bazı şairlerin Anadolu sevgisi kendi içinde farklılıklar göstermektedir. Anadolu'yu değişik halkların kültürünün, bir bileşimi olarak değerlendiren şairlerin yapıtlarında insancıl öğeler daha fazladır, ırkçı ve şöven temalar, bu şairlerin şiirlerinde raslanmaz. Bazı şairlerdeki yurt sevgisi, insancıl bazı değerler ile çelişerek, diğer bazı halklara karşı düşmanlıklar haline dönüşebilmektedir. "Edirne'den Ardahan'a kadar" veya "Türkiye Türklerindir" diyen yazarların, değişik dünya halkları arasında sevgi duvarları örmeye hiç de niyetleri yoktur, aksine değişik halklar arasında kocaman duvarlar ve sınırlar çekerek, günümüzde tüm dünyada gelişen barış ve kardeşlik hareketlerine, şiiri düşman etmektedirler. Bu kuşak Türk şairleri yanında, şiirlerine daha demokrat, insancıl, toplumcu öğeler katan Türk şairlerine de raslamaktayız.

Çağdaş Türk şiirinin en büyük simalarından olan Nazım Hikmet'in şiirinde, halklar sorunu ve insancıl öğeler önemli bir yer kapsamaktadır. Nazım'ın şiirindeki bu eğilim, onun savunduğu dünya görüşünden kaynaklanmaktadır. Nazım'ın yapıtlarında, diğer bazı şairlerin şiirlerinde olduğu gibi, bölge halklarına karşı bir düşmanlık eğilimi görülmemektedir. Kürt teması sınırlı da olsa

Nazım'ın değişik Őirlerinde belli bir yer tutmaktadır. Nazım'ın uzun tutukluluk yılları, sanatçının üzerindeki baskılar, onun Kürdistan'ı göremeyişi ve diğer bazı engeller büyük yazarın, Kürt temasına daha fazla eğilmesini olanaksızlaştırmıştır. Nazım, Kürdistan'dan ne kadar uzak kaldığını, bazı Őirlerinde dolaylı olarak dile getirir, onun: "Ben Erzurum yaylalarını yalnız türkülerinden tanıyorum" demesi, bu hasretinin bir belirtisidir. Nazım'ın kendi yakın arkadaşlarından birisi olan Kemal Tahir'e adadığı, bir Őirinde, yine bu duygularını dile getirir. Malatya'da tutuklu bulunan Kemal Tahir'den, Şehire ilişkin olarak bilgilenecek ister:

*"Malatya diyorum
Senin çatık kaşlarından başka birşey gelmiyor aklına
Bursa'da kaplıcalar
Amasya'da elma
Sinop'ta Mustafa Suphi atelyesi
Diyarbakır'da karpuz ve akrep
Fakat senin oranını
-Malatya'nın
nesi meşhurdur
yemişlerinden ve böceklerinden hangisi,
suyu mu, havası nu?(1).*

Kemal Tahir'in Malatya'da tutuklu bulunduğu yıllar, Nazım'ın Kürtler hakkında daha fazla bilgileneceğini, daha fazla duyarlı oluşunu, oldukça etkilemiştir. Kemal Tahir ile olan mektuplaşmalarında, bu açıkça görülmektedir. Kemal Tahir'in koğuş ve mahpushane arkadaşlarından büyük bir kesimi Kürt'türler. Bu konuda yazarm Namuscular ve Kadınlar Koğuşu adlı romanlarında, daha detaylı belirlemeler yer almaktadır. Nazım, Kemal Tahir ile olan yazışmalarında, bazen bu tutuklulara da değinir. 5.5.1942 tarihli bir mektubunu, Nazım: "Bütün alıbaplara, senin Kürt delikanlısı dahil, selamlar"(2) şeklinde bağlamaktadır. Burada sözü edilen delikanlı, Kemal Tahir'in koğuş arkadaşlarından birisi olan, Topal Sefer'dir. Kemal Tahir'in Kadınlar Koğuşu adındaki roma-

nunun önemli kahramanlarından olan, Adıyaman'lı Hanım adındaki asılacak bir kadının idam edilmemesi çabalarına Nazım'ı da katılır, bunu Kemal Tahir'e yazdığı bir mektupta açıkça dile getirir: "...İdamlık kadının meselesinden ne haber? Kuzum Kemal, ihmal etme bana yaz"(3). Nazım, oğlu Mehmed'e yazmış olduğu bir mektupta, yer yüzündeki dillerin bir analizini yaparak, oğlunu bu konuda bilgilendirmek ister, mektubun bir kesitinde, ulusal sınırların dilleri ve farklı ulusları sınıflandırmaya yetmediği, bir ölçüt olamayacağı şeklindeki görüşlerini belirttiği bir sırada, bu ara Kürtler'in konumuna da değinir: "...Bizim hudutlarımız içinde Ermeniler de, Rumlar da, Kürtler de yaşıyor. Öyleyse, dili, dini, devleti ve devlet hudutlarını birleştirirsek, yani bu üç hususta müşterek olan insan topluluğuna millet derler, desek, olur mu? Bu da olmaz"(4). Nazım Hikmet'in böyle bir analize girişi, Kürtler'in ulusal kimliğinin açıklanması açısından oldukça çarpıcı bir örnektir.

Nazım Hikmet'in Kürtler'e ilişkin net görüşlerinin, somut olarak yer aldığı diğer bir mektup da, kürdolog Kamuran Bedirhan'a gönderdiği mektuptur. Nazım, bu uzun mektupta Kürt ve Türk halkları arasındaki dostluğa değinerek, bu iki halkın kurtuluş savaşında ortaklaşa hareket edişinin önemini vurgular. Kürt halkının ulusal varlığının Türkiye'de inkar edilmesine, bu nedenle şiddetle karşı çıkmaktadır. Mektubun bir kesitinde Nazım şöyle demektedir: "Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan sonra, Türk idarecileri ve egemen çevreleri, Kürt hareketinin tanıdığı vaad ettikleri millet ve insan haklarını tanımadı, hatta işi Kürt milletin millet olarak varlığını bile inkâra kadar götürdü"(5).

Nazım Hikmet'in Kürt temasına açılan iki önemli yapıtı: Kuva-yi Milliye ve Memleketimden İnsan Manzaraları adlı geniş oyumlu yapıtlarıdır.

Nazım Hikmet, yukarıda Kamuran Bedirhan'a yazmış olduğu mektupta belirttiği gibi, Kürtler emperyalist güçlere karşı verilen Kurtuluş Savaşı'nda aktif yer almışlardır. Nazım, Kürtler'in bu savaşta aktif katılımlarını, mektubunda net olarak belirttiği biç-

miyle, ad vererek, savaşı destanlaştıran yapıtı Kuvâyi milliye adlı yapıtında açıkça dile getirmez. Bu olumsuzluk, büyük çapta yazar üzerindeki o dönemin baskı ve yasaklamalarından kaynaklanmaktadır. Yazarın, savaşta kahramanlık gösteren Kürtler üzerine yazılan bir halk türküsündeki "Vurun Kürt uşağı namus günüdür" nusrasını, "Vurun ha yiğitler namus günüdür" şeklinde bir değişikliğe büründürmesi, onun Kürt halkına karşı şöven bir tutum içine girişini gösteremez. Bu konuda, yazarın gelişen baskılara, yasaklamalara bir fırsat tanımak istemeyişi sonucunda, böyle bir değişikliğe yöneldiğini söyleyebiliriz. Çünkü, Nazım Hikmet'in hapis haneden çıktıktan sonra, Kamuran Bedirhan'a yazdığı mektupta türkünün orjinal biçimini vermekte, Kürtler'in savaştaki aktif katılımını vurgulamaktadır: "Anadolu milli kurtuluş hareketi yalnız Türkler için değil, Kürtler için de tarihlerinin en şeretli sayfalarından biridir. O dövüş yıllarının sonradan Türk idareci-lerince yasak edilen en unutulmaz türkülerinden biri, "Vurun Kürt uşağı namus günüdür" diye başlar"(6). Yazar, Kürtler'in yoğun olarak savaşa katıldıkları Güney yöresini, uzun destanının bir kesitinde şöyle dile getirir:

*Ateş ve ihaneti gördük.
Murat nehri, Canik dağları ve Fırat*

*gördü uzun dişli İngilizini.
Dayandık, Urfa'da, Maraş'ta, Antep'te(7).*

1939 yılında Erzincan yöresinde meydana gelen büyük deprem, Nazım Hikmet'i derin bir üzüntüye boğar. Bu deprem sonucunda 32.968 kişi canını yitirir, yaklaşık olarak 100.000 kişinin yaralandığı bu depremde, 116.720 ev oturulamaz hale gelmiştir(8). Nazım'ın bu korkunç deprem üzerine yazdığı şiirde "Erzincan'da bir kuş var, kanadında gümüş var" şeklinde başhyan halk türküsünü üzerinde de bir değişiklik yaparak, "Erzincan'da bir kuş var, kanadında gümüş yok" biçimine sokar, böylece üzüntüsünü dile

getirir. "Vurun Kürt Uşağı namus günüdür" nusrasında yaptığı değişiklik gibi, Nazım, bazı türküler üzerinde ufak çalışmalar yaparak, adeta bu şiirlerinde bir stil yaratma peşindedir:

*Erzincan'da bir kuş var
Kanadında gümüş yok
Gitti yârim gelmedi
Gayn bunda bir iş yok
O dağlar, dağlar, dağlar:
Aldı ellerine kanlı başını
Karın ortasında Erzincan ağlar
O ağlamasın da kim ağlasın...*

Kürdistan'daki bu deprem, tüm korkunçluğu ile diğer bazı Türk yazarlarının değişik yapıtlarında da ele alınır.

Nazım Hikmet'in Memleketimden İnsan Manzaraları adlı yapıtında, Kürdistan'a açılan bazı manzaralara da rastlamaktayız. Bu kapsamlı yapıtın bir kesitinde, Nazım, Kürtler'in bazı önemli özelliklerine değinir:

*Hüsmü Çavuşla on beş yıl, bayan hemşire,
kalmadı gezdiğimiz yer.
Karadeniz'de içinde Lazları,
Şarkta Kürtlerin arasında.
Kürtlere kuyruklu derler
yalan.
Kuyukları yok.
Yalnız çok âsi, çok fakir insanlar.
Zenginleri de var
ama az,
beyleri...(9).*

Nazım, bu dizeleriyle Kürtler'in Türkiye'de aşağılanmasına, işi ciddiye alarak karşı çıkmakta, Kürtlerin başkaldırı ruhuna sahip olduklarını dile getirmektedir. Şiirde, Kürdistan'daki sınıfsal yapayı iyi tahlil eden belirlemeler de bulunmaktadır.

Nazım'ın Kürtler temasını ele alırken, bazı sınıfsal belirlemelere girişi, onun işçi sınıfı ideolojisine güçlü bir biçimde bağlı olduğundan kaynaklanmaktadır. Nazım'ın, Kürt beylerini karşısına almasını bu bağlamda düşünmek gerekir. Şiirlerinde, feodal güçlere, değerlere karşı sert protestolar vardır. Memleketimden İnsan Manzaraları adlı yapıtında portresini çizdiği Halil'in Diyarbakır hapisanesindeki bazı Kürt feodallere karşı takındığı tavırdan da, bu görüşler çerçevesinde ele almak gerekir.

Ve Şarkta

*akrepleri, toprak koğuşları, karpuzlarıyla ünlü
hapisanede*

*Halil'in üstüne uşaklarını saldırdı Kürt beyleri
ve beline inen odunla devrilmeden önce Halil
aynı rahatlıkla yarı üçünlü kafasını(10).*

Nazım'ın yukarıda değişik sözcükler ile betimlemeye çalıştığı şehir, Diyarbakır'dır.

Nazım bu yapıtının başka bir kesitinde, yine Halil üzerinde durur:

Şimdi galiba tekrarlanmıyacak:

açlık grevleri

*ve şarkta Kürt beylerinin uşaklarından yenen dayak
...(11).*

Kürdistan'daki feodal çatışmalar, oç alma konularına, Memleketimden İnsan Manzaraları adlı yapıtının üçüncü kitabında daha değişik şiirler yer almaktadır:

*Beşinci vuracaktı amcasını vuramı
tezkere alıp Urfa'ya girdiği akşam.
... (12).*

Nazım'ın bir yerde sözünü ettiği asker "Deli Erzurumlu" tipi, askerlikte çeşitli zorluklar yüzünden adı deliye çıkan veya gerçekten akli dengesini yitiren Kürtler'e çok yakın bir tipi andırmaktadır. Kürtçeden başka bir dil bilmiyen bir askerın, sonunda çıldırarak ölmesi, Haydar Koyunoğlu'nun Memo öyküsüne konu edilmiştir. Nazım'ın üzerinde durduğu "Deli Erzurumlu" kitabın başka bir kesitinde düşman tarafından vurulup, öldürülmektedir. Nazım, ona niçin deli denildiğini kısaca şöyle dile getirir:

*Ve bölükte arkadaşlarını yerine nöbete kalktığı için,
ona "Deli Erzurumlu" dediler(13).*

Nazım Hikmet, bölgedeki halklar konusunda öne sürüldüğü gibi, o kadar duyarsız değildir. O, ezilen bütün dünya halklarının bilincindedir. Çolak İsmail adındaki birisi üzerinde durulurken, Abdülhamit döneminde Ermeni halkına yönelik soykırım hareketlerinin acımasızlığına değinir:

...
*İsmail , seferberlikte yaş on altı olduğu halde
tutup askere gönderdiler.
Domuzuna yığitti*

*Ve Ermeniler kesilirken
kana battı göbeğine kadar.
Kaçtı, eşkiyalık etti(14).*

Ermeni ve Kürt halkları yıllar boyunca aynı topraklar üzerinde kardeşçe yaşamış, ezilen iki büyük halktır. Nazım, bir şiirinde Abdülhamit ve cellatları eliyle işlenen bu soykırımlardan tiksini-
mektedir:

*Bakkal Karebet'in ısklan yanmış
Affetmedi bu Ermeni vatandaş
Kürt dağlarında babasını kesilmesini.*

*Fakat seviyor seni
Çünkü sen de affetmedin
Bu kararı Türk halkını adını(15).*

Nazım bu şiirinde değişik dünya halklarını birbirine kırdırtan hakim güçlere çatmakta, Kürt, Ermeni ve Türk halklarının kardeşliğini vurgulamaktadır.

Nazım, başka bir şiirinde Refik Başaran adlı birisi üzerinde durur, onun kimliğine ilişkin olarak, şöyle der:

*Parti başkanını gözünde: "Kürt Memci"
adli tabibe göre: bir çeşit deliydi,
halbuki o
sadece partiliydi(16).*

Şiirlerinde, Nazım'ın şiir duyarlılığını sürdüren yazarlardan ikisi de, Ahmet Arif ve Hasan Hüseyin'dir.

1969 yılında yayımladığı ilk şiir kitabı, Hasretinden Prangalar Eskittim ile sesini büyük okuyucu yığınlarına ulaştıran Ahmet Arif'in şiirlerinde Kürt halkının ulusal baskı ve ezgiye karşı direnişi, yoksulluğu ve tarihten gelen çığıkları, oldukça güçlü bir şekilde dile getirilir. Erdal Öz ile yapılan bir söyleşide Yaşar Kemal, Ahmed Arif'in şiirindeki güçlülüğü şöyle dile getirir: "-Örneğin bir Ahmet Arif çıkar Diyarbakır'dan. Müthiş bir kültür birikiminin sonucu ur bu. Nazım'dan sonra, Nazım'a yeni bir halkadır Ahmet Arif. Yepyeni. Ancak, Ahmet Arif, daha çeşitli kültürlerden gelir. Onun çıktığı yörede değişik kültürler vardır. Mezopotamya'dan gelen bir Arap kültürü. Yukarıdan gelen bir Kürt halkının kültürü. Bir Çerkez kültürü. Bir Türk kültürü. Bunların hepsi birleşir Ahmet Arif'te. Ahmet'in sesi, çok zengin bir sestir, şiirinin sesi. Ben bu Arap epopelerini, Kürt epopelerini, Türk destanlarını bildiğim için Ahmet Arif'deki bu zenginliği çok iyi anlıyorum"(17). Ahmet Arif'in şiirleri üzerine görüşlerini açıklayan şair ve yazar Cemal Süreya, bu konuda şöyle demektedir: "Doğu Anadolu insanının müthiş malzemesini korkusuz bir lirizm içinde önümüze yığıyor"(18).

Yazarın 1969 yılında yayımlanan bu tek yapıtı, Türkiye'de en çok okunan ve en çok sevilen yapıtlardan birisi haline geldi. Hasretinden Prangalar Eskittim, günümüze kadar 20. baskısını yaptı. Ortalama olarak her yıl bir baskı yapmıştır (1969-1988). Şair kitabının yeni basımına ilişkin olarak kendisi ile yapılan bir konuşmada şöyle der: "Benim şiirimde söz vardır. Şiir benim öfkem, benim sinirim, benim küfrüm, benim isyanımdır. Bir şairin, toplumun yaşadığı sorunlardan etkilenmemesi mümkün mü?"(19). Ahmet Arif'i güçlü bir şair yapan, geldiği yöre olan Kürdistan'daki çatışmalar, gerginlikler ve bir dizi sorunun, çelişkinin korkusuzca dile getirilmesinden kaynaklanmaktadır. Yazarın, Diyarbakır Kulesinden Notlar Ve Adiloş Bebenin Ninnisi ile 33 Kurşun adlı uzun şiirlerinde, yoksul Kürt insanının korkunç çığıkları yükselmektedir. Acımasız, şöven baskıların sertliğinden kesitler sunulur. Özellikle 33 yoksul Kürt köylüsünün Van'ın Özalp ilçesinde, Orgeneral Mustafa Muğlalı tarafından yargılanmaksızın kurşuna dizilmesi,

şairin öfkesini iyice çoğaltmaktadır. Ağt ve yigitleme karşımı olan bu şiirde, can vermekte olan bu insanların son sözleri vardır:

...

*Kırvem hallarımı böyle yaz
Rivayet sanılır belki
Gül memeler değil
Domdom kırışunu
Paramparça ağızındaki(20)*

...

Nazım Hikmet'in etkisinde kalarak, toplumcu bir şiir geliştiren Hasan Hüseyin, üretken Türk şairlerinden birisidir. Hasan Hüseyin, Koçero Vatan Şiiri adlı uzun şiirinde bazı zorluk ve baskılar ile baş edemiyen insanların, dağlara sığınıp, nasıl bir kurtuluş aradıkları vurgularur:

*Ben Türkçe anlatmamı
O Kürtçe anlatamaz
Farsça çıkmaz dorıklara
Koçero hep
dunır orda dağlarda
...(21).*

Bu uzun şiirde, Koçero ile değişik sorunların karşı karşıya geldiği yöre, yazara göre bir bilmecedir. Harrik Usta adlı diğer uzun bir şiirinde yazar, okuyucuyu kutsal göller diyarı Urfa'ya götürür:

*Anzelha'da balıklar
balıklara el süümüyor insanlar
balıkları kutsaldır Anzelha'nını
balıkları yemiyor insanlar*

*balıkları yasak yasak
balıklara dua dua
balıklar bakıyor insanlara
şaşarak
...(22).*

Hasan Hüseyin yörede dini inançların katılığ, bu inançları yüzünden yoksul insanların balıklara dokunmadıklarını, inançlarındaki anlaşılmayan bir gizeme dikkatleri çekmektedir.

Anzelha Gölü, Urfa kentinin bir simgesi haline dönüşmüştür. Değil yalnız şiir türünde, diğer bazı yazınsal türlerde de Anzelha gölü ve üzerine yaratılan efsanelerden söz edilir. Zeliha'nın Gözyaşları anlamına gelen Anzelha, Halim Yağcıoğlu'nun Anzelha adlı şiir kitabında yeni bazı boyutlar kazanır. Urfa yöresinde öğretmenlik yaptığı sırada, Kürtleri daha yakından tanıma olanağına kavuşan yazar, Kürdistan'ın gerikalmışlığını, bir rüya olarak algılar, öyle görür, kendisi de inanmak istemez:

*Anzelha
Ben rüyalar memleketindeyim
Eski Urun hâlâ aydınlık geceleri*

*Harmaniyelerle dolaşır kardeşlerim
Diyelim masaldan fırlamış Kürt beyleri*

*Anzelha
Böyle inlerde mi yaşardı vatandaşlarını
Söner miydi gözleri trahomdan
Delik deşik miydi yüzleri
Sonu yokmuydu akşamlarını
...(23).*

Tanınmış şair, eleştirmen ve inceleme yazarı Hilmi Yavuz, Kürdistan'ı boydan boyasergiliyen Doğu Şiirleri adlı şiir kitabıyla, Türk şiirinde daha cesaretli bir adım atarak, kendine özgü bir şiir geliştirdi. Doğu insanları dediği Kürtler'in çekmiş olduğu acıların ekonomik, toplumsal ve tarihsel temellerini şiirinde çözmeye çalıştı. Geçmişten gelip, geleceğe uzanan uzun yol üzerinde derin gözlemler yapan yazar, şiirini belli bir tarihsel gerçeklik ile yoğurdu. Doğu şiirleri adlı kitabında, Diyarbakır, Elazığ, Bingöl, Van, Hakkari, Siirt, Muş, Bitlis gibi yörelerden insan manzaraları sergilenir. Kürt kadınları, bebekler, yoksul köylüler, Abdülhamit'in oluşturduğu Hamidiye Alayları, bu alayların bazı artıkları, pervasızlıkları, Van dolaylarında kurşuna dizilen 33 Kürt köylüsünün içler acısı dranu gibi buruk acılar ve ağıtları ile dolu şiirlerin en güzel tarafı, yöre kültürü ile yoğrulmuş olmalarıdır. Örneğin büyük Kürt şairi Ahmedê Hanê'nin kendisi ve ölmez destanı Meni ve Zin adlı yapıtının önemi Hilmi Yavuz'un Doğunun Sonsözü adlı şiirinde şöyle vurgulanır:

...
*Kimse bizim sevdamızı anlatmadı
ne Mem û Zin hikayesi
ne de Ahmedê Hânî
Yaylalar kelepçeydi asi Fırat'a
En büyük mahpushane dağlardı
...(24).*

Yoksuluk içinde boğulan, horlanan halkın dağ başlarında yaşayışını, yazarın, bir mahpushane yaşamına benzetmesi, Kürdistan'daki yaşamın ne kadar zor ve güç olduğu vurgulamaktadır.

Şairin "Sayki anaları ova, babaları dağ ve emzikleri tüfek" dediği Kürt çocuklarının durumu, yukarıdaki yaşamın bir kesitini oluşturmaktadır. Yazarın Kürt kadınların üzerine yazdığı şiir, onun en güzel şiirlerinden birisini oluşturmaktadır:

*Biz batan güne sahip çıktığımızda
Ay, Bitlis'te sarı tütün
ya da bir akarsu imgesi
yiğit ve bütin
bir ağuttur
kadınlarımızda
Onlar hüznü bir çeyiz
çileyi ince ince bir nergis
ve gülerken bir dağ silsilesi
taşlar
ve birer acıdan ibarettirler
kayularımızda.
Kadınlar ki ulularımızda
doğuyu mavi bir nokta
ve yazguları çok uzaklarda
bir nehir yoluna
karşılar
Ölümleri duvaktan beyaz
ve Alılat, Erciş, Adilcevaz
üzerinden geçen bir kederle
yanşılar.
Ve birer yazmadan ibarettirler
sevdalarımızda(25).*

Günümüz Türk şairlerinden Şemsi Belli, bir ara yazmış olduğu Anayasa şiiriyle, Türkiye'de bayağı tanınmış oldu. Şiir, büyük bir okuyucu kitlesinin beğenisini kazandı. Şiirin basındaki yankıları üzerine ayrıca bir kitapçık, Cem Yalçınkaya tarafından hazırlanıp, yayımlandı(26). Anayasa, Hakkari yöresindeki çetin yaşam koşulları karşısında eli-kolu bağlı kalan yoksul, ezilen insanların bazı istemleri ile doludur. Bir Kürt köylüsünün ağzından söylenen şiir, bir unutulmuşluğun ve yalnızlığın destanıdır. Daha sonraları kitap halinde basılan Anayasa'da Hamal Hamo'nun kızı ve Zeyno gibi, yöreye ilişkin başka şiirler de bulunmaktadır. Anayasa, Kürdistan'dan Ankara'ya yollanan bir dilekçe gibidir:

*Gara dağlar gar altında galanda
Ben gülmezem
Dil bilmezem
Şavata'dan Hakkariye yol bilmezem
Gurban olam, Çâresi ne hooy babooov.*

*Bebek yanir, bebek haste, bebek ataş içinde
Ben fakiro
Ben hakiro
Dohtır ilâç, çarşı pazar mam-takro
Gurban olam bu ne iştir hooy bubooov.
...(27).*

Türk edebiyatının değişik türlerinde birçok yapıtı olan, şair Mehmet Kemal, özgeçmişi hakkında şu açıklamalarda bulunur: "...İnsan ne zaman doğduğunu, ne zaman doğacağını bilemez. Ben, Ankara'dan Haymana'ya giderken iki dere arasında kalan bir Kürt köyü vardır, Dereköy, orada doğmuşum, Babam Kuvayi Milliye döneminde Ankara'ya Mustafa Paşa'dan yana çıkmadığı için kötülendiğinden bu Dereköy'e gelip sığınmıştır"(28). Şair, Tütün adlı şiirinde, Türkiye koşullarında bir Kürdün yaşadığı kimlik bunalımlarını güzel bir biçimde, dile getirir:

...
*Dereköy Bölükbaşı Bekir
İskândan kalma
Cihanbeyli aşiret artığı*

*Ne Türkten sayarlar, ne Kürten
Türkmen de değildir.*

...
*Seçim sonrası aryanı, soramı yok
Jandarmadan başkası göreni yok(29).*

Mehmet Kemal ile yakın arkadaşlık olan ve ayrı kuşağa sahip Enver Gökçe, Erzincan doğumludur. Türkiye’de tutuklanan, sürgün edilen ve büyük bir geçim sıkıntısı çeken şairlerden birisidir. Bu çilesi, doğup, büyüdüğü Kürdistan’dan uzak kaldığı bir dönemde, dizelere dökülmeye başlar:

*Gurbette yar vardı, mendili işlenmemiş
Tarlalar hazandı, tütüne başlanmamış.
Bir mendil ver n’olur, çevresi yaşlanılmamış.
Ağlarım, bu yürek sevdaya uyası değil
Türküm var: Harput, Diyarbakır mayası değil
Garibim, içinde Eğin havası değil
...(30).*

Bu yalnızlık duygusu, şairin peşini bırakmaz, şair kendisini yoksulluğa terk edilmiş halkın bir parçası, onun yazgısını paylaşır gibidir:

...
*Ve
Kürtler
Aleviler
Çingeneler
Yaşar
Toprak
Damlar
Ve
Çadırlarda
Dünyada
Habersiz
Gaz
Lambasını
Işığında
...(31).*

Şair, son şiir kitabı **Panzerler Üstümüze Kalkar** adlı yapıtında, görüldüğü gibi dizelerini iyice kısaltarak, bazı biçim değişikliklerine yönelir.

Enver Gökçe başka bir şiirinde dünya halklarına olan inancını, şair olarak kendini, onların sesi şeklinde kabul eder:

...

Ben Ahmet Çavuş'um

"Attığın kurşunlar gitmezdi boşuna

"Şimdi kuzgunlar iner taze leşime

"İki kere kesmeden everdiğim"

Dost dediğim kydı bana

Ben Kürtoğluyum derim ki "Yiğitlik Kadim"

Ben Nazif'im "Urfaya karşı vurdular beni"

Ağlasın Urfa

Ben şairim

Halkların emrinde, kolunda, safında

...(32).

Enver Gökçe'nin bu anti-emperyalist duyarlılığına, Nazım'ın **Karayılan Hikayesi** ve Ahmed Arif'in **33 Kurşun** adlı şiirlerinde de raslamaktayız.

Kürt kültürünü yakından tanıyan, şiirini bu kültür ile yoğuran **Veysel Öngören**'in kitap olarak yayımlanan **Remo Ve Salo** adlı yapıtı dışında, **Dost Türk Dili** ve **Ulus** gibi değişik yanın organlarında yayınlanan birçok şiirleri vardır. "Tel de verdim Diyarbakır Valiye, Haber gelir Çarşambaya Salıya" şeklinde bir halk türküsüyle başlayan **Remo Ve Salo** şiir kitabında, toprak için vuruşan, toprak için kurban olan, eşkiya olan, jandarma ile çatışan ve sonunda birer ağıt haline dönüşen insanların destanı vardır:

"Yirmi beş yılı aşkın ömrümde

Kana bulanmış insan terinden başka birşey görmüdim

Bu kocaman dünyanın görkeminde

Ve

*Komşuyu düşman edinmekten başka
Ben Remo ve Salo
Vuruştuk*

*Bizim olmayan mermilerle
Bu kavganı hiçbir şeyi bizim değildi kendi
mizden başka*

*Düşünüyorum da
Kimilere nasıl bir dünya kurmak için öldük.*

Şairin "Ağıtsız tek türküsü olmayan bir halkın" diye tanımladığı halk, yaşamı ağıtlar ile dolu olan Kürtler'in çileleriyle büyük çapta uyuşmaktadır. Ama şair tüm bu çileli yaşama rağmen, umudunu yitirmiş değildir:

*Her şeyin yansıdığı yerdir gökyüzü
Onda herşey bir bir işlenmiştir
Ağaçlar
Toprak
Ülkemiz
Kuşlar durmadan uçuyorsa
Sevginin korunması içindir
...(33).*

Ve Kürt çocuklarına olan hayranlığını gizliyemez. Bu duygularını şöyle dile getirir:

*Küçükken niye bu kadar güzeldir Kült çocukları
...(34).*

İnsanların yeryüzü pisliklerinden arınması, gökyüzünün temizliğine hayran olan şaire göre "Bir halkın kendisini seçme denen ölümsüzlükle" olanaklıdır. Veysel Öngören'in Remo ve

Salo'da yakmış olduğu ağta karşılık, şiirinde mavi, çökmemiş, yaşıyan ve diri renklerin cümbüşüne boğulan sergilenmeler de yok değildir.

Yılmaz Odabaşı, yazmış olduğu **Reşo Talan İklimi** adlı şiir kitabında, toplumsal çatışmaların patlama noktasında ortaya çıkan sosyal eşkiyaların, dağa bir silah gibi sarılışlarını, onların destanını şiirleştirir. Yılmaz Odabaşı'nın kitapta yer alan her şiiri, dağa veya bu eşkiyalara yollanmış birer şiirsel mesaj veya telgrafi andırmaktadır:

Dağlarda brak sesini

Kürt

Reşo

Önce doğur kendini

Çıkar at bu bozgunu toprağından kirlili bir mendil gibi

Donat kendini, kirlenen çokluktan ayr

Yüzsüze, soysuza brakma iklimini

Bin talan, oy talan iklimini...

...(35).

Türk kadın yazarlarından Gülten Akın, şiirlerinden bir kesimini, dizlerinde bir geziye çıktığı **Seyran** adlı kitabında bir araya getirdi. Kitapta, **Hâkkariden gelirik, Vandan Gelirik, Karstan Gelirik** başlıklı değişik şiirler yer almaktadır. Yazarın **Hâkkariden Gelirik** şiirinde, Hassigo ve Meyru adındaki Kürt gençlerinin sevgileri, yöre kültüründen bazı öğeler ile yoğrulmuş bir biçimde anlatılır:

-Kızın bir candır bağışladım yolunuza

-Meyru bir candır katılmıştır canımıza

Demeye kalmadan

Davullar vurmaktan

Çadırlarımızı

*Alnu akıtmalı atlar ile basan düğman
Vurdu babasuu
Vurdu emmilerini ve kardaşlaruu
Meyru, maralun Meyru
Men'in Zin'e yandığı gibi
Yandığın Meyru
Aldın kaçırdın onu
Vandan, Muş üstünden, Diyarbakırdan
Ben şalşepiğimi çıkarmışın
Uzun fistanlarını Meyru
Şimdi Seyran(35).*

Gülten Akın, ayrı bir kitap olarak yayınladığı, **Muraş'ın Ve Ökkeş'in Destanı** adlı yapıtında, yörenin tarihi bazı gerçeklerini, çağın önemini göz önüne almayarak, emperyalist güçlere karşı çıkayım derken, o dönemde soykırım hareketlerinden geçirilen Ermeni'leri, karşısına alması, yörenin en eski halklarından birisinin ülkesinden kovulup atılması karşısında bir duyarsızlığa kapılır.

Türkiye'deki azınlıklar ve değişik halkların varlığı, ulusal istemleri, özlemleri karşısında Türk şiirinde güçlü dayanışma motifleri yoktur. Bazen Anadolu bir halklar mozaigi olarak gösterilir ama Türk kültürünü zenginleştiren yönüyle, yalnız bir boyutuyla ele alınır. Şiirde, bu halklardan arta kalan anıtlar, heykelerden söz edilir. Geçmiş uygarlıklar şeklinde üzerinde durulan gerçekliklerin derinliklerine fazla inilmez. Bu halklar, şiirde cansızdırlar, ulusal istemleri ve özlemleri dile getirilmez, daha iyi bir yaşam için sürdürdükleri kavgaların izlerine raslanılmaz. Bu donukluk, örneğin, şair Bülent Ecevit'in **Pülümürün Kadını** adlı şiirinde oldukça belirgindir:

...
*Bir asa vardı elinde
bir solmuş kırallığı
kadifeden harmanisi üzerinde*

*bir hititliydi, o bir selçukluydu
bir emmeniydi, bir kiirttü
bir türk
...(37).*

Eccvit, şiirin sonuna eklediği "Bilgi" adındaki küçücük notta okuyucuya Pülümürü tanıtır: "Pülümür, Doğu Anadolu'nun en yoksul yörelerinden birisidir. Binlerce yıldır birbirine eklenen uygarlıkların bu deprem yöresindeki tek kalıntısı insandır"(38). Eccvit'in bu görüşleri doğrultusunda, bugün geçmiş uygarlıklardan, birisi olan Ermeni uygarlığının örneğin Pülümür'deki insan unsuruna raslamak olanaksızdır. Bu gerçeklerin bilincinde olan yazarın şiiri de, gerçeklikten uzaklaşır elbet.

Gaziantep doğumlu Ülkü Tamer, gelmiş olduğu yörenin önemli sorunlarından birisi olan, kaçakçılığı kendine meslek edinen yoksul insanların acılarını, sınır boylarında patlıyan mayınların, bu acılara acı katışını, yazmış olduğu manilerde başarılı bir biçimde dile getirir:

*Kilis'e haber saldım
Hekim gelecek bildim
Kanı bir yana bırak
Revan içinde kaldım*

*Tarlada kara mayın
Beni diriye sayın
Canda tohum taşırın
Tohum sesini duyun
...(39).*

Günümüz yazarlarında Ahmet Oktay'ın değişik birçok şiirinde, Kürdistan'daki yoksulluk yüzünden insanların nasıl birer ölü haline dönüştükleri vurgulanır:

...
*Şemdinli'de ırmak gibi akıp geçen
yemyeşil sbyan ölümleri
alınları dövmele kadınların
uçurumlardan daha yabancı
söylediği ağıtı mıydı, ninni mi*

...
*İsparta'da koku yapılır gülden
Aksaray'da bıçak gibi yalnızlık
Hakkari'de efsane.
Balkıyan bulutu görür başak
mavilik gülümseyiş gibi titrediğinde
ben erken ölümü gördüm
Ulkışla'da saat beşte.*

Yalınayak suya basıyordu bir çocuk(40).

Kürdistan'ın en geribıraktırmış yörelerinden birisi olan Hakkari, Türk edebiyatında önemli temalardan birisini oluşturmaktadır. Hiçbir hizmetin götürülmediği yöreye, Mehmet Taner'in Hakkari'de Gün şiiirinde görüldüğü gibi, yalnız jandarma birlikleri gönderilir:

...
*İçerim seni dostum Berçellan suyu, sen
Gözlersin o mecnun yıldızı kırgın dağını mor hilalinde
Akşam namazı yayla bozuna jandarmalar süzülür
Yaratır güzelliği zaman, ölüm halinde(41).*

Yazarın Van Çarşıları adlı şiiirinde, yoksul insanların bazı Kürtçe bağışmaları duyulur:

*"-Male kırmancı, male temiz, male kırmancı"
"-Diri balık...diri balık..."(42).*

Birçok Türk şairinin Kürdistan'ın farklı yörelerini sergileyen değişik şiirleri vardır. Bunlardan, Tekin Sönmez'in Fırat Üstüne Notlar, Hüseyin Yurttaş'ın Bir Silvan Gecesi ve Edip Cansever'in Van yöresini ele alan Su Altında Kanat Çırpan Üveyik adlı uzun şiirlerini ad olarak verebiliriz. Yine, Sezai Karakoç, Cemal Süreya ve Tahsin Saraç'ın geldikleri yöreler olan Diyarbakır, Erzincan ve Muş yörelerine açılan bazı şiirler yazdıklarına değinmek gerekir.

Türk şiirinde değişik halklar temasının gerçekçi olarak işlenmesi, bu konuda şiirin ölümsüz ve derin soluklar alması, bir yaklaşım sorunudur. Bu halklara yönelik coşkunun bir sevgi mayası ile yoğrulması olgusunun biçim kazanması, insancıl bazı değerlerin, ırkçı ve şöven yapılanmaları zorlaması sorununa bağlıdır. Fazıl Hüsnü Dağlarca ve aynı çizgide olan tanınmış şairler, bazen Vietnam ve Cezayir halklarının mücadelelerini selamladıkları halde, kendi ülkelerindeki değişik halklar, özellikle milyonları bulan Kürt halkı üzerindeki ulusal baskıya karşı susmaktadırlar. Dağlarca'nın Malazgirt Ululaması adı altında Türkler'in bölgeyi işgal edişinin 900. yıldönümüne adadığı destanı, bölgenin en eski halklarından olan Rum, Ermeni ve Kürt halklarına karşı, düşmanlıklar ile dolu olacaktır elbet de, büyük ulus şövenizmini dile getiren öğeler, elbet de şiirin konusu olamaz.

Türk, Rum, Ermeni, Arnavut, Çerkez, Laz, Yahudi, Tatar, Arap, Gürcü ve Kürt halklarına sıcak duygularının ileten Çetin Öner, yazdığı Özeleştirisi adlı şiirinde, yörenin gelmiş-gitmiş ve hala bölgede yaşamakta olan, birçok halka karşı bir özeleştiriyeye girişmesi, hem de şiirsel bir dille bunu yapması, Türk şiirindeki eski, geri bazı yapılanmaların aşılması açısından önemli, duyarlı bir girişimdir. Yukarıda adlarını verdiğimiz değişik halkları bir bir selamlıyan Çetin Öner, Kürtleri, dağ ve yoksulluk bağlamında ele alır:

*Ah bu Kürt yanım benim
Sığıyorum dağlarına
Yoksulluktan utanarak(43).*

Yoksul insanların bu geri çekilişini, dağlarına sığınmalarını, Ataol Behramoğlu, bir şiirinde patlamaya hazır bir dinamitin hareketlenişine dönüştürür:

*Elbette vardır bir diyeceği, bir haberi
Bir kaçağa çay sunan Kürt kadınlarını
Dağlar dilsizdir, yalçındır
Ama gün gelir bir diyeceği olu onların da
Ve dağlar, ıssız tarlalar başladı mı konuşmaya
Susmazlar bir daha söz artık onlarındır(44).*

RÖPORTAJ VE GEZİ NOTLARI

Kürtleri konu edinen röportaj ve gezi notları biçimindeki yazınsal türler, son yıllarda Türk edebiyatının gelişen iki önemli yazı türüne dönüştüler. Kürtlerin yoğun oldukları yörelerdeki olaylar, sorunlar, gerçekleri tüm çıplaklığı ile okuyucuya iletmeyi amaçlayan bu türler, çağdaş gazeteciliğin artan gereksinimleri sonucunda gelişmeye başladılar. Röportajların, gezi notlarıyla sıkı akrabalığı vardır. Bazen de, bu röportajlar öyküsel bir karakter kazanarak, öykü türüne iyice yaklaşırlar. Tüm bu özelliklere sahip olan röportajların genel amacı, sorunların arkasındaki gerçekleri okuyucuya iletebilmek, bu konuda okuyucuyu bilgilendirmektir. Bu bilgilendirme, belli bir yazınsal yaratıcılık gerektirmektedir. Röportaj türünü, haber türünden ayıran da budur.

1950 yılında yayımladığı *Bizim Köy* adlı yapıtıyla, Mamut Makal dikkatleri bir kez daha köy gerçeklerine yöneltti. Bu yapıtın yayımlanmasından sonra, Kürdistan'ın yolunu tutan değişik yazarlar, Kürtler'in mağaralarda, taş devrini andıran bir yaşamı sürdürdüklerini gördüler. Mahmut Makal, *Bizim Köy* adlı notlarını yazdıktan sonra, Kürdistan'daki korkunç izlenimlerini *Yer Altında Bir Anadolu* adlı kitabında dile getirdi. Van ve yöresindeki ürperici yaşam sahneleriyle dolu olan kitapta, kışın yağın kar

yüzünden insanların, kış uykusuna girdiği, olanaksızlıklar yüzünden yöre insanların, dış çevreyle bağlantılarının aylarca kopması sonucunda kaderlerine nasıl boyun eğdikleri anlatılır.

Mahmut Makal'ın Bizim Köy adlı yapıtının yankıları büyük oldu. Bu yapıtın yayımlanmasından sonra Türkiye'de köy gerçeği, Türk edebiyatının önemli malzemesini oluşturdu. Bruno Arcurio, Makal'm köye bu yönelişini şöyle dile getirir: "Geçen Eylül'ün güneşli bir gününde, Anadolu'nun yüksek yaylalarından onunla birlikte geçtim. Kabadokya'da, göz alabildiğine uzanan Anadolu bozkırında yaşayan Kürt, Tatar ve Türk köyleri hakkında hemen her şeyi biliyordu(1).

Yazmış olduğu romanlarıyla tanınan Yaşar Kemal, aynı şekilde başarılı bir röportaj yazarı olarak da tanınmaktadır. Bu Diyar Baştan Başa adı altında röportajlarını değişik kitaplar halinde hazırlayan yazarın şimdiye kadar bu dizide şu kitapları çıktı: Peri Bacaları, Denizler Kurudu, Nuhun Gemisi, Bir Bulut Kaynıyor.

Kürdistan'ın değişik yörelerini gezen, buralarda değişik incelemeler yapan Yaşar Kemal, röportajlarında, Orta Çağ'dan kalma bazı yöreler ile karşılaşır. Yazar, örneğin Van kentini ve Doğubeyazıt kasabasını, birer kent ve kasaba olarak adlandırmak istemez. Bu yerleşme birimlerini birer köy olarak görür. Doktor Kelimesini Hiç Duymamışlar, Doğuda İnanılmaz Şeyler Gördüm, Gazete Bilmiyen Hoca adlı röportajlarında, Kürdistan'daki insanların akıl almaz yaşamından manzaralar çizen Yaşar Kemal, halka yapılan bu kötülüklere rağmen, halkın konukseverlik, fedakarlık, sevenenlik ve insancıl değerlerinden birşey yitirmediğine tanık olur. Kaçakçılar arasına katılan yazar, yirmi beş gününü onlar arasında geçirir, onlardan bir parça olur, sevinç ve korkularını paylaşır. Böylece röportajlarında onların sorunlarını yakından tanıma olanağına kavuşur.

Yaşar Kemal'in romanlarında fazla görülmeyen yöreler, bu kez röportajlarında karşımıza çıkarlar: Kanını Vererek Gazi Ünvanını Alan Antep, Kutsal Balıklar Ve Ceylanlar Şehri Urfa, Diyarbakır... Yaşar Kemal, Diyarbakır'daki kentsel gelişimin

dengelessnessini, adı geçen röportajın bir kesitinde şöyle dile getirir: "Diyarbakır akrepler şehri, gül şehri, karpuz şehri. Diyarbakır yeni yapılacak otelleri, eşsiz tabiatıyla turist şehri. Diyarbakır tezatlar şehri(2).

Yaşar Kemal, bu çelişkiler yumağı içinde boğulan, yolunu şaşırarak yoksul insanların sorunlarını, çilelerini, bir iş bulmak için, bu insanların nasıl İstanbul'un yoluna koyulduklarını, Neden Geliyorlar adlı röportaj dizisinde başarılı bir biçimde incelemeye çalışır.

Kürdistan'ın önemli sorunlarını, yirmi beş yıldır, aralıksız izleyen Fikret Otyam, röportaj türünde çok değişik ürünler verdi. Fikret Otyam, bu röportajlarını, Gide Gide adı altında farklı kitaplar halinde yayımladı. Bunlardan bazıları şunlardır: Ha Bu Diyar, Doğudan Gezi Notları, Topraksızlar, Harran-Hoyrat-Mayın Ve Iğrı, Uy Babo, Bir Karış Toprak İçin, Oy Fırat Asi Fırat, Karasevdam Anadolom...Fikret Otyam, halkın yıllardır çözülmeyen sorunlarına, ulusal istemler hariç, diğer sorunlarına daha gerçekçi yaklaşır. Jandarma baskısı, okul, hastahane, yol gibi olanaksızlıklar ve diğer bir dizi sorun, Otyam'ın röportajlarında, yöreden çekilmiş resimler ile birlikte dile getirilmiştir. Yöre kültüründen sınırlı olarak yararlanan yazar, Kürt Sorunu'nun politik boyutu konusunda, röportajlarında daha "temkinli" davranmaktadır.

Fikret Otyam, 1964 yılında Diyarbakır'ın Çermik kazasına bağlı Musıkan köyünde jandarmaların yoksul köylü üzerindeki baskıları, röportajlarıyla basına yansıtması sonucunda, Türkiye'de dikkatleri bir kez daha Kürdistan'a yöneltti. Jandarma Dayığı adıyla Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bu röportajlar üzerine, o dönem görüşlerini açıklayan Aziz Nesin, bir yazısında Kürdistan'daki bu ulusal baskıyı, bir ara Balkan halkları üzerinde uygulanan zulme benzetir. Aziz Nesin, daha sonra yazısında Hüseyin Kazım Bey'in, "Şeyli Muhsinî Fani" takma ismiyle yayımladığı 10 Temmuz İnkılabı Ve sonuçları adlı kitabına değinir, bazı alıntılar alır. Osmanlıların, Balkanları yitirmesinin bir nedeni olarak, Jandarmanın yöre halklarına yaptığı zulmü gösteren Hüseyin Kazım

Bey, kitabının bir kesitinde şöyle der: "İşkence ve dayak Makedonya'nın her yerinde ve çok şiddetli bir tarzda câri idi, şikayet dünyaları tutuyordu. Bu mezalimi yapan da bizim jandarmamızdı.. Önce Arnavutluk'ta başlayan bu zulüm, diğer Rumeli vilayetlerine de sirayet etmişti(3). Bu alıntıyı yapan Aziz Nesin, Balkanlar'daki bu baskıları, Kürtlere yapılan baskılar ile karşılaştırdığında, Kürdistan'daki ulusal baskıyı misalsiz bulur, öfkesi iyice artan Aziz Nesin, daha gerilere giderek Cumhuriyet döneminde ayaklanan Kürt halkının üzerindeki baskılar ile günümüzdeki baskılar arasında bazı benzerlikler kurarak, halk üzerindeki zulme değinir: "..Ayaklanmanın daha birçok etmenleri vardır. Ama bunların başında, bizim kendi jandarmamızın halka yaptığı zulüm vardır, işkence vardır. Bunun böyle olduğunu hep biliriz de, yine açıklayamayız. Açıklayamadıkça da bu böyle sürüp gider(4).

Röportaj türünde, yazmış olduğu değişik yapıtlar ile tanınan diğer bir yazar da, Necmi Onur'dur. Elazığ da doğan Necmi Onur, Kürdistanı adım adım dolaşarak, halkın bazı sorunlarına eğilmeye çalıştı. Kürt halkının yoksulluk ve baskılar sonucunda çektiği acılar karşısında duyarlı olan yazar, bu acılara son vermek isteyen Kürt halkının mücadelesi karşısında duyarsız olur. Röportajlarındaki bu düşünsel dengesizlik, yazarın savunduğu ırkçı ideolojiden kaynaklanmaktadır. Yazar, 1963 yılında yayımladığı Mezarlarında Yaşayanlar adlı röportajında, Kürt halkının yüzyıllardır yoksulluk ve bir dizi olanaksızlıklar yüzünden nasıl ezildiğini vurgulamaya çalışır. Bu zorlukların aşılması gereğine inanan yazar, daha sonraki yıllarda halkın yaşam koşullarında bir değişikliğin olmadığını görecektir. Şark Cepesinde Yeni Birşey Yok röportajında, buna tanık olan yazar, daha sonraları Unuttuğumuz Doğu adıyla yazdığı diğer bir röportajında, bir umutsuzluğun içinde düşer. Sorunların aşılması, bir çözüme kavuşturulması konusunda duyarsızlığını sürekli sürdüren yazar, 1960 yıllarından sonra büyüyen ve kendisinin de sürekli üzerinde durduğu baskı ve zulme karşı mücadele eden Kürt halk muhalefetini eleştirmeye başlar. Sonunda Dağların Arkasında Neler Oluyor adıyla kaleme aldığı röportajlarda, ulusal

baskı ve zulme karşı savaşmak isteyen güçleri karşısına alarak, onları "Kürtçülük" ile suçlar, polise röportajlar halinde raporlar gönderir. Bu konuda Necmi Onur'un çalışmalarında sanatsal bir düşünüş gözlenmektedir. Çünkü o halkın can alıcı sorunlarından uzaklaşmakta, bu sorunların karşısında yer almaktadır.

Özellikle Kars ve yöresindeki kadınların ve çocukların önemli bazı sorunların röportajlarında vurgulamak isteyen Dursun Akçam'ın Analarımız adlı röportajı, Milliyet Gazetesi'nin açtığı bir yarışmada, 1962 yılında birincilik ödülü aldı. Yazar, daha sonraları bu röportajım, Çocuklarımız ve Kanayaklılar adlı diğer röportajlarıyla bir araya getirerek, Analar ve Çocuklar adıyla yeniden yayınladı. Dursun Akçam'ın bu röportajlarında kadınların ve çocukların sorunları iç içe geçmiştir. Toplumun ve en çok ezilen iki tabakasını oluşturmaktadırlar. Bir röportajında, Türkçe bilmediği için kocası Esmani ile bir uyumsuzluğa düşen Hazal, sonunda kendisini Aras nehrine atarak bir kurtuluş yolu aramaktadır. Sorunların yoğun ve şiddetli oluşu, Hazal gibilerine başka bir kurtuluş seçeneği tanımamaktadır. Hazal'ın arkasından yalnız bir ağıt yakılır:

*Gelin ettiler beni, elim kıvalı kaldı
Yâd ellere sattılar beni dilim kilitli kaldı
El ettim imdat dedim ölümü Aras aldı
Aras, Aras sen Aras, sellere saldı Aras(5).*

Yazdığı öyküler ile tanınan Bekir Yıldız, aynı şekilde başarılı bir röportaj yazarıdır. Röportajlarındaki öyküsel yaklaşım, röportajlarındaki sanatsal gücü daha da etkilemektedir. Yazmış olduğu Harran ve İnsan Postası-Güneydoğu Zıندانı gibi röportaj, öykü karışımı yapıtlarında yazarın bu başarısını açıkça görebiliriz.

• Bekir Yıldız'ın röportajlarında insanlar eceliyle, ölmezler. Yaşamı, insanlara uzun ömürlü kılmayan nedenler büyük çapta toplumun ekonomik ve toplumsal gerililiğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü yazara göre, yöredeki yaşam bir zıندانı andırmaktadır.

İnsanlar adeta cezalandırılmaktadırlar. Ölü bir yaşamdan sergilenmeler sunan Bekir Yıldız, özellikle yöredeki insanların sağlığını tehdit eden yaşam koşullarına, alınan önlemlerin ilkelliğine, röportajlarında büyük yer ayırmaktadır. **Şark Çıbanı** gibi hastalıklar yüzünden insanların parça parça dökülen etleri, Elazığ'da ilk kez açılan **Cüzzam Hastahanesi**'ni dolduran yüzlerce insan, akrep, sivrisinek ve bit ile baş edemiyen insanların yenilgisi, bir ara **Körler Ülkesi** diye adlandırılan yörede, insanların yığınlar halinde trahoma yakalanmaları gibi hastalıklar yüzünden insanların kırımdan geçmeleri, Bekir Yıldız'ın röportajlarında acil bir çözüme kavuşturulması gereken sorunlardır.

Hastalıkların, özellikle bitin insanları yiyip bitirdiği yıllarda, uğranılan **Sarıkamış Hazimeti** sonucunda binlerce kişi yollarda ölmüştür. Bu dramın yaşanıldığı yöreyi gezen yazar Tekin Sönmez, gezi notlarını, bir kitapta topladı(6).

"Bu kitabı, gözlerini kıtlık dünyası içinde açıp, kıtlık dünyası içinde kapıyan **Doğu'nun çilekeş Hasso'larına**, **Memo'larına** adıyorum" şeklinde söze başlayan Halil Aytekin'in yazdığı **Doğuda Kıtlık Vardı** adlı gezi notlarında, Kürdistan'daki çelişkilerin yoğunluğu, sorunların çokluğu nedeniyle, burayı başka adlar ile adlandırmak zorunda kalır: **Yok'lar Ülkesi**, **Yanlışlıklar Ülkesi**, **İnsanların Tıkanıp Kaldığı Ülke**, **Şehir değil Dert Belası...**(7). Yazar, daha sonraki yıllarda, Kürdistan'da yapmış olduğu röportajlarını **Ezilen Doğu** adlı röportaj kitabında bir araya getirdi.

Askerlik yaptığı sıralarda Hakkari yöresi izlenimlerini, yörenin kültürünü, bu kültürün ulusal, toplumsal temellerini tarihsel bir bakış açısıyla incelemeye çalışan Muzaffer İlhan Erdost, bu röportajlarını, 1966 yılında **Yön** dergisinde yayımladı. Aradan yaklaşık olarak yirmi yıl geçtikten sonra, bu röportajlarına yeni bir biçim veren Erdost, bunları **Şemdinli Röportajı** adıyla 1987 yılında yeniden yayımlandı. Bu yapıtın yayımlanmasından sonra, bir mahkemenin aldığı bir karar sonucunda, **Şemdinli Röportajı'nın** yok edilmesi kararlaştırıldı, kitabın dağıtımı yasaklandı. Bu karar, Tür-

kiye'de Kürt Sorunu'nun tartışılması konusunun önündeki güçlüklerin geriliğini dile getiren önemli bir hukuksal fenomendir.

Hakkari'de görev yaptığı sıralarda, Zap suyuna kapılarak ölen Selahattin Şimşek, yöredeki izlenimlerini **Hakkâri Dedikleri** adlı kitapta dile getirdi. Şimşek yörenin etnik sancılarında kitabında yer vermemektedir.

Yıllardır çözümsüz bırakılan Kürt Sorunu, 1980 yılından sonra gerek Türk basını ve gerek Dünya basınına yakından ilgilendiren önemli konular arasına girdi. Kürdistan'ın değişik parçalarındaki Kürt halk mücadelesi bu yeni dönemde sesini dış dünyaya sınırlı da olsa duyurabildi. Türkiye'deki siyasi hareketlilik, bölgedeki önemli bazı olaylar sonucunda, Türk periyodik basını Kürt sorunu'na kapılarını açmak zorunda kaldı. Türkiye'nin önemli gazetelerinden Cumhuriyet, Milliyet ve Güneş gibi yayın organlarında Kürt Sorununa ilişkin olarak değişik yazılar, röportajlar yayınlanmaya başlandı. Kürdistan'daki olayları bir gazeteci olarak izleyen Celal Başlangıç'ın Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan, daha sonraları Kanlı Bilmece-Güneydoğu adıyla kitap olarak çıkan yapıtında, yörede halk üzerinde artan devlet teröründen örnekler verilmektedir. Kitaba bir önsöz yazan İlhan Selçuk, halk üzerindeki jandarma baskısı ve işkence olayları karşısındaki duyarlılığını şöyle dile getirmektedir: "...Başı ağrıyan, kalbi sıkışan, ciğeri sızlıyan insan gibiyiz, bedenimizin acıyan organını kesip atabilir miyiz? Güneydoğu'da işkence ya da toplukırım varsa, ülkenin batısındaki büyük kentlerde insan gibi yaşadığını kim ileri sürebilir"(8). Güneş gazetesi muhabirlerinden B. Murat Öztemiş, Irak ve İran Kürdistanı'ndaki ulusal baskının sürekliliğini vurguladığı **Bu Dağlar ki, Hiç Bahar Görmedi** adlı kitabında, yıllardır özgürlük uğruna mücadele eden Kürt halkının dağlar başındaki yaşantısından söz etmektedir.

1988 yılında Irak'daki Baas Rejimi'nin Kürt halkına karşı zehirli gazlar kullanması, Kürt halkını toplu halde yok etme planları sonucunda, sınırları aşarak Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Kürt mültecilerinin durumu, Kürt Sorunu'nun Türkiye'de çok

yönlü olarak basında tartışılmasına olanak yarattı. Kürt halkının yüzyıllık çilesine, Türk okuyucusu ilk kez bir anlam verebildi. Bu halka yapılan zulmün gizli perdeleri aralanmaya başlandı. Diğer yandan, Irak'ta yok edilmek istenen bir halkın, büyük bir kesiminin de Türkiye'de aynı baskılara maruz kaldığı şeklindeki gerçekler üzerindeki görüşler henüz bir netlik kazanamadı. Bütün ve parça arasındaki ilişkilerin önemi veya varlığı Türk okuyucusunun kafasında birer soru halinde kalmaya devam etmektedir. Bu zorlukların aşılması, bir süreç sorundur. 1970 yılında Irak'da büyüyen Kürt halk muhalefeti karşısında olumsuz bir tavır geliştiren, Baas İrkçı yönetiminin yanında yer alan bazı Türk yazarlarının ve gazetecilerinin o dönemde yaptıkları röportajlardaki yanlış bazı tezleri, 1988 yılındaki olaylar yerle bir etti. Irak'daki yönetimin gerçek kimliği ortaya çıkmış oldu. Kürt halkının mücadelesindeki haklılığı bir kez daha kanıtlamış oldu. O dönemde yayınlanan ve Baas yönetiminin gözü ile Kürt sorununa bakan, Mezopotamya, Barzanlı Dosyası, Bağdat Basra Yollarında ve Mustafa Barzan İle Bir Röportaj başlıklı gezi notları ve röportajlarda gerçekler yansıtılmadı. Bu yayınlar birer gazetecilik olayı dışında bir anlam kazanamadılar.

Irak hükmetinin Kürt halkına karşı giriştiği zehirli gaz saldırıları sonucunda, Türkiye'ye sığınan Kürtlerin içinde buldukları zorlukları yerinde inceliyen Milliyet gazetesi yazarlarından Zeynep Oral'ın aynı gazetede seri olarak yayınlanan Kampların İçi Ve Dışı adlı röportajında estetik ölçüler çerçevesinde olaylar çarpıtılmadan yansıtıldı(9). Hürriyet gazetesinde seri olarak yayınlanan Biz Peşmergeler adlı seri röportajlardaki sanatsal düşüş ve gerçeklerin doğru yansıtılmaması nedeniyle, edebi anlamda bu röportajlar başarılı olamadılar(10).

Irak hükmetinin kullandığı zehirli gazlar sonucunda Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan Kürtlere ilişkin izlenimlerini Zehir Yüklü Bulutlar adlı bir kitapta bir araya getiren gazeteci Erbil Tuşalp, bu arada Kürt tarihinden bazı acı sayfalar sunmaktadır. Kürt kimliğini inkar eden bazı Türkçü, ırkçı yazarları da eleştiren Tuşalp, önemli bir gerçeği vurgulamak ister: "Bir tarih tezinin yok

saydığı Kürtlerin anadilidir Kürtçe. Kürtler tarihin değişik dönemlerinde, Hintliler, İranlılar, Helenler gibi Asya'ya ve Avrupa'ya göç eden ve Hint – Avrupa dili konuşan topluluklardan biridir. Dili ve edebiyatı, tarihi ve sanatı olan bir halktır Kürtler"(11).

Halepçe soykırımının büyük etkisi, ister istemez birçok Türk yazarının dünyasını da sarstı. Bu katliamın korkunçluğu dile de yansdı. Çoğu kaynaklarda geçen "Kürt Auschwitz", "Ölüm Rüzgarları", "Zehir Yüklü Bulutlar" gibi benzetmeler, sonunda "Halepçeler Olmasın" dileğiyle noktalandı. Halepçe olayı Türkiye'deki Kürt gerçeğinin bütün çıplaklığıyla bilinmesine yol açtı. Zehirli bombalar karşısında kaçan, yolunu şaşırın annelerin kucaklarındaki bebekleriyle birlikte sessizce toprağa gömülmeleri veya toprağa sarılmalarını boy boy sergileyen resimler, sözcükler ve dili de etkiledi. Bir "Halepçe Edebiyatı"ndan da söz edebiliriz. Türkçe yayımlanan değişik kaynaklarda bu konuda sıcak bir duyarlılığın izlerine rastlamaktayız. Özellikle röportaj türünde Kürt gerçeğine sıcak bakan bir anlayışın bu olaydan sonra biçimlendiğini de belirtmek gerekir.

Kürdistan'ın güneyinde yer alan en uç noktalardan birisi olan Hakkari, daha önceleri de değindiğimiz gibi Türk edebiyatında

"Kuş uçmaz, kervan geçmez" bir yöre olarak dile getirilir. Kuzeyde yer alan benzer uç noktalardan birisi de Ağrı dolaylarıdır. Haluk Şahin'in babasıyla birlikte çıktığı uzun yolculuk Ağrı'da noktalanır. Yarım yüzyıl önce ayrıldıkları köye uzanan baba – oğulun öyküsü, yazar'ın Ağrı'ya Dönüş adlı yapıtında yer almaktadır. Ağrı yöresine ilişkin tarihi, coğrafik bazı bilgilere yer verildikten sonra, özellikle yabancıların Ağrı'ya ilişkin "hesapları" üzerinde durulur, yörenin etnik "hassasiyeti" vurgulanır. Yöredeki sorunların çözümü için baba ve oğulun üzerinde birleştikleri noktalar şunlardır: bağımsızlık, kalkınma, demokrasi. Yazar, yöredeki halkların kültürlerini incelemek için buralara gelen turistleri "etnik turistler" olarak tanımlar(12). Yörenin can alıcı sorunlarını öncemeyen yazar, daha ziyade resmi bir görüşü dile getiren "yabancı

parmağı" izinin peşine takılır. Bilindiği gibi Kürtlerin her ulusal başkaldırısı bir "yabancı parmağı" görüşüyle açıklanmaya çalışılmıştır. "Yabancı parmağı edebiyatı", değil yalnız röportaj türünde, roman, şiir gibi türlerde de meşhur bir tez olarak oldukça fazla kullanılmaktadır. Kürt halkının kendi ulusal haklarını dile getiren her tepki bu anlayışa göre ortaya konulan bir "Kürt senaryosu"dur.

Cavit Orhan Tütengil, Fakir Baykurt'un Onuncu Köy romanının kahramanlarından birisi olan Muhtar'ın Ağrı yöresindeki askerlik yılları izlenimlerine dayanarak kaleme aldığı Ağrı Dağında ki Horoz adlı yapıtında, ad vermeksizin Kürtlerin içerisinde bulunduğu kötü yaşam koşullarına değinir. Sorunların çözümü için "ötebilecek bir horoz"un gerekliliğine inanan Tütengil, Kürtler için "Bunlar Türk değil" diyen öğrencisini ayrıca ikna etmeye çalışır(13).

Son yıllarda Türk diline giren "Güneydoğu olayları" ifadesi, Kürt halkının kendi özgürlük mücadelesine yanıt vermeyen, daha çok bir "gürültü"yü yansıtmaktadır. Bu olaylara ilişkin olarak da yabancı parmağı ve Kürt senaryosu ifadeleri kullanılmaktadır. Halkın gerçek sorunları, örneğin yörenin etnik gerçekleri kolay kolay ele alınmamaktadır. Kürt halkının acı gerçekleri bütün çıplaklığıyla günümüz Türkiye'si'nin önemli bir sorununu oluşturmaya devam etmektedir. Yeşilyurt köylülerinin başına gelenler gün gibi ortadadır. Maymunların insanlar üzerinde bir hakimiyet sürdürdüğü bir gezegenin varlığından yola çıkarak, izlenim ve gözlemlerini Telboyu İnsanları "Güneydoğu -2" adlı yapıtında bir araya getiren Celal Başlangıç ,sözlerini şöyle bitirir: "Telboyu insanı olmak zordu"(14).

TOPLU BİR BAKIŞ

Türk edebiyatında yer alan Kürtler temasının temelini oluşturan "hammadenin keşfi" 1960 yıllarına rastlar. Kürtler bu yıllarda bilinmeyen bir gezegenin insanları gibidir. Karanlık bir dünyada yaşayan bu insanlara ulaşabilme arzusu bazı yazarlar arasında giderek artmaya başlar, "Yer altında bir Anadolu" olarak dile getirilen bu topraklar, büyük okuyucu kesimleri arasında geniş bir merak konusu oluşturur. Kendileri Kürt olan veya buralarda büyümüş ya da görev yapmış olan Türk yazarlarının yeni bir dünyanın keşfi olarak dile getirdikleri olay, daha ziyade yoksulluk içerisinde can çekişen Kürtlerin acı bazı gerçeklerine dayanıyordu. Bir cehennemi andıran bu yaşama ilişkin olarak yıllarca Bingöl'de yaşayan, büyük şehir yaşamından uzak kalan şair Metin Altıok şunları söyler: "Bingöl benim hayatımda bir cehennemdir. Bilmediğim tatmadığımı bir cehennem. Varlığımdan hile haberim olmayan bir cehennem. Ama farkına vardım. Haberim oldu. İnsanların canlarının hiç önemi olmadığını gördüm. Kan sıçradı şiirimin üstüne diyorum. Gerçekten kan sıçradı" (İkibine Doğru, sayı:2,1991). Bu yıllarda halkın etnik sorunları bir kenara itilmiştir, sorun ekonomik bir yoksullaşma ve toplumsal bir gerikalmışlık olarak kabul leniyordu.

Kemalizmin etkisinde kalan, kendi halkının sorunlarından uzaklaşan, daha ziyade büyük şehir yaşamına kendisini kaptıran Kürt kökenli bazı yazarlar veya Kürtler arasında büyümüş olan Türk yazarların yapıtlarında Kürtler genel olarak ortalıkta yokturlar, Kürtlerin yerini "doğulu vatandaşlarımız" almıştır. Çevre etkisi veya bir esin kaynağı olarak geldikleri çevrelerin sorunları yapıtlarına yansımamıştır. Diyarbakır'da doğan Vedat Günyol kendisi bir Kürt aileden gelmesine rağmen, anılarında kendisine "İstanbul çocuğu" denildiğini belirttikten sonra, okul yaşamına ilişkin olarak da şöyle der: "...Sabah akşam, bir Kürt uşağının denetim ve gözetiminde gidip geliyorum okula. Kısa pantolonluydum"(1). Kendisi Kürt olan Vedat Günyol'un düşünce dünyasındaki bu yabancılaşma hep öyle kalacak, kendisi büyüdükten sonra da Kürtlere hep uzak kalacaktır. Topluma yabancı bu kesim yazarların yapıtlarında ve entelektüel yaşamında "Kürt damarları" hep kesiktir. Yine Diyarbakır doğumlu Cahit Sıtkı Tarancı'nın şiirlerinde Kürt insanlarına, onların çilelerine rastlamak olanaklı değildir. Onun şiirinde geldiği yöre Diyarbakır yoktur. Yaşadığı yıllarda başları gövdelerinden koparılmaya çalışılan Kürtlerin öyküsünün henüz bitmediği bir sırada, o, "Mustafa Kemal'in altın başına" övgüler dizmektedir: ..

*Gecenin birinde fecre karşı
Güneşten evvel doğdu ufukta
Mustafa Kemal'in altın baş.*

Cahit Sıtkı Tarancı'nun geldiği yöreyi dile getiren tek şiiri Kelekler adıyla bilinen bir şiiridir:

*Bir Dicle farzedirdim hayatı, etraftı saz;
Ömrümü, bahar yüklü zincir gibi kelekler
Ve derdim: "Çıkmanı artık keleklerden kıy ve yaz.
Her doğan gün ufkuma yeni bir güneş ekler
Güneşsiz ve keleksiz Dicle akarmış meğer(2).*

Tarancı'nun şiirindeki bu Kürt kılığı, farklı dünya görüşleri ve sanat anlayışlarına sahip olmalarına rağmen, Cemal Süreya için de geçerlidir. 1931 yılında Erzincan'da doğan Cemal Süreya'nun ailesi 1938 yılında patlak veren Dersim ayaklanmasından sonra Bilecik iline sürgün edilir. Zeynep Oral ile yaptığı bir söyleşide yazar bu konuyu açmak zorunda kalır: "1938'de Dersim İsyanı sonrasıydı. Aile Erzincan'dan göçüp, Bilecik'te oturmaya mecbur edildi. Bilecik'e geldik altı ay sonra annem öldü. Dördüncü çocuğunu doğururken. Ağlamadım, sızlamadım, acısı içime oturdu". Bu zorluklara karşı: "Peki siz hiç mi isyan etmediniz " diye soran Zeynep Oral'a, Cemal Süreya şu yanıtı verir: "Acıları hep içimde taşıdım" (3). Başka bir deyişle yazar, geldiği toplumun ve çağının sorunlarını dile getirmekten kaçınmıştır veya önemsememiştir. Bunun nedenleri çeşitlidir: tarihten gelen zorluklar, yasal güçlükler ve yazarın kendisinden kaynaklanan ilgisizlik... Türkiye'de insanların Kürtçe sohbet etmeleri yüzünden tutuklandığı bir dönemde, yazar Kürtçe'yi "nedense" İspanyolca'ya benzetir:

*Yakındoğu'nun düpedüz İtalyancası: Farsça
Yakındoğu'nun zengin Fransızcası: Arapça*

*Yakındoğu'nun duru İngilizcesi: Türkçe
Yakındoğu'nun dallı İspanyolcası: Kürtçe
...(4).*

Vedat Günyol, Cahit Sıtkı Tarancı, Cemal Süreya örneklerine 1930 yılında Muş'da dünyaya gelen Tahsin Saraç'ı da ekleyebiliriz. Tahsin Saraç'ın şiirinde Kürt sözcüğüne rastlamak olanaksızdır. Ahmet Arif'den esinlenerek yazdığı Otuzüç Menekşe adlı şiiri dışında şairin gelmiş olduğu yörenin can alıcı sorunlarına değinen başka bir ürünü yoktur. Tahsin Saraç'daki bu duyarsızlık, Kürt kökenli çoğu Türk yazarının ortak dünyalarını sergilemektedir. Bir okuyucunun, şair Özkan Mert'in şiiri üzerine yazdığı bir yazıda dile getirdiği şu görüşler, Türk yazarlarını hedef almasına rağmen,

Kürt kökenli "Türk" yazarları için daha da anlamlı görünmektedir: "Geniş anlamıyla bu yelpazede yer alan Türk aydınının "Eli bir makınalı tüfek gibi her yere uzanırken" elinin ucuyla dahi olsa mazlum Kürt halkına yetişemiyor. En azından diğer halklar gibi kendilerine yakın, hatta daha yakın olmasına rağmen"(5). Etnik bir arayış içerisine girmeyi dahi kabullenmiyen Kürt kökenli Türk yazarlarının etnik bunalımları da hiç kuşkusuz çağınuz Türkiye-si'nin veya edebiyatının önemli bir sorunu yansıtmaktadır. Yılmaz Güney örneğinde olduğu gibi bu bunalını aşanlar da görölmektedir.

Türk Edebiyatı'nın roman, öykü, şiir ve röportaj gibi temel türlerinde Kürtler temasının nasıl ele alındığını inceliyen bu çalışmanın kapsamına, anı, mektup, oyun yazarlığı, senaryo yazarlığı alanındaki yapıtlar alınmadı. Bu öbeklere giren yapıtlarda sınırlı da olsa, Kürtlere değinilmektedir.

Özellikle Kürdistan'da görev yapmış, orada doğup, büyümüş veya değişik bağlamlarda Kürtler ile farklı ilişkiler geliştirmiş olan yazarların kaleme aldıkları anılarda, Kürtlere ilişkin önemli belirlemeler yer almaktadır. Bu yapıtların edebi yanları dışında, yöre halklarının geçmiş yaşamlarına ışık tutabilecek tarihsel özellikleri de vardır. Bu yönüyle, anı türünün Kürtler'e ilişkin olarak Türk Edebiyatı'nda büyük bir önemi bulunmaktadır.

Çağdaş Türk edebiyatına Kürtler temasının yansıması yazar – toplum ilişkisinden ziyade ülkedeki, politik atmosfere göre değişmektedir. Özellikle yasal zorluklar bu konuda önemli bir rol oynamaktadırlar. Değil yalnız edebiyat, diğer sanat alanlarında da bü tür güçlükler bulunmaktadır. Bazı Türk filmlerinin senaryosu haline getirilen değişik yapıtlardaki Kürtlere ilişkin ilerici bazı öğelerin, filmin çekimi halinde örneğin filmde yer almamaktadırlar. Görsel iletişim araçlarının kitleler üzerindeki direk etkilerinden çekinen veya filmin sansür edileceği endişesine kapılan film yapımcılarının bu tavırları sonucunda, film ve edebi yapıtın, içerik olarak uyuşmadıkları görölmektedir.

Halk arasında yıllarca sözlü olarak yaşayan halk edebiyatını incelemeden, çağdaş Türk edebiyatını kavramak bir ölçüde olanaksızdır. Çünkü bu ürünler bir yandan kolektif bilinç yansıtırlarken, diğer yandan geçmiş hakkında bize önemli ip uçları sunmaktadırlar. İncelememizin ikinci bölümünde yer alan Kürtlere ilişkin Türkçe atasözlerinin belli bir yığılma göstermeleri, Türkiye’de Kürtler aleyhinde yaratılan olumsuz bazı ön yargıların çokluğundan kaynaklanmaktadır. Kürtlere yönelik atasözlerinin çokluğu aslında Kürtlerin çok yönlü baskılara kaldığının gündelik yaşamdaki açık bir ifadesidir: Acemi nalbant Kürt eşeğinde dener kendini, Kür dü koyçuvala vur duvara yine de Kürt, yine de Kürt. Pire lte bit Kürtte olur, Kürt değneksiz olmaz...Örneğin iş olacağına varır anlanunda kullanılan Hasılı kelam, Kürt müslüman değil vesellam atasözünün temclinde de ince bir olumsuzluk bulunmaktadır.Bazı atasözlerinin zamanla değişime uğradıkları ve yeni bir biçim kazandıklarını görmekteyiz, örneğin Kürde bir verme iki ister – yatmaya da yer ister, Kürt getirdiğini yemez – yemeden de gitmez gibi...Kürtlere yönelik bir kızgınlığın, şüpheliğin, aşağılamanın birer anlatımı olan bu ifadelerdeki nicel artışlar, çatışma ortamlarındaki kızgınlığın büyümesine paralel olarak çoğalmaktadır. Bu konu büyük çapta, Türkiye’de Kürtlere ilişkin olarak geliştirilen tavırların çeşitliliğine dayanmaktadır. Mehmet Kemal’in Sürgün Alayı adlı romanının önemli kahramanlarından birisi olan Neco’nun şu açıklamaları kızgınlığın dili nasıl etkilediği açısından oldukça çarpıcıdır:

"Siz..."dedi.

"Neyiz biz, neyiz biz?"

"Siz..."

"Şimdi düğümü çözeceğiz. Biz neyiz? Biz Kırmancoyuz değil mi? evet biz. Ama siz yöneticileriniz bize Kürt demiyorlar açıklan. Bize siz Türk'sünüz, diyorlar. Resmi görüşe göre biz Türk'üz, kaba Kürt'üz. Uygur olmayan Kürt'üz. Sivilken de böyleyiz. Yöneticiler: "Siz Kürt değilsiniz, Türk'sünüz" derlerken işlerine öyle geliyor da, öyle söylüyorlar. Resmi görüş içinde bunlar Kürt

deseler, azınlık olacağız. Tıpkı Rumlar gibi Yahudiler gibi, Ermeniler gibi... Onlar gibi kültür özerkliği istiyeceğiz. Kendi dilimizle konuşacağız, kendi gazetemizi çıkartacağız, kendi okullarımız olacak. O zaman ne olacak? Belki biz o zaman nüfusumuz olduğu ortaya çıkacak. Kültür özerkliği, siyasal özerkliğe kadar dayanacak, işlerine gelir mi? Gelmez. Kızınca bize Kürt diyorsunuz, öyle işinize geliyor. Kızmadığınız zamanlar, serikanlı olduğunuzda, siz Kürt değil, Türk'sünüz bizim kardeşimizsiniz, diyorsunuz. Sen de demin kızdığın için öyle dedin. Kızmasaydın demiyecaktın. Bizi de kendinden sayacaktın. Ben neden Türkçe konuşmam talimlerde? Konuşmam, bildiğim halde konuşmam. Ben, kendimi Türk saymıyorum ki... Ben saysam bile siz beni Türk saymasınız ki, eşitliğim yok ki sizin gibi"(6).

Şaka karışımı aşağılayıcı fıkralara ilişkin olarak daha önceleri de belirttiğimiz gibi, belli "düşmanlıklara" zemin yaratan bu ürünlerin ortaya çıkışını hazırlayan koşullar kötü bazı anlayışlardan kaynaklanmaktadır. Bu konuda görüşlerini açıklayan folklor araştırmacısı İlhan Başgöz bu tür şakaların temelindeki gizli saldırganlığı bir tehlike olarak değerlendirmektedir: "Şaka da vardır saldırgandır, yerici ve aşağılayıcıdır. Kişilerde, idarecilerde, sınıf ve gruplarda görülen çelişkileri, dengesizlikleri, eksizlikleri, abartma ve böhürlenmeleri hedef alır, böylelerin başına şimşekler yağdırır. Politik fıkraların bir bölümü bu gruba girer. Bazı fıkralar da Yahudi, Laz, Yörük, Kürt, Acem gibi azınlıkta kalan dinleri ve kültürleri şakaya alır(7).

Kahramanlık, yiğitlik, sevgi temaları üzerine söylenen Türk halk destanları ve öykülerini incelediğimizde, bu halk yapıtlarında bazen evrensel duyuş ve düşünüşün derin izlerine rastlamaktayız. Kürdistan ve onun bir parçasını oluşturan insan unsuru bu ürünlerde sevecenliğe açılan şiddetli bir coşkuya dönüşmektedir. Bu coşkuyu en güzel bir biçimde dile getiren ürünlerden birisi olan Kerem ile Aşlı öyküsünde Kürdistan'dan bazı manzaralar çizilir. Kerem Kürtlerin yaşadığı yörelere gider. Murat çayı, Nemrut dağı

ve Muş ovasına seslenen Kerem kayıp bir dilbcrin – Aslı'nun peşindedir, yolunu kesen dağlara seslenir:

*Sana derler Süphan Dağ
Ne dumandır başın senin?
Belirsizdir yazın ama
Hiç bitmez mi kışın senin?*

*Rüzgarlara dest olmuşsun
Dertlilere dost olmuşsun
Cümle dağa üst olmuşsun
Alçak değil başın senin*

Kerem daha sonra Muş ovasına giderek kız ve gelinlerin arası-
na katılır, vakit bir bahar vaktidir, doğanın tam kudurduğu bir
zaman kesiti:

*Açılmış laleler güller
Kokar gider Muş ovası
Güzeller kolkola vermiş
Yakar gider Muş ovası*

*Karşısında yüce dağlar
Göniil nehri durmaz çağlar
Kerem Ash için ağlar
Akar gider Muş ovası*

Kerem gibi sevgiye en büyük değeri biçen halk ozanlarından
birisi de Karacaoğlan'dır. Elinde sürekli sazı olan Karacaoğlan bu
arada Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları Mardin ve Diyarbakır
yörelere de uğrar:

*Sevdiğim oturmuş halılar dokır
Vıran bahçelerde bülbüller şakır*

*Ne İstanbul koydum ne Diyarbekir
Acap sevdiğimin eşi var m'ola*

*Hey geri de deli gönül hey geri
Adana, Ilbeyli, Göksu, Tekir'i
Otuz iki sancak Diyarbekir'i
Acap gezsem mavi donlum var m'ola*

*Yeşil ördek yayılıyor çimende
Mehdi günü doğar ahır zamanda
Kürt'te, Hindistan'da, Çin'de, Yemen'de
Acap gezsem mavi donlum var m'ola*

Karacaoğlan'ın çalıp söylediği diğer bir türkünün sözleri arasında Kürt kadınlarından söz edilir:

*Değirmenden geldim beygirim yüklü
Şu kızı görenin del'olur aklı
On beş yaşında, kırk beş bölüklü
Bir kız bana emmi dedi, neyleyim*

*Birem birem toplayayım odunu
Bilem dedim, bilemedim adını
Elbistan yanaklı, Kürtler kadını
Bir kız bana emmi dedi, neyleyim*

Daha çok kavga şiirleri olan Dadaloğlu, Avsar boylarının merkezi hükümete karşı ve kendi aralarındaki çatışmaları sevgi ve doğa temalarıyla süsleyerek büyük bir ozan ününe kavuşur. Dadaloğlu değişik aşiretler arasındaki çatışmalara değinirken bu arada Kürtlerden söz eder:

*Ne yaman oldu Afsarlı Kürtler
Yürekten çıkar mı böyl'olan dertler
Kayboldu arada boyn'uzun atlar
At vermemiz iskalıkta zor oldu*

Dadaloğlu'nun başka bir şiirinde Kürdistan sözcüğünü kullandığını görmekteyiz, adı geçen şiirde Mürseloğlu ve Mirze Bey adlı şahıslar arasındaki çatışma ele alınmaktadır:

*Mirza: savaş paklar için sağını
Kükük ettim Kürdistan'ın beyini
Başına yıkarım Beyrut dağı
Yazın Andırın'a dökmem var, dedi.*

*Mürsel de der: Mirza etme inadı
Bir kez de deden dedemi snadı
Benim kovduğumun kalmaz kanadı
Çelen kanatlarını çekmem var, dedi.*

Koroğlu destanının değişik varyantlarını incelediğimizde Kürtler temasının da zaman zaman bu değişik söylencelerin bir kesitini oluşturduğu görülmektedir. Bu kahramanlık destanı yöre insanları tarafından farklı bir biçimde söylenmektedir. Antep rivayetinde Koroğlu, Kürt kılığına girerek "Kürdoğlu" adını alır. Ayvaz'ı kaçırmak için, o, Kürt kimliğiyle hareket eder, birazcık Kürtçe öğrenir, Kürtlerin "Lo" sözcüğü dilinden düşmez. Halkın bu "Kürd" hakkında hiç de hoş düşünmediği görülmektedir: "Hele şu Kürde bak. Parmakları hıyar, kolları çınar dalı kimi, çanı oyumunun arasında büyümüş, zaballa bir Kürt. Altındaki ata kurban olsun, ata bak kendine bak, Kürtler zaten ashab giymeyi bilmezler ki"(8). Daha sonraları Koroğlu'nun Kürt olmadığı ortaya çıkar.

Koroğlu destanının ayrıca Maraş, Urfa, Elaziz varyantları da bulunmaktadır. Örneğin Maraş yöresinde söylenen bir varyantın sözleri arasında şu dizeler bulunmaktadır:

*Aldın Kürdün bacısını
Bir zıdana beş yiğidi*

*Bolu beyi kitme hele
(Her yanvıda) beş on kelle*

Köroğlu destanının değişik varyantlar üzerinde geniş incelemeler yapmış olan Pertev Naili Boratav, bu varyantları karşılaştırırken, Maraş ve Paris'de bulunan varyantları arasındaki ortak şu kesimi aktarır:

*Sefer oldu Kürdistan'a
Bizim ile göçen gelsin*

Boratav'ın Köroğlu incelemesinde yer alan Maraş metinlerinde Köroğlu'nun söyledikleri arasında ilginç bir belirleme bulunmaktadır:

*Aldı Güllüzar:
Necisin ne ararsın
Bölük bölük bölem seni*

*Aldı Köroğlu:
Sivastopolun Kürdüyüm
Yiğit beyler sürü ilen.*

Boratav, Aşık Müdami'nin ağzından derleyip yazılı hale getirdiği bir metinde, Hürüşan Ali olarak bilinen Köroğlu'nun çocukluk yıllarına anlatır. Bu metinde Hürüşan Ali'nin yolu Kürt çocukları tarafından kesilir, elinden parası alınır ve döğülür. Daha sonraları korkusuzca davranan Hürüşan Ali, babasının beğenisini kazanır, kahramanlığıyla tanınmaya başlar(9). Boratav incelemesinin bir bölümünde şu açıklamada bulunmaktadır: "Muhalli İdarinin zulmünden bıkmış olan yerlerdeki halkın muhayyilesi efsanevi Köroğlu'nun halkı zalimlere karşı sıyanet eden, halka daimu yardım eden bir hamî, hatta adalet gören bir "hakim" olarak tasavvur etmiştir. Bunu gösteren rivayetleri veya parçaları göstereceğim: Müderris Köprülüzade Mehmet Fuat Beyin A. Ja-

ba'dan naklen söylediğine göre, Kürtler arasında, Koroğlu'nun, fukara — uzun bir ölçü olduğu için — istifade etsin diyerek, mızrağını dağlara bıraktığı itikadı vardır. Buna Kürtler "Koroğlu ölçüsü" derler"(10).

Pertev Naili Boratav, Koroğlu destanının Kürtler arasında söylenmesine ilişkin olarak şu belirlemede bulunmaktadır: "Kars dolaylarındaki Kürtler arasında da, Koroğlu hikayelerinin ve başka halk hikayelerinin aynı şekilde, nazım kısmı Türkçe, nesir — hikaye kısmının Kürtçe olarak anlatıldığını Kars'ta öğrendim"(11). Boratav, daha değişik halkların Koroğlu destanına sahip çıkmalarına ilişkin olarak da Aşık Müdami'nin şu sözlerini aktarmaktadır: "Zannıma göre Koroğlu Kürt'tür"(12).

Karagöz oyunlarını etnik açıdan incelediğimizde farklı halklar ve etnik azınlıkları temsil eden kişilerin bu oyunların önemli bir ögesini oluşturdukları ortaya çıkmaktadır. Karagöz oyunlarını derleyerek, bazı metinler üzerinde çalışmış olan Cevdet Kudret, bu oyunlarda yer alan kişiler konusunu incelediği bir yazısında, şu belirlemede bulunmaktadır: "Kürt (Harputlu. Haso, hamal, bekçi), Arnavut (Bayram Ağa, kır bekçisi, bahçıvan, bozacı), Acem (zengin tücar)..."(13). Bilge Hacivat ile onun sözlerini anlamakta güçlük çeken "okumamış" Karagöz arasındaki konuşmalar dönemin farklı bazı çatışmalarını da dile getirirler. İstanbul — taşra kopukluğunun dolaylı bir anlatımını yansıtan bu çatışmalar, bu taşra ortamının bir parçasını oluşturan Kürtleri de kapsar:

Hacivat — İşte "Muayyer sünbüle", "Acem — Kürdi".

Karagöz — Ulan simitçinim tablasını kim devirdi?

Hacivat — Değil o canım, "Saba"dan başlayıp tiz "Segah"a vararak "Neva-yi Kürdi"yi bulup "Makam-i Araban"a inivermeli.

Karagöz — Onu yapamam, Hacivat

Hacivat — Neden?

Karagöz — Sabahleyin kalkmalı, tezgahçılara varmalı, bekçi Kürdü tutup arabaya atmalı; bu benim elimden gelmez" (14).

Günlük yaşamda Kürtlerin Türkçe bilmeyişleri, farklı bir költürden gelmiş olmaları nedeniyle Türkler tarafından alaya alındığı konusuna daha önceleri değinmiştik, bu "Karagözleştirme olgusu" daha ziyade askerlik yıllarında güncellik kazanmaktadır. Fakir Baykurt'un Posta Eri Apo adlı öyküsünde Van'ın Başkale ilçesinden gelen ve "Karagöz" haline getirilen askerin Kürtçesi alay konusudur: "...Bir yol "vallah" dedi mi hiç üsteleme Apo'ya. Bizim Kasımoğlu az buçuk Kürtçe bildiğinden, ara sıra, "Gel Apo, seninle Kürtçe konuşalım..." derdi. O da, "Biber heye! Tomatiz heye! Soğan heye! Yoğurt tünne! Süt Tünne!.." diye sıralardı (15).

Şair Can Yücel'in "Türkçesi olmayan Halo Dayı" ile konuştuğu bir şiirinde yine dil güçlükleri ortaya çıkmaktadır, yazar bu kez tercüman vasıtasıyla bu yaşlı Kürtle sohbete girer:

Halo Dayı'nın Türkçesi yok

Kızıldereli Hüseyin'in tercümanlığıyla konuşuyunuz:

– Kaç yaşındasın, Can diye soruyor.

– Kırk yedi, diyince ben,

– Maaşaallah! diyor bi "a"ları çatlata çatlata.

Ve sorular izliyor birbirini:

– Evli misin, Can?

– Evet.

– Maaşaallah!.. Kaç çocuğun var?

– Üç.

– Maaşaallah!.. Erkek mi?

– Biri erkek, ikisi kız.

– Maaşaallah!..Kaç yaşındalar?

– Erkeği on beş, kızlar on üç'le on iki.

– Maaşalaahh!..Mesleğin ne?

– Şair, mütercim.

– Maaşaallah!..Ne kazanıyorsunuz ayda?

– İki bin beş yüz, üç bin.

– Maaşaallah!..Kaç sene ceza verdiler sana?

– On beş.

– *Maaşaa...diye başlamışken yine,
Halo Dayı yanda kesiyor Allah'ı,
Ve kısa bir sessizlikten sonra, o güleç ihtiyarla birlikte,
Bayram toplanı gibi patlatıyorsunuz kahkahayı* (16).

Kürtlere ilişkin olarak Türk edebiyatında geliştirilen terminoloji alanında bazı olumsuzluklara tanık olmaktadır. Kürtler'in bir halk olarak adlandırılmasını dile getiren **Kürt Halkı** ifadesi Türk edebiyatında oldukça az kullanılmaktadır. Değişik yapıtlarda karşılaştığımız Kürtler kavramı, çoğu kez bir aşiret, bir topluluğu dile getirmek için kullanılmaktadır. Bu olumsuzluk, Türkiye'de Türk halkının yanında, ayrıca Kürt halkının da yaşadığı gerçeğinin açıklanmasının doğuracağı bazı yasal riskler gibi endişelere dayanmaktadır. Bu nedenle de Kürtler kavramı, Kürt halkı kavramına göre daha yumuşak ve az risk gerektiren bir ifadedir. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerdeki ifade özgürlüğü önündeki bazı kısıtlamalar, yasaklanmalar, çoğu kez hem yazarı hem de yapıtın kendisini güç durumda bırakmaktadır. Kürt halkının tarih boyunca üzerinde yaşadığı toprakların, tarihsel ve kültürel bir adlandırılması olan Kürdistan ifadesi değişik edebi yapıtlarda, çoğu kez tırnak işareti içine alınmaktadır. Kürdistan, gibi bir ülkenin veya toprak parçasının olmadığı şeklindeki açıklamalarda, sözcüğün rahatlıkla kullanıldığı, değişik kaynaklarda geçtiği görülmektedir. Kısacası Kürdistan sözcüğü bir sözcük olmaktan çıkarak, günümüz Türkiye'si'ni çok ürküten bir "bela" haline dönüşmüştür. Bir sözcüğün bir dilde yaşayıp—yaşamamasını bazı yasal dayanaklara göre ayarlamak, yaşamın kendisi tarafından çoğu kez kabullenmemektedir. Bu sözcük bazen yazarın değil de, kendi yapıtındaki bir kahramanın dilinden aktarılmaktadır. Global bir sözcük olan "Doğu" ifadesine gelince, bu sözcük Kürtler açısından kültürel, tarihsel ve etnolojik açıdan hiç bir anlam ifade etmemektedir.

Kürdistan sözcüğünün değişik yapıtlarda kullanılması, bazen bir ülke olarak, Kürt halkının günümüzde üzerinde yaşadığı toprakların adı olarak değil de, adeta edebi anlamda bir belde, diyar havasına sokularak dile getirilir. Bu kullanımıyla sözcüğün, masal

dünyalarındaki en uç köşeleri dile getirme stiliyle çoğu kez uyduğuna görmekteyiz. Özellikle Yaşar Kemal ve Kemal Tahir'in değişik romanlarında rastladığımız bu stile ilişkin bazı örnekler şunlardır:

* "Böyle bir nişancı bugüne Fevzi Paşanın ordusunun içinde bile, Kürtte Kürdistanda, Gürcü Gürcistanda şol çöl Arabistanda, hem de Frengistanda bulunmaz"(Kimsecik I, Yaşar Kemal, s. 198.)

* "Şu Osmanlı toprağında kimin, nereden güzel bir atı varsa, Aslan Ağu onu çetesine çuldırıyor, Arabistuna, Gavur İziirine, Kürdistana satıyormuş" (Orta Direk, Yaşar Kemal, s.253).

* "Millet, Afrika'da kazanılacak müstemlekelerden, Hindistan ve Çin — I maçin imparatorluğundan, Türklstan'dan Kürdistan'dan, İran'dan, Turan'dan, Kırım'dan elmanın bilhassa kızından ve diğer her renkte olanından esaslı birşey anlamıyor. Türk ocaklarındaki feryatlara kulak asmayarak, mezbahaya götürülen babalarına, kardeşlerine, oğullarına ve kocalarına ve sevgilerine ağlıyordu"(Bir Mülkiyet Kalesi, Kemal Tahir, s.121).

* "...Kürdistan'm yarısını nizama sokmuş bir başçavuş (Rahmet Yolları Kesti, Kemal Tahir, s.115).

* "...Haceli'den, benden, guruldan, eşraftan, Kurataş köyünü küllisinden davacı olabilirsin. Davacı olup bizi Kürdistan'lara sürdürebilirsin selbessin. Ve de hürsün" (Yılanların Öcü, Fakir Baykurt, s.257).

Kürdistan sözcüğünü masal dünyasından alıp, onu şiir dünyasına katan şair Turgut Uyar, Yokuş Yol'a adlı şiirinde bir gerçeği keşf eder gibidir:

*güllerin bedeninden dikenlerini teker teker koparırsan
dikenlerini kopardığın yerler teker teker kanar*

*dikenleri kopardığın yerleri bir bahar filan sanırsan
Kürdistan'da ve Muş— Tatvan yolunda bir yer kanar*

*Muş— Tatvan yolunda güllere ve devlete inanırsan
eşkiyalar kanar kötü donatımlı askerler kanar*

*sen bir yaz güzelsin, yaprakların ekşi, suda yıkanırsan
portakal incinir, tütün utanır, incirler kanar*

*bir yolda el ele gideriz, o yolda bir gün usanırsan
patişahlar ve Muşlar kanar, darülbedayiler kanar*

*Muş— Tatvan yolunda bir gün senin akşamın ne ki
oda her zaman otlar otlar erçenlikler kanar*

*el ele gittiğimiz bir yolda sen gitgide büyürsen
benim içimde çok beklemiş çok eski bir yara
kanar*

Türk Edebiyatı'nda en çok çarpıtılan veya hiç değinilmeyen noktalardan birisi, kuşkusuz Kürt halkının uzun yıllardır uğrunda mücadele ettiği kendi özgürlük, kurtuluş mücadelesidir. Özellikle, Türk romanında Kürt halkının bu özgürlük mücadelesi bir direnme edebiyatı haline dönüşmemiştir. Kürt halkının özgürlük mücadelesi çoğu kez "anlamsız", "yersiz", "zamansız" bir niteliğe büründürülür. Kemal Tahir'in şu belirlemesinde böyle bir kavga'nın "yararsızlığı" dile getirilir: "...Bu açıdan Kürtçülüğü zorlamanın en büyük zararı gene Kürtlere dokunacağına benzemektedir"(30—3—1989, Milliyet). Kürt halkının özgürlük mücadelesi bakımından, Türk edebiyatı, yaşamın kendisinden çoğu kez uzaklaşmaktadır. Kürtlerin ezilen, baskı altında olan bir halk olarak ne istediği, Türk edebiyatında bir berraklık kazanmamaktadır. Halbuki ulusal ezgi altında inliyen halkların istemleri bellidir, birer muama olarak ele alınamazlar, onların net olan ulusal istemleri anlaşılmiyan şeyler değildirler. Edebiyatın bir sanat olarak amacı zaten insana yakın olabilmek, onu anlıyabilmektir. Edebiyat ağır bir yükün altında ezilen insanların belini doğrultabilmesi için onu yeniden yaratır, ona güç ve cesaret verir.

Türk edebiyatında en çok işlenen konulardan birisi, hiç kuşkusuz Kürdistan'ın doğal güzelliğidir. Dağları, ovaları, ırmakları, gölleri bitki örtüsü, hayvanları ve doğal afetleriyle Kürdistan, Türk edebiyatında ele alınan önemli temalardan birisini oluşturmaktadır, hiç kuşkusuz Türk kanıyla boyanan bir vatan olarak. Bu kötü eğilimlere rağmen Kürdistan'daki doğanın güzelliği veya yolsullaşması tema olarak birçok yazarın ürünlerine "Anadolu'nun dört köşesi"nden birisi olarak yansır. Yaşar Kemal, Ömer Polat, Kemal Bilbaşar, Şemsettin Ünlü gibi birçok yazarın kaleminden tasvir edilen Kürdistan'ın doğal yapısının en çarpıcı öğeleri, yörenin dağları ve ırmaklarıdır.

Bu yapıtlarda dağlar devrilirler, öfkeleri çoğalır, dağlar yürürler, canlı bir yaratık gibi bir kimlik kazanırlar. Dağlar bahar gelince kudururlar, çiçekler ve yeşilliklere boğulurlar. Dağlar gün gelir yoksul kapısı olur, dağlar güç verir insanlara. Dağlar insanları aldatmazlar, kendileri de aldanmazlar. Çoğu kez dağ kurtarır insanları. Dağlar bazen al giyinirler. Düşman kesimine geçit vermezler. Bu yüzden onlar çoğu kez, değişik yapıtlarda ululaşırlar. Ömer Polat, dağ ve kış bir dinamiz bağlamında ele alır: "Aladağlar altı ay çırpındı durdu, beyaz karın altmda"(18).

Dağ kavramına en yakın insan tipi Kürdistan'da hiç kuşkusuz çobanlardır. Dağların özgür havasını içlerine çekerek yaşamlarını sürdüren Kürt çobanları, onların uzun solukları, kavalları, sevdaları çoğu kez şiirleşirler, "Gönlümü yayla yaptım Bingöl çobanlarına" diyen Kemalletin Kamu, Anadolu'yu "Türk mührü" ile tanıgalıyarak Bingöl'e uzanmaktadır:

*Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum
Bu dağları eskiden aşınasdr soyum
Bekçileri gibiyiz ebenced buraların
Bu tenha derelerin bu vahşi kayalarını (19).*

Reşit Ergener de, Ağrı yöresindeki çobanların sevdasına tarihsel bir boyut kazandırır:

*Doğu Beyazıt'ta
ne sarayı duruyor İşhak Paşa'nın
ne sarayını altın kaplıan
ne atları, ne kadınları, ne kadınları
Kıraç yamaçları üzerinde
uğuluyor yalnız nızgarda
yoksul bir çobanı
Ağn'yi ateşe veren sevdası(20).*

Yaşar Kemal'in yapıtlarında Kürdistan'daki doğanın sertliği başka bir düzeyde ele alınır. Sarp dağlar, yalçın kayalar, derin uçurumların korkunçluğu daha yumuşak bir nitelik kazanırlar, yazar doğayı daha sevecen yapar, değişik renkler, sesler, kokular ile kuduran doğa, adeta bir ressamın fırçasıyla özene bezene, boyanarak yeniden yaratılır, doğa bir renk cümbüşüne, değişik nakışlara boğulur:

"Ve Van Gölü çok maviydi. Ve çepeçevre yüksek dağların orasındaydı. Süphan dağı gölün kıyılarında dimdik yükselirdi, bir ak bulut gibi göğe ağmış. Kimi günler göl dibinden aydınlanır, mavi ışıklar fışkırırdı göğe doğru. Sütbeyaz süplüandağı, sütbeyaz sular, topraklar, ağaçlar, otlar maviye keserdi. Bir mavi doğar, karanlıklar bile basardı. Kimi günler de dağların aklığı düzerdi Van gölünün dibine. Van gölü sütbeyaz olurdu, gökyüzü sütbeyaz, kuşlar insanlar, bulutlar, herşey sütbeyaz... Güneş bile apak doğar, karanlıklar bile apak gelirdi...(21).

Yaşar Kemal, bazı yapıtlarındaki doğal hareketlilikleri, toplumsal kaynaşmalar ile bütünleştirir, bu bütünleşme, doğal ve toplumsal yasalarda ortak bazı benzerlikler yakalama çabasma dönüşür:

"Güneş pırl pırl, aydınlık, bulutsuz, yunmuş arınmış bir göğe, bir dağa doğdu. Güneş bir ara Ağrınm yamacına yapıştı, sonra ayrıldı. Sonra gene yapıştı, sonra da bir iyice ayrılıp kalktı yekindi, dağm karşısında durdu. Mahmut İlan güneşin bu halini

hiç görmemişti. Güneş bile halini değiştirdi, diye söylendi. Alametier belirdi, Kıyamet alametleri...(22).

Yaşar Kemal'daki bu duyarlılık ve doğaya yakınlığın izlerine Ömer Polat'ın yapıtlarında da raslamaktayız:

"Aladağlar altı ay çırpındı durdu beyaz karın altında. Bi ağır yükten kurtulmanın rahatlığına kavuştu sonunda da. Buğu buğu nefeslendi günlerce. Önce kar çiçekleri uç verdi kara topraktan. Ardından nevrüz çıktı. Dağlar, ovalar mor bir renge bulaştı... Derken keçi memesi sökün etti toprağın altından. Mavi mavi. Yeşil bir hah sardı Aladağları boydan boya. Binbir çiçek nakış döktü halının üzerine. Laleleri, kanteperler. Kırmızı kırmızı, mor mor, al al, sarı sarı. Mayıs çiçekleri doldurdu ovaları öbek öbek(23).

Şemsettin Ünlü yazmış olduğu Yukarışehir ve Toprak Kurşun Geçirmez adlı romanlarında Kürdistan'daki doğal bazı unsurları, tarihsel bazı ayrıntılar ile betimlemeye çalışır. Bu iki romanda insanoğluna kucak açan doğanın cömertliği, yörede yüzyıllardır kanlı savaşlar yürüten güçlerin nankörlüğü ve yıkımlarıyla karşılaşmaktadır:

"Sümerlerden, Akadlardan, Asurlardan, İlihitlerden beri, karlı dağlardan, derin vadilerden geçip Arap Yarımadası'nı düz, kurak topraklarına doğru akıp giden Fırat'ın yer yer, basamak basamak, ta Hint Okyanusu'na kadar, soy soy insan topluluklarının acılı, sevinçli, sevdalı, ölümlü türkülerini dinleyip taşıdığı söylenirdi.

Yukarışehir, kuzeydeki bu dağlık dar geçitin girişinde, kayalık, yüksek tepelerin üstünde, gelip geçmiş sayısız uygarlıkla iç içe uzun yıllar yaşamıştı. Aşağıdan, güneydeki Mezre ovasından bakıldığında, taa uzakta, kayalık boz tepelerin doruğunda, arkasını gökyüzünün boşluğuna vermiş Yukarışehir Kalesi'nin burçları, uçurumların üstündeki eski konakların kuba silueti görünürdü(24).

Kürdistan'daki doğanın yapısal nitelikleri, insan, doğa ilişkileri, insanların doğaya sığınışları, doğaya yakın oluşları, ondan bir parça oluşları gibi değişik bağlamlarda ele alınan sorunlar ve durumlar, Türk edebiyatında geniş bir yer tutmaktadırlar. Çetin Öner'in Portakal adlı öyküsünde, insanların bir portakala olan hasretleri, portakalın tadı, kokusu, biçimi adeta nur topu benzetmesiyle mistik bir şifa kaynağı olur(25). Yine, daha önceleri üzerinde durduğumuz Ferit Edgü'nün Hakkari'de Bir Mevsim veya diğer adıyla O olarak bilinen romanında, Hakkari'nin bir dağ köyüne giden öğretmen, yatağa düşmüş hasta insanların, kendisinden ilaç yerine portakal istediklerine, tanık olur.

Türk edebiyatında Kürt kültürünün kapsamlı olarak işlendiğini söylemek oldukça güçtür. Türk edebiyatında, Kürt kültürü üzerine net, açık belirlemelerin yapılmamış olması, farklı bir kültür oluşunun kabullenmemesi nedeniyle ister – istemez bu konuda farklı bazı yanlış görüşlerin, değerlendirmelerin edebiyata yansımalarını da görmekteyiz. Kürt kültürünün Türk kültürünün alt bir kültürü olduğu, gelişmediği şeklindeki görüşler, yıllardır yan yana yaşayan iki kültür arasındaki etkileşimin varlığını inkar etmektedirler. Bu olumsuzluk, türk edebiyatına da yansımıştır. Kürt kültürünün gelişimi veya varlığı, Türk kültürü açısından bir olumsuzluk oluşturamaz. Çünkü her iki kültür de, kendi ana damarları, ana kökleri üzerine gelişir. Farklı kültürlerin boy atmasından ürkmek insanlığın yüz yıllar boyunca ürettiği, yarattığı değerlerden korkmak demektir. Uygarlık, değişik dünya halklarının kültürünün bir bileşimini oluşturmaktadır. Bu bakımdan, Türkiye'de Kürt kültürünün gelişimi ve geliştirilmesi önüne koyulan ambargolar, herşeyden önce Türk kültürü açısından bir olumsuzluktur. Çünkü farklı kültürler arasındaki etkileşimin önüne kalın duvarlar örülmek istenmektedir. Bazı Kürtçe halk türkülerinin şimdiye kadar Türkçe'ye çevrilmemeleri karşısında, buruk acılarını dile getiren Onat Kutlar'ın aşağıdaki görüşleri oldukça düşündürücüdürler: "...Görüldüğü gibi konu bir "balad"ı hatırlatmaktadır. Kendi gözlemlerimden bildiğime, Yaşar Kemal ve Ferit Öngören'den öğrendiklerime göre Doğu Anadolu'da (Nedense pek azı Türk-

çeye çevrilmiş) bir çok uzun halk türküsü, öykülü baladların özelliklerini taşımaktadırlar. Bu türkülerde bir deveciyi Bitlis'ten Tatvan'a kadar idare edecek sayıda kuta bulunur. Örneğin iki sevgilinin öyküsü, bütün bir gece türküyle anlatılır" (26).

Türk edebiyatının değişik türkülerini oluşturan yapıtlarda geçen Kürtçe türküler, atasözleri, deyimler, değişik Kürtçe adlandırmalar, bazı diyaloglar veya farklı deyişlerin Türkçe karşılıklarıyla birlikte yer almaları, en azından okuyucuda Kürtçe denilen ayrı bir dilin olduğu imajın yaratması açısından oldukça olumlu, yararlı bir gelişmedir. Diğer yandan, bazı kaynaklarda görülen Kürtçe yanlış işaretlenmeler veya yapılan bazı çeviri yanlışlıkları da, bir olumsuzluk olarak bu yapıtlarda yer almaktadır. Bu zorlukların nereden kaynaklandıkları konusuna, incelememizin giriş kesiminde ayrıca değinmiştik.

Şükufe Nihal'ın yazdığı Çölde Sabah Oluyor adlı romanın önemli kahramanlarından birisi olan Meryem, kendisi bir Kürt kızdır. Aşık olduğu Adnan'a göndermiş olduğu bir mektupta dile getirdiği Kürtçe bir halk türküsünün Kürtçe sözleri ve Türkçe karşılığı yer almaktadır. Günümüz Kürtçe'siyle karşılaştırdığımızda, türkünün Kürtçe sözleri arasında, örneğin bazı imlâ yanlışlıkları görülmektedir:

*Dilberek mun dı bıhavda
Ru vekı bedra şefakta.
Ez kerem divan – ü sevda
Derda ki be lomeye.*

"Bir güzeli rüyada gördüm. Yüzü şafakta bedir halindeki ay gibi; beni divane etti. Kapanmıyacak bir derttir bu"(27).

I. Dünya Savaşı yıllarında bir Türk öğretmenin Kürdistan'daki yaşantısından kesitlerin işlendiği romanda kültürel bazı çatışmalar ve egemen kültüre ilişkin bazı değerlerin izlerine de romanda raslamaktayız, örneğin Adnan'ın ablası, kardeşinin bir Kürt kızyı evlenmesine razı olmamaktadır.

Ömer Polat'm yazmış olduğu Saragöl romanında, dostluğa en büyük değeri biçen kahramanlarından birisi olan Apo Mıkko, Ermeni kızına olan sevgisini dile getirdiği bir türkünün sözlerinde de bazı imlâ hataları yapılmıştır:

*"Bahare mala fülle lı hembere
Yekê eni kevere, rengi esmere, cexwêwi reşe
Jı menuşê rastê jı cexwê cepe
Romosoneq mın jê gıtiye dıranê mın biye gule"*

"Bahardır, Ermeni kızınınevi yamaçtadır. Kara gözlü, esmer, aını geniştir; Sağ memesinden, sol gözünden öptüm dışterim yaralıdır"(28).

Bu tür imlâ hataları ve anlam yanlışlıklarına diğer bazı yapıtlarda da rastlamak mümkündür, örneğin Ümit Kaftancıoğlu'nun Tüfekçiler romanında geçen bir Kürtçe kadm ismi olan Gewrê, Kürtçe'de esmer anlamına gelmektedir, yazar bu sözcüğün anlamını Kürtçe'de taş anlamına gelen kevr sözcüğüyle karıştırmaktadır. Yine, çocuk anlamına gelen zarok sözcüğü, enik olarak gösterilmiştir (29).

Etnik kökenleri bakımından Kürt olan ama bazı dini inançları nedeniyle müslümanlığın genel değerlerine inanmayan Yezidi Kürtler, bazı yapıtlarda başlı başma, Yezidiler şeklinde ayrı bir halk olarak gösterilir. Günümüzde Irak, Türkiye ve Sovyetler Birliği'nde yaşamakta olan Yezidi Kürtler'in dini bazı inançları nedeniyle, rahatsız edilmeleri, onları kapalı bir grup dayanışmasma itmiştir.

Yezidi Kürtler konusunda, Refik Halit Karay'm yazmış olduğu Yezidin Kızı adlı romanı, İngilizlerin Güney Kürdistanı işgal ettikleri bir dönemde, yörede geçen bazı olayları işlemektedir. Romanda "Kürdçe Konuşan Arjantinli Kız" olarak okuyucuya tanıtilan bir Yezidi Kürt kıızı olan Zeliha, kendi değerlerine oldukça sadıktır. Zeliha, bir Asuri rahibi olan Şemur ile birlikte çıktıkları yolculuk sırasında, Hikmet Ali adındaki bir Türk ile tanışır. Bera-

bcı, Yezidi Kürtlerce Irak Kürdistan'ında kutsal sayılan Sincar dağlarına giderler. Romanda, Hikmet Ali'nin Zeliha ile tanışmasını işleyen bölüm, Zeliha'nın kimliği hakkında daha aydınlatıcı bilgiler içermektedir:

"Aşağı yukarı gene yürüyor, ne Endülüs güzeline, ne de Asuri kahinine bakıyordum. Birden irkildim: İspanyolca gazete okuyan kadın, geri geri huzurundan çekilen sakallıya:

– Dü saat şunda veri cem mı!

Demişti. Bu, Şark vilâyetlerinde bulunduğum sırada öğrendiğim bir dildi; Kürdçe: "İki saat sonra yanıma gel!" demekti. Ne münasebet, diye düşündüm. Bir İspanyol kadını Kürdçe konuşsun"(30).

Zeliha'nı ailesi 19. yüzyılın ortalarına doğru Yezidiler üzerindeki baskıların artması nedeniyle Arjantin'e yerleşmiştir. Zeliha İspanyolca öğrenmiş, dahasonraları dağılan Yezidilere yurt edinmek için bir geziye çıkmıştır. Yazar romanda Zeliha'nın bir Yezidi kızı olduğunu öğrendikten sonra, onunla Yezidiler üzerine konuşur. Romanda tarihsel bazı bilgiler verilirken, bu arada Kürtlerin durumuna da değinilir, Yezidilerin Kürtler tarafından ezildiği, Kürtlerin düşmanca tavırlar içerisinde girerek Türkiye'yi bölmek istedikleri tezlerine de yer verilir: "Ermeni ve Kürt istiklalini komiteleri de buna eklersek, Suriye her Türklü düşman hareketlerine müsait geniş bir meydana"(31). Romanda Yezidilerin inançları üzerine ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Ama romanda çizilen Zeliha tipi hiç de gerçekçi görünmemektedir. Daha çok batı değerlerine önem veren Zeliha'nın kadehleri kaldırarak "Yezidi olmayan bir emire teslim olması", ve "konuştuğu Kürtçeye aykırı düşen garpli oturuşu"nu hoş bulan yazar, romanda bir macera peşindedir. Bir Türk erkeğine teslim olan Zeliha'ya eşlik eden Türk, Sincar dağlarına gittikten sonra bu kez zengin bir Yezidi kıza teslim olduğunu anlayacak ve bunu Türklüğüne yedirmiyerek, sonunda ülkesine dönmek istiyecektir.

Yezidi Kürtler konusunda diğerk bir yapıt da Murathan Mungan'ın Mahmut İle Yezida adlı oyundur. Yezida'ya aşık olan Mahmut'un kendisi müslümandır. Mahmut ile Yezida arasındaki sevgi bağları, zamanla güçlenir. Bu sevgi ile yöredeki inançlar arasındaki aykırılıklar, değerler sistemi arasındaki çatışmalar uç noktasına varır; oyunun sonunda Mahmut vurulup öldürülür, Yezida'nun yaşama şansı da azalır. Oyunda Yezidi Kürtler'in kendi inançları, değerleri ve yöredeki katı yaşam koşulları, vurgulanmaya çalışılır.

Yezidilere ilişkin benzer bir olay da Oktay Rıfat'ın Bir Kadının Penceresinden adlı romanında geçmektedir. Şino Yaşan adlı bir Yezidin kızı Hazar Yaşan müslüman olan bir köy öğretmenine kaçar. Bu olaydan sonra yezidi ve müslüman inançlarına sahip çevreler arasındaki gerginlikler aniden artmaya başlar. Diyarbakır ve Siirt arasında bulunan Kurukavak köyünde başlayan olaylar büyüyerek Siirt il merkezine sıçrar. Daha sonraları Hazar, yörenin şeyhlerimden şeyh Cevat Sevgili'ye verilir. Yazarın: "Doğu bütün gerçeğiyle sırtlıyor bu öyküde" şeklindeki belirlemesi, romanda dönemin "devrimci tartışmalar"ına konu olur. Yazar, sorunların temelinde ekonomik bazı zorlukların bulunduğunu belirterek, yörenin etnik yapısını gözardı etmektedir.

Ümit Kaftancıoğlu'nun Tüfekliler adlı romanında, diğerk bir Yezidi kızından söz edilmektedir. Gevrê adındaki bu kız, yörede görev yapmakta olan bazı öğretmenlerin dikkatlerini sürekli üzerinde toparlamaktadır. Romanın Yezidin Kızı adlı bölümünde bu kızın öyküsüne değinilmektedir.

Yukarıda adlarını verdiğimiz dört yapıtta, farklı dört Yezidi kızı kişiliğinde (Zeliha, Yezida, Hazar, Gevrê), Yezidi Kürtlerin gelenekleri, inançları ve kültürleri sergilenmektedir.

Yaşar Kemal'in iki ciltlik Kimsecik adlı romanında, korku saçan bir tip olan Salman'ın kimliğine ilişkin olarak romanda süren suskunluk, romanın ikinci cildinde giderilmeye çalışılır, Salman'ın kişiliği tartışmaya açılır:

"Salman öldürülürse belki atlarından birisini, ikisini de konağa gettirdi. Salman ata binmez miydi, neden binmesin, eşkiya Kürt Reşit atla dolaşan bir eşkiya değil miydi, belki Salman da Kürttü, Yezidiler Kürt değil miydi, Salman da Yezidi. İşte vurulunca, onun bindiği ata... Babasının..." (32).

17. Yüzyılda Bitlis yöresinde egemenliğini sürdüren Abdal Han dönemini Devran adlı romanında ele alan Seyit Alp, romanın bir kesitinde, Yezidi Kürtler'in köpeğe olan bağlılıklarına değinir:

"Bu dünya dünya olalı, Sencar kalesinin Yezidiler kadar Köpeğe düşkün başka bir kavim görmemiştir. Bunlar, saçlı Yezidilerdir. Doğun köpeğe toy kurar, ölene günlerce tas tutarlar. Kendileri yemez, aslana benzeyen itlerine yedirirler, hem de kebabla beslerler. Dünyanın neresinde ünlü bir sekban onun yetiştirdiği yeni bir cins it duysalar, taunda bırakmadıkları kalelerini bırakıp çıkarlar, oraya koşarlar" (33).

Devran romanı, Kürt tarihinin en eski dönemlerinden birisini işleyen romanların ilki sayılmaktadır. "Kürt Tarihinden Bazı Kesitler Ve Türk Romanı" adlı bölüm, bilindiği gibi 19. Yüzyıldaki Abdulhamit Dönemi'yle başlamaktadır.

Kürdistan'dan dışındaki yerleşim bölgelerine göç etmek zorunda kalan Kürtler arasında, Çukurova, İstanbul ve Almanya gibi merkezler dışında, diğer bazı yörelere göç eden Kürtlere ilişkin olarak, özellikle Kemal Tahir'in bazı romanlarında değişik belirlemelere raslamaktayız. Kemal Tahir'in kendi ailesinin yaşanmışları otobiyografik bir biçimde dile getirdiği Bir Mülkiyet Kalesi adlı romanın bazı kesitlerinde Anadolu'nun değişik yörelerine dağılmış Kürtler'den söz edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Abdülhamit Dönemi, İttihat ve Terakki Dönemi ve Kuvayı Milliye Yılları gibi en çalkantılı bir dönemini sergilediği romanın baş kahramanı Kemal Tahir'in babası olan Mahir Efendi'dir. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinden sonra, Abdülhamit'in marangozluğunu yapan Mahir Efendi, Burdur yöresine gider. Romanın bu kesitinde Burdur yöresine göç etmek zorunda kalan bazı Kürt ailelerine değinilir. Kocaları savaşa giden Kürt

kadınlarının sefaleti, Kürt çocuklarının sıkıntılı günleri romanda şöyle dile getirilir:

"Bozgunun ikinci sağnağı Burdur'da daha umulmaz bir şekilde çöktü. Yarılan cephelerden birisinin arkasındaki halk - Kürtler- evlerini, barklarını, topraklarını yüzüstü bırakarak sırtlarına sardıkları, pis yorganları ve yorganlardan daha pis çocuklarıyla bir gün çıkageldiler.

Hükmetin verdiği bir haftalık erzakı üç günde bitirmekteydiler. Dört gün uç hayvanlar gibi şehre dağılıp, dileniyorlardı"(34).

Yazar, romanın başka bir kesitinde, Türk askerlerinin Kürt kadınlara yönelik bazı saldırıları üzerinde durur:

"Mahir Efendi:

– Bozgunun evvel, dedi, Burdur'a Kürt muhacirleri gelmişti. Bizim asker de onların ırzına geçti"(35).

Kemal Tahir, Kürtler'in karşılaştıkları bu insanlık dışı davranışları, bir çürümenin ürünü olarak değerlendirir:

"harp Kışları, demek ki insanların yalnız vucutlarını değil, ruhlarını da donduruyordu" (36).

Kemal Tahir aynı romanında daha sonra Sakarya Savaşı'na katılan Haymana Kürtlerinden Kara Memo'yu okuyucuya tanıtır:

"Haymana Kürtlerinden Kara Memo çobandı. İyi kaval çalıyordu. Mangasına yeni gelenler bile, birkaç saate (Çiye lo) diyerek onunla eğlenmeye alışıyorlardı. Bembeyaz dişlerini göstererek bir gülmesi, böyle Kürtçe, (Ne var ne yok?) diyenlere (Tişt tunne), yani birşey yok! diye cevap vermesi vardı ki insanın sevgiden yüreğini titretirdi(37).

Çankırı ve Çorum yöresindeki insanların toplumsal yaşamından tabloların çizildiği Yediçınar Yaylası, Köyün Kamburu ve Büyük Mal romanlarında, yazar yöreye göç etmiş bazı Kürtlere değinir. Yediçınar Yaylası romanının önemli kahramanlarından

birisi olan kolağası Kürt Celil efendi, Abdülhamit yanısı birisi olarak romanda tanıtılır. Romanda, ayrıca Kürt Celil efendinin Abdülhamit yönetimine gönderdiği jurnallerden birisine de yer verilir. Romanda adı geçen jurnalin bir kesiti şöyledir:

Bunlar, dün gece de işbu Davavekili Cevdet beyin evi bahçesinde içki içmek bahanesiyle geç vakitlere kadar oturdukları, Seyfettin bey nam sürgünün, velinimetimiz patişahımız efendimiz hakkında ağza alınmaz sözler söyleyerek edepsizlik ettiği, kendisinin ıslah olmaz fesat erbubından olduğuna artık şüphe kalmadığı, bu edepsizlikle kafaları davavekilinin ise, efendimize karşı alçakça hazırlanan bombalı suikastlerden laf açtığı bu lafı sabaha kadar ağzından düşürmediği ve bu hususta daha öğretmediğim bir alçağın şiir bozuntusu saçmaları, yüksek perdeden okuduğu, İslam dinine, Osmanlılığa, patişahımıza hâşâ sümme-hâşâ söğüp ederim. Olbapla ferman" (38).

Abdülhamit döneminde, Abdülhamit'in Kürtleri yanına çekebilmek için, bazı önemli Kürt ileri gelenlerine yüksek mevkiler sağladığına daha önceleri değinmiştik. Kemal Tahir, Bir Mülkiyet Kalesi adlı romanında, ayrıca, Divan – ı Harp Reisi Kürt Mustafa Paşa'nın adını da verir (39).

Abdülhamit döneminin siyasi baskıları nedeniyle yurt dışına çıkmak zorunda kalan farklı uluslardan insanların uzun yıllar kaldıkları ülkelerden birisi de Mısır'dır. Bekir Fahri'nin 1910 yılında yazmış olduğu Jönler romanı bu sürgün yıllarına değinir. Bu politik göçmenlerin çoğunluğunu Türkler ve Ermeniler oluşturmaktadır. Gurbet havasının zor koşullarına dayanarak kardeşçe yaşamaya çaba gösteren bu insanların birleştikleri tek nokta Abdülhamit yönetimine karşı oluşlarıdır. Kahve köşelerinde sık sık buluşan Türk ve Ermenilerin bu geçici dostluğu romanda zarar görmemektedir ama dostluğa ilişkin kuşkuvar romanda sürüp gitmektedir. Jönler romanında bohem hayatı yaşayan bir Ermeni ressanum (Apık Efendi) rahatça konuşuran yazar, Ömer Seyfettin'in Bir Ermeni Gencinin Hatıraları adlı yapıtında olduğu gibi

suçu Kürtlere yüklemek ister: "Bizimkiler arasında Ermenilerin kırılmasında Rusya parmağını anlayan hala pek az. Sizinkilerde Ermenilerin Türk memleketlerini almaya çalıştıklarına inananlar pek çok. Affedersiniz, sizinle serbest konuşuyorum. Canım, şu Kürtlere ne dersiniz. Bunlar insandır? Canavardır? Nedir?"(40).

Türk – Ermeni gerginliğini konu edinen Zebercet Çoşkun'un Haçin adlı romanının sonunda Türk milislerinin Haçin kasabasına girdikleri sırada "Canavar kesilen bir Kürd"ün yani Kürt Haso'nun zorlama bir portresi çizilir. Yazar, böyle gözü dönmüş bir Kürdü kendine bir roman kahramanı olarak seçmekle, Türklerden ziyade Kürtlerin Ermenilere karşı vahşice davrandıklarını veya bu işte Kürtlerin de olduğu mesajım üzeri örtülü bir biçimde okuyucuya iletmek istemektedir. "Ermeni kanına susamış" Kürt Haso'nun söylediklerine yazar şunları da ekler: " – Ben kolay ölmem...Ölmeden önce öldüreceğim! diyor yanındaki, kısa boylu sarışın bir adam. Çok Ermeni öldüreceğim, hem de kolayına ölmeyeceğim! Haso derler kendisine. Kürt Haso... Süleyman'dan büyüktür yaş. Karısı, çoluk, çocuğu Haçin'de kalmış. Gece gündüz onları sayıklar. "Hüseyin!.. Memmet!.. Hasan!.. Aysel!.. Fadime!.. Hasanım yedi yaşında... Memmet dokuzunda. Fadime medeydi... Onları bulmadan ölmem ben! Onları görmeden. Onları kurtarmadan.."(41).

Kendi roman tezlerini güçlendirmek isteyen yazar, daha sonra romanın sonunda romanın asıl kahramanı Mürsel Efendi'nin geride tek kalmış kızı Naime'nin yakmış olduğu bir ağtın sözleri arasında "Kürt Genco" nun anısını da yaşatır. Yazar bunu yapmak ile Ermeni zulmünün alanım, genişliğini saptamak ister. Bu roman kurgusu dönemi ele alan çoğu romanlarda ortak bir nitelik kazanmaktadır:

*Baş katibi öldürdüler,
Demir değneğinden düve düve
Kürt Gencoyu yüzüyorlar,
Özne gibi iive iive*

Yazarın Kürt Haso ve Kürt Genco adlı Kürtleri, Haçın kasa-basındaki bu çatışmanın bir "tarafı" haline sokuşu belli ideolojik gereksinimlerden kaynaklanmaktadır. Bu temelsiz "Kürt – Ermeni çatışması", dönemi ele alan yapıtlardaki Kürt temasına çoğu kez eşlik etmektedir. Belli tezlere dayanan romanlarda bazı kişilerin bu tezler doğrultusunda yazar tarafından kişiliksizleştirilmesi, romanda bir zorlamayı dile getirmektedir.

Devlet tarafından bazı Kürt beylerine dağıtılan "Paşalık" ünvanları Kürtlerin Ermenilere karşı militer bir güç olarak kullanılmasına uygun düşüyordu. Devlet kötülük çiçeklerinin tohumlarını bizzat kendi eliyle ekiyordu. Farklı halkları karşı karşıya getirme politikası resmi bir nitelik kazanmıştı. Kısacası kötülüklerin kaynağı bu yıllarda devletin kendisi oluşturunuyordu. yoksa Kürtlerin almış olduğu bir karar değildi. Dünyanın hiçbir yerinde "Canavar kesilen bir halk" görülmemiştir. Devletin bu çıkmazı Ziya Gökalp'in Şaki İbrahim Destanı adlı uzun şiirsel yapıtının giriş kesiminde ele alınmaktadır(42).

*Şakir Paşa Rusiya'da kalmıştı
Kazaklar'ı görüp ibret almıştı
Düşmüş idi Kürt – Alayı fikrine*

*Kürt kavmini benzeterek Kırgız'a
Bu huluyayı beğendirdi Yıldız'a
Buldu bir er işi verdi erine*

*Zeki Paşa dört el ile sarıldı
Recep Paşa olmaz dedi darıldı
Yazmam dedi ben Kürtler'den bir atlı*

Bu yıllara tanıklık eden önemli bir belge niteliğinde olan bu destan diğer yandan çağımızın başında geliştirilen devlet – halk ilişkilerinin Kürdistan'daki niteliğinin bilinmesine büyük ölçüde ışık tutmaktadır.

Halide Edib – Adıvar'ın önemli ölçüde Ziya Gökalp'in etkisinde kalarak kaleme aldığı ütopyik – politik içerikli Yeni Turan adlı romanı, Turan hülyalarıyla dolu bir kuşağın mücadelesine tanıklık etmektedir. Bir yandan Türklük düşüncesi, diğer yandan İslam halkları düşüncesi bu kuşağın düşünsel dünyasında bir çıkmazı, ikilemi yansıtmakta, bir sentezin güçlüklerini dile getirmektedir. Romanın bir bölümünde bu çıkmaz şöyle ele alınmaktadır: "Bu yenilgi birkaç gün içinde amcamda Kaya'ya karşı tehlikeli zaafını öldürdü. Ondan sonra bir değişme oldu. Muhalefetin vasıtaları ne kadar şiddetlendi ise o kadar da küçüldü. Bundan tabii vatani kurtarmak için "İslam Politikası" fikrine döndük. Bu Türk ulus-severliği karşısında müslümanlar dağılıyor diye tehlike bayrağını kaldırdık. Yeni Osmanlı Partisinin seçkin üyeleri kalemleriyle; Arabistan'a, Kürdistan'a, dağılarak Kürt, Arap üyeleri propagandaları ile bu fikri yaymaya başladı. Adeta bu akım biraz da Türke karşı oluyordu"(43).

Kurtuluş Savaşı yıllarında birçok Kürd kötü yaşam koşullarına rağmen savaşa katılmışlardır. Yükleri iyice ağırlaşan bu insanların Türkiye'de gelişen Kurtuluş Savaşı edebiyatının "Yigitce Savaşanlar" cephesinde yer aldıklarını görmekteyiz. Kurtuluş Savaşının kutsallaştıran yazarların yapıtlarında bu konu oldukça çarpıcıdır. Ceyhun Atuf Kansu, Fazıl Hüsnü Dağlarca gibi Atatürkçü görüşleriyle tanınan şairlerin dizeleri arasında Kürtler ön saflardadır- lar, Ceyhun Atuf Kansu şöyle der:

*Dersim bulutlarından Aksakal
Diyap Ağa dikildi kürsüde:
"Biz dedi burada kalacağız..."
Sonuna dek dayanacağız..."
Ankara dayanıyordu(44.)*

Ceyhun Atuf Kansu savaşa ilişkin olarak yazdığı bir destanda da cepheye koşan Kürtleri, yüzyıllar öncesi Türk akınlarının bir uzantısı olarak değerlendirir:

*Bingöl dağlarını doğanı mavidir
– Tüyleti gökkuşağında boyanır—
İner eski harzem Beyleri
Binip Beğdili boyunun atlarına
Çaldağı'na imdada gelir
Sason dağları çok ıssızdır, unutulmuştur
Başını eşkıyalar
Eteklerini beyler tutmuştur
Kullar ve ortaçağlar düzeninde(45).*

Fazıl Hüsnü dağlarca Üç Şehitler Destanı adlı yapıtında, Van'lı İbo'yu "Kurşun İşlemiyen Şey" olarak adlandırır:

*Bu beşinci bölükten Van'lı İbo
Bir vatan kadar hür
Vurulmuş, vurulmuş
Gövdesi altından yürür(46).*

Kurtuluş Savaşı yıllarında cephe gerisindeki entrikaları, oyunları sergilemek isteyen Bekir Eliçin, Onlar Savaşırken adlı romanında Orta Anadolu yöresinde kendilerine birer saltanat kurmak isteyen "Yurseverler" in dünyalarına uzanır. Önce il genel meclisine, daha sonra daimi encümene seçilen muhtar Alaettin Efendi "haremine" bir Kürt kıızı, daha sonra da onun bacısını yani baldızını getirir. Beş karı sahibi olan muhtar hiçbir zorluk ile karşılaşmaz. Bu konuda eli—kolu bağı olan bu kızların erkek kardeşi Kürt Hamo'nun Alaettin Efendiye yardımcı olmaktan başka hiçbir seçeneği yoktur. Teredüt bile etmez: "Sanki bir at—deve mi?". Bacısının aklını çelen Kürt Hamo, bu bacısı öldükten sonra dul kalmış diğer bacısını bu kez Alaettin efendiye peşkeş eder. Alaettin Efendi sevincini gizlemiyor; "Ulu kuşun kısmetini Tanrı ayağına iletirmiş"(47).

İç Anadolu yöresinin savaş yılları dönemindeki görüntüsünü Küçük Ağa romanında çizmeye çalışan Tarık Buğra, bu yöredeki

Kürt köylerinden savaşa katılan insanların dış görünüşlerini, giyim – kuşamlarını, yoksulluklarını romanda "esen başbozluk havası"nın bir parçası olarak değerlendirir: "...Kimi avcı biçimi, kimi yarı ağılı, kimi tam ağılı pantollu, bazısı külotuna dolak sarmış, bazısı yün çorabını çekmiş, bir kısmı da çıplak ayağına çarık veya yemeni geçirmişti.Aralarında aşağı Kürt köylerinden, dağsal köylerden,kasabalardan gelenler vardı. Bunlar kuşaklarının renginden, sakolarından, delmelerinden veya cepkenlerinden belli oluyordu. Bıyıklar, sakallar ve saç kesimleri bile ayrıydı, kısacası hepsi birden hiç de iç acıcı, güven verici bir tesir uyandırmıyordu"(48). Kurtuluş savaşı yıllarında düşman güçlerine karşı güneyde verilen mücadeleyi Şahin Bey adh romanının konusu haline getiren İbrahim Ethem Aladağ, bu romanında Türklerin kahramanlığını anlatır. Yöredeki halklara karşı ırkçı tezler geliştiren yazar, bu arada kötü bir Kürt imajını yaratmaya çalışır: "...Gözlemlerini kapamaları da uyuma numarasıydı...Yüzbaşı ve erleri gözlemekteydiler. Ve bu Kürtler, kanun kaçağı eşkiyalardı...Katil, Eşkiya, Asker kaçağı, asi kiinselerdi"(49).

Kürt isyanları hususunda çağdaş Türk edebiyatında gerçekçi olmayan bazı belirlemeler yapıldığını daha önceleri belirtmiştik. Bazı söylentilerin etkisinde hareket edip, tarihsel bir incelemeye gerek duymayan bazı yazarların duygusallığın sınırlarını zorlaması, onlarda bir "Aşık Veysel Yaklaşımı" doğurmuştur. Aşık Veysel "Senlik – benlik nedir ,bırak" şeklinde ezilen halkların kimlik arayışlarına karşı çıkarak, Atatürk'ü göklere çıkarmaktadır:

*Kürt'ü Türk'ü ve Çerkezi
Hep Adem'in oğlu kızı
Beraberce şehit gazi
Yanlış var mı ve neresi*

Aşık Veysel daha sonra Atatürk adh başka bir şiirinde Şeyh Said'e seslenir:

*Şeyh Said de yüzün tuttu isyana
Milletini hor baktırdı vatana
Fakir fukarayı boyadı kana
Öyle Şeyhler çoktur küllhanımızdan*

*Çağrdım Şeyh Said sağır mı diye
Başıda sarığı değer mi diye
Tartılar şeyhleri ağır mı diye
Haberin doğrulttın urganımızdan(50).*

Kürtler gibi anadilini konuşması bile yasaklanan bir halkın ve her türlü ulusal haklarının güvence altında olduğu Türklerin birlikte yaşadığı Türkiye’de ulusal birlikten söz etmenin dayanakları yoktur. Bu ulusal birlik anlayışı çoğu Türk yazarında büyüyen bir duyarsızlığa dönüşmektedir. Her insanın ulusal bir kimliği, kişiliği vardır, onu ayakta tutan etnik kültürel temel bir güç bulunmaktadır. Ulusal düzeydeki bu çelişkilere, sol bir anlayışla yaklaşan bazı yazarların ezen – ezilen şeklinde öne sürdükleri tezlerin, bazı yapıtlarda bir sınıf sorunu olarak sergilendiğini görmekteyiz. Hasan Kıyafet’in yazmış olduğu Komünist İmam romanının bir bölümünde bazı askerler arasında Kürtler üzerine başlayan bir tartışmayı, yazar kendi görüşleriyle birleştirerek ezen – ezilen kavgasına kaydırır. Sorunun can alıcı noktası olan etnik boyutlar bir kenara itilir. "- Oğlum Adanalı, o sözümün çoğu sanıydı. Bak şimdi de Kürt mürt diye sapımdan samanımdan yemeye başladın. Ortadaki Türk, Kürt, Çerkez, Avşar, Tatar sorunu değil. Allah’ın andavallıları, yalnız bizde değil, tüm evrende iki cins insan ve tek sorun vardır. Sorun ekmek sorunu, sömürü sorunu, insanlarsa ezen ve ezilenlerdir..."(51). Sorunun bu biçimiyle ortaya konuluşu, birçok yapıtta ezen – ezilen tekerlemesini dominant bir düşünce biçimi haline getirmektedir. Bu düşünce, sonunda Aşık Veysel duyarsızlığına dönüşmektedir. Yüzyıllık ulusal baskı nedeniyle elleri – kolları bağlı Kürt halkının etnik sorunları sürekli olarak sınıf olgusunu fetişleştiren sol anlayışın ilgi alanı dışındadır.

Türkiye’de Kürt olmak sancılı bir yaşamı gerektirmektedir. Kendisine "Kürt" dedikleri için utanan, kızan ve kaçacak bir delik arayan Mehmet Kemal, yazmış olduğu otobiyografik romanı Pul-suz Tavla’da Kürt olduğu için bir saldırıya hedef olmaktadır. Onun can düşmanı Cîger Ali onu hep bu ad ile çağırır, peşini bırakmak-tadır. "...Okulda her kesin bir takma adı olur, benimki de "Kürt"tü. Çok kızardım Kürt dedikleri zaman. Kızardım ama engel olmaya da gücüm yetmezdi. Ben kızdıkça da onlar Kürt derlerdi.." (52). Bir zamanlar Kürt olmanın yarattığı utanç ve kızgınlık duyguları, günümüzde yerini korku duygusuna bırakmış-tır. Kürt olmanın onur verici bir niteliğe büründüğü yeni farklı bir kimlik arayışının da günümüzde Kürtler arasında geliştiğine bu arada değinmek gerekir. Bu üç etap halinde Türkiye’de gelişen kimlik arayışı bireysel bir tutum olmaktan çıkarak biraz da politik bir tavır, bir kararlılık halinde Kürtler arasında gelişmektedir.

Cumhuriyet yıllarında baş gösteren Kürt ayaklanmaları genel olarak Türk edebiyatında olumsuz, gericici ve emperyalist yanlısı "fırtınalar" olarak gösterilir. Ama halka yapılan askeri baskılar bazen eleştirilir, çünkü askeri baskıların sorunları tek başına çö-zemiyecceği görüşü daha haklı bulunur. Ama bu yaklaşım hiç kuşkusuz yazardan yazara göre değişmektedir. Kendi görüşlerini romanları vasıtasıyla tartışmak isteyen Attila İlhan yapıtlarında Atatürkçülüğe toz kondurmaz. Yazarın bu pro – Atatürk yaklaşı-mı çoğu diğer Türk yazarlarında olduğu gibi Kürtlere yönelik kötü bir anlayışın yapıtlarında biçimlenmesine yol açmaktadır. "Ne dersin arkadaş, daha uzatmaya gerek var mı? İngilizin oyunu açıkça ortada görünmüyor mu? Musul’un (Petroün) Türkiye’ye kalmaması için, bölgede bir Kürt milliyetçiliği hareketi geliştir-meyi zorunlu görmüş, işe şeriatı karıştırarak Şeyh Said ve tayfa-sını kışkırtmışlar, umutları da besbelli Ankara’nın gücünün ayaklanmaları bastırmaya yetmemesi imiş, gel gör ki umdukları bulamıyorlar, Ankara’nın gücü İngiliz’in oyununu bozuyor, ama bu urada Şeyh Said de, ona uyanlar da gümbürdeyip gidiyorlar" (53). Attila İlhan’ın bu duygusal yaklaşımı çoğu Türk yazar-larında görülmektedir. Refik Halit Karay, Yezidin Kızı adlı roma-

nunda kocaman Kürt isyanını bir İngiliz Yüzbaşısının marifeti olarak görür: "Bu rolün memleketime taalluk etmesi endişesiyle birden kan başıma çıktı. İngiliz yüzbaşı Mod – Fold'un, yedi sene evvel Bağdat'da Kürt ve Ermenilerden bazılarını toplayarak Hoybun isminde bir cemiyet kurduğunu, bu komitenin Şeyh Sait ve Ağrıdaki isyanlarıyla bizi yorduğunu, hala da emniyet teşkilatımızı meşkul ettiğini, mebusken öğrenmiştim"(54). Hoybun derneğinin kuruluş yeri, kurucuları ve kuruluş tarihinin tanıyamen yanlış olarak aktarıldığı bu belirlemeler, tarihi bilgiler ile uyumsuzdur. Hoybun örgütüne ilişkin olarak Yüzbaşı Selhattin'in Romanı adlı yapıtta, "Hoybun'cuların karargahı büyük bir Kürt köyü"den söz edilir. Bu köyde Yüzbaşı Selhattin, bir Kürt kadının yakmış olduğu ağıtın içeriğini "Kürt neferi" vasıtasıyla öğrenmiş olur:

*Ey melek kalk
kalk gör ki ben ağlıyorum.
İnan ve anla ki, bu göz yaşların
Herşey bittikten sonradır ve bunda yalan yoktur.
Herşey yalan...
Sevgi yalan...
Hayat yalan...
Yalnız birşey doğru:
Artık sen yoksun(55).*

Bu yıllarda Diyarbakır büyük bir ateş çemberi içerisindedir. Kürtler üzerindeki baskı alabildiğine yoğunudur. Şeyh Sait ve arkadaşları burada asılmışlardır. Bu kanlı yıllar Türk edebiyatında bazen kesin bir zaferin işareti olarak gösterilir: "Diyarbakır hattı, Türk'ün kendi yurdunu zapteden demir eli gibi insana gurur ve inanç veriyor"(56). Aslında halkın acıları bu yıllarda bitmemiştir. Büyütülen Atatürk devrimleri yöreye hiçbir şey kazandırmamış, aksine halkın sorunları daha da artmıştır, halk korkulu günler yaşamıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Panorama adlı romanında o yıllarda Diyarbakır'da felsefe öğretmenliği yapan bir

öğretmenin İzmir'deki bir arkadaşına gönderdiği mektupta hiç de iç acıcı bir tablo çizilmemektedir: "Yıllar yıldır, geceli gündüzlü haykırp durduğumu (İnkilap) kelimesinin daha(i) harfi bile buraya aksetmemiş. Kabahat kimde? Bu halk da mı? Hayır, bin kere hayır...İki üç maddelik bir kanun, valiye, polise, jandarmaya bir emir...Umumi müfettiş bey, halkı Avrupai yaşayışa alıştırmak için – misafirlerini akşam yemeğine smokinle kabul ediyor..."(57).

İşyanlar sırasında Kürt halkının başına gelenler henüz çağdaş Türk edebiyatına bütün çıplaklığıyla yansımamıştır, yalnız bazı yapıların küçüçük bir kesitinde dile gelebilmiştir. Mehmet Selahattin'in Sanı Yeli romanında Diyarbakır'da doktor Fuat'ın başına gelenler(58) ve Orhan Pamuk'un Cevdet Bey ve Oğulları romanında değinilen olay yani Dersim isyanı sırasında bir köprünün açılışında konuşma yapan valinin tam konuştuğu sırada anıran bir eşeğin sahibine ve olaya gülen memura yapılan eziyetler bu baskıların bazılarıdır(59).

Cumhuriyet yıllarında baş gösteren Kürt ayaklanmalarının en önemli sonuçlarından birisi de, halkın yığınlar halinde Batı'ya sürgün edilmesi olaydır. Çil yavrusu gibi oraya – buraya dağıtılan Kürtler, daha önceleri değindiğimiz gibi değişik öykü ve romanların konusu olmuştur: Welat (Seyit Alp), Asya (Demirtaş Ceyhun), Kopo (Mustafa Yeşilova), Kondurma Siyaseti (Kemal Tahir), Serçe (Ali Aslan) Sürgün edebiyatı açısından üzerinde durulmaya değer diğer bir romanda devlet ile işbirliği halinde olan bir Kürt ağasının devlet eliyle öldürülmesini anlatan Haydar Işık'ın Dersimli Memik Ağa adlı ilk çalışmasıdır. Romanın sonlarına doğru Aydın'a sürgüne gönderilen bir ailenin nasıl parçalandığı anlatılmaktadır.

Bu parçalanmış ailelerden birisi de Fahri Erdinç'in Alinin Biri romanında karşımıza çıkmaktadır. Dersim İşyanından sonra Afyon'a sürgün edilen Kürt Memo, yıllar geçmesine rağmen karısından haber alamamaktadır. Biçare Memo oldukça çaresizdir: "Gitti, duvarın dibine oturdu. Gözleri ayda. Etrafta kır böceklerinin

şarkıları. Daldı düşüncelere. On iki sene oluyordu artık. Vatan-
dan ırak. Dersim neresi, Sandıklı neresi? Çii yavrusu gibi dağıt-
mışlardı onları. Babasını candarmalar vurdular. Anası kargaşa-
lıkta yardan uştı. Parçasını kurt kuş bile bulamadı belki. Me-
moyu ele geçirdiler. Karısıyla beraber. Bir de iki yaşındaki oğlu,
Halim...Sürdüler bunları. Binlerce Kürdü Anadoluya, Egeye dağı-
ttılar her biri ayrı kasabaya , ayrı köye. Mecburi ikamet. Rejime
alışsınlar, "islah" olsunlar diye. Dağıtıldıkları köylerde bunları
çobanlık, bekçilik, amelelik gibi işlere yanaştırdılar. İşte o gün bu
gün, karısından haberi yok Memo'nun. O sene Afyon'da bir
ayırdılar onları, bir daha karının nereye yollandığını öğreneme-
di. Halim büyüdü mü kim bilir? Çoluk çocuktan ayrılık, vatandan
uzaklığın tuzu biberi. Bir aşık vardı, Ardahanlı. Her sene dola-
şırdaydı Dersimi. Vatan üstüne pek dokunaklı türküler söylerdi.
Memonun hala aklından çıkmaz:

*Azizim, veten yahşidir
Giymeğe keten yahşidir
Gezmeğe gurbet elleri
Ölmeğe veten yahşidir*

Gurbet artık canına tak demişti Memonun. Dönecek. Geçen
sené kanun da çıktı hatta. Artık sürgündeki Kürtler Dersime
yollanıyor. Memo da hazır. Lakin çoluk çocuğu bulamadan,
nereye? Memo güzden güze, ağadan yıllığını alınca düşer yollara.
Köy köy...Arar. Yok. Bu güz de çıkacak sağ olursa. Bakalım, bir
dilekçe daha yazdırdı bu sefer. Ta Ankara'ya. Bulsunlar Memo-
nun karısını..."(60). Ağanın yanında bekçilik yapan Dersim'li
Memo romanın sonlarına doğru ağanın karşısında yer alarak,
başka bir cepheye yani ezilenlerin saflarına katılır "Memonun
mavzeri ateş ede ede şişti. Mekanizma açılmaz oldu. Kürt ner-
deyse çıldıracaktı. Eliyle açamayınca, mekanizma kolunu ağzıyla
zorladı. Açtı ama, iki dişini birden tükürdü".

Sürgüne gönderilen Kürtlerin bir kesimi yıllar sonra ülkelerine
dönebilmiş, geride kalanlar da toplumun alt tabakaları arasına

katılmışlardır. Mustafa Ekmekçi, Kastamonu'nun Araç ilçesinin bir mahallesinde karşılaştığı ölü, bitkin ve solgun Kürtlerin içinde buldukları bu sefaleti, **Araç İlçesinde...** adlı yazısının konusu haline getirir. Bunların nasıl buraya geldiklerini kimse bilmiyormuş(61).

"Sürgünler olmasın diye" söze başlayan Vecihi Timuroğlu'nun sürgünlere karşı çıktığı **Dersim Destanı – Bir Sürgünün Ezgileri** adlı şiirsel destanında bu sürgün olaylarının nedenlerini hem **"Kürt toplumu içerisinde"**, hem de devlet aygıtının çarkları arasında aramaya koyulur. Yazar bu sürgünleri birer haksızlık olarak kabul etmesine rağmen, toplumun etnik yapısını, istemlerini dile getirmek istemez. Destanda neden – sonuç bağlantısı gücünden fazla şey yitirerek aşınma düzeyine ulaşır:

Bize Seyit yaşamından

Memur kitabından arıymış bir yaşam gerek(62).

Şairin bu iki dizesi arasında geçen ve büyük harfler ile başlayan **"Seyit"** sözcüğü hiç kuşkusuz büyük ölçüde Dersim İsyanı'na önderlik eden, sonunda asılan Seyit Rıza'nın adım çağrıştırılmaktadır. Nedenlerini değil de, ama sürgün olgusunun kendisini dile getirmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir yapıt.

"Her Dönemde Sürgün" adlı bir yazısında Kürtlerin sürekli sürgün edildiklerini belirten Mehmet Kemal, sürgünlerin değil yalnız doğudan – batıya, bazen de "yerinde durmayan" insanların doğuya sürgün edilerek cezalandırıldığını söyler(63). Bu kez Kürdistan bir sürgün yatağına dönüşür veya insanlar "cehenneme" gönderilir. Cehennem ülkesine sürgün edilen insanların bazı izlenimlerine Uğur Mumcu'nun Sakıncalı Piyade ve Demir Özlü'nün Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları adlı yapıtlarında rastlamaktayız. Bilindiği gibi Uğur Mumcu Ağrı, Demir Özlü de Muş dolaylarındaki sürgün alaylarına gönderilmişlerdir. Bu konuda ilginç bit yapıt da Behzat Ay'ın Siirt'e sürgün edilen Basri Altınay

adlı bir müfettişin başına gelenleri konu edindiği Sürgün adlı romandır.

Batıdan – doğuya yapılan sürgün olayları battı şehir yaşanana alışık insanlar arasında Kürtlere ilişkin kötü önyargıların gelişmesini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu yöreler bazı kaynaklarda kuş uşmaz kervan geçmez diyarlar olarak dile getirilir. Yollar eşkiyalar tarafından kesilmiştir. Kürdistan'ı bir korku ve esrar ülkesi olarak gören bazı yazarların, bu yöreleri birer "eşkiya yatağı" olarak görmeleri "Kötü Kürt" imajını yaratmıştır. Okuyucunun heyecansal dünyasına hitap eden bu kaynaklardan birisi de Kerime Nadir'in *Dehşet Gecesi* adlı macera romanıdır. Cilo dağlarında geçen olaylar, İstanbul'dan çıkan birisinin bu dağların başında bulunan Kürt Halo'nun işlettiği "Haydutlar Hanı"nda kendisini bekleyen Prenses Ruzihayal ile buluşması etrafında yoğunlaşır. Bu buluşma daha sonraları esrarengiz bir nitelik kazanır. Romanda Hakkari yöresi: "Doğu Anadolu'nun eşkiya yatağı olan en sarp bir bölgesi" olarak tanıtılmakta, yöredeki Kürtler için de: "Bunlar tepeden tırnağa silahlı ve korkunç yüzlü heriflerdi" denilmektedir(64). Kerime Nadir'in *Dehşet Gecesi* adlı bu romanı, Halide Edib-Adıvar'ın *Kalp Ağrısı*, Esat Mahmut Karakurt'un *Dağları Bekleyen Kız* ve Refik Halit Karay'ın *Yezidin Kızı* romanlarını andırmaktadır.

Türk edebiyatında yer alan dağ - eşkiya - ölüm üçgeninde korku saçan Kürt tipleri doğal olarak Kürtler hakkında kötü bir imaj yaratmaktadır. Diğer yandan kaçaklığın ve eşkiyalığın sosyo ekonomik temellerine inildikçe, "Kötü Kürt" imajının yıkıldığı, bu olguların ortaya çıkışını hazırlayan nedenlerin eleştirildiği ürünlerin kaleme alındığı gözlenmektedir. Sorunu ele alış biçimi, soruna bakış açısı kapsamında çeşitlilik kazanmaktadır. Örneğin Ali Püsküllüoğlu'nun *Kürdo* adlı şiirindeki duyarlılık bir seveciliğe dönüşür:

*Gün döner
akşamı kara serçeleri*

*gelir konar birazdan, ağaçlara.
Gecenin karı, yağmuru
yağar üstüne.
O, aldurmaz; ölü çünkü
Davranmadan silahına vurulmuştur.
Sigara yaanmaz artık, çakmakla;
kaçak tütün sanıp.
Kırşun sıkamaz
Sürmene yapısı silahıyla.
Bir ayağı Suriye dağlarında
biri Nemrut'taydı,
ama ikisi de yan yana uzanmış şimdi
sessizce.
.....(65).*

Bu eşkiya duyarlılığı ve onlara yönelik anlayış aynı biçimde Egemen Berköz'ün Bir Eşkiya – Bir Eşkiya adlı şiirinde boy atmaktadır.

*Bir eşkiya at sürüyor büyümeye
büyümeğe yıldız yıldız evlerden
kar üstünde çıplak ayak izlerine.
Bir eşkiya pencereden gömiütlüğe bakıyor
her taşa başka bir göz bakıyor, bir başka
köşekapmaca oynanıyor, bir başka halay –
taştan taşa korkular, kuşkular, yalnızlıklar.
Ufacık kirli eller uzanıyor uykularına
tüfek sesleri, Kürtçe ezgiler, yıldızlı bir
karanlık, eziyor düşlerimi karanlık.
Dağlıyor umutlar, umutlar damadağın
yıkılıyor duvarlar, duvarlar damaduman
bir eşkiya sığınıyor odama, ürkek
bir eşkiya pencereden gömiütlüğe bakıyor.
Uzuyorum yıldız yıldız evlerden
kar üstünde çıplak ayak izlerine(66).*

Kürt halkı üzerindeki baskılar yıllar boyunca sürekliliğinden hiçbir şey yitirmiş değildir. Bu baskılara örnek bir olay da 1943 yılında Van'ın Özalp ilçesi yakınlarında 33 Kürt köylüsünün sorgusuz—sualsiz orgeneral Mustafa Muğlalı'nın emriyle kurşuna dizilmesi olayıdır. Otuz Üçler olayı en güçlü bir biçimde Ahmet Arif'in Otuz Üç Kurşun adlı şiirinde dile getirilmiştir.

Mehmet Kemal'in bir yazısında "Belalı Şiir" diye adlandırdığı Ahmet Arif'in bu şiiri dışında, bu olaya değinen Hilmi Yavuz'un Doğunun Sonsözü ve Tahsin Saraç'ın Otuzüç Menekşe adlı benzer şiirleri de bulunmaktadır. Tahsin Saraç, yazmış olduğu şiirin bir kesimde şöyle der:

*Bu dağ ne kıyametler görmüştür bu dağ
Bu yöre ne açlıklar, kavgalar, kanlar...
Ve bu su, ne canlar almıştır bu su
Bu gelinler yutmuş, ne taylar, boğalar...
Ama bu kan var ya, otuzüç damla kan
Varan şu otuzüç sıcak pınardan
Akıp artık ezgi ezgi çağlara
Onu tüm kirlerinden arıyordu.*

*Bir kızıda alabora oldu gökğün söktü
Ve otuzüç menekşe günle boyun büktü(67).*

Yoksulluk peşinde olan Kürt köylülerinin canına kıyan Mustafa Muğlalı'ya ilişkin olarak yazar Mehmet Başaran'ın Mehmetcik Mehmet romanında şöyle denilmektedir: "...Mustafa Muğlalı kışlaşıydı burası, sürgün tümenl...Biliyor muyduk kim olduğu Muğlalı'nın? Doğuda otuzüç kişiyi, sorgusuz, sualsiz kuşuna dizdiren paşaydı. Ya, ne örtbas edilmiş cinayetler biliyordu onlar daha..."(68).

Otuzüçler olayı üzerine hazırlanan bir diğer yapıt da, Günay Aslan'ın 1989 yılında Yunus Nadi armağanı röportaj ödülünü kazanan Yas Tutan Tarih adlı çalışmasıdır. Bu yapıtta olayın

ayrınılıları, olaya yakından tanık olanların görüşleri ve olay üzerine başlayan tartışmalara yer verilmektedir. Aynı yarışmada diğer ödülleri kazanan Mecit Ünal'ın **Galatasaray Kaybelli – Biz Kazandık** ve Ruşen Sümbüllüoğlu'nun **Alemdağ Kırmızı** adlı yapıtlarında da Kürtler üzerindeki baskılara açılan kesitler bulunmaktadır. Mecit Ünal'ın röportajında adı geçen **Kırmızı Torbalı Kadın** özellikle Diyarbakır'da çocukları üzerindeki ırkçı baskıları, kendilerini yakarak protesto eden "**çılğın analar**"ın kendileridir. Otuzüçler Olayının Türk edebiyatına yansımaları ele alan uzun bir çalışmamız başka bir imzayla (Bengin Botani) "**Türkiye'de Kronikleşen Militarizm Ve Otuzüçler Olayı**" başlığı altında İşveç'de yayınlandı(69).

1960 yıllarından sonra özellikle öğrenci, aydın ve işçi kesimleri arasında artan politik bilinç bir kitselleşmeye dönüşür. Bu yıllardan itibaren sınıf mücadelesinin güçlendiği, anti – emperyalist tezlerin halk yığınları arasında belli bir destek gördüğüne tanık olunmuştur. 1970 ve 1980 yıllarındaki askeri darbeler, halkın üzerinde büyük bir terör dalgasının esmesine neden oldu. Bu fırtınalı yıllarda başlayan politik hareketlilik ve kaynaşmanın önemli bir unsurunu da Türkiye'deki Kürt sorunu oluşturdu. Bu konuda başlayan yoğun tartışmalar, olaylar sınırlı da olsa çağdaş Türk edebiyatına yansımış, Kürtlerin bazı istemleri dile getirilmiştir. Vedat Türkali'nin **Tek Kişilik Ölüm** adlı romanında Hakkari'de üç yıl doktorlu yapmış olan doktor Gülşen ile idamlık oğlu Levent arasında Kürtler üzerine başlayan bir tartışma, romanın can alıcı bölümlerinden birisini oluşturmaktadır. İki farklı kuşağın soruna bakış açıları, Gülşen'i bu sorun üzerinde yeniden düşünmeye itmektedir. Levent'in soruna daha radikal yaklaşması , Gülşen'in kendi geçmiş yıllarını sorgulamaya zemin yaratır: "... Acılardan damıtılmış nasıl mazlum, sırasında yüreği nasıl sımsıcak, nasıl sevecen bir halklı Kürt halkı.

Yıllar sonra, Üniversitedeyken ilk çalışmalarında(kavga da denilebilirdi buna) Kürt halkına karşı yalnız, şöven (Evet şöven diyordu!) tutumlarından, teorik saplamalarından ölürü, Le-

vent'in ESKİLER'İ (Eski tüfek sözüne kızdığını biliyordu annesinin, nasılsa kullanmamıştı) bu arada kendisini ağır suçlamaya kalkışmasına, şaşkınlığı geçince nasıl kızmıştı. Utanmazca bir haksızlıktı bu. Kürt halkının varlığını ilk kez onlar söylemiş, özerkliğini ilk kez onlar savunmuştu. Çoğu İngiliz oyunu diye bildikleri Doğu'da şıhların, ağaların emrindeki Kürt başkaldırılarını nasıl arkalardı? Emeperyalizme karşı savaştan yeni çıkmış, herşeyden önce de ayakta durma uğraşı veren bir ülkede ...Doğu'ya ben gönüllü gittim; bir parmak çocuğumu sırtıma vurdum dağda, bayırda.

– Bu kadar yıl kaldın. Kürtçe öğrendin mi? demişti Levent.

Şaşırılmıştı. Biraz öğrenmişti o günler ya, sonradan unuttup gitmişti. Bir tek "deşi" sözcüğü kalmıştı aklında; acı ağrı demektir.

– Unuttun demek, dedi. Hanı bu halk savunuyordun. İngilizceyi unuttun mu? geliştirdin bile!..

... Parti'sinden izin alınmış, çalışmak için bu yüzden Doğu'yu seçmişti özellikle. Ama bugün anlıyordu ki, bunu yaparken Kürt halkına hiç de Levent'in baktığı gibi bakmıyor, siyasal bilincini ne kadar zorlasa bile bir sınırdan ötesi, düşüncelerinin, düşlemlerinin kapsamı dışında kalıyordu . Üstünde çok düşündü konunun; bir iki kez daha tartıştılar Levent'le. Sonunda şuna vardı; öğretimiz, yöntemimiz ne kadar ileri olursa olsun, yaşamın gerisinde kalmamak için özel bir titizlik, olayları sürekli, hem de yerindeki gelişmeler içinde gözleyip irdeliyen biliçli bir uyanıklık gerektiriyor Gerçeği bütün yönleri, bütün boyutlarıyla üstlenmeden kimsenin sorununu çözemezsiniz. Gelişen yaşam, kuşakları birbirine düşürecek kadar ayırmıyor yoksa" (70).

Romanda ana – oğul arasında Kürtlere ilişkin olarak artan bu duyarlılık, Leyla Erbil'in Bunak öyküsündeki ana – oğul ilişkilerine "anayüreği" nin biçim vermesiyle bir düşüş göstermektedir. Bu zıtlığı doğuran olay, devrimci mücadeleye katılan gencin, bir Kürt tarafından bu işe sürüklendiği tezine dayanmaktadır: "Dinlemezdi ki beni. Hep o Kürt yüzünden. Düşük bıyıklı kara kullu oğlan vardı

ya ya hani, o girdi kanma oğlumun, nerdeyse yiyiyordu başını da, kendi başını yiyesice, yedi ya zaten, temizlediler onu..."(71).

Özellikle 12 Mart döneminde kavganın ön saflarında vuruşanlar arasında yığıtçe savaşıyan Kürt gençleri de vardı. Korku nedir bilmeyen bu kuşak "kahraman ve kayıp" ve "gökyüzünü fethetme sevdasında" olan bir kuşak olarak tanımlayan Öner Yağcı'nun Gökyüzüne Akan Irmak romanı böyle bir dönemi konu edinmektedir. Romanın bir bölümünde ölen arkadaşı üzerine ağlamaya başlayan bir gencin acılarını, Kürt halkının yüzyıllık acılarıyla karşılaştıran yazar şu belirlemelerde bulunur: " Bir yumyla da ağlamak istemiyordu. Ne olursa olsun kendisini tutmalıydı. Bu Doğulu insanlar hoş görmezlerdi bir erkeğin ağlamasını. İlayır doğru değildi bu. En sevdalı ağıtları buranın insanları yakmıyor muydu? Hem tarihlerinden beri ağlamıyorlar mıydılar yazgılarına!" (72).

Erdal Öz ve Nihat Behram'ın anı, belge ve anlatı türlerinden oluşan Gülünün Solduğu Akşam ve İşkencede Ölümün Günlüğü adlı yapıtlarında, özellikle 1970 yıllarında devrimci çalışmalarına tanınan, daha sonraları tutuklanan, işkence gören ve ölüm cezasına çarptırılan gençlerin kahramanlığı konusu ele almaktadır. Bu her iki yapıtta, güvenlik güçleri tarafından aranan devrimcilerin bazı Kürt köylerine sığındıkları, belli bir dönem halk arasında kaldıklarını görmekteyiz. Güvenlik güçlerinin yarattığı tedirginlik bu Kürt köylerine korkulu günler yaşatmaktadır. Bu tedirginliğin izleri daha ziyade Kürt kadımları üzerinde görülmektedir. Nihat Behram bu tedirginliği şöyle dile getirir: "Birgün sabaha karşı bir köye inmişler ve bir evde konaklayıp dinlenmeye çekilmiş. Bir ara bir çığlıkla uyandılar. Evin kadını Kürtçe "Avetm ser gund..!"(Köy basıldı..!) diye bağırıyordu"(73). Bu hususta Erdal Öz de şunları aktarmaktadır "İçerde başka köyden üç oduncu varmış. Çudırı içinde ihtiyar adam, orta yaşlı adam, çocuk, kadın ve üç oduncu. Çocuğun eli yaraydı. İlaçladık, sardık. Tütün verdiler, yemek çıkardılar.

Kadın, Kürtçe "Evimizi yıktınız çocuklar" deyip duruyormuş. Niye olduğunu da söyleyormuş"(74). Kadının bu telaşı evlerinde o an bulunan üç oduncunun kendilerini ihbar etme endişesine dayanmaktadır.

1970– 1980 yılları faşist görüşleri savunan Milliyetçi Hareket Partisi'nin Türkiye'de geliştiği yıllardır. Oktay Rıfat dönemi ele alan Bir Kadının Penceresinden adlı romanının bir kesitinde bu partinin genel başkanının Kürtlerin yoğun olduğu Diyarbakır'a sokulmayışı olayına yer verir(75). Bilindiği gibi bu parti Kürtlere yönelik düşmanlığıyla tanınmaktaydı.

1980 askeri darbesinden sonra bu kez yurt dışına çıkmak zorunda kalan değişik Türk ve Kürt politik örgüt temsilcilerinin ortaklaşa hareket etmeleri konusunda başlayan bir toplantıya ilişkin olarak Engin Erkiner yazmış olduğu Yolun Sonu romanında gittikçe kızışan sıcak tartışmalara değinir. Toplantının sonunda Kürtlerin bir halk mı, bir ulus mu tartışmalarına bir berraklık kazandırılması istenir. Sonuç bildirisinde yer alan "Kürt halkı..." şeklindeki belirleme eksik bulunur. Düzeltmesinden yana görüşler öne sürülür. Uzayan toplantı on gün sonraya ertelenir...(76).

Türkiye'de içine düştüğü bunalımdan kurtulamayan, "herkes ve herşeyden kaçıp kurtulmak isteyen" Osman Hoca'nın Almanya'ya gelerek belli bir kavgadan sonra öğretmenliğe başlamasını konu edinen Sami Sülük'ün İki Yüzlü Gerçek romanında Osman Hoca'yı zor günler beklemektedir, başı her zaman beladadır: "Öğrencilerden biri konuşurken, "Türkiye'deki halklar" deyince cin çarpmışa döndü Osman Hoca. Hemen öne fırlayıp, "Oruda dur, halklar, dedin!" dedi, zangır zangır titrleyerek, "Yani ülkemizde bir değil birçok halkın varlığını ima ettin. Biraz daha konuşsaydın, bahsettiğin bu halklara özerklik verileceğinden, devlet içinde devlet kurmalarına izin verileceğinden falan bahsedecektin. Senin bu yaptığın bölücülüktür her şey ne kadar kolay değil. Örneğin üzerinde konuşulan bu halkların içinde en çok Kürtlerin adı geçer, Diyelim ki Kürtler Türkiye'de bir devlet kurdu. Kuramazlar, hadi kurdular diyelim. Bunu gören Lazlar da devlet

kurmak isteyecekler, Ermeniler de ayaklanacaklar...Dahası Çingeneler de var. Onlar da demezler mi, hani bizim devletimiz. Bu kadarıyla kalsa şükür diyeceğim! Bunun Çekezi var, Pomağı var, varoğlu var...durun daha bitmedi. Olaylar böyle gelişirken, birkaç baldırıçıplak daha gelir dışardan! Onlar da devlet ister haklı değil mi?"(77).

1980 yıllarından sonra yurt dışında Kürtler üzerine başlayan tartışmalar Kürtler ve Türkleri bir bütün olarak dile getiren "Türkiyeliler" kavramının türetilmesine zemin hazırladı. Sol bir terbiyeyi alan kuşağın Türkiye'de yaşayan herkesin Türk olduğu imajını yurt dışında yıkmak istediği gözlenmektedir. Nihat Behram'ın Gurbet adlı romanının bazı bölümlerinde "Türkiyeliler" bir kaynaşma halindedirler.

Ama kuşkusuz "Türkiyeli" ifadesi her ne kadar Türk sözcüğüyle eş anlamlı olarak kullanılmuyorsa da, Kürtleri dile getiren anlam yüklü bir sözcük olmaktan uzaktır. Bir ara Kürdistan'daki Türk – Kürt ayrımını yapmamak için Kürt devrimcileri tarafından kullanılan "Kürdistanlı" sözcüğü de uzun ömürlü olamamıştır. Bu tür sözcükler her ne kadar dilbilimsel açıdan doğrusalar da, etnik bazı gereksinimleri karşılayamadıkları sürece kalıcı olamamaktadırlar. Yaşanun kendisi bu tür ifadelerle yaşam hakkı tanımamaktadır, yalnız insanların bazı özelemleri yeterli olamamaktadır. Bu konuda Dursun Akşam'ın Naja, Osman adlı öyküsü oldukça çarpıcıdır. Bir Alman kütüphanesine giden "Türkiyeli" çocuklardan birisine Türkçe Keloğlan masalını veren Alman kütüphanecinin aldığı yanıt oldukça şaşırtıcıdır: "Ben Türk değilim, Kürd'üm!" dedi, "Kürtçe kitap istiyorum!". Kütüphanede Kürtçe çocuk kitapları yoktu, Beate de, öğretmen de üzölmüşlerdi. Kütüphane şefi Schmidt söz verdi, araştıracaktı.Bulabilirse Kürtçe çocuk kitapları da satın alacaktı"(78).

Almanya'yada bulunan Kürtlerin etnik kimlikleri henüz bu ülkede resmi olarak tanınmamaktadır. Kürt çocukları kendi ana dilleriyle bir eğitim görme haklarından yoksundurlar. Onlar Türk sayılmaktadırlar. Bu nedenle Kürt çocukları bir dizi kimlik buna-

lmuyla karşılaşmaktadırlar. Erzurum'dan gelip Berlin'e yerleşen bir Kürt ailesinin dokuz yaşındaki çocukları Ferfiri'nin söyledikleri bu açıdan oldukça anlamlıdır, Füzûzan'ın Yeni Konuklar adlı yapıtında adı geçen bu çocuk kimlik sorunlarını şöyle dile getirmektedir: "En çok heves ettiğim Almanca öğrenmek. Çünkü o zaman beni gelip çağıracaklar sokağa. Yada Türkiye'ye Erzurum'a köyüme varsam. Çünkü burada Türk çocukları bana Kürt Ferfili diye bağırıyorlar. Alman çocukları da pis Türk diye. Hepsi bağırıyor ama, ötekiler de susuyor"(79).

Kürdistan'daki sosyo—ekonomik yapının gerililiği çağdaş Türk edebiyatında "bölgeler arası dengesizlik", olarak adlandırılmaktadır, ekonomik bir çıkmazı dile getiren bu yaklaşım biçimi değişik yapıtlarda en çok işlenen temalardan birisini oluşturmaktadır. Bu konulara ağırlık veren yapıtlarda halkın sorunları oldukça çeşitlidir. Halk açtır, susuzdur, giyecek birşey bulamamakta, hakim güçlerin baskısı altında ezilip tükenmektedir. Yaşam, kısacası bu tür yapıtlarda çekilmez düzeydedir. Çağdaş Türk edebiyatının değişik türlerinde bu konuda çarpıcı, renkli manzaralar çizilmektedir.

Cevdet Kudret'in Süleyman'ın Dünyası adlı üçlüsünün ikinci kitabını oluşturan Havada Bulut Yok romanında, Kayseri yöresindeki bazı Kürtler açlık yüzünden isyan bayrağını çekerek ekmeğe saldırmaktadırlar. İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlayan kıtlık yıllarında ne yapacağını şaşırın Kürtler, romanın Ekmeğe Hücum adlı bölümde, Kürt olduklarından ötürü kendilerine ayrıca farklı kötü bir muamele yapılmaktadır:

— Açız! Bize un verin.

Süleyman sordu:

— Siz kımsiniz?

— Biz mi? Biz Kürt'müşüz. Ne bilelim kim olduğumuzu. İnsanınız işte!..

— Nerede oturuyorsunuz?

— Gülük'te yıkık bir hamam var. Orada.

— Sizi yazmadılar mı?

– Yazmadılar. herkesin evine kağıt dağıtmışlar, her gün gidip fırından ekmek, un alıyorlarmış."

Daha sonra anlaşıyor ki, Raif bey bu insanlara bilinçli olarak karne dağıtmamış. Yazar, Kürtlerin açlık çılgınlıklarına bölümün başına ilıstirdiği Dante'nin şu sözleriyle belli bir anlam kazandırmak ister. "Çıplak ruhlardan mürekkep birçok sürüler gördüm, hepsi acı acı ağlıyordu"(80).

Çoğu yoksul Kürtlerin geçim sıkıntısı nedeniyle özellikle Çukurova, İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlere göç ettikleri konusuna daha önceleri değinmiştik. Bunlardan bir kesimi bu güçlüler karşısında yenik düşerek ortalıkta perişan olmaktadır veya "suçlular ordusuna" katılmaktadırlar. Böylece Kürtlere ilişkin olarak gelişen bir "Suç edebiyatı" ortaya çıkmaktadır. İstanbul'a yani "yukarı memleketler"e giden Kürtlerin sayısı oldukça kalabalıktır, Ataol Behramoğlu'nun Kirazlı Mescit Sokağı'adlı şiirinde Kürt delikanlıları köşe başlarını tutmaktadırlar.

*Fabrika dönüşü, yorgun bir kırtmayla
Geçer solgun giysili kızlar
Kürtçe bir şeyler konuşur
Köşe başlarında delikanlılar(81).*

İstanbul'un çöp yığınları arasında bir gecekondu mahallesi yaratmaya çalışan insanların çabalarını, aclarını anlatan Latife Tekin'in *Bercin Kristin Çöp Masalları* adlı romanında değışik bir Kürdün portresi çizilmektedir. Çiçektepe'deki acılara son vermek, Çiçektepe'yi bayındır kılmak için, çöpler ve pislik yığınları arasında bir sinema açmak hevesinde olan insanların tek umudu; Kürt Cemal'dir. Değil yalnız sinema olayı, "Kürt Cemal'in adı kurulduğu gündən beri Çiçektepe'de bin türlü hikaye içinde gezinip dururdu". Geçim sıkıntısı nedeniyle ne yapacağım bilemeyen insanların yarattığı düş dünyasına, hülyalar içinde yüzen insanların iç dünyasına uzanan Latife Tekin, Kürt Cemal'i bir kavram haline dönüştürür: "...İnsanlar kendi yüreklerinin doğruluğuna günler-

ce güldüler. Daha sonra yüreklerini yanıltan tüm olaylara "Kürt Cemal'in Sineması" dediler. Bu laf Çiçektepe'den öteki kondu mahallelerine geçti. Çöp bayırlarında yürek yanıltan olaylar öyle üst üste geldi ki herkesin ağzına girip yerleşti. Kısa zamanda çöp bayırlarının adı unutuldu. Bu adın yerini konducular arasında "Kürt Cemal'in Sineması" lafı tuttu. Kürt Cemal'in Sinemasında gündüzler karanlığa kavuştu. Karanlık aya, ay yıldızlara. Bahar yaza kavuştu"(82).

Sait Faik'in Köye Gönderilen Eşek adlı öyküsündeki Van'dan yola çıkarak İstanbul'a gelen hammal Kürt Ramo'nun ailesinin düş dünyası daha değişiktir. Bu ailenin Ramo'dan tek isteği geçimlerini sağlamak için Ramo'nun İstanbul'dan göndereceği "on, on beş" liralık bir yardımdır. Öykünün sonunda para yerine Ramo'nun hemşerilerinden çöpçü Memo eşeği Van'a götürmek için yola çıkar. Ama hiç kuşkusuz uzun bir yolculuk. Öykünün bir kesitinde yazar Ramo'yu okuyucuya şöyle tanıtır: "Ramo yükü arkasına aldıktan sonra şöyle bir tartardı. Bu hareket, adeta bir kadere alışmaya karar vermiş, iradeli bir adam silkinmesiydi. Artık arkasında yüz yirmi kiloluk eşya sandığı, sanki yoktu. İskeleden giden ince yolu arşınlarken yüzüne konan kara sineklere Türkçesinden başka bir lisanla küfür ederdi. Kafalarından, bir kuyruk rüzgari geçmiş gibi sinekler kaçıyordu. Ağır ağır ilerler ve katıyen düşünmezdi"(83). Sait Faik'in bu öyküsü konusu bakımından Muzaffer İzgü'nün Halo Dayı romanındaki olayları çağrıştırmaktadır.

İstanbul'un değişik semtlerindeki köprüaltı çocuklarının dünyasına girebilen Yaşar Kemal, Allah'm Askerleri adlı yapıtında bu çocukların nasıl sahipsiz büyüdüklerini, suça itildiklerini derin gözlemlerinin bir parçası olarak okuyucuya sunmaktadır. Onların iç ve dış yaşantılarını yakından izler. Yapıtın giriş kesiminde Yaşar Kemal on yaşlarındaki Zilo adlı bir kız çocuğunun "yitirilmiş" çocukluğuna uzanır. Belli suçlar işlemiş olan Zilo, bu arada dua okuyan bir kadının başını yere koyarken yanındaki Kuran'ı bile çalmış. Yazar Zilo'nun nereli olduğunu açıklamak istemediğini,

ama ailesinin "Ya Siirt, ya Bitlis, ya Van'lı, ya da Diyarbakırlı" olabileceğini veya "Beş aşağı beş yukarı" aynı koşullara sahip Doğu Anadolu'dan geldiğini belirtir(84). Yaşar Kemal bu yapıtının başka bir kesitinde bir arabanın arkasına atlıyarak Ağrı'dan İstanbul'a gelen 12 yaşındaki Ali'nin öyküsünü anlatır. Daha önceleri İstanbul'a gelip zenginleşen Ferzende'nin peşine takılan Ali, kendisine bir kısmet kapısının açılacağı umundadır. Umutları boşuna çıkan Ali hırsızlığa soyunmuş, daha sonra da çaldığı şeyleri gizlediği mağaralara sahip olmuş.

Yaşar Kemal'in çocukların suça nasıl itildiğini konu edinen en çarpıcı romanı hiç kuşkusuz **Yılanı Öldürseler** adlı romanıdır. Roman, babası başkaları tarafından öldürülen Hasan adlı bir çocuğun babasının öcünü almak için nasıl katil edildiğini anlatır. Babasını öldüren kişi, annesinin eski bir dostudur. Annesi Esm'e'ye yönelik düşmanlıklar gittikçe çoğalmaktadır. Hasan artan kışkırtmalar yüzünden birgün vurup annesini öldürür. Hasan annesini öldürmeden önce değişik insanlar ile karşılaşır. Annesinin aleyhindeki dedikodular ve kışkırtmalar romanda çoğalıp gider. Hasan'ı uyarın, annesinin canına kıymaması için ona yardımcı olan kişilerden birisi de lokantacı Kürt Sülo'dur. Sülo, ayrıca Hasan'ın öldürülen babasının yakın arkadaşıdır. Annesini öldürmemesi için Sülo, Hasan'ı bir kenara çeker, onunla tatlı tatlı konuşur: "Anasını öldürenler bu dünyada rahat yüzü görmezler Hasan Ağa..." Lokantacı Sülo, daha sonra Hasan'a şunları söyler: "Anası kanlısı olmak, ölünceye kadar her gün, her gün ölünceye kadar ateşten gömlek giymektir. Demir dikenli gömlek ...". Hasan ve Kürt Sülo arasındaki bu dialog romanda insancıl, sıcak bir hava içerisinde geçer. Başka bir deyişle Lokantacı Sülo sıcak aş ile birlikte romanda iyilik de dağıtmaktadır. **Yılanı Öldürseler** romanının önemli kahramanlarından birisi olan çocuk Hasan'ın kimliği konusunda yazar belli varsayımlar öne sürer, Hasan'ın dayıları belki de Kürttür. Hasan dayılarının köyünü aramaktadır: "Tanrı konuğuna kim sevinmez ki... Belki bu köyün halkı Kürttür. Belki de alevi Kürtlerdir bunlar. Alevi Kürtler yiğit, mert olurlar"(85).

İnsanların insanlıktan çıkuları, yaşamın bir bitirimhaneye dönüştüğü Ankara'nın Çınçın Bağları mahallesi, özellikle Gültepe semtindeki Kürtlerin çilesini yer veren Yılmaz Güney, Soba-Pencere Camı Ve İki Parça Ekmek İstiyoruz adlı romanında, suçluktan başka bir meslek seçemiyen 13 yaşlarındaki Mustafa'nın yaşam kavgasını dilc getirmektedir. Mustafa'nın bu kavgası, bir Kürt ailesinin dramı olarak şekillenmektedir. Tek kurtuluş yolu çalmaktır. Kendilerine yaşamı zehir eden yoksulluğu protesto edercesine suç işleyen Mustafa ve benzeri çocuklar başka yaşam alternatifleri bulmakta güçlük çekmektedirler. Yılmaz Güney romanını bu gerçekler üzerine inşa etmiştir. İnsanlığın aşındığına dair romanda gelişen endişeler, bir Kürt ailesi açısından daha da yoğunlardır : "Çınçın'ın en yoksuk, en kanunsuz mahallesi Gültepe'dir. "Hırsız Mahallesi" derler, "Keş Mahallesi" derler. Burada aileler oymak oymak bir arada yaşarlar. Kürtlükleri aşınmış Kürtler, Çingeneler çoğunluktadırlar; tek geçim yolları çalmaktır...çalarlar...erkekleri, kadınları, çocukları yılmadan usanmadan çalarlar...gece demez, gündüz demez çalarlar..."(86).

Romanda Mustafa'nın ailesi geçim sıkıntısı nedeniyle endişeli günler yaşamaktadır, gelecek korkusu bu Kürt ailesini giderek büyük bir kuşatma altına sokmaktadır: "Babası sık sık olur olamaz şeylere kızardı; ama bu denli kızdığını ilk kez görüyordu Mustafa. Kıpırmızı olmuştu yüzü... tek gözü büyümüşü. Kürtçe söyleniyordu kendi kendine. Kızgınlık anlarında, tartışma sıralarında yetmezdi Türkçe...Üç aylık ev kirası birikmişti"(87).

Gültepe'li Kürt Mustafa hapishaneye düştükten sonra, politik bazı tutuklulara olan sempatisi sonucunda, düşünce ve düş dünyasında bazı şimşekler çakar, gerçeklerin peşine takılır. Yazar, Mustafa'ya değişimin bir insanı olarak bakmaktadır.

Yılmaz Güney'in Gültepe semtinden seçtiği yaşam manzaraları, Latife Tekin'in daha önceleri sözünü ettiğimiz Çiçektepe'deki yaşam ile yakın benzerlikler oluşturmaktadır. Her iki yoksul semtin "Güi" ve "Çiçek" yağmuruna tutulması, yaşamın kendisiyle tam

bir kontrast oluşturarak, sembolik düzeydeki çatışmalara, dengesizliklere ayrıca güçlü bir anlam kazandırmaktadırlar.

Hapishane, bir kesim insanlar için her ne kadar bir okul işlevini görüyorsa da, bazen de yaşama güçlükleri karşısında bitip–tükenen insanların geriye kalan "birkaç gününü" saymak için, bu insanların sık sık uğradığı bir uğrak yeri haline dönüşür. Adnan Veli'nin Mahpushane Çeşmesi adlı yapıtında adı geçen "Beşinci koğuşun ekip başı at canbazu Kürt Aziz" ve Aziz Nesin'in Ne Enayiler Var öyküsündeki "Koğuş Ağası Kürt Abo" farklı hapishanelerde şahıslarına meydan okuyan bazı unsurlara karşı tavır takınarak, "kendilerine göre" hapishanede bir adalet dağıtmaktadırlar. Yaşamda tutunacak bir dal bulamayan insanlar, bu kez hapishanede "terli" edilmektedirler. Yoksul Kürt insanların yaşama küsererek, ondan el–etek çekerek hapishaneyi boylamalarının sosyo–ekonomik nedenleri oldukça çeşitlidir. Kürt toplumunun bazı yanlarını görebilmek için, bu "hapishane edebiyatı"nın suçbilimsel bulgular ışığında incelenmesinde büyük yararlar vardır. İnsanlar niçin hapishaneyi bir kurtuluş yolu olarak seçmektedirler? Bu sorunun yanıtı toplumun yapısını incelemekten geçer. Yalnız insanların kendisini suçlayan anlayış çoktan geçerliliğini yitirmiştir.

Mahpushane Çeşmesi adlı yapıtta yer alan Sevgiliye Mektuplar adlı başka bir öyküde, Muradiyeli Hüseyini öldürdükten sonra hapishaneye giren Kürt Nevzat'ın yani "Doğruyolun kabadaylarına duman attırmış olan Kürt Nevzat"ın bir kez gördüğü ama "hayatını zeleleye uğratan" Müzeyyen adlı bir kıza yollamaya çalıştığı mektubun son kısmının suç oluşturması konusu ele alınır. Kadastroda kapıcı olan Niyazi'ye rica ederek bu mektubu yazdırtan Kürt Nevzat'ın öyküsü, kabadayılığın meslek edinen bir delikanlının köy ve şehir yaşamının birlikte sürdürmek isteyen iç yaşantılarını güzel bir biçimde yansıtmaktadır.. Bazen sert, bazen yumuşak, efendi, cömert, yardımsever, arkadaş delisi olan bu tipler, farklı insan karakterlerinin bir bileşimini dile getirirler. Bu konuda en ilginç tiplerden birisi de Demirtaş Ceyhun'un Aziz Nesin üzerine yazdığı bir yapıtta adı geçen Diyarbakır'lı Keko'dur. Keko

sözcüğü her ne kadar ağabey anlamında bir saygı Kürtçe'de dile getiriyorsa da, Demirtaş Ceyhun Diyarbakır'lı Keko ifadesini bir ad olarak kullanmaktadır. Aslında Keko sözcüğü Kürtçe'de kabaday anlamını da vermektedir. Keko, Aziz Nesin'le birlikte olmak için ona ansızın "Kırk çeşit deniz ürünüyle donatılan" büyük bir ziyafet hazırlığı içine girer. Önceden ziyafetten haberi olamayan Aziz Nesin, sonunda Keko'nun ziyafetine katılmak zorunda kalır. Böylece "kekoculuğun" kurallarından birisine saygı gösterilmiş olur(88).

Recep Bilginer'in Hapisliğim adlı yapıtında sözü edilen Diyarbakır'lı Aziz'in kabadaylığı cinayetle sonuçlanır. Bir tiyatrodaki gördüğü Hayriye adlı bir dansöze kafayı takan Aziz, tiyatronun her gittiği kente o da gidermiş, sonunda Eskişehir'e varan tiyatroyu takip eden Aziz, orada kabadaylığına yediremediği bir davranışı yüzünden Hayriye'yi vurup öldürür.

Orhan Kemal Tersine Dünya adlı romanında bir "kadın haki-miyeti"nden yola çıkarak, değişik kadınların iç dünyalarından özellikle onların cinsel tutku ve arzularından oluşan bazı gerçeklikleri sergiler. Bu kadınların başım Biririm Leyla çekmektedir. Kalabalık bir erkek dünyasından oluşan bir topluma ferman okuyan Bitirim Leyla sonunda genelevine düşer. Romanın sonunda Leyla genelevinde Apo diye birisiyle tanışır, onunla evlenmeye karar verir. Yazara göre Apo bir aşiret reisinin oğludur, yazarın ifadesine göre o "Doğu illerindendi". Orhan Kemal "kadın haki-miyeti" şeklinde romanda geliştirmek istediği tezlere uygun olarak, Apo'nun kendi köyünü bırakıp, büyük bir şhire göç edişinin de bu düzeydeki bir kadın egemenliğine dayandırır. Yazara göre, Apo'ya köyde değişik kadınlar sarkıntılık ediyorlarmış, örneğin "Bir gece amcasının azgın karısı yatağına giriyor ve genç adamı iğfal ediyor, babası da bu olayın daha fazla büyümemesi için" -Var savuş git buralardan oğul" demiş(89). Romanın sonlarına doğru köyünde kadınların "saldırısı"na uğramış olan Kürt Apo sonunda genelevine düşmüş olan Bitirim Leyla'yı kurtarmış olur, aslında

romanda geliştirilen tezlere bakarsak "birbirlerini kurtarmış olurlar" yargısı biraz daha gerçekçi görünmektedir.

Orhan Kemal, öykü ve romanlarında yoksul insanların iç derinliklerini, çilelelerini büyük bir ustalıkla sergiler. Toplum dışına itilen, ezilen, kenar mahallelerin kuytu köşelerinde can çekişen "insancıklar"ın sorunlarına büyük ağırlık verir. Değil yalnız Kürtler, diğer etnik azınlıklar da onun yapıtlarında önemli bir insan unsuru olarak karşınıza çıkmaktadırlar. Yazarın 1940 yılında ilk kez kaleme aldığı Balık adlı öyküsü, farklı halklara kucak açan insancıl bir tema üzerine inşa edilmiştir. Etnik dayanışmayı en güzel bir biçimde dile getiren bu öykü, hasta annesi yatakta uzanan bir Ermeni kızı – Virjin'in annesi için çıktığı bahk avım anlatır. Öykünün başında yazarın yurt özleminin bazı izlerine rastlamaktayız: "Ufuk hala mosmordu. Bir Çukurova türküsü tutturdum. Aklıma vatanım geldi...Mektebim, Cin Mehmet, Kürt Ado, Kertiş Süreyya, Cin Mehmet'lerin mahallesindeki tozlu arsa... Gözlerim doldu. Nihayet Beyrut... Akşama yiyeceğimiz yoktu. Hiç olmazsa bir tek balıkla dönmeliydim..."(90). Beyrut'da bahk tutmak amacıyla deniz kıyısına giden bir Türk (belki de yazarın kendisidir) tuttuğu balığı, o gün şanslı yavan giden Virjin'e verir. Yoksulluk içinde yaşayan Virjin'in ailesi büyük bir geçim sıkıntısı çekmektedir. Annesi üç gündür açmış. Kız kardeşi Şinorik "geceleeri evine adam alıyor"muş. Balığı Ermeni kızına verdiği için babasından dayak yiyen Orhan Kemal, rüyasında Virjin'i görür ,bembeyaz dişleriyle gülerken...Aynı öykü yazarın daha sonraları yazmış olduğu Baba Evi adlı romanının bir bölümünü oluşturur. Öyküde adı geçen Kürt Ado, romanda Beyrut'tan gelen arkadaşı tarafından aranmaktadır, yıllar öncesi dostluk daha unutulmamıştır:

" – Cin Memet, Cin Memet? ha...onlar gittiler canım, İstanbul'a mı, İzmir'e mi, bir yere gittiler...Çok oldu...

– Ya Ado?

– Kürdün oğlu mu? Bırak şu pisi sen de...Hala unutmamışsın..."(91).

Daha önceleri bir başka bölümde dağdığımız gibi özellikle Çukurova'daki Kürtler ilişkin olarak Orhan Kemal'in değişik öykü ve romanlarında güçlü portreler bulunmaktadır. Diğer bazı romanlarında da yoksul, yolunu şaşırmuş Kürt tiplerine rastlamaktayız. Örneğin Murtaza romanında, Van'dan Çukurova'ya gelen "uzun bıyıklı Kürt"ün bıyığından çekip onu dövmeye çalışan Murtaza'nın "görev aşkı", Ziya Gökalp'in "Gözlerimi kaparım, görevimi yaparım" düşüncelerine uyum halindedir. Yazarın Avare Yıllar adlı romanında bu kez Kürt Dursun fabrika sahibi tarafından dövülmektedir. Romanda Kürt Sermet, Kürt Mehmet gibi değişik isimler de geçmektedir. Orhan Kemal güç yaşam koşulları nedeniyle, insanlıktan çıkmış, ağzı –gözü bir tarafa gitmiş Kürt kadınlarının günlük yaşanunu da romanda kısaca şöyle özetler: "...Sokaklar sokaklarda harap kerpiç evler, harap kerpiç evlerin çocuğunu yıkayan, soğan soyan, mahalleye acı bir duman salan maltızını tutuşturmaya çalışan erkek yüzlü Kürt kadınları, köpekler, tavuklar, sonra oymalı saçları, yarı inik kafesleri ve rakı kokan daracık sokakların kapı önlerinde örgü örerken karşıdan karşıya şakalaşan kadınların mahallesi başlar"(92).

Çağdaş Türk edebiyatında yer alan temel konulardan birisi de Kürt kadınlarının dert ve çile dolu çekilmez yaşamıdır. Değişik yapıtlarda yer alan kadın tipleri özellikle toplumun kahrını çeken tabakalardan gelmektedirler. Kürt kadınları bu yapıtlarda korkunç baskılara maruz kalmaktadırlar; analar, yaşlı kadınlar, gelinler, kızlar ve "Kürt dilberleri" değişik baskıların hedefi durumdadırlar, sosyo – ekonomik, kültürel ve politik çatışmaların bir tarafını oluştururlar. Birçok Kürt kadını Yaşar Kemal'in Yılanı Öldürseler romanında çocuğu tarafından ölüme mahkum edilmeye itilen Esmen'in yazgısını paylaşmaktadırlar. Daha önceleri değişik bağlamlarda dile getirdiğimiz gibi bu konuda sarsıcı örnekler bulunmaktadır. Türk edebiyatının hemen hemen tüm türünde Kürt kadınlarının yaşamına değinen kesitler bulunmaktadır. Örneğin Erol Toy'un işçi sınıfı arasındaki büyüyen bilinçlenmeyi işleyen Gözbağı romanında Anadolu'nun değişik yörelerinden İstanbul'a gelmiş işçiler arasında geçen bir sohbette Maraş'lının

söze karışmasıyla konu Kürt kadınları üzerine yoğunlaşır: " – İlah bak ağanın oğlu, Kürt kızlarına geldi mi iş, değişir. O zaman kaçırmak için dönense de yiğidin hakkı vardır. Bir kızı dedin mi, bir çiftliktir rline yanayım. Yat dersin kulun kurbanın olur. İş görmeğe geldi mi, ustası eline su dökemez. Yük taşımaya koştuğunda, deveden güçlü olduğunu görürsün. Bir de tepesinin tuğ-rası attı mı deymeyin yoldaşlar. İkiyüz adımdan, keklği gözünden vurur. Nerde kaldı benim diyen yiğit çevresinde dolanabilsin. Azbiraz hoş tuttun mu, Allah...Bak böylesi bulunmaz. Antaplisi de, Maraşlı, Mardinlisi de hatta geç öteye, Urfalı, Diyarbakırlısı da, Kürt kızı dedin mi namaza durur ki, mevlamı kismet kıla, diye. Lakin zordur Kürt kızını elde etmek. Mavzerin ucuyla sınırlar adamı..." (93).

Kürt kadınları üzerindeki baskıların sertliği açısından değinilmesi gereken bir yapıt da, Necati Haksun'un Hazal (Kutsal Ceza) adlı romanıdır. Feodal gericiliğin, cinsel de ,umsuzluğun ve dinsel tutuculuğun iç içe geçtiği bu romanda, soğuk ve çürümeye yüz tutmuş ilişkilerin gizli cephesi sunulmaktadır. Ali ile evlenen Faşo'nun Hasan ile olan ilişkisi, kendi kayınpederiyle ilişkisi, belli ruhsal sorunları olan Hazal'ın bir din hocasıyla olan ilişkisi ve romanının sonunda Faşo'nun taşlanarak öldürülmesi gibi olaylar, Kürt kadınlarının endişelerini romanda ön plana çıkartmaktadır. Romanda ayrıca Zeyno, Nazo gibi değişik kadın isimleri de geçmektedir. Yazar toplumun etnik görünümünü görmemezlikten gelecek veya bundan kaçınarak, daha ziyade romanda dinsel bir çerçeve çizmeye çalışmaktadır, örneğin Kuran'dan aktardığı "Biz erkeği kadından üstün yarattık" (Nur Suresi, ayet:38) şeklindeki göndermeler romanda oldukça fazla kullanılmış.

Değil yalnız roman türünde, daha önceleri de vurguladığımız gibi, değişik Türkçe öykülerde Kürt kadınlarının sorunları daha fazla dile getirilmektedir. Şiir türünde bu konuda daha ziyade bir "dilber" vardır, bazen de bu dilberin bağı "yanık"tır, sorunları çoğalmıştır. Nihat Behram bir şiirinde örneğin bir "Kürt dilberi"ni doğanın kucağında bulur:

*o zaman gördüm işte
bir Kürt gelininin
kaşları arasında
kırçıçeği gibi duran
göz çelici dövmeyi,
ot biçimlerinden uçta kalan
bir keklük yuvasın
sardın
kapandın üstüne düşen sevinçlerin,
ırak tuttum çocukları tıpan rüzgarından,
varıp acılı gözlerin yanlarında
umudun duruşlarıyla bakışları uyardın.
Kordan süzüldü bu yuvarlanış
sevdalanıştan(94)*

Egemen Berköz'ün Kürtçe adlandırdığı Berivan adlı şiirinde "felek" ve "kalabalık Kürt beyleri" ifadelerini arka arkaya sıralaması onların yazgısını İstanbul'dan çizer gibidir:

*Kör bozkır! kör şehir!
karlı ikindilere dağıtır beni
azar esmer kelimelerle
yaram. Berivan.
Gözüğe. Şiirlerle. Bir mektup
yutulmuş. Bir yığın
bu dünyadan. Batıda
dumanlar renkler ve ölüm:
çünkü akşam
ve Anadolu yakası, uzakta
sabrına ahşap evler bırakan,
gizli böcek sesleri
akarsular koşar ve çocuklar,
Üsküdar. Arkamda
bir cami denizi*

*kendikendine gibi. Eğilir
bozsarı yüzüne yüzünü:*

- Dünya*
- İnanan ağaçlar görüyorum*
- şair yazan kuşlar*
- Deniz*
- Kälabalık Kürt beyleri.*
- Felek*
- Bizim Allahımız.*
- (Beni anlayabilmek için*
- kalbim olmalıdır.)*
- Hazandan hazine*
- ne güzel geçtin sevgilim.*
- Kapanır mı direnmeyle*
- yaram. Berivan.*
- ...(95).*

Değil yalnız Egemen Berköz, başka Türk şairlerinin yapıtlarında da sık – sık "Kürt beyleri" ifadesinin kullanıldığına tanık olmaktadır. Kötülüklerin Kürt toplumun kendi içinden geldiği şeklindeki görüş, Kürt halkı üzerindeki dış ulusal baskının dile getirilmesi kadar yazar açısından belli bir risk yaratmadığı için, daha kolayca öne sürülebilmektedir. Bu konuda örneğin "Kürt köylüleri" ifadesi, "Kürt beyleri" kadar rahatça edebi yapıtlarda geçmemektedir. Kürt beylerine karşı çıkan şairlerden birisi de, Metin Eloğlu'dur:

Eşleme canını ben mi özgürdüm
Başbozuk sabahlar kin kumkuması
Kürt beyi heyheylerime ökse
O saydam oltayı bigüzel ördüm
...(96).

Bir şiirinde. "Pis, o camm Kürt köyleri arkalarını köylere dayayıp, görünmez olmuşlar" diyen İlhan Berk, Yukarı Fırat adlı başka uzun bir şiirinde bu kez "Kürt Beyleri"ni karşısına alır:

*Biz dağdan hiç inmiyecektik
Aladağ fakirdi,çıplaktı ama
Sı vermezdi
Bizi Kürt beylerine
Satmazdı*

*Biz kaderimizi kendimiz yazdığ
Dünya yüzüne
Rüstem Bey'in jandarmaları değil
Senin ipmiş yerin
Benim mahpushane*

*Alışılacak gibi değil
Alışılacak yokluğun
Yaşamam gerekli Lo
Peşin benim için
Dünya için sonra.*

*Bundan böyle diyorum
Bütün türküleri Doğu'da
Bizim üstümüze yaksular
Seninle benim
stme diyorum
...(97).*

Çağdaş Türk edebiyatında Kürtler konusunun zet biçiminde ele alındığı bu inceleme Türk edebiyatının etnik cephesini eleştirisel bir açıdan aydınlatmayı amaçlamaktadır. Türk edebiyatının etnik görünümü aslında başlı başına bir çalışma konusudur. Kürtler bu çalışmaların yalnız bir kesitini oluşturmaktadır, Diğera yandan Ermeni, Rum, Yahudi, Arnavut, Arap, Çerkez gibi lkeledeki azınlıkların ve komşu halkların Türk edebiyatındaki yeri henüz geniş bir biçimde incelenmiş değildir. Türk edebiyatçıları, edebiyat tarihçileri ve eleştirmenleri bu konuda oldukça suskundurlar, rneğin Türkiye'de yazarların yaşamı ve yapıtları üzerine hazırla-

nan sözlükler, ansiklopediler ve diğer el kitaplarında, kendisi bir Türk yazarı olmasına rağmen, İsmail Beşikçi maddesine yer verilmemektedir. Bu teknik bir eksiklik olamaz elbet, bilinçli bir tutumun sonucudur. Şükran Kurdakul, Behçet Necatigil gibi araştırmacıların bu tür sözlüklerinde İsmail Beşikçi'nin yapıtları ve yaşamına ilişkin olarak birşeyler bulmak olanaklı değildir. Korku, yasal zorluklar ve Kemalizmin yazar üzerindeki tutucu etkisi aşılmadıkça bu tür inceleme zorlukları sürüp gidecektir. Bu konuda özgür düşüncenin Türkiye'de gelişebilmesi için, hiç kuskusuz yazara büyük görevler düşmektedir. İsmail Beşikçi, Türkiye Yazarlar Sendikası ve Aziz Nesin üzerine yazmış olduğu **Bir Aydın – Bir Örgüt Ve Kürt Sorunu** adlı incelemesinde bu görevler üzerine düşüncelerini sunmaktadır. Diğer yandan Beşikçi kendisi bir Türk yazarı olarak Türk edebiyatında Kürtler teması konusunda bir teorik perspektif geliştirirken, o aynı zamanda Kürt olan "Türk" yazarlarının kendi ezilen halklarının değil de Türk kültürüne hizmet etmelerinin keskin çelişmesini sergilemektedir. Beşikçi örneği bu bakımdan oldukça çarpıcıdır.

SUMMARY

The Kurds, numbering some twenty million, are one of West Asia's oldest peoples. They inhabit a region that has been divided up between Turkey, Iran, Iraq and Syria. Many other peoples have lived in this part of Asia, but in present-day Turkey, the Kurds are the only significant non-Turkish people left. Greeks and Armenians were expelled or massacred, smaller Muslim groups have largely been assimilated. The Kurds resisted a similar fate, after the establishment of the Republic of Turkey, in a series of national rebellions. These were answered with heavy repression on the part of the government: mass killings, executions, and forced assimilation. The very word "Kurd" was banned; the "Kurdish question" became a taboo, not to be mentioned at all. Beginning in the 1950s, with the introduction of a multi-party system, there was a gradual resurgence of Kurdish national awareness. It radicalized in the 1960s and found massive popular support among the Kurds in the 1970s. The Kurdish movement in Turkey became a strong, though internally divided, political force, and it has borne the brunt of military repression after the coup d'etat of September 1980.

One would expect such dramatic events to find a reflection in the literature of the period. The aim of this book is, to find out to what extent this is in fact the case. What images of the Kurds do we find in 20th-century Turkish literature, what views of their situation and what interpretations of the important events of this century?

Various genres of literature are discussed consecutively, beginning with folk literature. Sayings and proverbs referring to Kurds have been brought together, as well as folk tales and songs in which Kurds are mentioned. They reflect stereotyped, mostly rather prejudiced, views of Kurdish character.

The next, and largest, chapter deals with the most important literary genre, the novel. Many Turkish novels have Kurds, life in Kurdistan, or some of the great upheavals there as their major or secondary themes. These novels are one by one discussed, in chronological order (in order of the historical period with which they deal). Thus it is shown that the literary digestion of the past is still very uneven and incomplete; many of the most are apparently "forbidden zones", upon which literary authors do not dare to tread. The Armenian massacres constitute one such zone, the Kurdish rebellions and their repression another. There are, it is true, a few novels dealing directly or indirectly with the rebellions, but these tend to deliberately ignore the national aspect of the rebellions. The rebellions are presented as if they were simply conflicts between reactionary feudal and religious elements on the one hand and poor villagers and kemalist ideas of modernization on the other. The same is true of much of the "village literature" dealing with Kurdistan: there is little to remind us of the "Kurdishness" of the villages described, it is as if this aspect of their identity is deliberately suppressed. In recent years there has been some change in this respect: several young authors have been more explicit about the special situation of the Kurds in Turkey, about the aspirations and about cultural and political repression.

The next two chapters, organized thematically and chronologically like the previous one, deal with short stories and poetry, respectively. Most of the short stories and poems appear to be vignettes of social and economic life in Kurdish villages: poverty, inequality, smuggling, banditry. There is, however, also a significant number of stories dealing with major or minor political

events, in which the national movement is present in the background.

In the final chapter, journalistic reports and travel books are briefly discussed. Most of them stay aloof from political subjects, leave alone explicit discussion of the Kurdish question. The few reports dealing with the Kurdish movement in Iraq or, most recently, with guerrilla inside Turkey, are of very low journalistic quality and take great liberties with the truth.

All in all, modern Turkish literature gives a very partial and biased view of the Kurds, almost entirely neglecting the emotionally important aspect of their national identity, distorting the most dramatic events of their history, and overlooking their political aspirations. In this respect it may be said that Turkish literature has so far failed in the task of creative and critical reflection on society and its dramatic experiences.

NOTLAR

---

1. Bölüm

- (1) Atilla Dorsay, *Yol*, Milliyet Sanat Dergisi, 15-11-1982.
- (2) Çetin Altan, *17. Yüzyıl Osmanlı Aydın Tipi*, Güneş, Basından Seçmeler, Hürriyet, 7-4-1988.
- (3) Necmi Onur, *Unuttuğumuz Doğu*, İstanbul, 1980, s.291
- (4) Bekir Yıldız, *Yargılayan Zaman İçinde*, Konuşmalar, Soruşturmalar, Yazılar, İstanbul, 1981, s.5.
- (5) Alpay Kabacalı, *En Kötü Sansür Sanatçının Kendi Kendine Uyguladığıdır*, Yazko Edebiyat, Sayı:37, İstanbul, 1983, s.138
- (6) Ferit Edgü, *Ders Notları*, İstanbul, 1980, s.92.
- (7) Onat Kutlar, "Seyyit Han" Üzerine Bilimsel Bir Araştırma, *Seyyit Han*, İstanbul, 1976, s.33.
- (8) Kemal Karpat, *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*, İstanbul, 1971. s.9).
- (9) Kürt Sorunu Mu...Yorgani Çek Gözünü Yum, İkibin'e Doğru, 21-27 Şubat 1988.

2. Bölüm

- (1) Taner Timur, *Osmanlı Kimiği*, İstanbul, 1986, s.80.
- (2) Jale Parla, *Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik*, İstanbul, 1985.
- (3) Ümit Gürol, *İtalyan Edebiyatında Türkler*, Ankara, 1987, s.175.
- (4) Demirtaş Ceyhun, *Yılanı Öldürmek*, Horozlu Ayna, İstanbul, 1981.
- (5) Seyit Alp, *Welat-Bir İskancının Türküsü*, Ankara, 1977, s.19.

(6) Ali Püsküllüoğlu, Yaşar Kemal Sözlüğü, İstanbul, 1987, s.116.

(7) Kemal Tahir, Köyün Kamburu, İstanbul, 1976, s.233.

(8) Ümit Kaftancıoğlu, Yelatan, İstanbul, 1972, s.88,99.

(9) Harald Grosch, Yabancı Düşmanlığı-Türklerle ilgili Fıkralar, Arkadaş, sayı:1, Köln, 1982.

(10) Vedat Türkali, Birgün Tek Başına, İstanbul, 1980, s.53.

(11) Prof.Dr.Şükrü Elçin, Folklor Ve Halk Edebiyatının Mili Birliğin Oluşmasındaki Rolü, s.31.

(12) Mehmet Bayrak, Halk Hareketleri Ve Çağdaş Destanlar, 1984, s.38.

(13) Azra Erhat, Homerosoğlu Yaşar Kemal, Homeros, İstanbul, 1976, s.302.

(14) Doğu Perinçek, Bozkurt Efsaneleri Ve Gerçek, İstanbul, 1976.

(15) Yaşar Kemal, İnce Memed, c.III, İstanbul, 1984, s.354.

(16) Mehmet Bayrak, Eşkiyalık Ve Eşkiyalık Türküleri, Ankara, 1985, s.195.

3.Bölüm

(1) Namık Kemal, Cezmi, İstanbul, 1880, s.255.

(2) Osman Cemal Kaygılı, Çingenerler, Ankara, 1972, s.5.

(3) Ömer Polat, Saragöl, İstanbul, 1974, s.74.

(4) Kemal Bilbaşar, Bedoş, İstanbul, 1980, s.17.

(5) Zuhâl Kuyaş, Aşela, İstanbul, 1985. s.7.

(6) Şemsettin Ünlü, Yukarışehir, İstanbul, 1986, s.85.

(7) Esmâ Ocak, Kervan-Servan, Ankara, 1983, s.143.

(8) Yaşar Kemal, Yağmurcuk Kuşu (Kimsecik I), İstanbul, 1985, s.105.

(9) Atilla Özkırımlı, Trajik Bir İnsanlık Senfonisi, Cumhuriyet, 25-12-1976.

(10) Ömer Seyfettin, Bir Ermeni Gencinin Hâtıraları Bütün Eserleri 4:Bomba, İstanbul, 1981.

(11) Esmâ Ocak, Kervan-Servan, Ankara, 1983, s.135.

(12) Yusuf Ziya Bahadınlu, Gemileri Yakmak, İstanbul, 1977, s.19.

(13) Nilgün Tarkan, Madurulu Ödülünü Kuzunun Ömer Polat "Doğunun Romanı Yazılmadı" diyor, Milliyet Sanat Dergisi, 22-3-1977. Sayı:288.

(14) Halide Edip Adıvar, Zeyno'nun Oğlu, İstanbul, 1980, s.306.

(15) Kemal Bilbaşar, Cemo, İstanbul, 1982, s.41.

(16) Murat Beige, Halkın Dostları, Temmuz-1971.

(17) Demirtaş Ceyhun, Asya, Ankara, 1975, s.400.

(18) Kemal Tahir, Namuscular, Ankara, 1976, s.393.

(19) Hasan İzzettin Dinamo, Kutsal Barış, cilt:6. İstanbul, 1974, s.149.

(20) A.g.y. 168.

(21) Nilgün Tarkan'ın adı geçen söyleşisi, Milliyet Sanat dergisi, 22-2-1977.

(22) Yaşar Kemal, Deniz Küstü, İstanbul, 1983, s.88.

(23) Kemal Bilbaşar, Memo İstanbul, 1974, s.594.

(24) Mustafa Yeşilova, Kopo, Ankara, 1978, s.182.

(25) A.g.y. 182.

(26) Yazarları Da Vururlar, hazırlayan: Atilla Özkırımlı, İstanbul, 1987, s.163.

- (27) A.g.y. 217.
- (28) Ali Arslan, *Serçe*, İstanbul, 1988, s.346.
- (29) Habib Bektaş, *Serçe Konuşunca*, Türkiye Postası, 26-8-1988.
- (30) Ömer Polat, *Saragöl*, İstanbul, 1974, s.288.
- (31) Ferit Edgü, *O/Hakkari'de Bir Mevsim*, 1977, s.19.
- (32) A.g.y. 9.
- (33) Vedat Dalokoy, *Kolo*, İstanbul, 1979, s.84.
- (34) Kemal Tahir, *Namussular*, Ankara, 1979, s.149.
- (35) Radi Fiş, *Bir Asılına Töreninin Hikayesi*, Surname, İstanbul, 1985, s.208.
- (36) Aziz Nesin, *Tek Yol*, İstanbul, 1982, s.157.
- (37) Yaşar Kemal, *Teneke*, İstanbul, 1981, s.35.
- (38) Yaşar Kemal, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, İstanbul, 1983, s.601.
- (39) Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*, İstanbul, 1987, s.193.
- (40) A.g.y.308.
- (41) A.g.y.311.
- (42) Yaşar Kemal, *Yer Demir, Gök Bakır*, İstanbul, 1980, s.132.
- (43) Orhan Kemal, *Berekelli Topraklar Üzerinde*, İstanbul, 1985, s.233.
- (44) Tahir Alangu, *Cumhuriyetten Sonra Hikâye Ve Roman*, cilt:2, İstanbul, 1965, s.388.
- (45) Yaşar Kemal, *Deniz Küslü*, İstanbul, 1983, s.48.
- (46) Yaşar Kemal, *Al Gözüm Seyreyle Salih*, İstanbul 1983, s.277.
- (47) Füzûzan, *47'Liler*, İstanbul, 1979, s. 455.
- (48) Güncü Dal, *İş Sürgünleri*, İstanbul, 1976, s.107.

4. Bölüm

(1) Halit Ziya Uşaklıgil, **Küçük Hımmal, Aşka Dair**, İstanbul, 1974, s.72.

(2) Memduh Şefket Esendal, **Mevla Kavuştursun, Sahan Kül-bastısı, bütün eserleri:5**, Ankara, 1983, s.83.

(3) Bekir Yıldız, **Yargılanan Zaman İçinden**, İstanbul, 1984, s.11.

(4) Mehmet Ergün, **Hikayemizde Bekir Yıldız Gerçeği** İstanbul, 1975.

(5) Esmâ Ocak, **Sara, Sara**, Ankara, 1987.

(6) Orhan Kemal, **Doğum, Grev**, İstanbul, 1982, s.214.

(7) Yaşar Kemal, **Bebek, Sarı Sıcak**, İstanbul, 1983, s.34.

(8) Necati Güngör, **Yıkılsın Urfa Kalesi, Bu Sevdâ Ölmek**, İstanbul, 1983, s.42.

(9) Osman Şahin, **Opoletli Gardaş, Kırmızı Yel**, İstanbul, 1976, s.23.

(10) Orhan Kemal, **Kardeş Payı, Onuncu Kadın**, İstanbul, 1982, s.195.

(11) Osman Şahin, **Hemşeri, Ağz İçinde Dil Gibi**, İstanbul, 1984, s.68.

(12) Yaşar Kemal, **Bilya, Milliyet Sanat Dergisi, Temmuz-1980**.

(13) Metin İlkin, **Çuval, Nöbet**, İstanbul, 1974, s.7.

(14) Bekir Yıldız, **Reform Masalı Bir Yana, Kıbrıs Kadar Toprağımız Mayınlı, İnsan Postası Güncydoğu Zıندانı**, İstanbul, 1983, s.97.

(15) Fakir Baykurt, **Sınırdaki Ölü**, İstanbul, 1979, s. 12.

(16) Mustafa Hakkı, **Ko Beni Ağlasınlar, Mayınlarda** İstanbul, 1987, s.71.

(17) Aziz Nesin, Ez Kurmancım, Bay Düdük, İstanbul 1984, s.28.

(18) Osman Şahin, Özlü Hamurlar, Ağz İçinde Dil Gibi, İstanbul, 1984, s.63.

(19) Taylan Altuġ, Yeni Ortam, 19-3-1975.

(20) Seçme Hikayeler, hazırlayan:Refik Taner, Asım Bezirci, İstanbul, 1983, s.110.

(21) Demirtaş Ceyhun, Rüşvet, Eylül Öyküleri, İstanbul, 1987, s.107.

(22) Erbil Tuşalp, Cumhuriyet'in Öyküsü-Bin Belge, Ankara, 1987, s.139.

(23) Ahmet Karaman, Sanık Ayaġa Kalk, İstanbul, 1987.

5. Bölüm

(1) Nazım Hikmet, Kemal Talir'e Mahpushaneden Mektuplar, İstanbul, 1968. s.110.

(2) A.g.y. 154.

(3) A.g.y. 196.

(4) Nazım Hikmet, Oġlum, Canım Evldım, Memedim, İstanbul, 1968, s.20.

(5) Nazım Hikmet'in Bilinmiyen Mektubu, İkibinc Doġru, 31-7-1988, s.11.

(6) A.g.y. 9.

(7) Nazım Hikmet, Kuvâyi Milliye, İstanbul, 1986, s.16.

(8) Bülent Tanık, Deprem ve İnsanlar, Bilim ve Sanat, Sayı:36, 1983.

(9) Nazım Hikmet, Memleketimden İnsan Manzaraları, İstanbul, 1987, s.86.

(10) A.g.y. 259.

- (11) A.g.y. 274.
- (12) A.g.y. 226.
- (13) A.g.y. 227.
- (14) A.g.y. 484.
- (15) **Nazım Hikmet Şiirler: 2**, Ankara, 1974, s.198.
- (16) A.g.y. 325.
- (17) **Ahmet Arif, Hasretinden Prangalar Eskittim**, İstanbul, 1979, s.17.
- (18) A.g.y. 12.
- (19) Yurdağül Erkoca ile söyleşi, 20-4-1988 Cumhuriyet.
- (20) A.g.y. 82.
- (21) **Hasan Hüseyin, Koçero Vatan Şiiri**, İstanbul, 1984, s.17
- (22) A.g.y. 328.
- (23) **Halim Yağcıoğlu, Anzelha**, Ankara, 1955, s.49.
- (24) **Hilmi Yavuz, Doğu Şiirleri**, İstanbul, 1979, s. 55.
- (25) A.g.y. 30.
- (26) **Cem Yalçınkaya, Anyaso Ve Şairi Şemsi Belli**, İstanbul, 1968.
- (27) A.g.y. 10.
- (28) **Mehmet Kemal, Yaşam Öyküsü, Türkiye Yazıları, Sayı: 4 Temmuz 1977.**
- (29) **Mehmet Kemal, Söz Gibi**, İstanbul, 1977.
- (30) **Enver Gökçe, Yaşamı-Bütün Şiirleri**, Ankara, 1981.
- (31) A.g.y. 100.
- (32) A.g.y. 54.
- (33) **Veysel Öngören, Remo İle Salo**, Ankara, 1979, s.7.
- (34) A.g.y. 25.

- (35) Yılmaz Odabaşı, *Reşo Talan İklimi*, İstanbul, 1987, s.27.
- (36) Gülten Akin, *Seyran Destanı*, İstanbul, 1986, s.54.
- (37) Bülent Ecevit, *Şiirler*, Ankara, 1976, s.65.
- (38) A.g.y. 65.
- (39) Mehmet H.Doğan, *Şiirin Yaulızlığı*, 1986, s.315.
- (40) Ataol Behramoğlu, *Büyük Türk Şiiri Antolojisi*, cilt: II, İstanbul, 1987, s.728.
- (41) Mehmet Tancer, *Sunak*, İstanbul, 1978, s.66.
- (42) A.g.y. 56.
- (43) Çetin Öner, *Özeleştir*, *Yeni Düşün*, Sayı: 54, 1988, s.25.
- (44) Nihat Behram, *İşkencede Ölümün Güncesi*, Ankara, 1988, s.27.

6. Bölüm

- (1) Mahmut Makal, *Bizim Köy*, İstanbul, 1976, s.7.
- (2) Yaşar Kemal, *Peri Bacaları*, İstanbul, 1985, s.5.
- (3) Fikret Otyam, *Karasevdam*, *Anadolum*, Ankara, 1978, s.169.
- (4) A.g.y. 169.
- (5) Dursun Akçam, *Analar Ve Çocuklar*, 1972, s.14.
- (6) Tekin Sönmez, *Orman Yedi Faşistler*, İstanbul, 1978.
- (7) Halil Aytekin, *Doğuda Kıtık Vardı*, Ankara, 1965.
- (8) Celal Başlangıç, *Kanlı Bilmece*, *Güneydoğu*, İstanbul, 1987, s.6.
- (9) Zeynep Oral, *Kampların İçi Ve Dışı*, *Milliyet*, Eylül-1988 (7 bölüm).
- (10) Aydın Ulun, "Bizim Peşmergeler", *Hürriyet*, Ekim-1988 (7 bölüm).

- (11) Erbil Tuşalp, Zehir Yüklü Bulutlar, Ankara, 1989,s.62.
- (12) Haluk Şahin, Ağrı'ya Dönüş, İstanbul, 1990,s104.
- (13) Cavit Orhan Tütengil, Ağrı Dağındaki Horoz, İstanbul, 1968,s.91.
- (14) Celal Başlangıç, Telboyu İnsanları, İstanbul, 1989,s.188.

7. Bölüm

- 1) Vedat Günyol, Uzak Yakın Anılar – 1, İstanbul, 1990,s.73
- 2) Cahit Sıtkı Tarancı, Otuz Beş Yaş, Bütün Şiirleri, İstanbul, 1988,s.39.
- 3) Zeynep Oral, Edebiyatımızda On İnsan Bin Yaşam, Cemal Süreya, Milliyet Sanat Dergisi eki, 1988, sayı – 200.
- 4) Cemal Süreya, Sevda Sözleri, Toplu Şiirler, İstanbul, 1984,s.204.
- 5) Nezh Akat, Şiirle Yeniden Doğmak, Türkiye Postası, Köln,1989, sayı:169.
- 6) Mehmet Kemal, Sürgün Alayı, İstanbul, 1974,s.266.
- 7) İlhan Başgöz, Almanya'da Türkler İçin Çirkin Şakalar, Cumhuriyet, 19 – 7 – 1986
- 8) Hüseyin Bayaz, Köroğlu, Antep Rivayeti, İstanbul, 1981, s.44.
- 9) Pertev Naili Boratav, Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, İstanbul, 1988,s.200.
- 10) Pertev Naili Boratav, Köroğlu Destanı, İstanbul, 1984,s.104.
- 11) Pertev Naili Boratav, A.g.y.,s.177.
- 12) Pertev Naili Boratav, A.g.y.,s.246.
- 13) Cevdet Kudret, Karagöz – I, Ankara, 1968, s.32.
- 14) Cevdet Kudret, Karagöz – 2, Ankara, 1969, s.111.

- 15) Fakir Baykurt, **İçerdeki Oğul**, 1974, s.104.
- 16) Can Yücel, **Altısıbiyerde**, İstanbul, 1988,s.169.
- 17) Turgut Uyar, **Büyük Saat**, Toplu Şiirler, İstanbul, 1984, s.262.
- 18) Ömer Polat, **Mahmudo ile Hazel**, İstanbul, 1976,s.186.
- 19) Kemalettin Kamu, **Bingöl Çobanları**, Yurt Ansiklopedesi, s.1371.
- 20) Reşit Ergener, **İshak Paşa Sarayı**, Yeni Düşün, Haziran—1988.
- 21) Yaşar Kemal, **Kale Kapısı**, İstanbul, 1987, s.310.
- 22) Yaşar Kemal, **Ağrıdaki Efsanesi**, İstanbul, 1987, s.113.
- 23) Ömer Polat, **Mahmudo ile Hazel**, İstanbul, 1976,s.186.
- 24) Şemseddin Ünlü, **Yukarıçelir**, İstanbul, 1986,s.7.
- 25) Çetin Öner, **Portakal**, **Hürriyet Gösteri** 42 – 11 – 1982.
- 26) Onat Kutlar, **Seyit Han**, İstanbul, 1982,s.32.
- 27) Şükufe Nihal, **Çölde Sabah Oluyor**, İstanbul, 1951, s.131.
- 28) Ömer Polat, **Saragöl**, İstanbul, 1974, s.43.
- 29) Ümit Kaftancıoğlu, **Tüfekçiler**, İstanbul, 1974,s.105.
- 30) Refik Halit Karay, **Yezidin Kızı**, İstanbul, 1972, s.7.
- 31) Refik Halit Karay, **A.g.y.**, s.14.
- 32) Yaşar Kemal, **Kimsecik**, İstanbul, 1982, s.194.
- 33) Seyit Alp, **Devran**, İstanbul, 1979, s.75.
- 34) Kemal Tahir, **Bir Mülkiyet Kalesi**, İstanbul, 1982, s.165.
- 35) Kemal Tahir, **A.g.y.**,297.
- 36) Kemal Tahir, **A.g.y.**,166.
- 37) Kemal Tahir, **A.g.y.**,404.
- 38) Kemal Tahir, **Yediçınar Yaylası**, Ankara, 1970, s.353.

- 39) Kemal Tahir, A.g.y.,269.
- 40) Bekir Fahri, Jönler, İstanbul, 1985, s.104.
- 41) Zebercet Coşkun, Haçın, İstanbul, 1975,s.373.
- 42) Ziya Gökalp, Şaki İbrahim Destanı ve Bir Kitapta Toplanmamış Şiirler, İstanbul, 1976, s.5.
- 43) Halide Edip – Adivar, Yeni Turan, İstanbul, 1982, s.87.
- 44) Ceyhun Atuf Kansu, Sakarya Meydan Savaşı, Ankara, 1970,s.52.
- 45) Ceyhun Atuf Kansu, A.g.y., 128.
- 46) Fazıl Hüsnü Dağlarca, Üç Şehitler Destanı, İstanbul, 1988, s.62.
- 47) Bekir Eliçin, Onlar Savaşırken, İstanbul, 1978, s.230.
- 48) Tarık Buğra, Küçük Ağa, Ankara, s.192.
- 49) İbrahim Ethem Aladağ, Şahin Bey, İstanbul, 1973,s.145.
- 50) Aşık Veysel, Dostlar Beni Hatırlasın,İstanbul, 1984,s.169
- 51) Hasan Kıyafet, Komünist İmam, İstanbul, 1989,s.127.
- 52) Mehmet Kemal, Kalenin Eteğinde/Pulsuz Tavla, İstanbul, 1984,s.124.
- 53) Atilla İlhan, Hangi Atatürk, Ankara, 1982, s.242.
- 54) Refik Halit Karay, Yezidin Kızı, İstanbul, 1972,s.13.
- 55) İlhan Selçuk, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı, cilt 2, İstanbul, 1987,s.280.
- 56) İlhan Selçuk, A.g.y.,s.279.
- 57) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Panorama, İstanbul, 1971, s.91.
- 58) Mehmet Selahattin, Sam Yeli, İstanbul, 1977,s.74.
- 59) Orhan Pamuk, Cevdet Bey ve Oğulları, İstanbul, 1984, s.321.

- 60) Fahri Erdiç, **Alinin Biri**, İstanbul, 1979,s.119.
- 61) Mustafa Ekmekçi, **Araç İlçesinde**, Cumhuriyet, 2 – 10 – 1989.
- 62) Vecihi Timuroğlu, **Dersim Destanı (Bir Sürgünün Ezgileri)**, Ankara, 1990,s.56.
- 63) Mehmet Kemal, **Her Dönemde Sürgün**, Cumhuriyet, 20 – 9 – 1989.
- 64) Kerime Nadir, **Delşet Gecesi**, İstanbul, 1984,s.64.
- 65) Ali Püsküllüoğlu, **Unulma Onları**, Ankara, 1979,s.49.
- 66) Egemen Berköz, **Yalnız ve Birlikte**, İstanbul 1985,s.10.
- 67) Tahsin Saraç, **Toplu Şiirler**, İstanbul, 1989,s.129.
- 68) Memmet Başaran, **Mehmetcik Mehmet**, İstanbul, 1979, s.94.
- 69) Bengin Botani, **Kronikleşen Militarizm ve 33'ler Olayı**, Bergeh Dergisi, Stockholm, sayı:2/1989.
- 70) Vedat Türkali **Tek Kişilik Ölüm**, İstanbul, 1990,s.150.
- 71) Leyla Erbil, **Eski Sevgili**, İstanbul, 1944,s.23.
- 72) Öner Yağcı, **Gökyüzüne Akan Irmak**, İstanbul, 1989,s.168.
- 73) Nihat Behranı, **İşkencede Ölümün Güncesi**, Ankara, 1988, s.28.
- 74) Erdal Öz, **Gülünün Solduğu Akşam**, İstanbul, 1987,s.159.
- 75) Oktay Rıfat, **Bir Kadının Penceresinden**, Ankara, 1981, s.85
- 76) Engin Erkiner, **Yolun Sonu**, Mersin, 1989,s.232.
- 77) Sami Sülük, **İki Yüzlü Gerçek**, İstanbul, 1990,s.136.
- 78) Dursun Akçam, **Naja Osman**, Yenilik dergisi, Köln, sayı:6/1990.
- 79) Füzûzan, **Yeni Konuklar**, Ankara, 1977,s.93.

- 80) Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok*, İstanbul, 1976,s.296.
- 81) Ataol Behramoğlu, *Şiirler – 1959/1982*, İstanbul, 1987, s.118.
- 82) Latife Tekin, *Berci Kristin Çöp Masalları*, İstanbul, 1985,s.60.
- 83) Sait Faik, *Bütün Eserleri – 2*, Ankara, 1982.s.81.
- 84) Yaşar Kemal, *Allahın Askerleri*, İstanbul,1978,s.6.
- 85) Yaşar Kemal, *Yılanı Öldürseler*, İstanbul, 1987,s.73.
- 86) Yılmaz Güney, *Soba Pencere Camı ve İki Ekmek İstiyoruz*, İstanbul, 1980,s.19.
- 87) Yılmaz Güney, *A.g.y.*,58.
- 88) Demirtaş Ceyhan, *Çağımızın Nasrettin Hocası: Aziz Nesin*(Anılar), İstanbul, 1984,s.117.
- 89) Orhan Kemal, *Tersine Dünya*, İstanbul, 1986,s.145.
- 90) Orhan Kemal, *Balık*, *Yeni Edebiyat – aylık dergi*, 1940.
- 91) Orhan Kemal, *Baba Evi*, İstanbul, 1983,s.82.
- 92) Orhan Kemal, *Avare Yıllar*, İstanbul, İstanbul,1981,s.85.
- 93) Erol Toy, *Gözbağı*, İstanbul, 1976,s.115.
- 94) Nihat Behram, *Fırtınayla Borayla Denenmiş Arkadaşlıklar – Şiirler*, İstanbul, 1976, s.86.
- 95) Egemen Berköz, *A.g.y.*, s.33.
- 96) Metin Eloğlu, *Hep*, İstanbul, 1982,s.7.
- 97) İlhan Berk, *Günaydın Yeryüzü*, İstanbul, 1982,s.101.

DİZİN

Yazar Adları

A

Abasıyanık, Sait Faik 219
Adivar, Halide Edip 67, 76,
200, 209
Ahmet Arif 147,211
Akçam, Dursun 115, 119, 125,
216
Akın, Gülten 156,157
Alp, Seyit 41,75,195,206
Altan, Çetin 19,
Altıok, Metin 127,172
Altuğ, Taylan 136
And, Metin 27
Aslan, Günay 211
Aslan, Ali 81,117,206
Aşık Veysel 202,203
Ateş, Yusuf 62
Ay, Behzat 96,208
Aytekin, Halil 167

B

Bahadınlı, Yusuf Ziya 63,97
Başaran, Mehmet 211
Başgöz, İlhan 177
Başlangıç, Celal 168,171
Baykara, Barbaros 76, 79
Baykurt, Fakir 119, 133, 134,
137, 183, 185
Bayrak, Mehmet 27,45
Behram, Nihat, 214,216
Behramoğlu, Ataol 161,218
Bektaş, Habib 82
Belge, Murat 70
Belli, Şemsi 86,151
Berk, İlhan 228
Berköz, Egemen 210,227,228
Beşikçi, İsmail 113, 230
Bilbaşar, Kemal 27, 34, 54, 68,
76, 78, 124

Bilginer, Recep 223
Boratav, Pertev Naili 27, 181,
182

C

Cansever, Edip 160
Cemal Süreya 160,174
Cevdet Kudret 182,217
Ceyhun, Demirtaş 30, 70, 119,
137,138, 206, 222, 223
Coşkun, Zeberec 198

D

Dadaloğlu 179
Dağlarca, Fazıl Hüsnü 160,
200
Dal, Güney 114
Dinamo, Hasan İzzettin 72
Duru, Orhan 128

E

Ecevit, Bülent 157
Edgü, Ferit 21,86,190
Ekmekçi, Mustafa 208
Eliçin, Bekir 201
Eloğlu, Metin 228
Elmas, Yılmaz 137
Erbil, Leyla 213
Erdem, İbrahim 96
Erdinç, Fahri 137,206
Erdost, Muzaffer 167
Ergener, Reşit 187
Ergün, Mehmet 121

Erhat, Ezra 40
Erkiner, Engin 215
Esental, Memduh Şefket 118
Evliya Çelebi 12,19

F

Füruzan 112,217

G

Gökçe, Enver 153
Gümüş, Şukrî 87
Güney, Yılmaz 109,221
Güngör, Necati 119,130
Günyol Vedat 173,174
Gürol, Ümit 29

H

Hacıhasanoğlu, Muzaffer 129
Hakkı, Mustafa 134
Haksun, Necati 226
Hasan Hüseyin 148,149

I

İlhan, Attila 204
İlkin, Metin 119,132,172
İzgü, Muzaffer 112

K

Kabacalı, Alpay 21
Kaftancıoğlu, Ümit 10, 27, 33,
35, 89
Kaleli, Lütfi 95,96
Kamu, Kemalletin 187

Kansu, Ceyhun Atuf 200
Karacaoğlan 37,38,178,179
Karakoç, Sezai 160
Karakurt, Esat Mahmut 75,
209
Karaman, Ahmet 138
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri
205
Karay, Refik Halit 192, 204,
209

Karpat, Kemal 22
Kaygılı, Osman Cemal 51
Kemal Tahir 7, 31, 34, 50, 72,
73, 74, 76, 91, 113, 119, 135,
140, 185, 186, 195, 196, 197
Korcun, Kerim 119,136
Kırzioğlu, Fahrettin 113
Kıyafet, Hasan 203
Koyunoğlu, Haydar 119
Koroğlu 37,38,180
Körükçü, Muhtar 119
Kurdakul, Şükran 230
Kutlar, Onat 21,190
Kuyuş, Zühal 55

M

Makal, Mahmut 162,163
Mehmet Kemal 96, 103, 152,
176 ,204
Mehmet Selahattin 74,206
Mert,Özkan 174
Mumcu, Uğur 208

Mungan, Murathan 194

N

Nadir, Kerime 209
Namık Kemal 49
Nazım Hikmet 139, 140, 141,
142, 143, 145, 146, 148
Necatigil, Behçet 230
Nesin, Aziz 24, 42, 54, 93, 94,
119, 128, 135, 164, 165, 222

O

Ocak, Esmâ 57,125,126,127
Odabaşı, Yılmaz 156
Oktay, Ahmet 158
Onur, Necmi 20,165,166
Oral, Zeynep 169,174
Orhan Kemal 7, 107, 108, 109,
112, 119, 132, 137, 223, 224,
224
Otyam, Fikret 42,46,128,164

Ö

Ömer Seyfettin 62
Öner, Çetin 160,190
Öngören, Veysel 154,155
Öz, Erdal 147,214
Özkırımlı, Atila 61
Özlu, Demir 119,135,208
Öztemir, B. Murat 168

P

Pamuk, Orhan 206

Parla, Jale 29
Perinçek, Doğu 42
Polat, Ömer 21, 27, 53, 66, 75,
83,103, 112, 187, 192
Püsküllüoğlu, Ali 209

R

Rıfat, Oktay 215

S

Sami, Şemsettin 49
Saraç, Tahsin 174,211
Say, Ahmet 119,127
Sclçuk, İlhan 61,168
Sönmez, Tekin 160,167
Sülük, Sami 215
Sümbüllüoğlu, Ruşen 212

Ş

Şahin, Osman 81, 119, 122,
123, 129, 130,131,135,136
Şahin, Haluk 170
Şimşek, Selhattin 86,168
Şükufe, Nihal 62,191

T

Tamer, Ülkü 158
Taner, Mehmet 159
Tarancı, Cahit Sıtkı 173,174
Tarus, İlhan 90
Tckin, Latife 218,221
Tecelli 134

Timur, Taner 29
Timuroğlu, Vecihi 119,208
Toy, Erol 225
Tuşalp, Erbil 138,169
Tütengil, Cavit Orhan 171
Türkali, Vedat 212

U

Uşaklıgil, Halit Ziya 118
Uyar, Turgut 185

Ü

Ünal, Mecit 212
Ünlü, Şemsettin 55,187,189

Y

Yağcı, Öner 214
Yağcıoğlu, Halim 149
Yaşar Kemal 7, 10, 31, 39, 40,
59, 64, 77, 100, 102, 103, 104,
110, 119, 127,1 63,164,185,188,
189, 219, 220
Yavuz, Hilmi 150
Yeşilova, Mustafa 80
Yıldız, Bekir 21, 119, 120, 121,
123, 129, 133, 166, 167
Yurttaş, Hüseyin 160
Yücel, Can 183

Z

Ziya Gökalp 62,199,200
Zorlutuna, Halide Nüsret 62

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	7
Önsöz.....	9
Türk Edebiyatında Kürt Temasının Problematiği..	15
Türk Halk Edebiyatında Kürtlere İlişkin Bazı Öğeler.....	27
Türk Romanında Kürtler.....	49
Türk Öykücülüğünde Kürt Teması.....	118
Türk Şiiri Ve Kürtler.....	139
Röportaj Ve Gezi Notları.....	162
Toplu Bir Bakış.....	172
Summary.....	231
Notlar.....	235
Dizin.....	249

ORADA KÜRTLER VAR UZAKTA

Ömer Polat

Elimde ciddi bir araştırma var, okuyorum. Rohat'ın "Çağdaş Türk Edebiyatında Kürtler" adını taşıyan bir çalışması... Türk dilinde ilk kez yapılan ve bugüne kadar yapılması gereken, ama nedense görmezlikten gelinen Türkiye edebiyatı için önemli ve ciddi bir çalışma. Hiç el değmemiş bir alana el atmakla, bir zoru başarmakla önemli bir tarihsel sorumluluğu yerine getiriyor Rohat. Kutlarım.

Kürt sorunsalına değinen, Kürdü konu alan her Türk yaratıcısı yapıtına başlamadan özgürlüğünü elinden alan, ardında durmadan sinsi sinsi dolaşan bir korkuyu duyumsamıştır, diye düşünüyorum. Bu korku resmi devlet ideolojisidir...Hep kıyılarda gezinmiş durmuştur. Bilmediği bir denizin kıyısında dolaşarak, o denizi anlatmaya çalışmıştır. Ara sıra yüzünü o maviliklerde serinlettiği gibi, ara sıra da tükürmüş, taşlamıştır o koca denizi. İlk Cumhuriyet edebiyatçılarının köye yaklaşımı gibi bir şey. Hani bir şiir vardı:

"Orda bir köy var uzakta
O köy bizim köyümüzdür
Gitmesek de gelmesek de
O köy bizim köyümüzdür" diye

Bu şiiri, Kürt insanına Çağdaş Türk edebiyatçısının bakışı açısından değiştiresek:

"Orda Kürtler var uzakta
O insanlar da bizimdir
Tanımasak da bilmesek de
O insanlar da bizimdir"

Gerçekten de çağdaş Türk edebiyatı Kürt insanına uzaktan bakmıştır hep. Yasaklar, korkular, olanaksızlıklar, dil sorunu, çeviri yokluğu Kürt insanını çağdaş Türk edebiyatının içine kıyısından köşesinden buluşturmuştur hep.